

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

พระครูธรรมธร ทวีชัย ธมฺมธโช (ถั่วเถื่อน)

ดุชนินพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2569

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

ดุชนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2569

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

APPLICATION OF THE PRINCIPLES IN SUTTANTA PITAKA TO DEVELOP
THE ADMINISTRATION OF THE SANGHA

PHRAKHRUTHAMMATHON THAWATCHAI THAMATHACHO (TUATUEAN)

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF POLITICAL SCIENCE
PROGRAM IN POLITICAL SCIENCE
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2026

COPYRIGHT OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

หัวข้อคุณสมบัติ	การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
ชื่อนักศึกษา	พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน)
ชื่อปริญญา	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา	สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีพุทธศักราช	2569
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกษภา ผาทอง

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นำคุณสมบัตินี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

(พระมหาสุรไกร ชื่นพุทธิสิริ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์)

คณะกรรมการสอบคุณสมบัติ:

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกษภา ผาทอง)

กรรมการ

(พระมหาอรุณ ปณญารุโณ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

กรรมการ

(พระครูสังฆรักษ์ ยศวีร์ ปมุตโต, ดร.)

กรรมการ

(พระมหาชินกร สุจิตโต, ดร.)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

หัวข้อคุณิพนธ์	การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
ชื่อนักศึกษา	พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมธโช (ถั่วเถื่อน)
ชื่อปริญญา	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา	สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีพุทธศักราช	2569
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกษญา ผาทอง

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) ศึกษาหลักธรรมการปกครองคณะสงฆ์ในพระสุตตันตปิฎก 2) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ และ 3) เสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าว การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 12 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์เชิงอุปนัย ผ

ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักธรรมสำคัญ ได้แก่ ธรรมาธิปไตย-ราชธรรม 10 อปริหานิยธรรม 7 ไตรสิกขา และหลักธรรมจากอัครคัมภีร์สุตตรและจกกัถติสุตตร เน้นการปกครองโดยธรรม ความชอบธรรม ความเสมอภาค ความสามัคคี และภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม 2) การประยุกต์ใช้หลักธรรมสามารถนำมาเป็นกรอบการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ การบริหารด้วยความยุติธรรม การตรวจสอบ และการพัฒนาภาวะผู้นำ ส่งเสริมความโปร่งใสและความรับผิดชอบ และ 3) แนวทางการประยุกต์ใช้ควรดำเนินการ 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล พัฒนาภาวะผู้นำตามหลักไตรสิกขา ระดับองค์กร ใช้อปริหานิยธรรม 7 และธรรมาภิบาลในการบริหาร และระดับสังคม ส่งเสริมบทบาทวัดในการพัฒนาชุมชน โดยมีธรรมเป็นแกนกลาง เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีคุณธรรม โปร่งใส เป็นธรรม และยั่งยืน

คำสำคัญ: การปกครองคณะสงฆ์, อัครคัมภีร์สุตตร, จกกัถติสุตตร, อปริหานิยธรรม, ทศพิธราชธรรม

ABSTRACT

Dissertation Topic	Application of the Principles in Suttanta Pitaka to Develop the Administration of the Sangha
Student's Name	PHRAKHRUTHAMMATHON THAWATCHAI THAMATHACHO (TUATUEAN)
Degree Sought	Doctor of Political Science
Program	Program in Political Science
Anno Domini	2026
Advisor	Ketsada Phathong

This research entitled “The Application of Dhamma Principles in the Sutta Pitaka for the Development of Sangha Administration” had three objectives: 1) to study the Dhamma principles related to Sangha administration found in the Sutta Pitaka; 2) to study the application of these Dhamma principles for the development of Sangha administration; and 3) to propose guidelines for applying these Dhamma principles to develop Sangha administration. This study employed a qualitative research methodology through documentary research, in-depth interviews with 30 key informants, and focus group discussions with 12 experts. The data were analyzed using content analysis and inductive analysis.

The findings revealed that: 1) the significant Dhamma principles include Dhammādhipeyya, the Ten Rājadharmas, the Seven Aparihāṇiyadhammas, the Threefold Training, and principles derived from the Aggañña Sutta and Cakkavatti Sutta. These principles emphasize governance based on Dhamma, legitimacy, equality, unity, and ethical leadership; 2) the application of these principles can provide a framework for policy formulation, decision-making, fair administration, monitoring, and leadership development, thereby promoting transparency and accountability; and 3) guidelines for application should be implemented at three levels: the individual level, by developing ethical leadership based on the Threefold Training; the organizational level, by applying the Seven Aparihāṇiyadhammas and good governance; and the social level, by promoting temples as centers for

community development. Dhamma should serve as the central foundation to ensure ethical, transparent, fair, effective, and sustainable Sangha administration.

Keywords: Sangha Administration, Aggañña Sutta, Cakkavatti Sutta, Aparihāṇiyadhamma, Ten Rājadharmma

กิตติกรรมประกาศ

ดุขฉุฉนัพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี อันเป็นผลจากความเมตตา ความอนุเคราะห์ และการสนับสนุนจากคณาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ กำลังใจ และความช่วยเหลือในทุกขั้นตอนของการศึกษาวิจัย ตั้งแต่การกำหนดประเด็นการวิจัย การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขดุขฉุฉนัพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอขอบพระคุณทุกท่านด้วยความสำนึกในพระคุณอย่างสูง ดังมีรายนามต่อไปนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบดุขฉุฉนัพนธ์ทุกท่าน ประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกษภา ผาทองพระครูสังฆรักษ์ยศวีร์ ปมุตโต ดร. และพระชินกร สฤติโต ดร. กรรมการสอบ ซึ่งได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการพิจารณาดุขฉุฉนัพนธ์ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะอันทรงคุณค่าในเชิงวิชาการเพื่อให้เนื้อหามีความถูกต้อง สมบูรณ์ และมีความสมบูรณ์ตามหลักวิชาการยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมดุขฉุฉนัพนธ์ โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ และถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวิชาการอย่างใกล้ชิด ตลอดจนติดตามความก้าวหน้าของการวิจัย ตรวจสอบ แก้ไขและให้ข้อเสนอแนะในทุกขั้นตอนด้วยความเอาใจใส่ ความเมตตาและความเสียสละ จนทำให้ดุขฉุฉนัพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยความสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านแห่งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทองค์ความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดทางวิชาการอันทรงคุณค่า ตลอดระยะเวลาการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรรัฐศาสตรดุขฉุฉนัพนธ์ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญ ในการพัฒนาศักยภาพทางวิชาการและการวิจัย ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.นพพร บัวอินทร์ อาจารย์และนักวิชาการด้านการตลาดและการจัดการ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี ที่ได้กรุณาให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และคำแนะนำทางวิชาการอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาดุขฉุฉนัพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรดุขฉุฉนัพนธ์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้อำนวยความสะดวกให้คำแนะนำและประสานงานด้านต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่และเป็นกัลยาณมิตร ทำให้การศึกษาวิจัยดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยตลอดระยะเวลาของการศึกษา ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเพื่อนนักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุขฉุฉนัพนธ์ทุกท่านที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการ ให้กำลังใจ และสนับสนุนซึ่งกันและกันตลอดระยะเวลาการศึกษา ทำให้การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นไปด้วยความอบอุ่นและประสบผลสำเร็จ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเจ้าของหนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย

เอกสารทางวิชาการ และผู้จัดทำเว็บไซต์ทุกท่าน ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลอันทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาค้นคว้า การวิเคราะห์ และการอ้างอิงทางวิชาการ จนทำให้การวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์และน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการ ด้านพระพุทธศาสนา พระสงฆ์นักพัฒนา นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา ผู้แทนภาครัฐทั้งฝ่ายปกครองและฝ่ายบริหาร ภาคประชาชนผู้มีความรู้และติดตามสถานการณ์การเมืองการปกครองนักการเมืองหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตลอดจนผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในระดับประเทศและในพื้นที่วิจัยทั้ง 3 จังหวัด รวมจำนวน 30 รูป/ท่าน ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการให้สัมภาษณ์ ถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาวิจัย ซึ่งนับเป็นข้อมูลสำคัญที่ช่วยให้การวิเคราะห์และผลการวิจัยมีความสมบูรณ์ ครบถ้วน และสะท้อนสภาพความเป็นจริงได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 12 รูป/ท่าน ที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ และตรวจสอบความเหมาะสมของผลการวิจัย จนทำให้ข้อค้นพบของการวิจัยมีความถูกต้อง ลุ่มลึก และมีความน่าเชื่อถือทางวิชาการมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นพิเศษ แต่ พระราชวชิรญาณเมธี, ผศ.ดร. รองอธิการบดีด้านวิชาการและพัฒนาคุณภาพ พระวัฒน์วชิรเมธี, ดร. รองอธิการบดีด้านวิจัยและบริการวิชาการ ผู้อำนวยการศูนย์บริการ และพระธรรมกิตติเมธี (เกษม สยัญโต ป.ธ.๙, Ph.D.) ที่ได้เมตตาให้การสนับสนุน ส่งเสริม และอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ อันเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้การศึกษามีความดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ นางสาวทัศนัญ อัจฉณรงค์ นางสาวธิดา เอี่ยมวิสัย และนางสาวณัฐพร หน่อท้าว ตลอดจนเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือประสานงาน และอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานวิจัยด้วยความเสียสละ ความเมตตาและความเอื้อเฟื้ออย่างดียิ่งเหนือสิ่งอื่นใด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบุพการี ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ญาติสนิท มิตรสหาย และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ได้ให้ความรัก ความเมตตา ความห่วงใย กำลังใจ และการสนับสนุนผู้วิจัยในทุกด้านตลอดระยะเวลาของการศึกษา รวมทั้งผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่ได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความเคารพและสำนึกในพระคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ท้ายที่สุด คุณูปการอันพึงมีจากดุชนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชาธรรมบูชา และสังฆบูชา พร้อมทั้งน้อมอุทิศเป็นกตเวทิตาคุณแด่ครูบาอาจารย์ นักวิชาการ เจ้าของผลงานวิชาการ ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน ผู้ซึ่งได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ให้คำแนะนำ และเป็นแรงสนับสนุนสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถศึกษาค้นคว้าและจัดทำดุชนิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี หากดุชนิพนธ์ฉบับนี้ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อวงวิชาการ สังคม หรือผู้ที่สนใจศึกษาใน

อนาคต ผู้วิจัยขอน้อมอุทิศคุณความดีทั้งหมดนี้เป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย และเป็นเครื่องแสดงความกตัญญูทวนทวนต่อผู้มีพระคุณทุกท่านด้วยความเคารพยิ่ง

พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมธโช (ถั่วเถื่อน)

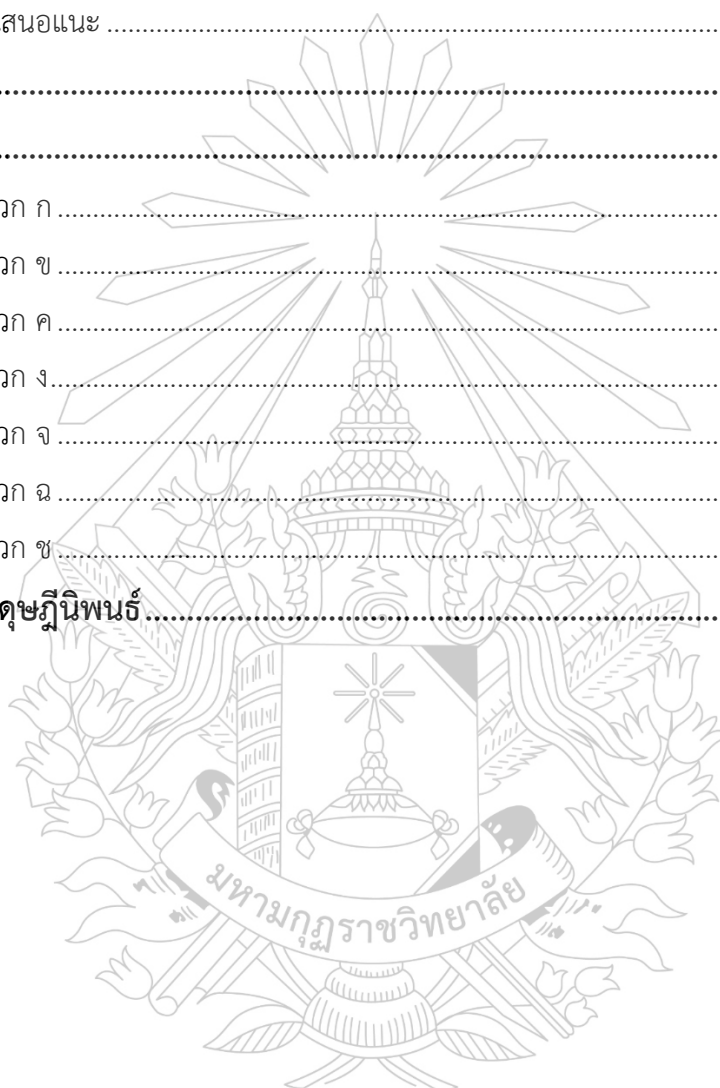
สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ.....	จ
ABSTRACT	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	10
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	11
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	14
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์	15
2.1.1 ความหมายการปกครอง	15
2.1.2 ความหมายคณะสงฆ์	17
2.1.3 ความหมายของการปกครองคณะสงฆ์	19
2.1.4 ความหมายของการปกครองคณะสงฆ์	19
2.1.4.1 การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล	19
2.1.4.2 การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล	23
2.1.4.3 การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล	28
2.1.4.4 การปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา	31
2.1.4.5 การปกครองพระสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี	33
2.1.4.6 การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์	34
2.1.5 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยปัจจุบัน	42

2.1.5.1 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พอสรุปได้ดังนี้	43
2.1.5.2 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์	52
2.1.5.3 รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์	53
2.1.5.4 รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์	54
2.1.6 ศึกษาพระสูตรและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์	55
2.1.6.1 แนวคิดการปกครองตามแนวอัคคัญญสูตร สูตรว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและ วิวัฒนาการแห่งรัฐ (The Political Concept in Agganna Sutta)	57
2.1.6.2 แนวคิดการปกครองตามแนวจักกวัตติสูตร: สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ (Political Concept in Cakkavatti Sutta)	63
2.1.6.3 แนวคิดการปกครองตามแนวปริหานิยธรรมสูตร: สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการ บริหารสถาบัน (The Political Concept in Apariha Niya Dhamma Sutta)	77
2.1.7 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	85
2.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรม	105
2.2.1 ความหมายของการประยุกต์ใช้	105
2.2.2 ความหมายของการประยุกต์ใช้	105
2.2.3 ความหมายพระสูตรตันตปิฎก	108
2.2.4 องค์ประกอบพระสูตรตันตปิฎก	109
2.2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสูตรตันตปิฎก	110
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	113
ระยะที่ 1 ศึกษาหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์	114
ระยะที่ 2 ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครอง คณะสงฆ์	115
ระยะที่ 3 เสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการ ปกครองคณะสงฆ์	122
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	127
4.1 ผลการศึกษาหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์	127
4.2 ผลการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครอง คณะสงฆ์	147
4.3 ผลการศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกในการ พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์	155

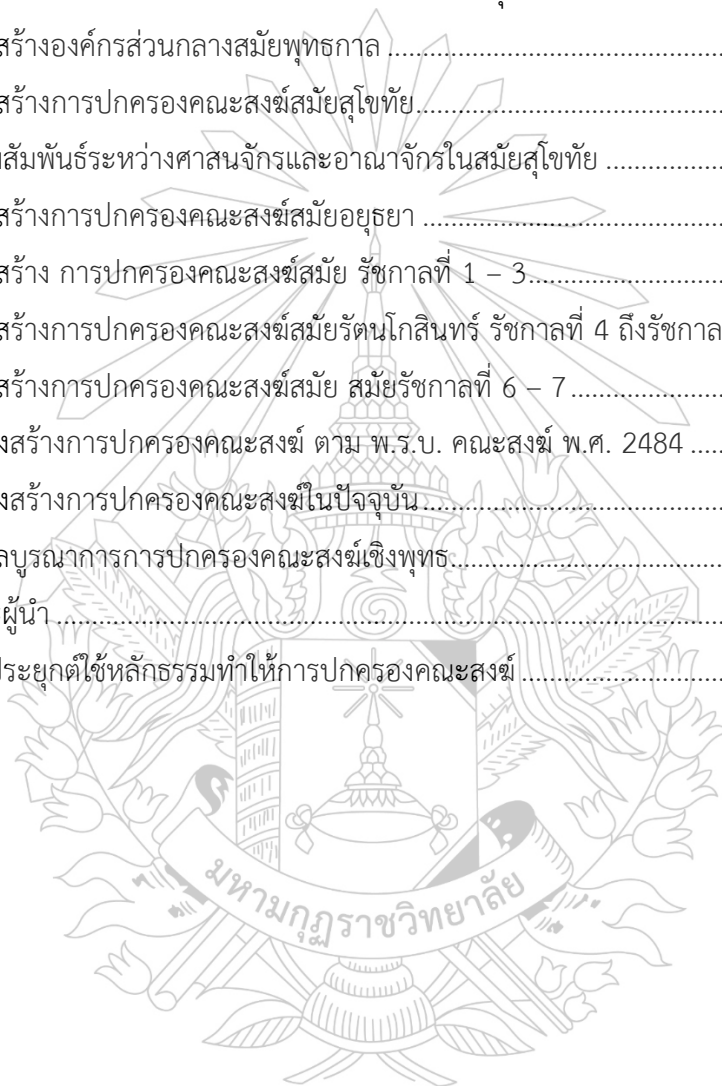
4.4 ผลการศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอปลูกในการ พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์	166
4.5 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	196
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	200
5.1 สรุปผลการวิจัย	203
5.2 อภิปรายผล	208
5.3 ข้อเสนอแนะ	211
บรรณานุกรม	213
ภาคผนวก	216
ภาคผนวก ก	217
ภาคผนวก ข	224
ภาคผนวก ค	227
ภาคผนวก ง	234
ภาคผนวก จ	242
ภาคผนวก ฉ	255
ภาคผนวก ช	264
ประวัติผู้เขียนคุณูปการ	272

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	10
ภาพที่ 2.1 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล.....	23
ภาพที่ 2.2 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยตอนหลังสมัยพุทธกาล	25
ภาพที่ 2.3 โครงสร้างองค์กรส่วนกลางสมัยพุทธกาล	28
ภาพที่ 2.4 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยสุโขทัย.....	30
ภาพที่ 2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรในสมัยสุโขทัย	31
ภาพที่ 2.6 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา	33
ภาพที่ 2.7 โครงสร้าง การปกครองคณะสงฆ์สมัย รัชกาลที่ 1 – 3.....	36
ภาพที่ 2.8 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5.....	39
ภาพที่ 2.9 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัย สมัยรัชกาลที่ 6 – 7	40
ภาพที่ 2.10 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ ตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484	41
ภาพที่ 2.11 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน.....	53
ภาพที่ 4.1 โมเดลบูรณาการการปกครองคณะสงฆ์เชิงพุทธ.....	165
ภาพที่ 4.2 ภาพผู้นำ.....	192
ภาพที่ 4.3 การประยุกต์ใช้หลักธรรมทำให้การปกครองคณะสงฆ์.....	198

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญที่มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคม โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระธรรมวินัย เผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมแก่พุทธศาสนิกชน การปกครองคณะสงฆ์จึงเป็นกลไกสำคัญในการรักษาความเป็นระเบียบ ความมั่นคง และความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัย ตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงวางหลักธรรมและพระวินัยเป็นกรอบสำหรับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์ โดยมีหลัก “ธรรมาธิปไตย” คือการถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารและการปกครองหมู่คณะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระสูตรตันตปิฎกเป็นแหล่งรวบรวมพระธรรมเทศนาและพระพุทธานุญาตที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกัน การบริหารหมู่คณะ และการปกครองโดยธรรมอย่างหลากหลาย หลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารองค์กร และการปกครองคณะสงฆ์ได้ โดยเฉพาะ อคัณณสูตร ซึ่งกล่าวถึงกำเนิดสังคมและความชอบธรรมของอำนาจ โดยสะท้อนแนวคิดที่ผู้นำหรือผู้ปกครองควรได้รับการยอมรับจากสังคม และการใช้อำนาจต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรม มิใช่การใช้อำนาจโดยกำลังหรือสถานะ (ที.ปา. 11/111-140/83-102) แนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการคัดเลือกผู้นำ การสร้างความชอบธรรม การบริหารที่โปร่งใส และการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม

นอกจากนี้ จักรกัตติสูตร ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองโดยธรรม โดยผู้ปกครองต้องยึดธรรมเป็นหลักในการบริหาร ป้องกันมิให้เกิดความอยุติธรรม ดูแลประชาชนอย่างทั่วถึง และปรึกษาผู้มีคุณธรรมเพื่อพิจารณาสิ่งที่ควรและไม่ควรปฏิบัติ (ที.ปา. 11/33-36/56-59) หลักดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารที่มุ่งเน้นความรับผิดชอบ ความยุติธรรม และการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปกครองคณะสงฆ์ได้ ขณะเดียวกัน อุปริหานิยธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาววัชชี เพื่อเป็นแนวทางในการรักษาความมั่นคงและความเจริญของหมู่คณะ ประกอบด้วย การประชุมกันเนืองนิตย์ การประชุมและเลิกประชุมโดยพร้อมเพรียง การไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เหมาะสมและไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ การเคารพผู้ใหญ่ การให้ความคุ้มครองแก่สตรี การเคารพสถานที่สำคัญ และการให้ความอารักขาแก่ผู้ทรงคุณธรรม (ที.ม. 10/134/80-81) หลักธรรมดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม ความสามัคคี การเคารพกติกา และการรักษาคุณค่าขององค์กร ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

สำหรับ ทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองที่เน้นการพัฒนาคุณธรรมของผู้นำ ได้แก่ ทาน ศีล ปริจจาคะ อาชชวะ มัททวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ชันติ และอวิโรธนะ หลักธรรมดังกล่าวสะท้อนคุณลักษณะของผู้นำที่มีความเสียสละ ซื่อตรง อ่อนโยน อดทน ไม่เบียดเบียน และดำรงความเที่ยงธรรม ซึ่งสามารถนำมาเป็นกรอบในการพัฒนาภาวะผู้นำของพระสงฆ์เถาธิการได้ (ช.ช. 28/240/86-87) โดยเฉพาะในบริบทที่ผู้นำคณะสงฆ์จำเป็นต้องบริหารงานและแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

ในบริบทประเทศไทย การปกครองคณะสงฆ์มีทั้งมิติด้านพระธรรมวินัยและมิติด้านกฎหมายของรัฐ โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม กำหนดให้คณะสงฆ์อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม และกำหนดโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคเป็นระดับภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505, มาตรา 20-22) โครงสร้างดังกล่าวช่วยให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์มีระบบและมีลำดับหน้าที่ที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ ทำให้การปกครองคณะสงฆ์จำเป็นต้องปรับตัวให้สามารถตอบสนองต่อบริบทใหม่ โดยเฉพาะประเด็นด้านความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การใช้อำนาจ และการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2546) อธิบายแนวคิดการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนาว่า ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมาธิปไตย กล่าวคือ การถือธรรมเป็นใหญ่และใช้ธรรมเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ มากกว่าการใช้อำนาจหรือผลประโยชน์ส่วนตัว แนวคิดดังกล่าวมีความสำคัญต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ เพราะช่วยกำกับการใช้อำนาจให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและสอดคล้องกับพระธรรมวินัย

นอกจากนี้ ผลการศึกษาที่ปรากฏในงานวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอปฏิทินชี้ให้เห็นว่า หลักธรรม เช่น สัมปยุตธรรม สังคหวัตถุธรรม และอปปริหานิยธรรม สามารถนำมาใช้เสริมสร้างความสามัคคี ความยุติธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ตลอดจนพัฒนาภาวะผู้นำและการบริหารคณะสงฆ์ให้เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน (กิตติคุณ ขวาศิจกร และคณะ, 2567) ขณะเดียวกัน การศึกษาที่เกี่ยวข้องยังชี้ให้เห็นว่า อัครคุณสูตรสามารถนำมาพัฒนาเป็นกรอบการปกครองคณะสงฆ์เชิงธรรมาภิบาล โดยเน้นการยึดธรรมเป็นศูนย์กลางของอำนาจ การสร้างความชอบธรรมผ่านการยอมรับของหมู่คณะ การบริหารที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ การส่งเสริมความเสมอภาคและความยุติธรรม และการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม (จิรายุทธ เขี่ยมสวน และคณะ, 2568)

จากสภาพการณดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันไม่ควรพิจารณาเฉพาะโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ หรือกฎระเบียบทางการปกครองเท่านั้น แต่ควรให้ความสำคัญกับการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการกำกับพฤติกรรมและการใช้อำนาจของผู้ปกครองคณะสงฆ์ โดยเฉพาะหลักธรรมในพระสูตรต้นตอปฏิทินซึ่งมีสาระเกี่ยวกับความชอบธรรมของอำนาจ การปกครองโดยธรรม

ความสามัคคี ความรับผิดชอบ และภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้หลักธรรมควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” โดยมุ่งศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ วิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าว และเสนอแนวทางการนำไปใช้ในระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับสังคม เพื่อพัฒนาระบบการปกครองคณะสงฆ์ให้มีคุณธรรม โปร่งใส เป็นธรรม มีความรับผิดชอบ และสามารถดำรงความมั่นคงของพระพุทธศาสนาได้อย่างยั่งยืน

1.2 คำถามวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 1.2.2 เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 1.2.3 เพื่อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกในพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.3.1 หลักธรรมการปกครองคณะสงฆ์ในพระสูตรตันตปิฎกเป็นอย่างไร
- 1.3.2 การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ควรเป็นอย่างไร
- 1.3.3 แนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์" ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์ (Interview Research) ซึ่งผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลจากเอกสารมาศึกษาวิเคราะห์เป็นหลักจากนั้นจะนำข้อมูลไปแปรผลด้วยการสัมภาษณ์กับนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งทางสังคมอีกครั้งหนึ่ง โดยมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ได้แก่ อัครคัมภีร์อรรถกถา, จักกวัตติสูตรและ

อปปรานิชธรรม รวมถึงหลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงและแนวทางการประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ในบริบทปัจจุบัน

1.4.2 ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบ เจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการปกครองคณะสงฆ์ในพื้นที่ภาค 16 (จังหวัด นครศรีธรรมราช, สุราษฎร์ธานี และชุมพร) จำนวนรวมทั้งสิ้น 30 รูป/คน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้: กลุ่มผู้ปกครองสงฆ์ (The Regulators): ได้แก่ พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ หรือพระเลขานุการ

ที่มีบทบาทในการบริหารจัดการนโยบายในเขตปกครองภาค 16 จำนวน 10 รูป กลุ่ม นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ (The Academics): ได้แก่ อาจารย์มหาวิทยาลัย หรือผู้เชี่ยวชาญด้าน พระไตรปิฎกและรัฐประศาสนศาสตร์ที่มีผลงานวิจัยหรือความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับ

การปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 10 ท่าน กลุ่มผู้ปฏิบัติปกครองและปฏิบัติงาน (The Practitioners) ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ พระภิกษุสามเณรผู้อยู่จำพรรษาและพำนักอาศัยภายในวัด นั้น ๆ หรือบุคลากรที่ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ ซึ่งได้รับผลกระทบหรือมีประสบการณ์ตรงจากการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน จำนวน 10 รูป/คน

1.4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

เน้นศึกษาในพื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ภาค 16 ครอบคลุมพื้นที่ จังหวัด นครศรีธรรมราช จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดชุมพร เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนของบริบททาง สังคมและวัฒนธรรมในภาคใต้ตอนบน

1.4.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2568 ถึงเดือน เมษายน 2569 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 12 เดือน

การวิจัย เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะ สงฆ์” ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดขอบเขตในการศึกษาออกเป็น 3 ระยะของการวิจัย ซึ่งแต่ละระยะ ผู้วิจัยศึกษาเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของการวิจัย โดยมีขอบเขตของการวิจัยดังนี้

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยระยะนี้ เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ โดยจะศึกษาข้อมูลได้จากพระไตรปิฎก และข้อมูลจาก เอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรา หนังสือ วารสาร

บทความ และงานวิจัย โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์การวิจัย และข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสามพระสูตรดังนี้ 1. อัครคัมภีร์สูตร สูตรที่ว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ 2. จักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ 3. อปริหานิยธรรมสูตร สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบันหรือการปกครองคณะสงฆ์ โดยสืบค้นจากพระไตรปิฎกและอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

2. ขอบเขตด้านข้อมูล

การวิจัยในขณะนี้ เป็นการมุ่งศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ประวัติศาสตร์กับปัจจุบัน ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการศึกษาแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเป็น การมุ่งศึกษาพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาแปลไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ฉบับสยามรัฐ พระสุตตันตปิฎก แปลไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแปลจาก พระไตรปิฎก ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสามพระสูตรดังนี้ 1.อัครคัมภีร์สูตร สูตรที่ว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ 2.จักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ 3.อปริหานิยธรรมสูตร สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบัน และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 16 (พ.ศ. 2535)

2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ ตำรา งานนิพนธ์ของนักปราชญ์สำคัญ ๆ บทความ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ฉบับสยามรัฐแปลไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปลจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ เป็นหลักในการอ้างอิง และศึกษาข้อมูลหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก ในการปกครองของคณะสงฆ์ โดยอาศัยงานเขียนซึ่งเป็นผลงานทางวิชาการที่ทนายผู้รู้ในทางปกครองได้อธิบายไว้ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับเนื้อหาของงานวิจัยโดยมีขอบเขตของการวิจัยเอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยระยะนี้ ใช้การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเนื้อหาเชิงเอกสารหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสามพระสูตร ดังนี้ 1.อัครคัมภีร์สูตร สูตรที่ว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ 2.จักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ 3.อปริหานิยธรรมสูตร สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบันในพื้นที่ประเทศไทย

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมในรอบระยะเวลา 6 เดือน เพื่อให้ได้ข้อมูลรองรับตัวแบบและกรอบการวิจัย ตลอดจนสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้สมบูรณ์ จากนั้นจึงนำแบบสัมภาษณ์มา

ดำเนินการเก็บข้อมูลหลังจากได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยกำหนดระยะเวลาการสัมภาษณ์เป็นเวลา 3 เดือน ตั้งแต่ เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2568 – เดือนกันยายน พ.ศ. 2569

ระยะที่ 2 เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยระยะนี้ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์โดยจะศึกษาข้อมูลได้จากพระไตรปิฎก และข้อมูลจาก เอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรา หนังสือ วารสาร บทความ และงานวิจัย โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์การวิจัย และข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวกับ 1. อัครัญญสูตร สูตรที่ว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ 2. จักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ 3. อปรีหานิยธรรมสูตร สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบัน และสืบค้นจากอินเทอร์เน็ต เป็นต้น โดยกำหนดแนวคิดจากการทบทวนวรรณกรรม

2. ขอบเขตด้านข้อมูล

การวิจัยในระยะนี้ เป็นการมุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการศึกษาแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1 แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร

(1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และเป็นการมุ่งศึกษาพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาแปลไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ฉบับสยามรัฐ พระสุตตันตปิฎกแปลไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแปลจาก พระไตรปิฎกบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ ตำรา งานนิพนธ์ของนักปราชญ์สำคัญๆ บทความ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดุษฎีนิพนธ์, วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ เป็นหลักในการอ้างอิง และศึกษาข้อมูลหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในการปกครองของคณะสงฆ์ โดยอาศัยงานเขียนซึ่งเป็นผลงานทางวิชาการที่ท่านผู้รู้ในทางปกครองได้อธิบายไว้ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสามพระสูตร ดังนี้ 1) แนวคิดการปกครองในอัครัญญสูตร 2) แนวคิดการปกครองตามแนวจักกวัตติสูตร 3) แนวคิดการปกครองตามแนวอปรีหานิยธรรมสูตร และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 16 (พ.ศ.2535) ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของงานวิจัยโดยมีขอบเขตของการวิจัยเอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ตามขอบเขตเนื้อหาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและตามกรอบแนวคิดในการวิจัย

2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญที่เป็นตัวแทนของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม รวมถึงพระสงฆ์ ผู้วิจัยใช้การเลือกตามวัตถุประสงค์ในการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับการวิจัย หรือผู้ทรงคุณวุฒิตามคุณสมบัติ ได้จำนวน 30 รูป/คน ซึ่งต้องมีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยระบุไว้

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยระยะนี้

3.1 การศึกษาวิจัยระยะนี้ ใช้การศึกษาเชิงเอกสารหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสามพระสูตร ดังนี้

1. อคัณณสูตร สูตรที่ว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ
2. จักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ
3. อปรีหานิยธรรมสูตร สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบันในพื้นที่ประเทศไทย

3.2 การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ประชากรของงานวิจัยนี้ทั้งหมด 30 รูป/คน

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

หลังจากสิ้นสุดการวิจัยระยะที่ 3 จึงเริ่มดำเนินการวิจัยในระยะนี้โดยใช้เวลาในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2568 - เดือนธันวาคม พ.ศ. 2569

ระยะที่ 3 เพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยระยะนี้ เป็นการวิเคราะห์แนวโน้มเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ โดยจะศึกษาข้อมูลได้จากพระไตรปิฎก และข้อมูลจากอคัณณสูตร สูตรที่ว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ, จักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ และอปรีหานิยธรรมสูตร สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบัน โดยสืบค้นจากพระไตรปิฎกและอินเทอร์เน็ตและสืบค้นจากอินเทอร์เน็ต เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การสร้างรูปแบบทางการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของพระสงฆ์ตามหลักพุทธธรรม

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

การวิจัยในระยะนี้ เป็นการวิเคราะห์เพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการศึกษาแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1 แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 และ ระยะที่ 2 นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นแนวทางใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

2.2 แหล่งข้อมูลที่เป็นคน ได้แก่ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brainstorming) โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ หาลักษณะร่วม (Common Character) รวมถึงหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มและแนวทางการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของพระสงฆ์ตามหลักพุทธธรรมที่จะนำไปสู่การสร้างรูปแบบการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของพระสงฆ์ตามหลักพุทธธรรม ในหลากหลายมิติ

2.3 การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการระดมสมอง (Brainstorming) เพื่อให้ได้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยการหาลักษณะร่วม (Common Character) ตลอดจนหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) แล้วนำข้อมูลที่ได้มา กำหนดสร้างรูปแบบ (Model) และนำเสนอการประยุกต์ใช้หลักธรรมพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครอง ที่เหมาะสมและควรจะเป็นในอนาคต ซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาเลือกจากผู้มีความเชี่ยวชาญให้ครอบคลุมทุกสาขาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ คือ 1) กลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 10 รูป 2) กลุ่มนักวิชาการทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 10 ท่าน และ 3) กลุ่มผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 10 ท่าน ทั้งนี้เพื่อจะได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พระสุตตันตปิฎกได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ในทุกมิติ

ดังนั้น ผู้วิจัยใช้การเลือกตามวัตถุประสงค์ในการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับการวิจัย หรือผู้ทรงคุณวุฒิตามคุณสมบัติ ได้จำนวน 13 รูป/คน ซึ่งต้องมีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยระบุไว้

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยระยะนี้ เขตพื้นที่ในจังหวัด นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ชุมพร

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยในระยะนี้ดำเนินการขึ้นหลังจากสิ้นสุดการวิจัยระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ใช้เวลาในเดือนมกราคม พ.ศ. 2569

1.4.3 ขอบเขตด้านข้อมูล

เป็นการมุ่งศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยประวัติศาสตร์กับปัจจุบัน ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการศึกษาแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาหลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎก ศึกษาอรรถกถาฎีกา และเป็นการมุ่งศึกษาพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาแปลไทย ฉบับมหาวิทยาลัย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งฉบับภาษาบาลี และภาษาไทย

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้แก่ เอกสารทางวิชาการ ตำรา งานนิพนธ์ของนักปราชญ์สำคัญ ๆ บทความ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดุษฎีนิพนธ์, วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ เป็นหลักในการอ้างอิง และ

ศึกษาข้อมูลหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในการปกครองของคณะสงฆ์ โดยอาศัยงานเขียนซึ่งเป็นผลงานทางวิชาการที่ท่านผู้รู้ในทางปกครองได้อธิบายไว้ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาตามแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามกรอบแนวคิดในการวิจัย

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) กลุ่มตัวอย่างการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 30 รูป/คน โดยผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 10 รูป 2) กลุ่มนักวิชาการทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 10 ท่าน และ 3) กลุ่มผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 10 ท่าน ทั้งนี้เพื่อจะ ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พระสุตตันตปิฎกได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ในทุกมิติซึ่งต้องมีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยระบุไว้

4.2 ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรต้นหรือตัวแปรอิสระ (Independent Variables) คือ หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ คณะสงฆ์ภาค 16 พื้นที่ จังหวัดนครศรีธรรมราช, สุราษฎร์ธานี และชุมพร

4.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยในระยะนี้ใช้ระยะเวลาตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2566 ถึง เดือน มกราคม พ.ศ. 2568

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

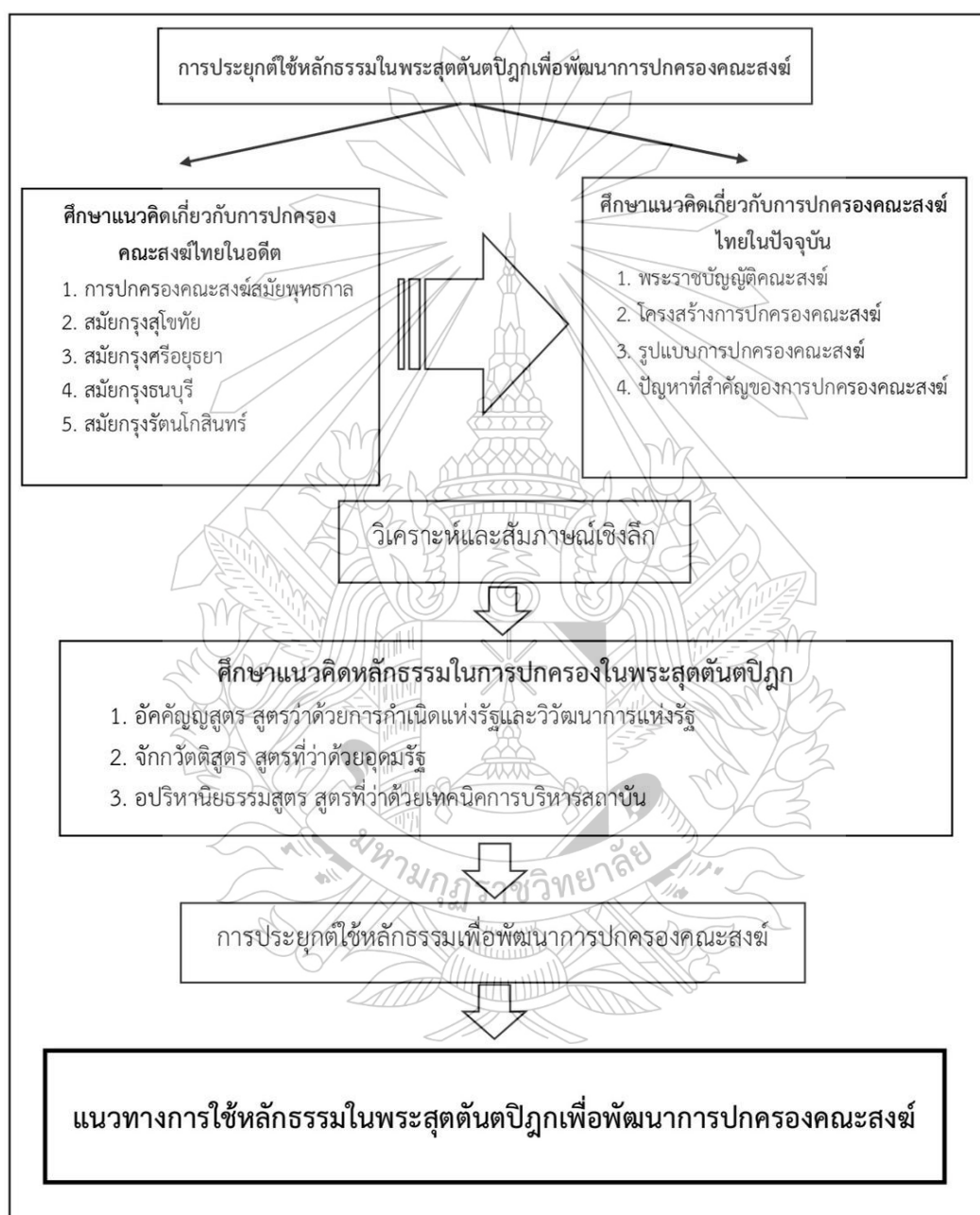
1.5.1 ได้ทราบแนวคิดหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1.5.2 ได้ทราบแนวคิดการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1.5.3 ได้ทราบแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1.5.4 ได้ทราบแนวทางการประยุกต์ทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พระสุตตันตปิฎก หมายถึง คัมภีร์หมวดหนึ่งในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นส่วนที่รวบรวมพระธรรมเทศนา คำสั่งสอน และพระสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในโอกาสและสถานการณ์ที่หลากหลาย ทั้งพระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา รวมถึงกษัตริย์ พราหมณ์ และประชาชนทั่วไป โดยเนื้อหามุ่งอธิบายหลักธรรมเพื่อการปฏิบัติ การพัฒนาจิตใจ และการดำเนินชีวิตให้พ้นจากทุกข์ การถ่ายทอดพระธรรมในรูปแบบของ เรื่องราว การสนทนา การอุปมาอุปไมย และเหตุการณ์จริง ทำให้เข้าใจได้ง่ายและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้อย่างเป็นรูปธรรม เนื้อหาครอบคลุมทั้งด้านศีลธรรม จริยธรรม สมาธิ ปัญญา ตลอดจนหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม ตามการจัดหมวดหมู่ พระสุตตันตปิฎกแบ่งออกเป็น 5 นิกาย ได้แก่ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกคือ แหล่งรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เน้นการนำหลักธรรมไปปฏิบัติจริง เพื่อพัฒนาชีวิต จิตใจ และสังคม ให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา

คณะสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ได้ปฏิบัติศาสนกิจในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 16 จำนวน 3 จังหวัด คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช, สุราษฎร์ธานี และชุมพร

การปกครองคณะสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และพระภิกษุมิศีล 227 ข้อ เป็นเครื่องกำกับวัตรปฏิบัติ พระภิกษุทุกรูปอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งได้วางกฎหมายมหาเถรสมาคมว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไว้เป็นลำดับขั้นการปกครอง และการปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้นมีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น เช่น คณะธรรมยุตมีเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตปกครอง ส่วนคณะมหานิกายแบ่งการปกครองออกเป็น 4 หน คือ เจ้าคณะใหญ่หนหลวง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก และเจ้าคณะใหญ่หนใต้ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค ซึ่งได้กระจายอำนาจการปกครองออกเป็นส่วน ๆ การบริหารจัดการ การควบคุมกำกับ การวางระเบียบ และการดำเนินงานขององค์กรคณะสงฆ์ตามโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รวมถึงจารีตประเพณีทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและความสงบเรียบร้อย

การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ หมายถึง การปรับปรุง ส่งเสริม และยกระดับกระบวนการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นการบริหารที่มี

คุณธรรม ความโปร่งใส ความยุติธรรม และการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และชุมชน ภายใต้กรอบของพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง

หลักธรรมทางการปกครอง หมายถึง หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ การบริหารหมู่คณะ และการใช้อำนาจอย่างชอบธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม พรหมวิหารธรรม และธรรมาธิปไตย ซึ่งงานวิจัยนี้นำมาวิเคราะห์ในมิติการปกครองคณะสงฆ์

อัครัญญสูตร หมายถึง พระสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ว่าด้วยกำเนิดโลก กำเนิดสังคม และวิวัฒนาการของมนุษย์ โดยอธิบายถึงที่มาของชนชั้น การปกครอง และอำนาจรัฐในเชิงธรรมะ เน้นให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครองเกิดจากฉันทามติของสังคมและต้องปกครองโดยยึดหลักธรรม ความยุติธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

จกัถวัตติสูตร หมายถึง พระสูตรในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ที่แสดงหลักการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ โดยเน้นการปกครองด้วยธรรม (ธรรมราชา) การใช้อำนาจอย่างชอบธรรม การบำรุงประชาชน และการรักษาศีลธรรมในสังคม อันเป็นต้นแบบของการบริหารและการปกครองที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมและความยุติธรรม

อภิธานิยธรรม หมายถึง หลักธรรมว่าด้วยเหตุแห่งความไม่เสื่อม ความเจริญ และความมั่นคงของหมู่คณะ ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ประกอบด้วยข้อปฏิบัติที่ส่งเสริมความสามัคคี ความมีระเบียบวินัย และการเคารพกติกาของส่วนรวม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการปกครองและการบริหารคณะสงฆ์ให้เกิดความยั่งยืน

การพัฒนา หมายถึง การพัฒนา มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Development แปลว่าการเปลี่ยนแปลงที่ละเอียดละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ ส่วนความหมายจากรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ถ้าเป็นกริยา ใช้คำว่า พัฒนาหมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโตได้ งอกงามมากขึ้น เช่น เจริญทางเมตติ การพัฒนาโดยความหมายจากรูปศัพท์จึงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ความหมายดังกล่าวนี้ เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่น ๆ

การพัฒนาในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุขมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การพัฒนาในความหมายนี้ มีลักษณะเดียวกันกับการพัฒนาในความหมายทางด้านการวางแผน คือ เป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แตกต่างกันเพียงการวางแผนให้ความสำคัญที่วิธีการดำเนินงาน ส่วนพุทธศาสนามุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือ ความสุขของมนุษย์เท่านั้น

หลักการปกครอง หมายถึง หลักธรรมหรือสาระสำคัญของหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา สำหรับให้บุคคลได้ยึดถือเป็นแนวประพฤติปฏิบัติในด้านการบริหารการปกครอง และด้านคุณธรรมและจริยธรรมในการปกครองของแต่ละรูปแบบของการปกครองตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

การประยุกต์ใช้หลักธรรม หมายถึง การนำเอาหลักการและสาระสำคัญจากพระสูตร (อัครัญสูตร, จักกวัตติสูตร, อปรีหานิยธรรม) มาปรับใช้เป็นแนวปฏิบัติ (Practical Guidelines) ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและวิถีการปกครองสมัยในยุคปัจจุบัน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการวางกรอบและแนวทางการศึกษาวิจัย “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอขั้นตอนการ ดำเนินการวิจัย 3 ระยะ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

2.1.1 ความหมายของการปกครอง

2.1.2 ความหมายของคณะสงฆ์

2.1.3 ความหมายการปกครองคณะสงฆ์

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในอดีต

2.1.4.1 การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

2.1.4.2 การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล

2.1.4.3 การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย

2.1.4.4 การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยา

2.1.4.5 การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงธนบุรี

2.1.4.6 การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

2.1.5 ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยปัจจุบัน

2.1.5.1 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

2.1.5.2 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์

2.1.5.3 รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์

2.1.5.4 ปัญหาที่สำคัญของการปกครองคณะสงฆ์

2.1.6 พระสูตรและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์

2.1.6.1 อัครัญญสูตร สูตรว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ

2.1.6.2 จักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ

2.1.6.3 อปรีหานิยธรรมสูตร สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบัน

2.1.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง

2.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรม

2.2.1 ความหมายของการประยุกต์ใช้

2.2.2 แนวคิดทฤษฎีของการประยุกต์ใช้หลักธรรม

2.2.3 ความหมายพระสูตรตันตปิฎก

2.2.4 องค์ประกอบพระสูตรตันตปิฎก

2.2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสูตรตันตปิฎก

ดังนั้น ผู้วิจัยทำการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีต และการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ตลอดจนแนวทางศึกษาพระสูตรและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์และศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

2.1.1 ความหมายการปกครอง

พระมหาสุวสดี ฐิตวณโณ (อินกอง) (2564) กล่าวว่า การปกครองคือ การดูแล การควบคุม คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ได้รับสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมกัน โดยใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผนที่ดีของสังคม รวมถึงจัดการความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การปกครองที่ดีจะต้องเป็นไปตาม หลักของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และจะเป็นการปกครองแบบสร้างคนดี ปราบคนเลว เพื่อให้ สังคมมีความสุขความเจริญ

พรเศรษฐี วุฒิปัญญาอิสกุล (2564) กล่าวว่า การปกครอง (Government) หมายถึง เรื่องที่ เกี่ยวกับการบริหารวางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคม เพื่อสร้างความเสมอภาค เป็นธรรมแก่สังคม เพื่อให้สังคมมีความสุข หรือเพื่อให้เกิดการบำบัดทุกข์บำรุงสุข การเมืองและการปกครองจะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน เพราะการปกครองจำเป็นต้องอาศัยอำนาจคือการเมืองจึงจะสามารถ ดำเนินการได้สำเร็จ ดังนั้น การศึกษาเรื่องการเมืองการปกครองจึงหมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับองค์กร ที่ใช้อำนาจ และระเบียบกฎเกณฑ์การใช้อำนาจทางการบริหาร

ธานี สุวรรณประทีป และคณะ (2560) กล่าวว่า การปกครอง หมายถึง ภารกิจที่ เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะปกครองดำเนินการสอดส่องดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย เพื่อให้พระภิกษุ สามเณรและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดหรือในการปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

วรเดช จันทรศร (2560) การปกครอง หมายถึง การใช้อำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย วางระเบียบ ควบคุม กำกับ และบริหารจัดการบุคคลหรือองค์กรให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยตั้งอยู่บนหลักกฎหมาย ระเบียบ และจริยธรรมทางสังคม นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์

มองว่าการปกครองเป็นกระบวนการบริหารอำนาจเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและประโยชน์สุขของส่วนรวม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539) กล่าวว่า การปกครอง พระพุทธองค์ทรงใช้พุทธประเพณี คือ แบบแผน เป็นประเพณีในการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาลนั้นพระองค์ทรงยึดแบบหลักของพระพุทธเจ้าในอดีตที่ผ่านมาและกฎระเบียบของสังคมเป็นหลักในการบัญญัติสิกขาบท เพราะสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ประพฤติปฏิบัติในการบัญญัติพระวินัยทั้งหลาย โดยที่ทรงทราบว่าย่อมตรัสถามก็มี ทรงทราบว่าย่อมไม่ตรัสถามก็มี ทรงทราบกาลแล้วตรัสถาม ทรงทราบกาลแล้วไม่ตรัสถามพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมถามสิ่งที่ประกอบด้วยประโยชน์ไม่ตรัสถามสิ่งที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ พระองค์ทรงกำจัดการจัดด้วยข้อปฏิบัติเมื่อตรัสถามย่อมทรงสอบถามภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการ 2 อย่าง คือ จักแสดงธรรมอย่างหนึ่ง จักทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกอย่างหนึ่ง

สุพิศวง ธรรมพันทา (2540) การปกครอง คือ สิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกัน เพราะธรรมชาติของมนุษย์เป็นที่ยอมรับกันว่า ตั้งแต่เกิดขึ้นมีบนโลกมนุษย์ก็ได้แสดงสัญชาตญาณของสัตว์สังคมที่ปรารถนาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นพวก เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกแก่กัน และปรารถนาความสุขทางใจจากการมีวงสมาคมมากกว่าอยู่ตามลำพัง ความหมายการปกครองตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้นมีใช้จุดหมายในตัวแต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษา จึงถือคติได้ว่าการปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการศึกษาและเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษาก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิบัติที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกันด้วยเหตุนี้การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหา เริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยังต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช้การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลว

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2539) นอกจากนี้การปกครองยังมีความหมายถึงการปกครอง (Government) ใน Dictionary of Sociology ว่า คือ องค์กรกลางหรือศูนย์รวมของหน่วยงานที่ซับซ้อน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการใช้อำนาจควบคุมสังคมทั้งหมด หรือหน่วยงานของสังคม หน่วยงานปกครอง ดำรงอยู่ในสังคมที่ซับซ้อนในรูปแบบขององค์กรที่ควบคุมสังคม ซึ่งในบางครั้งทำให้เห็นความแตกต่างในรูปแบบประเพณีที่ไม่เป็นทางการของการควบคุมในสังคมธรรมดาไม่ซับซ้อน

Scott (1999) การปกครองคือ การดูแล การควบคุมคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ได้รับสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมกัน โดยใช้กฎหมาย ระเบียบแบบแผนที่ดีของสังคม รวมถึงจัดการความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การปกครองที่ดีจะต้องเป็นไปตามหลักของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และจะเป็นการปกครองแบบสร้างคนดี ปราบคนเลว เพื่อให้สังคมมีความสุขความเจริญ

2.1.2 ความหมายคณะสงฆ์

ดร.ธานี สุวรรณประทีป และคณะ (2560) กล่าวว่าคณะสงฆ์ หมายถึง พระสังฆาธิการระดับผู้ปกครอง ขึ้นต้นตั้งแต่ เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด จนถึงสมเด็จพระสังฆราช เป็นต้น ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการปกครองคณะสงฆ์

ดร.สมชาย สุรชาติ (2558) กล่าวว่าคณะสงฆ์ไทย หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พระภิกษุมีศีล 227 ข้อ เป็นเครื่องกำกับวัตรปฏิบัติ พระภิกษุทุกรูปอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งได้วางกฎหมายมหาเถรสมาคมว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไว้เป็นลำดับขั้นการปกครองและการปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้นมีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น เช่น คณะธรรมยุตมีเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตปกครอง ส่วนคณะมหานิกายแบ่งการปกครองออกเป็น 4 หน คือ เจ้าคณะใหญ่หนหลวง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่หนใต้

นายวรารพงษ์ เทพรงค์ทอง (ม.ป.ป.) กล่าวว่าคณะสงฆ์ หมายความว่า บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายฉบับที่บังคับใช้ก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร

สุรพล สุธะพรหม (ม.ป.ป.) พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา คือ ชุมชนที่จัดตั้งวางระเบียบเป็นอย่างดี มีจุดมุ่งหมายในการอยู่ร่วมกัน เพื่อเจริญไตรสิกขา เพื่อจะได้ฝึกฝนตนให้เจริญองงามในศีล สมาธิ ปัญญา โดยการอยู่ร่วมกันนี้ มีวินัยเป็น เครื่องฝึกตนและเป็นเครื่องมือช่วยจัดสภาพแวดล้อมและระบบการอยู่ร่วมกันเมื่อกล่าวในทางประวัติศาสตร์ ของพระพุทธศาสนาแล้ว ได้เริ่มมีการตรากฎหมายคณะสงฆ์ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด ฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ทำให้การปกครองคณะสงฆ์มีการแบ่งการปกครองส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคที่ดูแลมณฑลต่างๆ รวมถึงกำหนดให้มีเจ้าคณะผู้ปกครองในชั้นต่างๆ และที่เพิ่มเติม เข้ามาใหม่ก็คือมีการแยกการปกครองเป็น 2 นิกาย คือ มหานิกาย กับธรรมยุติกนิกายอีกทั้งตรา พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการควบคุมและการบังคับบัญชาคณะสงฆ์ ไทยเป็นอันมาก กล่าวคือ ได้กำหนดให้มีสังฆสภา สังฆมนตรี และคณะวินัยธร ทำหน้าที่ในฝ่ายนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการของคณะสงฆ์ ซึ่งถือได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามกฎหมายฉบับนี้อนุโลมตามการปกครองของฝ่ายบ้านเมืองหรืออาณาจักรที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระธรรมวินัย

พระสงฆ์ กันก่อน ซึ่งโดยทั่วไป เรามักพบเห็นคำว่า 1) พระภิกษุ (ภิกขุ) และ 2) พระสงฆ์ (สงโฆ) โดยในบางครั้งเราจะเรียกทั้ง 2 คำนี้รวมกันว่า พระภิกษุสงฆ์ (ภิกขุ + สงโฆ) ภิกขุ แปลว่า ผู้ขอ เป็นความหมายโดยทั่วไปแก่ผู้ขอและนักบวชทุกประเภท เพราะมีความเป็นอยู่เนื่องด้วยผู้อื่น จึงอาศัยการเที่ยวขอ แต่เป็นการขอด้วยวิธีขออย่างประเสริฐ หมายถึง จะได้ก็ตาม ไม่ได้ก็ตาม ไม่ออก

ปากขอเลย คนฉลาดมีปัญญาจึงจะรู้ว่านักบวชยื่นเจาะจงอยู่ที่ใด นั่นคือ การขออย่างพระอริยเจ้าทั้งหลาย

คำว่า ภิกษุ ในที่นี้นอกจากมีความหมายทั่วไปแล้ว ยังมีความหมายเฉพาะไม่ทั่วไปแก่นักบวชอื่น คือหมายถึง ผู้เห็นภัยในวัฏสงสารปฏิบัติในไตรสิกขา หรือมีศีลและทักขณธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เพื่อการบรรลุมรรคผลและนิพพาน ซึ่งในปัจจุบันก็ได้แก่ผู้ชายที่มีคุณสมบัติบวชได้และได้อุปสมบทด้วยสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันอุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรม เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา คำว่า สงฆ์ โดยทั่วไปแปลว่า หมู่ หรือ ผุ่่ง เช่น หมู่พระภิกษุ(ภิกษุสงฆ์) หมู่เทพ (เทพสงฆ์) ผุ่่งนก (สกุณสงฆ์) เป็นต้น แต่ในเรื่องความเคารพในพระสงฆ์นี้มุ่งหมายเฉพาะ “หมู่พระภิกษุ” ผู้ที่เข้ากันได้โดยมีทักขณธรรมและศีลอันเสมอกัน คือ มีสัมมาทิฐิและศีล

ตามครุฑรองที่พระผู้มีพระภาคเจ้ากำหนดไว้เหมือนกันเท่านั้นไม่ใช่หมู่อื่น เพราะเป็นหมู่ที่ประเสริฐสุดและเป็นหมู่รวมเข้ากันได้กับพระรัตนทั้งสองข้างต้นคือ พระพุทธเจ้าและพระธรรมดังกล่าวมาแล้ว

ความเป็นสงฆ์มีความหมาย 2 ประการคือ

1. เป็นสงฆ์โดยจำนวน ตามความหมายในพระวินัยจะกำหนดเองจำนวนพระภิกษุผู้พร้อมเพรียงกันในแต่ละสังฆกรรม ซึ่งจะเรียกว่า สงฆ์ แตกต่างกันไป ในบางสังฆกรรม เช่น อุโบสถกรรม คือ การสวดพระปาติโมกข์ในวันอุโบสถทุก ๆ กึ่งเดือน ต้องมีพระภิกษุอย่างน้อย 4 รูปขึ้นไป จึงจะทำการสังฆกรรมได้ ถ้าน้อยกว่านี้คือ 2 – 3 รูป เรียกว่า คณะ ให้บอกความบริสุทธิ์ของตนแก่กันและกันสำหรับ 1 รูป จะเรียกว่า บุคคล

ให้อธิษฐานกำหนดในใจเอา จะสวดพระปาติโมกข์เป็นสังฆกรรมไม่ได้ ส่วนสังฆกรรมที่ต้องใช้พระภิกษุพร้อมเพรียงกันมากกว่า 4 รูป คือ ตั้งแต่ 5 รูป 10 รูป 20 รูปขึ้นไป เช่น การบวช การให้อุปสมบท การอโหสิกรรม เป็นต้น พระภิกษุที่น้อยกว่าในกรรมนั้น ๆ ก็ไม่จัดเป็นสงฆ์ในกรรมนั้น ๆ เหมือนกัน แต่เป็นสงฆ์ในกรรมที่เหลือได้ สาเหตุที่พระองค์ทรงกำหนด 4 รูปขึ้นไป ก็เพื่อให้สังฆกรรมนั้น ๆ สำเร็จได้ด้วยความบริสุทธิ์บริบูรณ์

2. เป็นสงฆ์โดยเจาะจงต่อ “อริยคุณ” หรือ “อริยภาวะ” โดยผ่านทาง สงฆ์ (ภิกษุอย่างน้อย 4 รูป) คณะ (พระ 2 – 3 รูป) หรือบุคคล (พระรูปเดียว) อย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ทำการแทนสงฆ์ จะเป็นพาล หรือเป็นบัณฑิต มีศีล หรือทุศีลก็ตาม ตามนัยพระสูตร ซึ่งมี 4 ประเภท คือ 1) หมู่พระอริยบุคคล 8 ประเภท 2) หมู่พระภิกษุปุถุชนผู้มีศีล คือ สมมติสงฆ์ในปัจจุบัน 3) พระรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเดียวกันกับพระรูปอื่น 4) หมู่โคตรภูสงฆ์ผู้ทุศีล มีเพียงผ้ากาสาวะพั่นคอเป็นเครื่องหมายของความเป็นพระเท่านั้น ซึ่งจะมีในอนาคต

สรุปความว่า เพราะเป็นหมู่ของพระภิกษุ จึงชื่อว่า พระภิกษุสงฆ์ (ภิกษุสงฆ์) และเพราะเป็นหมู่ที่เกิดจากการพึ่งธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงชื่อว่า พระสงฆ์สาวก (สาวกสงฆ์) ปัจจุบัน

เรียกกันสั้น ๆ ว่า พระสงฆ์ ซึ่งโดยทั่วไปจะหมายเอาพระภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป แต่หากพิจารณาในฐานะของผู้ทำการแทนสงฆ์ แม้จะมีเพียง 1 รูปก็ได้ชื่อว่า สงฆ์ ด้วยเหตุนี้ "ภิกษุ คือ ผู้เห็นภัยในวัฏสงสารปฏิบัติในไตรสิกขา มีศีล และทวิญญูตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนไว้เพื่อการบรรลุมรรคผลและนิพพาน"

2.1.3 ความหมายของการปกครองคณะสงฆ์

ดร.ธานี สุวรรณประทีป และคณะ (2560) การปกครองคณะสงฆ์ หมายถึง การบริหารงานคณะสงฆ์ตามการปกครองตามนโยบาย และวัตถุประสงค์ คือ 1) ด้านการปกครอง 2) ด้านการศึกษา ศึกษา 3) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ 4) ด้านการเผยแผ่ 5) ด้านการสาธารณูปการ และ 6) ด้านการสาธารณสงเคราะห์

พระเทพเวที (2561) การปกครองคณะสงฆ์ หมายถึง การจัดระบบการบริหาร การบังคับบัญชา และการควบคุมดูแลหมู่สงฆ์ให้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมายบ้านเมือง และระเบียบคณะสงฆ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสามัคคี และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยเป็นการผสมผสานระหว่างหลักธรรมวินัยกับโครงสร้างการบริหารแบบรัฐสมัยใหม่

2.1.4 ความหมายของการปกครองคณะสงฆ์

แนวคิดการปกครองคณะสงฆ์ในอดีตมีพัฒนาการตามบริบททางสังคมและการเมืองของแต่ละยุคสมัย โดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก และปรับเปลี่ยนตามอำนาจรัฐ

2.1.4.1 การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

คณินันต์และสุบรรณ จันทบุตร (2545) การปกครองสงฆ์ไม่ได้มีระเบียบแบบแผนอะไรมากนักและคณะสงฆ์ยังไม่ได้ดำรงสถานะการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชนเช่นปัจจุบัน เพราะพุทธศาสนาเพิ่งเริ่มตั้งและท้าทายต่อความเชื่อในจารีตเดิมของศาสนาพราหมณ์เจตจำนงในการออกบวชเกิดจากความเบื่อหน่ายและมุ่งหาจุดหลุดพ้นทางโลก แต่โดยเนื้อแท้การปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีลักษณะความเป็นประชาธิปไตยและเป็นสังคมที่เสมอภาค พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่ปฏิบัติตาม พระธรรมวินัย พระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์มีหน้าที่ปกครองสาธุศิษย์ของตน แต่ในสังฆกรรมทั้งปวง สงฆ์ย่อมเป็นใหญ่ไม่เลือกที่จะเป็นอาจารย์หรือสาธุศิษย์ เมื่อมีกิจสงฆ์เกิดขึ้นจะต้องมีการประชุมสงฆ์และถือมติเอกฉันท์เป็นหลัก เนื่องจากพระสงฆ์สาวกยังไม่มากนักความเสื่อมอันเกิดจากข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์จึงมีน้อยดังปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกพระสงฆ์ที่ล่วงละเมิดสิกขาบทอยู่เนื่อง ๆ มีเพียงกลุ่มพระสงฆ์ฉัพพัคคีย์ หลักที่ใช้ในการปกครองมีเพียงพระธรรมวินัย ไม่จำเป็นต้องอาศัยพระราชอำนาจจากพระเจ้าแผ่นดิน หรือผู้ปกครองรัฐให้ออกกฎหมายบังคับสังฆมณฑล ฝ่ายอาณาจักรมีหน้าที่ถวายศาสนูปถัมภ์แต่ด้านเดียว

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2554) การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ในช่วงระยะเวลา 45 ปีที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนชีพบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้น มีวิวัฒนาการตามลำดับกาลขององค์กรคณะสงฆ์ เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ และตัดสินใจประกาศเผยแผ่พระศาสนา ให้แก่ประชาชนทั่วไป เมื่อมีผู้เลื่อมใสใคร่จะบวชพระพุทธองค์ก็จะทรงประทานการบวชให้ด้วยตัวพระองค์เอง เรียกการบวชแบบนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” และได้ทำการส่งสอนพระสาวกในชั้นต้นจนได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคลพร้อมกับได้ส่งพระสาวกเหล่านั้น ออกประกาศเผยแผ่พระศาสนาในที่ต่าง ๆ เมื่อพระสาวก 60 รูปแรก ออกประกาศพระศาสนา ปรากฏว่ามีผู้มีศรัทธาเลื่อมใสจะขอบวชด้วยจำนวนมาก พระสงฆ์สาวกได้นำกุลบุตรเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงบรรพชาให้ พระสาวกเหล่านั้นต่างได้รับความลำบากในการเดินทาง เพราะการคมนาคมยังไม่สะดวกทำให้งานการเผยแผ่เป็นไปอย่างล่าช้า พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุเหล่านี้ จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาด้วยวิธี “ติสรณคณูปสัมปทา หรือไตรสรณคณ” และให้การปกครองดูแลกันเองในกลุ่ม การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาทั่วไปนั้น เป็นการมอบอำนาจบางประการให้พระสาวกได้ปกครองกัน ในลักษณะของอุปัชฌาย์ปกครองสหวิหริกและอาจารย์ปกครองอันตเวสสิกของตน โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการของพระศาสนาที่เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” เพื่อเป็นหลักการของพระศาสนา และการดำเนินชีวิตร่วมกันของพระสาวกการปกครองคณะสงฆ์ในระยะเริ่มแรกจึงเป็นการปกครองในรูปแบบที่ขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า และทรงดำเนินการปกครองและให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เองและมอบหน้าที่ให้พระอุปัชฌาย์ดูแลบ้าง เพราะลักษณะของงานของพระศาสนาระยะกาลนี้ เป็นงานด้านการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธองค์เสียเป็นส่วนใหญ่ พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีสถานะเป็นอนาคาริกที่เร่ร่อนไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อประกาศหลักคำสอน ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง อาศัยบิณฑบาตเลี้ยงชีพ การณ์ของพระศาสนาจึงแผ่ไปอย่างรวดเร็วและเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง

การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เป็นการปกครองภายในศาสนจักรเองทางรัฐไม่เข้ามาเกี่ยว แต่ก็เข้ามาช่วยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและทางศาสนาก็ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการบ้านเมืองไม่แสดงธรรมที่ขัดแย้งกับทางบ้านเมือง และไม่ปฏิบัติให้ผิดพระราชกำหนดกฎหมายของบ้านเมือง คณะสงฆ์แตกแยกออกเป็นหลายคณะ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำหลักการป้องกันการวิวาทไว้ เช่น หลักแห่งสามัคคีธรรมและหลักแห่งการระงับอธิกรณ์ของสงฆ์ เป็นต้น หลักแห่งการป้องกันความแตกแยกนั้นพระองค์ทรงแนะนำไว้ 3 ประการ คือ ให้มีเมตตากายกรรม เมตตาวาจากรรม และ เมตตาโมโนกรรม ในเพื่อนบรรพชิตทั้งที่ลับและที่แจ้ง ทั้งต่อหน้าและลับหลังให้มีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อต่อกันไม่ตระหนี่ในปัจจุบัน 4 แบ่งปันกันใช้ ให้มีความเสมอกันโดยศีลทิวา

การปกครองคณะสงฆ์มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลังจากที่พระพุทธองค์มอบคุณภาพความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ หลักที่ใช้คือ พระธรรมวินัย เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้น จึงได้มีการทำปฐมสังคายนาขึ้น ที่เมืองราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธานการบริหารคณะสงฆ์ ก็เรียบร้อยมาในระดับหนึ่ง ต่อมาก็เกิดถือลัทธิต่างกัน เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นอีก เป็นเช่นนี้ตลอดมาเมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในช่วงต้นพุทธกาล ในการปกครองคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อควบคุมความประพฤติของสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ชุดแรก ๆ ที่เข้ามาบวช ล้วนมีจิตใจเลื่อมใส และตั้งใจประพฤติปฏิบัติ นอกจากนั้น จำนวนของพระสงฆ์ก็ยังไม่มีมาก แต่มาช่วงระยะหลัง

ไชย ณ พล (2537) กล่าวว่า เมื่อพระสงฆ์มีมากขึ้น กฎเกณฑ์ต่างๆ จึงต้องมี เพื่อให้ภิกษุแต่ละรูปได้ถือปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน ทำนองเดียวกับกฎหมายของรัฐ ก็เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์มาอยู่รวมกันและการกระทำของคนคนหนึ่ง อาจจะไปล่วงละเมิดอีกคนหนึ่ง รัฐจึงจำเป็นต้องออกระเบียบกฎหมาย ที่เราเรียกว่า กฎหมาย มาคุ้มครองพระพุทธองค์ยอมให้มีกฎหมายที่จะละเมิดสิทธิส่วนบุคคลผู้ที่กระทำความชั่วได้ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเอาไว้ เพื่อเอาผิดกับผู้ฝ่าฝืน ซึ่งเป็นการผิดต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายอื่นๆ ด้วย ดังที่พระองค์ตรัสไว้ในส่วนของวิธีการบัญญัติสิกขาบท เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่ดีไม่งามในสังคมสงฆ์ พระสงฆ์ ภิกษุทั้งหลาย เราบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ 10 ประการ คือ 1) เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ 2) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ 3) เพื่อข่มบุคคลผู้เกียติ 4) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลธรรมอันดีงาม 5) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต 6) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่ยังเลื่อมใส 7) เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลที่เลื่อมใสแล้ว 8) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัตถธรรม 9) เพื่อเอื้อเพื่อวินัย จะเห็นได้ว่า ที่พระองค์บัญญัติพระวินัยนั้น ข้อ 1 - 2 มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคณะสงฆ์เอง ข้อ 3 - 4 เพื่อประโยชน์แก่บุคคล ข้อ 5 - 6 เพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ ข้อ 7 - 8 เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน 9 - 10 เพื่อประโยชน์แก่ศาสนาโดยรวม ขั้นตอน วิธีการบัญญัติกฎหมาย (สิกขาบท) พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่า เมื่อใดควรจะบัญญัติ โดยคำนึงถึง 3 ประการนี้

1. สงฆ์ตั้งเป็นเวลายาวนานพอสมควร
2. สังคมขยายใหญ่ขึ้น
3. มีผลประโยชน์มากขึ้น

จากแนวทางทั้ง 3 ประการนี้เอง จึงก่อให้เกิดบัญญัติพระวินัย หรือกฎหมายคณะสงฆ์ขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมาย 10 ประการดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อที่ 10 นั้น หมายถึงเอาเพื่อการเกื้อหนุนการปกครอง สิกขาบท หรือพระวินัย ถือได้ว่า เป็นธรรมเนียมการปกครองที่ภิกษุจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ถ้าหากว่าล่วงละเมิดก็จะได้รับโทษหนักบ้าง เบาบ้าง ตามลักษณะของการกระทำ และประชาชนก็จะตำหนิติเตียน พระพุทธองค์ก็จะประชุมสงฆ์ และพิจารณابัญญัติพระวินัยขึ้น

ขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธองค์จึงปฏิบัติตามลำดับนี้

1. เมื่อภิกษุก่อเหตุขึ้น พระองค์ตรัสเรียกประชุมสงฆ์
2. ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น
3. ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด และแสดงอานิสงส์ของการสำรวมระวัง
4. วางโทษ หรือบัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม

เมื่อพิจารณาการบัญญัติสิกขาบท จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติให้เสร็จในคราวเดียวกัน แต่จะบัญญัติต่อเมื่อมีภิกษุกระทำความผิดจากหลักการที่วางเอาไว้ พระองค์จะทรงประชุมสงฆ์ทุกครั้ง เพื่อพิจารณาความผิดที่เกิดขึ้น เมื่อประชุมสงฆ์เห็นชอบอย่างไร พระองค์ก็จะทรงบัญญัติสิกขาบท และโทษตามความผิดนั้น ๆ จะเห็นได้ว่า สังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีอำนาจตามขอบเขตของตน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ กล่าวคือ

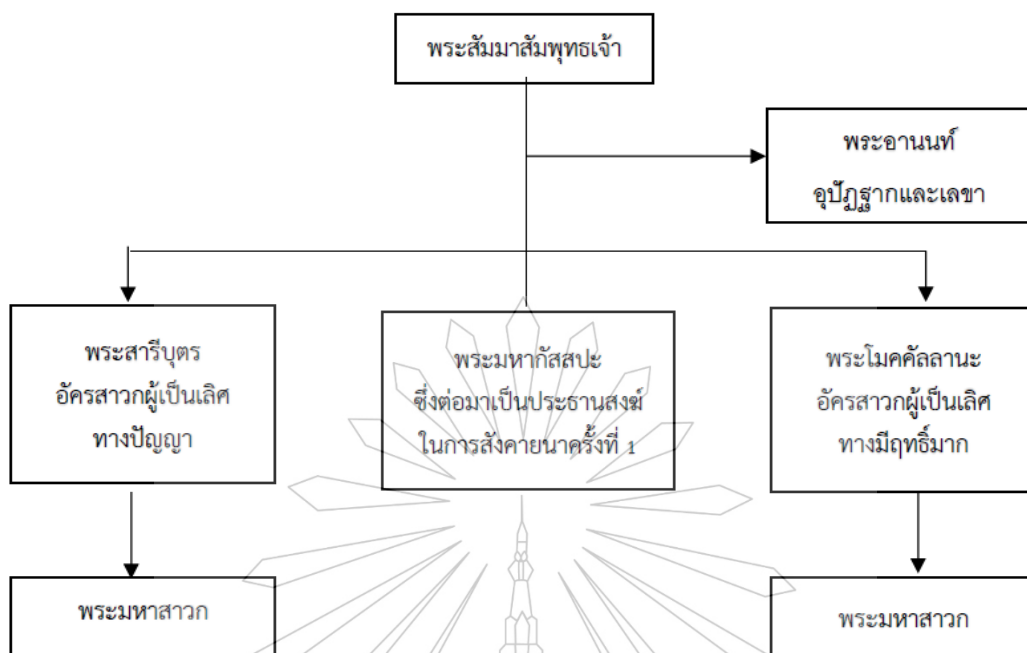
1. อำนาจนิติบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท หรือพระวินัย เพื่อให้ปกครองสงฆ์เป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด ทรงบัญญัติอย่างเปิดเผย ทั้งต่อหน้าสงฆ์ วัตถุ และบุคคล โดยมีสังคมสงฆ์ให้ความเห็นชอบ

2. อำนาจบริหาร เดิมทีนั้น พระสงฆ์ยังมีไม่มาก พระองค์จึงทรงบริหารงานเอง ต่อมาเมื่อพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น พระองค์ก็ทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ จะเห็นได้จากการบรรพชา อุปสมบท การกรานกฐิน การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น

3. อำนาจตุลาการ สถาบันตุลาการของพุทธจักร มีกฎระเบียบที่วางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันมิให้ประพฤติดิ และมิใช่วิธีการลงโทษ แต่การลงโทษผู้กระทำความผิดในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท มิใช่เพื่อการแก้แค้น หากเป็นการให้บทเรียนเพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดีในสังคม จะเห็นได้จากการปรับอาบัติตั้งแต่สังฆาติเสถสงมาดั่งนั้นการลงโทษจึงมีจุดมุ่งหมาย 2 ประการคือ

1) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดี และ 2) เพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

สรุป การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระบรมศาสดาของพระศาสนา พระองค์ทรงแต่งตั้งอัครสาวกและมหาสาวกในฐานะผู้เลิศทางด้านต่าง ๆ เป็นใหญ่เป็นอธิบดีในคุณวิเศษนั้น ๆ เพื่อเป็นแบบอย่างสั่งสอนมหาชน ดั่งนั้นโครงสร้างองค์กรส่วนกลางสมัยพุทธกาล ปรากฏในภาพประกอบที่ 1 - 3 มีดังนี้

ภาพที่ 2.1 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

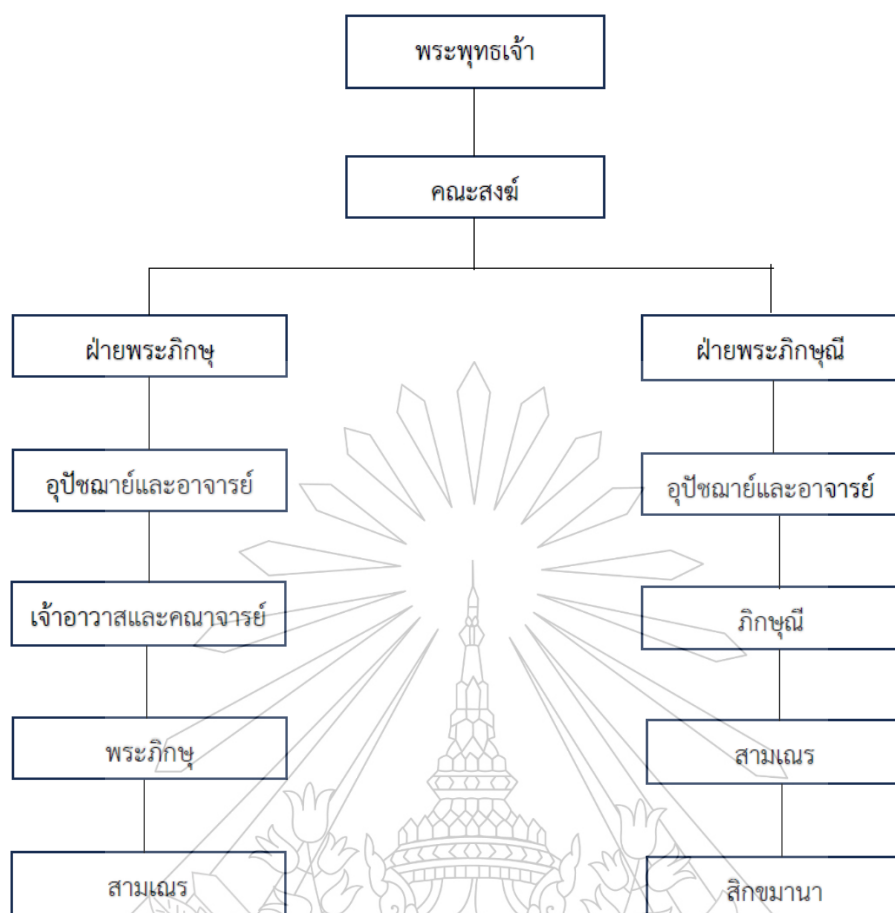
2.1.4.2 การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล

เป็นลักษณะการปกครองคณะสงฆ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว "อานนท์" เมื่อเราล่วงลับไปแล้วพระธรรมและพระวินัยนั้นแหละจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย พระสงฆ์ยังต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย ดังปัจฉิมโอวาทว่า อำนาจการปกครองขึ้นอยู่กับคณะสงฆ์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้น จึงได้มีการทำปฐมสังคายนาเพื่อรวบรวมพระธรรมวินัย ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา เมืองราชคฤห์ โดยพระอรหันต์ 500 รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน เพื่อรวบรวมคำสอน และเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในรูปแบบเดียวกัน เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงมาได้ประมาณ 200 ปีเศษ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ครอบครองอาณาจักรอินเดียอย่างกว้างขวางพระองค์เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้ส่งสมณะทูตเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปยังประเทศต่าง ๆ การปกครองคณะสงฆ์ยังเป็นไปตามพระธรรมวินัย การบริหารสังฆมณฑลในบางประเทศต้องอนุโลมไปตามแบบแผนประเพณีของประเทศนั้น ๆ เพื่อให้พุทธจักรและอาณาจักรเป็นไปด้วยดีทั้งสองฝ่ายแล้วพระองค์ได้ส่งพระสมณะทูตจาริกเผยแผ่พระพุทธศาสนาไป 9 สาย สายที่ 9 ซึ่งมีพระโสณะและพระอุตตระ เป็นผู้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังดินแดนสุวรรณภูมิ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2539) คณะสงฆ์แตกแยกออกเป็นหลายคณะ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำหลักการป้องกันการวิวาทไว้ เช่น หลักแห่งสามัคคีธรรม และหลัก

แห่งการระงับอิทธิพลของสงฆ์เป็นหลักแห่งการป้องกันความแตกแยกนั้น พระองค์ทรงแนะไว้ 4 แนวทาง ได้แก่ 1) ให้มีเมตตาทายกรรม เมตตาวิกรรม และเมตตาโมกรรม ในเพื่อนบรรพชิตทั้งที่ลับและที่แจ้ง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) ให้มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อต่อกัน ไม่ตระหนี่ในปัจจัย 4 แบ่งปันกันใช้ตามที่มิ 3) ให้มีความเสมอกันโดยศีล 4) ให้มีความเสมอกันโดยทักขิ

สรุป การปกครองคณะสงฆ์สมัยตอนหลังสมัยหลังพุทธกาลใช้หลัก คือ พระธรรมวินัยเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้น จึงได้มีการทำปฐมสังคายนาขึ้นที่เมืองราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน การบริหารคณะสงฆ์เพื่อความเรียบร้อย ต่อมาก็เกิดถือลัทธิต่างกัน เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นอีก เมื่อพระพุทธศาสนาว่างมาได้ประมาณ 200 ปีเศษ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ครอบครองอาณาจักรอินเดีย พระองค์เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ยกพระพุทธศาสนาเป็นประธาน สำหรับประเทศเป็นครั้งแรก ก็เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นในสังฆมณฑล พระเจ้าอโศกมหาราชจึงทรงอาราธนาพระโมคคัลลิตบุตร เป็นประธานสังคายนาพระธรรมวินัยที่เมืองปาตลีบุตร เมื่อพ.ศ. 236 วางระเบียบพระธรรมวินัยให้รวมลงเป็นอย่างเดียวกัน เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ออกไปยังประเทศต่าง ๆ การบริหารสังฆมณฑลจึงต้องอนุโลมไปตามแบบแผน ประเพณีของประเทศนั้น ๆ ในบางส่วน เพื่อให้พุทธจักรและอาณาจักรเป็นไปด้วยดีทั้งสองฝ่าย สรุปแล้วพระภิกษุสงฆ์มีกฎหมาย ที่พึงปฏิบัติอยู่สามประเภท คือ พระวินัย จาริต และกฎหมายแผ่นดินเป็นต้น

ภาพที่ 2.2 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยตอนหลังสมัยพุทธกาล

รูปแบบอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นเป็นสังคมตัวอย่าง คือสังคมสงฆ์ โดยทรงใช้วิธีการทำให้มีระบบการที่บุคคลหลายสาขาอาชีพ ต่างเพศ ต่างผิวพรรณ มาอยู่ร่วมกัน เป็นชุมชน และมีระเบียบแบบแผนในการเป็นอยู่ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้บุคคลเหล่านั้นได้รับประโยชน์จากการสอนของพระองค์อย่างเต็มที่ในระยะแรกๆ พระองค์ทรงประกาศหลักคำสอนนั้น มีผู้สนใจเข้ามาศึกษาพระองค์ก็ทรงรับและสั่งสอนเองพร้อมกันนั้นก็จัดส่งไปประกาศพระศาสนาไปยังเมืองน้อยใหญ่อื่น ๆ เมื่อกิจการเจริญเติบโตตามลำดับ มีภิกษุจำนวนมากเกินกว่าที่จะทรงดูแลได้ทั่วถึงจึงมอบอำนาจให้พระสงฆ์ดูแลและปกครองกันเอง โดยเคารพนับถือตามลำดับอาวุโส พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งในฐานะธรรมราชา ทรงปกครองแบบพ่อปกครองลูกหรืออาจารย์ปกครองศิษย์ถือความสุจริตใจเป็นพื้นฐาน และทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ใช้ระบอบสามัคคีธรรมซึ่งอาจเรียกว่า “สังฆาธิปไตย” (สุรพล สุธะพรหม, 2549) ซึ่ง ไซย ณ พล ได้กล่าวถึงโครงสร้างการปกครองสมัยพุทธกาลของพระธรรมวินัย ดังตัวอย่างในภาพประกอบ

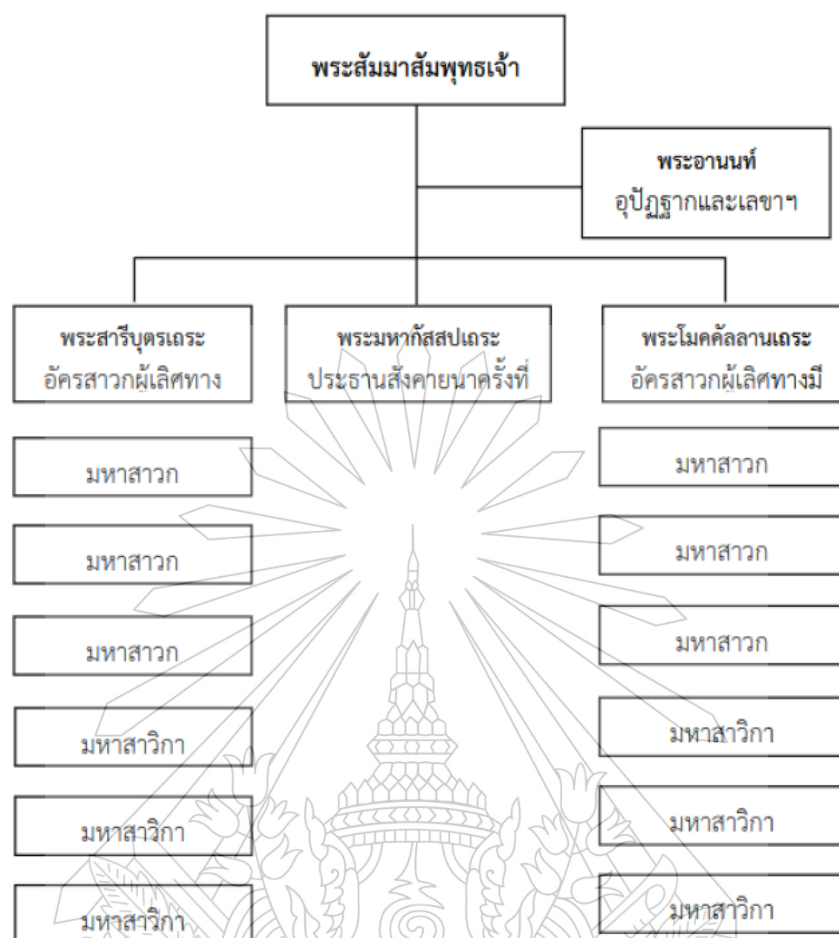
การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย เป็นรูปแบบการปกครองแบบพิเศษที่ต่างจากการปกครองของฝ่ายโลก ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดคือ การปกครองคณะสงฆ์จะยึดหลักความถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องพร้อมกันนั้นก็ต้องยึดหลักความถูกต้องพระธรรมวินัย และ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการปกครองคณะสงฆ์ก็ค่อนข้างต่างจากการปกครองในฝ่ายโลก โดยที่จุดมุ่งหมายของการปกครองคณะสงฆ์ก็เพื่อการศึกษาพระธรรมวินัย ซึ่งนำไปสู่การรู้ธรรมรู้ธรรม จนถึงที่สุดการบรรลุธรรม การปกครองคณะสงฆ์ในความหมายคือการปกครองพระภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป เพราะคำว่า "สงฆ์" หมายถึงพระภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป เช่น พระภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปร่วมกันทำกิจของสงฆ์ เรียกว่า พระสงฆ์ทำสังฆกรรม เป็นต้นอีกความหมายถึง คือ พระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนให้ผู้อื่นรู้ตามส่วน ในพระสูตรพระสงฆ์ในความหมายของพระสูตร หมายถึง ท่านผู้มีคุณสมบัติดังกล่าว (พระอริยะ) แม้เพียงรูปเดียวก็ได้ชื่อว่าเป็นพระสงฆ์ แต่ในความหมายทางพระวินัยนั้นท่านหมายถึงพระภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป จึงได้ชื่อว่าพระสงฆ์ (พระโสภณคณาภรณ์ ฐิตญาโณ (ระแบบ), 2528) พระสงฆ์เป็นสถาบันบุคคลที่เกิดขึ้นตามการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ผ่านวิธีการอุปสมบทตามที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต ทำหน้าที่ในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาจากรุ่นสู่รุ่นสืบมาจนถึงปัจจุบันการปกครองคณะสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการปกครองในครั้งนั้น คือ พระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระวินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระสงฆ์โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที่ทรงโปรดให้ช่วย พร้อมพระโมคคัลลานะและพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆมิตรและ สังฆปริณายกเป็นหมู่ ๆ ทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไปตาม

สุนทร ธีร รังสี (2530) หลักพระธรรมวินัยและต้องมิมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ การบัญญัติพระวินัยโดยพระพุทธองค์เพื่อใช้ปกครองสงฆ์ ดังพุทธพจน์ว่า "คุกริกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ 10 ประการ คือ 1. เพื่อความดีแห่งสงฆ์ 2. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ 3. เพื่อชมผู้เกื้อยาก 4. เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก 5. เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน 6. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต 7. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส 8. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว 9. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม 10. เพื่อถือตามพระวินัย

ตอนต้นพุทธกาลจำนวนผู้เข้ามาบวชไม่มากนัก และส่วนมากท่านที่เข้ามาบวชบรรลุมรรคผลระดับสูงในทางศาสนา ไม่มีปัญหาเรื่องความประพฤติการปกครองแต่ประการใด แต่เมื่อจำนวนพระเพิ่มขึ้นคนที่เข้ามาบวชมีเจตนารมณ์แตกต่างกัน ความจำเป็นในด้านการบริการก็เกิดขึ้น ทรงจัดให้มีบุคคล คณะผู้รับผิดชอบในความประพฤติ การศึกษา คือ (พระโสภณคณาภรณ์ ฐิตญาโณ

(ระบบ), 2528) อุปัชฌาย์อาจารย์ มีหน้าที่ในการปกครอง อบรม สั่งสอน สัทธินิหาริก อันเตวาสิกของตน โดยทรงกำหนดวัตร ให้แต่ละฝ่ายปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ โดยให้ฝ่ายผู้ปกครองสร้างความรู้สึกต่อสัทธินิหาริก อันเตวาสิกของตนเหมือนบุตร ฝ่ายสัทธินิหาริก อันเตวาสิกจะต้องสร้างความรู้สึกต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ฐานะบิดา การอยู่ร่วมกันของท่านเหล่านั้นจึงมีลักษณะที่อบอุ่น ต่างฝ่ายต่างดูแลความเป็นอยู่ของกันและกัน ทรงให้อำนาจแก่อาจารย์อุปัชฌาย์ ในอันที่จะลงโทษแก่สัทธินิหาริก อันเตวาสิกของตน ผู้ประพฤติมิชอบได้ โดยทรงกำหนดเป็นเงื่อนไขในการวินิจฉัยลงโทษ การขอขมา การงดโทษไว้

เจ้าอาวาสและคณาจารย์ เจ้าอาวาสในตอนแรกไม่ค่อยปรากฏเด่นชัดนัก นอกจากเรื่องในอรรถกถาอำนาจคงไม่มีมากเหมือนปัจจุบัน งานส่วนมากหนักไปในการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในวัด นวกรรมส่วนคณาจารย์เป็นตำแหน่งที่เกิดในยุคหลัง เมื่อพระธรรมวินัยที่ทรงแสดงบัญญัติเพิ่มขึ้นจำเป็นต้องมีการจำทรงไว้พระเถระทั้งหลายได้แบ่งกันเรียนจำทรงพระธรรมวินัยและถ่ายทอดให้แก่ศิษย์ของตนตำแหน่งเหล่านี้พระเถระรูปเดียวอาจจะดำรงตำแหน่งอุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้าอาวาสและคณาจารย์ ในขณะเดียวกันก็ได้ จะต่างกันก็แต่ลักษณะงานเท่านั้น ตามปกติพระพุทธเจ้าจะทรงใช้เวลาออกพรรษาเสด็จไปเยี่ยมภิกษุทั้งหลาย โปรดสัตว์โลกเป็นต้น ในสมัยนั้นถึงแม้จะมีปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้านศีล และ ทัณฑ แต่สามารถจัดให้สงบระงับลงไปได้ โดยองค์พระพุทธเจ้าเองบ้าง พระมหาเถระทั้งหลายบ้าง สังคมพระสงฆ์จึงกลายเป็นสังคมที่สงบเย็นโดยมากลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีโครงสร้างตามความเห็นของ ไชย ฦพล ได้กล่าวไว้ (ไชย ฦ พล, 2537) พระผู้มีพระภาคทรงเป็นพระบรมศาสดาของพระศาสนา แล้วทรงแต่งตั้งอัครสาวกและมหาสาวกในฐานะผู้เลิศทางด้านต่าง ๆ เป็นใหญ่เป็นอธิบดีในคุณวิเศษนั้น ๆ เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นธรรมาจารย์สั่งสอนกุลบุตรและมหาชน ดังนั้น โครงสร้างองค์กรส่วนกลางสมัยพุทธกาลปรากฏดังสังฆมณฑลภาพที่ 4

ภาพที่ 2.3 โครงสร้างองค์กรส่วนกลางสมัยพุทธกาล

2.1.4.3 การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล

การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยสุโขทัยนั้น เป็นนิกายมหายาน เพราะสืบทอดมาจากสมัยขอมมีอำนาจ ครั้นถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงพระองค์ขยายอำนาจไปได้ ทรงเลื่อมใสในพระเถระนิกายเถรวาท ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากลังกา จึงทรงอาราธนาพระเถระจากเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อมาปรับปรุงพุทธศาสนาและพระสงฆ์ในสุโขทัย เมื่อคณะสงฆ์ทางใต้ขึ้นไปปรับปรุงคณะสงฆ์สุโขทัยจึงหันกลับมาถือนิกายหินยาน หรือเถรวาทมากขึ้น คณะสงฆ์ในสุโขทัยแบ่งออกเป็น 2 คณะใหญ่ๆ คือ

- 1) คามวาสี (นิกายเดิม) เป็นพระที่มีอารามอยู่ใกล้บ้านใกล้เมืองหรืออยู่ในบ้านในเมือง เล่าเรียนคันถธุระ (ศึกษาพระไตรปิฎก)
- 2) อรัญญวาสี มาจากลังกา ทางลังกานิยมเรียกคณะนี้ว่า "วนวาสี" แปลว่า "ผู้อยู่ป่า" ปรากฏในศิลาจารึกว่า พระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองกรุงสุโขทัย

ทรงจัดให้พระมหาสวามีสังฆราช ที่มาจากลังกาอยู่ในอรัญญิกประเทศ คือ อัมพวันนาราม วัดสวนมะม่วง นอกพระนครเป็นพระอยู่ในอารามป่า เล่าเรียนวิปัสสนา โดยลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

(1) การปกครองคณะสงฆ์ มิได้แบ่งการปกครอง เป็นการปกครองร่วมกันบังคับบัญชาตามลำดับชั้น

(2) พระสังฆราช เป็นตำแหน่งสูงสุดของการปกครองคณะสงฆ์

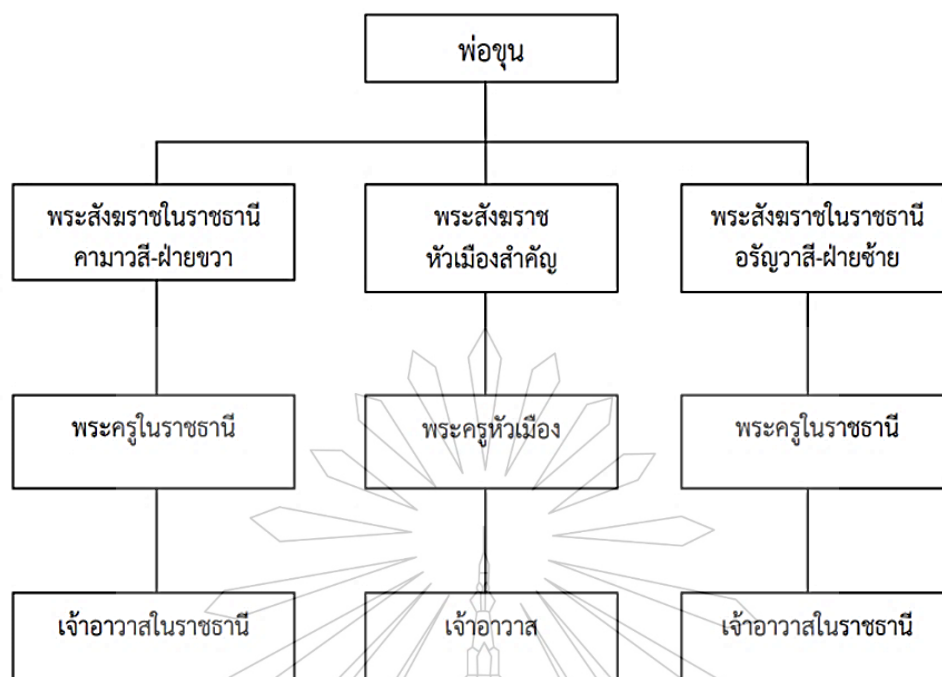
(3) "ปู" เป็นตำแหน่งรองจากสังฆราช (ปัจจุบันเรียกว่า พระครู)

(4) "มหาเถระ" คงได้แก่ พระผู้มีพระพรชา ผู้คงแก่เรียน รู้ธรรมวินัยทั่วไป แต่มิใช่ตำแหน่งที่กษัตริย์แต่งตั้ง อาจจะมีตำแหน่งทางการปกครองเป็นเจ้าคณะหมู่ หมวด หรือสมภารวัด ก็ได้

5. สมัยสุโขทัยตอนปลายได้มีประเพณีพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ คาดว่ารับมาจากลังกา

6. ในสมัยสุโขทัยบางครั้งเรียก "คณะคามวาสี"ว่า ฝ่ายขวา "คณะอรัญญวาสี" ว่า ฝ่ายซ้าย แต่ชื่อคณะคามวาสีและคณะอรัญญวาสีคงมิใช่ต่อมาจนถึงสมัยอยุธยา "ตำแหน่งสังฆราช" กับ "ปูครู" เป็นสมณศักดิ์ในสมัยนั้น สุโขทัยมีสังฆราชหลายพระองค์แต่การปกครองไม่มีเอกภาพเหมือนกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะหัวเมืองใหญ่ที่เป็นประเทศราชเจ้าเมืองก็ตั้งสังฆราชเป็นประมุขในแต่ละเมือง ในสมัยหลังปรากฏเรียกตำแหน่งพระเถระเจ้าคณะเมือง ว่า "สังฆราชา" อยู่หลายแห่ง สังฆราชจึงมิใช่มีองค์เดียว ส่วนปูครูนั้น เมืองใหญ่ๆ อาจมีหลายองค์ ถ้าเมืองเล็กมีองค์เดียว ขึ้นตรงต่อสังฆราช

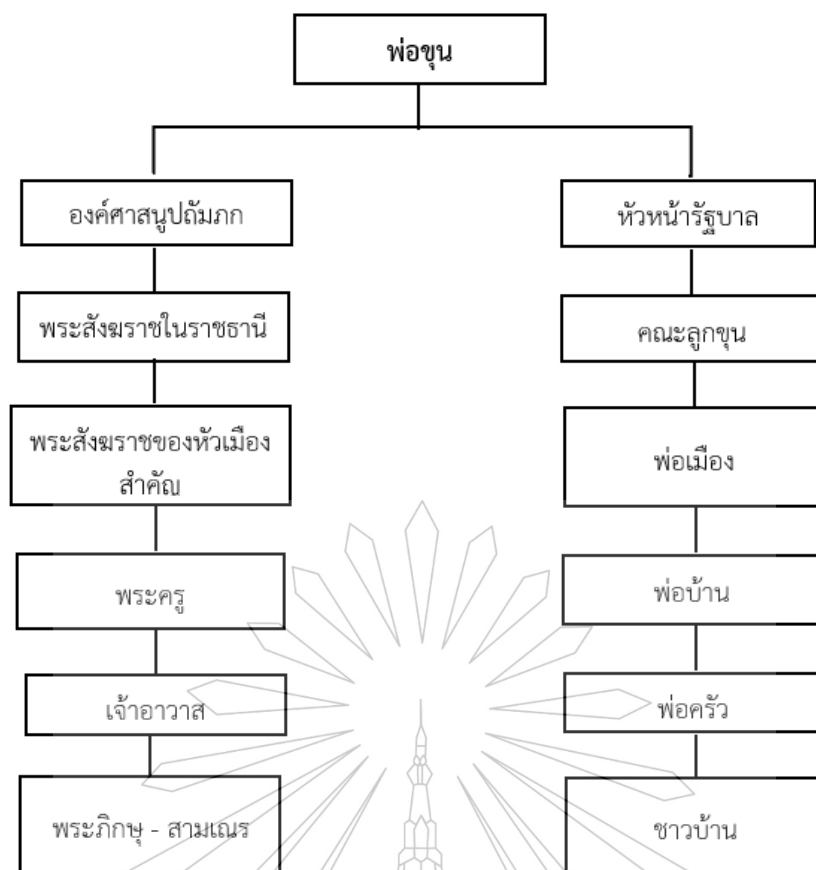
สรุป การปกครองคณะสงฆ์ ในหัวเมืองต่าง ๆ นอกจากกรุงสุโขทัย พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระสังฆราชประจำแต่ละหัวเมือง ในลักษณะเดียวกันที่ทรงแต่งตั้งประเทศราชไปครองหัวเมืองใหญ่ในฝ่ายอาณาจักร ในสมัยกรุงสุโขทัยจึงมีพระสังฆราชหลายพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ว่า "ในประเทศสยาม เมื่อพระนครสุโขทัยเป็นราชธานี เห็นจะมีพระสังฆราชกว่าองค์เดียว ด้วยวิธีปกครองพระราชอาณาจักรในครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลราชธานีเป็นเมืองประเทศราชโดยมากแม่เมืองที่อยู่ใกล้ราชธานีที่เป็นเมืองใหญ่ที่ตั้งเจ้านายในราชวงศ์ออกไปปกครอง อย่างทำนองเจ้าประเทศราช เมืองใหญ่เมืองหนึ่ง น่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่งเป็นสังฆปริณายกของสังฆบริษัทเขตเมืองนั้น" (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2539, น. 8) เนื่องจากสังฆราชแต่ละพระองค์ได้รับการสถาปนาจากพระมหากษัตริย์ พระสังฆราชจึงขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ในขณะเดียวกัน พระสังฆราชปกครองบังคับบัญชาพระสงฆ์ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา รองลงมาไปตามลำดับ คือ พระครูและเจ้าอาวาส แผนภูมิแสดงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยสุโขทัย มีดังนี้ (มนตรี รอดแก้วอ้างใน (พระเมธีธรรมาภรณ์ ธมมจิตโต (ประยูร), 2539, น. 9)

ภาพที่ 2.4 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัญสุโขทัย

โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัญสุโขทัยนี้มีลักษณะสอดคล้อง คู่ขนานกับการจัดโครงสร้างการปกครองประเทศ โดยที่พ่อขุนหรือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของฝ่ายอาณาจักร และฝ่ายศาสนจักร ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร อาจพิจารณาได้จากภาพ ต่อไปนี้

ภาพที่ 2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรในสมัยสุโขทัย

2.1.4.4 การปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา

ด้วยกรุงศรีอยุธยาดังอยู่ในบริเวณที่เป็นชุมทางแม่น้ำหลายสาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อยแม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก ซึ่งล้วนแต่เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับบ้านเมืองภายในทั้งทางตะวันตกเฉียงเหนือ ทางเหนือ และทางตะวันออกเฉียงเหนือ การปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยานั้นยังคงถือแบบอย่างสุโขทัย แต่เพิ่มขึ้นมาอีกคณะ คือ "คณะป่าแก้ว" สืบเนื่องจากตามตำนานโยนกกล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. 1965 พระเถระชาวเชียงใหม่ 7 รูป พระเถระชาวอยุธยา 2 รูปและพระเถระชาวเขมร 1 รูป เดินทางไปลังกาและได้บวชแปลงเป็นสิงหลนิกายในสีม้าน้ำ แม่น้ำกัลยาณี ในสำนักพระวันรัตมหาเถระ เมื่อบวชใหม่แล้วก็ปฏิบัติอยู่ในลังกานานหลายปีจึงเดินทางกลับ ขากลับนิมนต์พระเถระชาวลังการมาด้วย 2 รูป เมื่อถึงอยุธยาแล้วก็แยกย้ายกันไปเผยแผ่ ตั้งนิกายขึ้นมาใหม่เรียกว่า "ป่าแก้ว" (วนรัตน์ = ป่าแก้ว) คณะนี้ยังปรากฏที่นครศรีธรรมราชและพัทลุง เช่น วัดเขียนคณะป่าแก้ว เป็นต้น คณะนี้ปฏิบัติเคร่ง ประชาชนจึงสนับสุนนมาก พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (พิมพ์ พ.ศ.2455) ว่า "มูลเหตุแห่งการแยกคณะสงฆ์ออกเป็น 2 เกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา ราว พ.ศ.2427 พระองค์ทรงระลึกถึงพระมหาเถรคันฉ่อง (ชาวมอญ) จึงโปรดให้เป็นสังฆราช ครองวัดมหาธาตุ มีพระทินนามว่า สมเด็จพระอริยวงศญาณฯ ครั้งนั้นคณะสงฆ์แยกเป็น 2

คณะ คือ คณะเหนือให้ขึ้นต่อสมเด็จพระอริยวงศญาณฯ คณะใต้ขึ้นต่อสมเด็จพระวันรัตน์ (สังฆราชเดิมคือคณะป่าแก้ว) ผู้รู้เห็นว่า พระมหาเถรคันฉ่องเป็นพระมอญ แม้จะมีความดีมากแต่คงไม่ได้เป็นใหญ่ถึงขั้นสังฆราช อาจปกครองเฉพาะพระชวามอญเท่านั้น การย้ายจากเมืองอโยธยาเดิมทางด้านตะวันออกมาสร้างพระนครศรีอยุธยาขึ้นใหม่นั้น มีสาเหตุมาจากการเกิดอหิวาตกโรคระบาด เจ้านายขุนนาง และผู้คนคงเสียชีวิตกันมาก เพราะในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเองก็ระบุว่า เมื่อสร้างพระนครใหม่แล้ว สมเด็จพระรามาธิบดีโปรดให้ขุดศพเจ้าแก้วเจ้าไทยซึ่งเป็นอหิวาตกโรคสิ้นพระชนม์ขึ้นพระราชทานเพลิง ณ วัดป่าแก้ว การเกิดโรคระบาดทำให้สมเด็จพระรามาธิบดีต้องย้ายพระราชฐานมาสร้างพระราชวังที่ประทับชั่วคราว ณ เวียงเล็ก คือ บริเวณที่ต่อมาได้สร้างเป็นวัดพุทธไสวรรย์ขึ้น ทรงเลือกบริเวณหนองโสนซึ่งเป็นที่ดอนอันเกิดจากการทับถมของลำน้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำลพบุรีเป็นที่สร้างพระนครใหม่ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2558) สงฆ์นั้นสันนิษฐานว่าน่าจะแบ่งออกเป็น 3 คณะ คือ

- 1) คณะคามวาสีฝ่ายขวา
- 2) คณะอรัญวาสี
- 3) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย

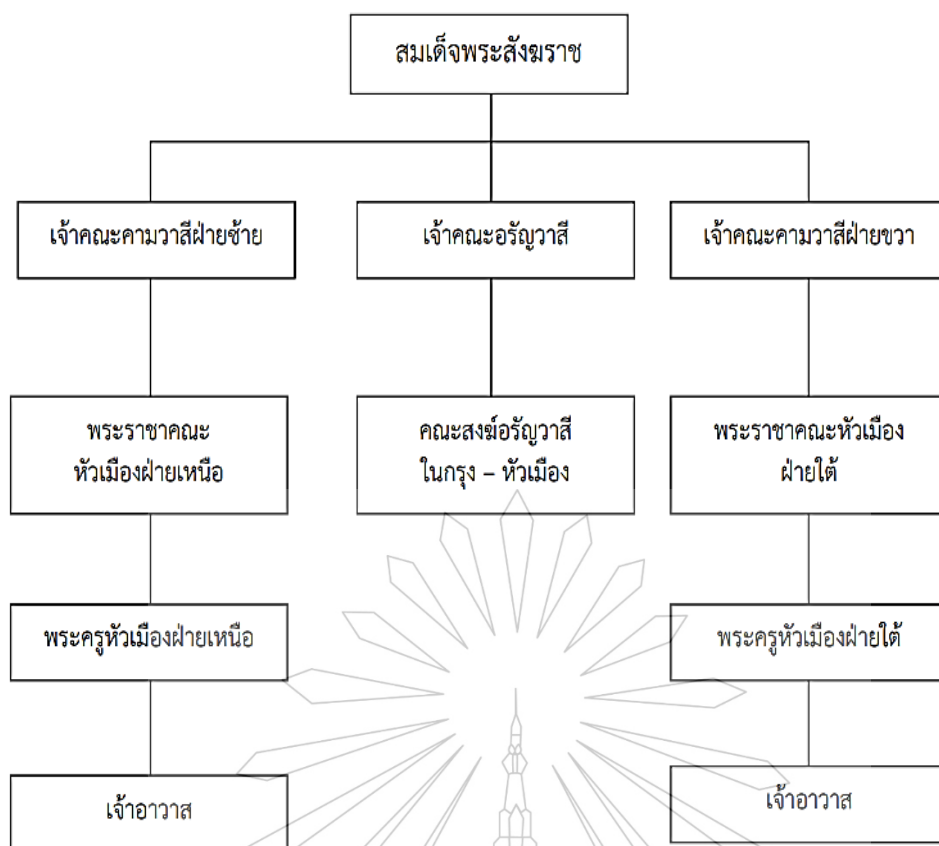
ลักษณะการปกครองของคณะสงฆ์

1. สมณศักดิ์ในสมัยอยุธยาเพิ่มเป็น 3 ชั้น คือสังฆราช กับ พระครู ยังเอาแบบสุโขทัยเพิ่มตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช บังคับบัญชาคณะสงฆ์ทั่วอาณาจักร แบ่งการปกครองดังนี้

- 1.1 สมเด็จพระสังฆราช ว่าการทั่วราชอาณาจักร
- 1.2 พระสังฆราช ว่าการหัวเมืองใหญ่ๆ
- 1.3 พระครู ว่าการหัวเมืองเล็ก หรือในราชธานี

ต่อมาจึงยกพระครูให้สูงเท่ากับพระสังฆราชหัวเมือง ที่เราเรียกว่า "พระราชาคณะ" อยู่ทุกวันนี้

2. คำว่า "สมเด็จ" เป็นภาษาเขมรที่นำมาใช้ ตำแหน่งสมเด็จในสมัยพระนารายณ์มหาราช ปรากฏในหนังสือของลาลูแบร์ "เรื่องเมืองไทย" ว่า พระวันรัตน์เป็นสมเด็จพระสังฆราชที่มหาสังฆปริณายก ปกครองคณะสงฆ์ทั้งปวงแต่ในหนังสือเก่าๆ มีชื่อ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสี ส่วนสมเด็จพระวันรัตน์เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี รูปใดมีพรรษามากุณนั้นก็เป็นสมเด็จพระสังฆราช

ภาพที่ 2.6 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา

2.1.4.5 การปกครองพระสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี

อาณาจักรสมัยกรุงธนบุรีตกอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด เพราะถูกพม่าทำลาย หลังจากพระเจ้ากรุงธนบุรีรวบรวมอำนาจได้แล้ว ก็ได้ปรากฏว่า ได้พระราชกณะครั้งกรุงเก่ามาเป็น ประมุขสงฆ์พระที่มาเป็นสังฆราช ก็เป็นเพียงพระอาจารย์ดี วัดประตู่ องค์ที่ 2 คือ พระอาจารย์ศรี วัดพนัญเชิงวรวิหาร ซึ่งมีใช้พระราชกณะ รูปที่ 3 พระสังฆราชขึ้น ซึ่งคงเป็นพระที่ทรงสมณะเก่าสมัย กรุงอยุธยาพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เชิญมาจากเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก เดิมคงเป็นพระครูสุธรรมธีร ราชมหามุนี เจ้าคณะเมืองระยอง แต่ภายหลัง ในรัชกาลที่ 1 ถูกกลดยศลงจากพระสังฆราชลงมา เป็น พระธรรมธีรราชมหามุนี ว่าที่พระวันรัตน์

การปกครองสงฆ์ยุคนี้เอาแบบอย่างมาจากอยุธยา และในตอนกลางรัชกาล การคณะ สงฆ์เจริญมาก แต่ตามพงศาวดารกล่าวว่า ในตอนปลายรัชกาลก็เสื่อมลง เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีสำคัญ ผิดไป แต่ก็เห็นว่าพระองค์ก็ทรงได้กอบกู้ฐานะพระสงฆ์ไว้เท่า ๆ กับการกอบกู้เอกราชของชาติไว้นั่นเอง ดังนั้น การปกครองพระสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรีมีลักษณะสำคัญที่สอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์ ในช่วงการก่อตั้งและรวมแผ่นดินไทยหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าตากสินมหาราชหรือสมเด็จพระ เจ้ากรุงธนบุรี ทรงมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา และจัดระเบียบการปกครอง

พระสงฆ์ใหม่เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของบ้านเมืองและศาสนา โดยมีรายละเอียดหลักการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา หลังการเสียกรุงครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2310 ศาสนสถานและพระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบอย่างหนัก พระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงสนับสนุนให้มีการบูรณะวัดวาอารามที่ถูกทำลายและฟื้นฟูศาสนสถานขึ้นใหม่ เช่น การบูรณะวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และสนับสนุนให้มีการอุปสมบทพระสงฆ์เพิ่มเติมเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ การรวบรวมและจัดระเบียบพระสงฆ์เนื่องจากภายหลังการสูญเสียเอกราช บ้านเมืองขาดเสถียรภาพ พระสงฆ์จำนวนมากขาดผู้ปกครองและการกำกับดูแล พระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงตั้งพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่เพื่อปกครองและดูแลพระสงฆ์ให้กลับมามีระเบียบแบบแผนที่มั่นคง เช่น การแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีความรู้และคุณธรรมสูงมาเป็นผู้นำในการเผยแผ่ศาสนาการสร้างกฎระเบียบ พระเจ้าตากสินมหาราชทรงวางระเบียบการปกครองพระสงฆ์ใหม่เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความเรียบร้อย โดยกำหนดให้พระสงฆ์ต้องรักษาศีลวินัยอย่างเคร่งครัด และมุ่งเน้นให้พระสงฆ์ประพฤติตนเป็นแบบอย่างในความประพฤติทางศีลธรรมแก่ประชาชน

การอุปถัมภ์ทางด้านพระไตรปิฎก ในสมัยนี้มีการรวบรวมและคัดลอกคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางธรรมะให้แก่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน พระเจ้าตากสินมหาราชทรงให้การสนับสนุนและอุปถัมภ์ด้านการศึกษาแก่พระสงฆ์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้พระธรรมคำสอนอย่างถูกต้อง

2.1.4.6 การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

1) การปกครองคณะสงฆ์สมัย รัชกาลที่ 1

มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2562, น. 8) กรุงเทพมหานคร ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นราชธานีใหม่แทนกรุงธนบุรี โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งทรงปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 และพระองค์ทรงทำพิธียกเสาหลักเมืองเมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2325 แล้วทรงเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2325 การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นถือว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง แต่ในส่วนการปกครองคณะสงฆ์มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากสมัยกรุงธนบุรีอันสืบเนื่องจากกรุงธนบุรีสิ้นสุดลง ซึ่งถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนอาณาจักรของกรุงรัตนโกสินทร์โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสร้างกรุงเทพมหานครเป็นราชธานี ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่ง มี วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง วัดสุทัศนเทพวราราม วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นต้น

1) ให้พระภิกษุบางรูปลาสิกขา เพราะทรงปฏิบัติไม่เหมาะสมในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และโปรดเกล้าให้ตั้งแต่งใหม่หมด สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดบางหว้าใหญ่ ซึ่งถูกถอดยศในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีก นับว่าเป็นสังฆราชองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

2) รัชกาลที่ 1 ได้ออกกฎหมายสงฆ์เพิ่มขึ้นจากวินัยสงฆ์อีกด้วย กฎหมายที่ออกมามี 10 ฉบับฉบับแรกเมื่อ พ.ศ. 2325 ฉบับสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2344 นับเป็นกษัตริย์องค์แรกที่ออกกฎหมายคณะสงฆ์ เนื่องจากอยู่ระหว่างการฟื้นฟูบ้านเมืองและเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง

3) สมณศักดิ์ของพระสงฆ์ แบ่งออกเป็น 2 อันดับ คือ พระราชาคณะผู้ใหญ่ และพระราชาคณะสามัญ พระราชาคณะผู้ใหญ่กำหนดไว้ 4 ชั้น คือ

3.1 สมเด็จพระสังฆราช ชาย-ขวา ได้แก่ สมเด็จพระอริยวงศ์และสมเด็จพระวันรัตน์

3.2 พระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่ธวัชวาสิ พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้ช่วยสังฆปริณายกพระพิมลธรรม เจ้าคณะรองฝ่ายซ้าย พระธรรมวโรดม เจ้าคณะรองฝ่ายขวา

3.3 พระพรหมมุนี พระธรรมเจดีย์ คณะเหนือ พระธรรมไตรโลก คณะใต้

3.4 พระเทพกวี คณะเหนือ พระเทพมุนี คณะใต้ พระญาณไตรโลก เจ้าคณะรองธวัชวาสิ นอกจากนี้เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญทั้งหมดคือ พระเทพโมลี พระธรรมโกษา พระโพธิวงศ์ เป็นต้น แต่พระโพธิวงศ์ ยกเป็นชั้นเทพในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือรัชกาลที่ 1 ส่วนพระราชาคณะยังไม่มี

2) การปกครองคณะสงฆ์สมัย รัชกาลที่ 2

คณะสงฆ์ยังไม่เปลี่ยนแปลง สมณศักดิ์ที่น่าสนใจ คือ รัชกาลที่ 2 ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวาศกรี ซึ่งผนวชอยู่ที่วัดพระเชตุพนเป็น "พระองค์เจ้าพระราชาคณะ กรมหมื่นนุชิตชิโนรสศรีสุตขัตติยวงศ์" แต่มีสมณศักดิ์เสมอพระราชาคณะชั้นสามัญ

3) การปกครองคณะสงฆ์สมัย รัชกาลที่ 3

ทรงปฏิรูปคณะสงฆ์ขึ้น เหตุการณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับคณะสงฆ์ดังนี้

1) โปรดให้รวมพระอารามหลวงและอารามราษฎร์ในกรุงเข้าเป็นคณะหนึ่งต่างหากเรียกว่า "คณะกลาง" ขึ้นในกรมหมื่นนุชิตชิโนรส

2) คณะสงฆ์เพิ่มขึ้นมี 4 คณะ คือ

2.1 คณะเหนือ

2.2 คณะใต้

2.3 คณะกลาง

2.4 คณะธวัชวาสิ

3) มีคณะใหม่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้คือ คณะธรรมยุติ ครั้งแรกจำนวนน้อยอาศัยอยู่กับคณะกลางมีคณะเพิ่มขึ้น ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ผู้บังคับบัญชาคณะทั้ง 4 จึงเพิ่มขึ้นเป็น 4 ตำแหน่ง เจ้าคณะใหญ่แต่ละรูป มีอำนาจปกครองดูแลกิจการคณะสงฆ์ในคณะของตน อย่างไรก็ตาม เจ้าคณะใหญ่ทุกรูปต้องขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราชผู้เป็นประมุขสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร คณะสงฆ์จึงยังคงมีเอกภาพเพราะรวมกันอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชองค์เดียวกัน ในสมัยรัชกาลที่ 3 คณะอรัญวาสีมีเพียงตำแหน่งเจ้าคณะ โดยไม่มีวัดในปกครองบังคับบัญชาทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ยุบคณะอรัญวาสี คงเหลือไว้แต่ตำแหน่งเจ้าคณะ ในครั้งสมเด็จพระพุทธาจารย์ ดังภาพประกอบ มีดังนี้

ภาพที่ 2.7 โครงสร้าง การปกครองคณะสงฆ์สมัย รัชกาลที่ 1 – 3

4) การปกครองคณะสงฆ์ สมัยรัชกาลที่ 4

คณะสงฆ์เริ่มดีขึ้น จำนวนพระสงฆ์เริ่มมากขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ทั้งยังมีคณะใหม่เพิ่มขึ้นอย่างเป็นทางการคือ คณะธรรมยุติ ส่วนคณะอรัญวาสีเดิมกลับหายไปไม่ทราบแน่ชัดว่าหายไปไหน ตอนเริ่มรัชกาลยังมียุค คือ สมเด็จพระพุทธาจารย์ วัดสระเกศเป็นเจ้าคณะ แต่ชื่ออรัญวาสีค่อยๆ หายไปในภายหลัง ด้านสมณศักดิ์รัชกาลนี้เพิ่มมากขึ้น และทรงเห็นว่า กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรงคุณธรรมยิ่งกว่าสังฆนายกอื่นๆ จึงโปรดตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก สถาปนาขึ้นเป็น "กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส" เป็นประธานสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร และทรงสถาปนาพระพิมลธรรม (อยู่) วัดสุทัศน์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณอนโรดมตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 3 ที่จะให้เป็นสังฆราช แต่ตอนนี้ยังไม่ได้เป็นสังฆราช เป็นเพียงเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือเท่านั้น และทรงยกพระพุทโธชาจารย์ (ฉิม) เป็นสมเด็จพระพุทโธชาจารย์ด้วย ส่วนการปกครองหัวเมืองแต่เดิม

ตำแหน่งเป็นพระสังฆราชา รัชกาลที่ 4 โปรดให้เปลี่ยนเป็น สังฆปาโมกข์ มียศเทียบเท่าพระครู แต่บางเมืองก็มียศเท่าพระราชาคณะ ใช้ราชทินนามเหมือนกรุงเทพฯ

5) การปกครองคณะสงฆ์สมัย สมัยรัชกาลที่ 5

เป็นระยะที่กิจการทุกส่วนของประเทศได้รับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากระบบเก่าสู่ระบบใหม่ ด้านศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีการปฏิรูปขึ้นในทุก ๆ ด้านเวลานั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงช่วยในด้านการคณะสงฆ์เป็นอย่างดี ด้านสมณศักดิ์ มีที่น่าสนใจคือ ในรัชกาลนี้ได้เพิ่มสมณศักดิ์ชั้น "ราช" ขึ้นใหม่ ครั้นก่อนพระราชาคณะมี 4 ชั้น คือ พระราชาคณะ สามัญ 1 ชั้นเมื่อเพิ่มชั้นราชขึ้น จึงมี 5 ชั้น ส่วนชั้นสามัญกลายเป็นชั้นที่ 6 จึงเรียงตามลำดับใหม่ได้ ดังนี้ 1) ชั้นสมเด็จพระสังฆราช 2) ชั้นรองสมเด็จพระสังฆราช 3) ชั้นธรรม 4) ชั้นเทพ 5) ชั้นราช 6) ชั้นสามัญ

และต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงฐานะของบางตำแหน่ง เช่น เลื่อนพระพรหมมุนีจากชั้น 3 ขึ้นเป็นชั้น 2 เลื่อนพระธรรมโกษาจารย์จากชั้นสามัญเป็นชั้นที่ 3 เป็นต้น เรื่องสำคัญในวงการสงฆ์ คือการมีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์อย่างจริงจังขึ้น ซึ่งควรจะรู้โดยละเอียดไว้ ดังนี้

ก่อนการใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เราทราบมาแล้วว่า คณะสงฆ์จัด เป็น 3 นิการ คือ

1. มหานิกาย
2. ธรรมยุติกนิกาย
3. รามัญนิกาย

ทั้งหมดนี้สืบมาจาก ทักษิณนิกายหรือเถรวาท แต่ก็มีอุตรนิกายหรือมหายานอยู่บ้าง คือ พระญาณกับพระจีนฝ่ายหลังนี้ได้รับการยกย่องเป็นพระภิกษุสงฆ์ คงถือว่าเป็นนักพรตเท่านั้น มาถึงรัชกาลที่ 5 จึงทรงตั้งหัวหน้าฝ่ายญวนเป็นพระครู และฝ่ายจีน เป็นพระอาจารย์ ก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ยังคงมี 4 คณะเหมือนรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 คือ

1) คณะเหนือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) วัดราชบูรณะ เป็นเจ้าคณะใหญ่ โดยมารวมเอาวัดทางเหนือมาขึ้นกับคณะนี้ และคณะนี้ก็ขึ้นตรงต่อมหาดไทย

2) คณะใต้ สมเด็จพระวันรัตน์ (จิต) วัดมหาธาตุเป็นเจ้าคณะใหญ่ รวมเอาวัดทางใต้มาขึ้นกับคณะนี้ และขึ้นต่อกรมพระกลาโหมและกรมท่า

3) คณะกลาง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (หม่อมเจ้าสังฆทัต) วัดพระเชตุพน เป็นเจ้าคณะใหญ่ รวมเอาวัดในส่วนกลางและนครเขื่อนขันธ์ อำเภอบางปะอิน มาขึ้นในคณะนี้ แต่ที่ปรากฏจริงวัดในส่วนกลางไปขึ้นต่อคณะเหนือก็มี คณะใต้ก็มีสืบสนอยู่

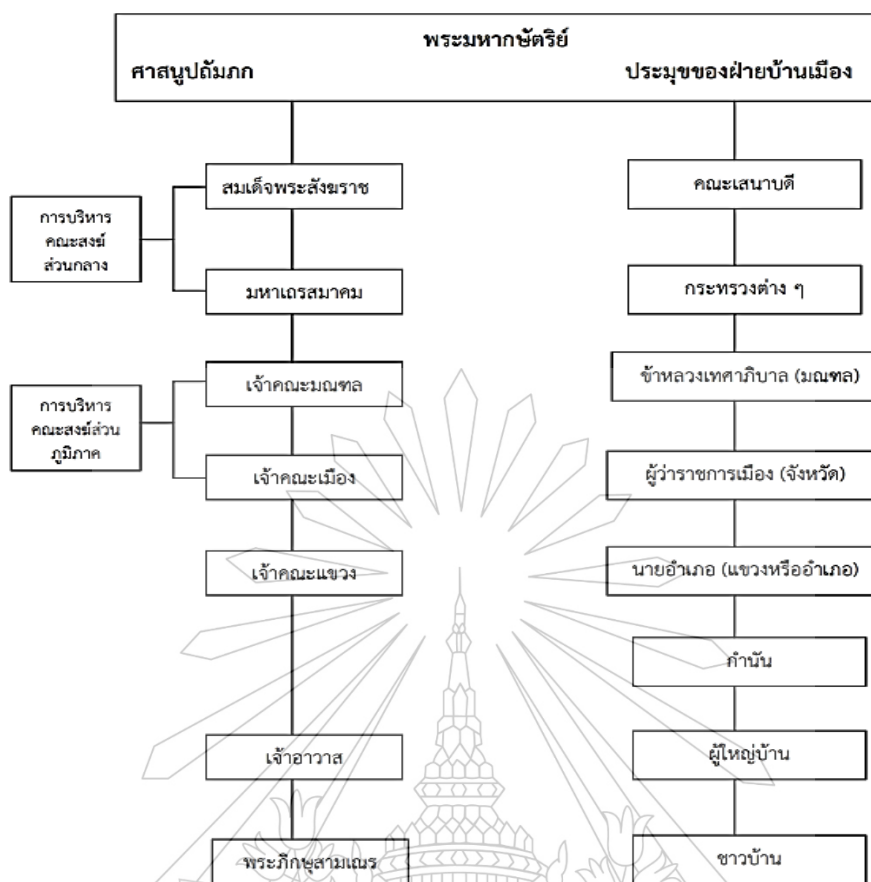
4) คณะธรรมยุติ เวลานั้นยังไม่มีสมเด็จพระสังฆราช มีพระศาสนโสภณเป็นเจ้าคณะรอง รวมเอาวัดธรรมยุติทั่วราชอาณาจักรขึ้นคณะนี้ ผู้ปกครองต่อมาเป็นพระราชาคณะที่เป็นเจ้าเสียส่วนมาก สมเด็จพระสังฆราชของคณะนี้มีฐานานุกรมเป็นพิเศษกว่าคณะอื่น ๆ การปกครองแบ่งเป็น

คณะ 4 คณะนี้น่าสนใจก็คือ ทราบเหตุใดจึงแบ่งเช่นนี้เข้าใจว่า เปลี่ยนมาจากคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญวาสีและคณะคามวาสีฝ่ายขวา ครั้งกรุงเก่าคือ

- คณะเหนือ = คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย
- คณะใต้ = คณะคามวาสีฝ่ายขวา
- คณะอรัญวาสี
- คณะกลาง

ทั้งหมดนี้มีมาแล้วครั้งรัชกาลที่ 3 ต่อมาคณะอรัญวาสีค่อยๆ หายไปพร้อมกับคณะคามวาสีจึงเหลือเพียง 3 คณะ ครั้นต่อมาจึงมีคณะธรรมยุตขึ้นจึงเป็น 4 คณะอีก ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2445 (ร.ศ.121) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ตรา พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ขึ้น เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติธรรมวินัย ให้สอดคล้องกับการปกครองบ้านเมือง พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้มีเจ้าคณะใหญ่อีก 4 คณะ รวมเป็น 8 รูป โดยให้ทั้ง 8 รูป นี้เป็น "กรรมการมหาเถรสมาคม" ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ ทว่าราชอาณาจักรพระราชบัญญัติฉบับนี้ กำหนดให้มีสมเด็จพระสังฆราชองค์เดียวเป็นผู้บัญชาแต่ดขาด เป็นประธานของมหาเถรสมาคม การปกครองแบ่งออกเป็นมณฑล เมือง แขวง และวัด ทั้งหมดนี้แบ่งกันขึ้นตามคณะใหญ่ทั้ง 4 พระราชบัญญัตินี้มี 45 มาตรา และให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบัน คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ) รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ สำหรับคณะธรรมยุตินั้น เดิมรวมอยู่กับคณะกลางและได้แยกเป็นคณะต่างหาก ครั้งแรกนั้นไม่มีเจ้าคณะใหญ่ พ.ศ. 2393 กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ จึงได้ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่ ต่อมาก็คือ กรมหมื่นนริศธรรมาธิบดี

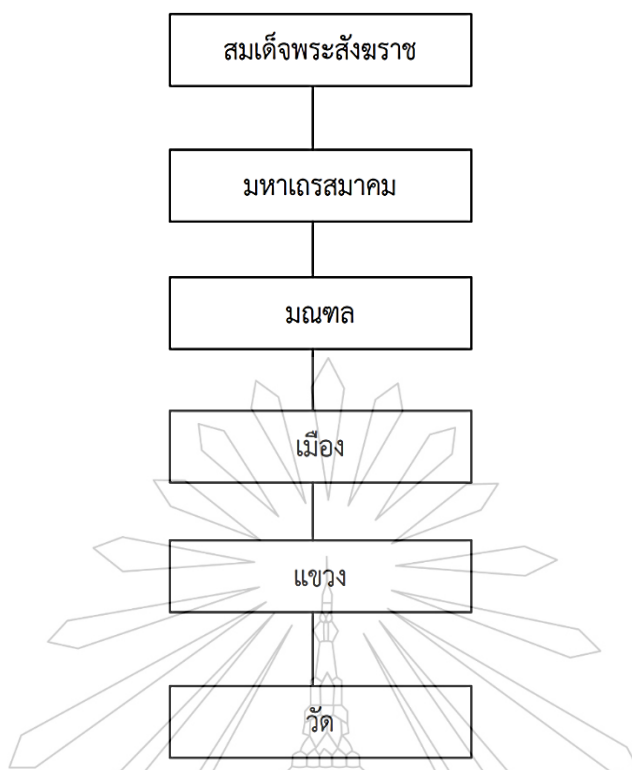

ภาพที่ 2.8 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5

6) การปกครองคณะสงฆ์สมัย สมัยรัชกาลที่ 6 - 7

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2539, น. 67) การคณะสงฆ์ดำเนินการตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ตลอด แต่ตอนปลายรัชกาลที่ 7 คณะสงฆ์กลุ่มหนึ่งแสดงสัมติจะให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติ การเคลื่อนไหวขยายวงกว้างออกไป จนต้องมีการเปลี่ยนแปลงในครั้งรัชกาลที่ 8 ในสมัยรัชกาลที่ 7 และต้นรัชกาลที่ 8 การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามแบบอย่างนี้ นั่นคือ สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์เอง โดยมีมหาเถรสมาคมทำหน้าที่เป็นกรรมการที่ปรึกษา จนกระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งได้แสดงภาพประกอบไว้ดังนี้

ภาพที่ 2.9 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัย สมัยรัชกาลที่ 6 – 7

7) การปกครองคณะสงฆ์สมัย สมัยรัชกาลที่ 8

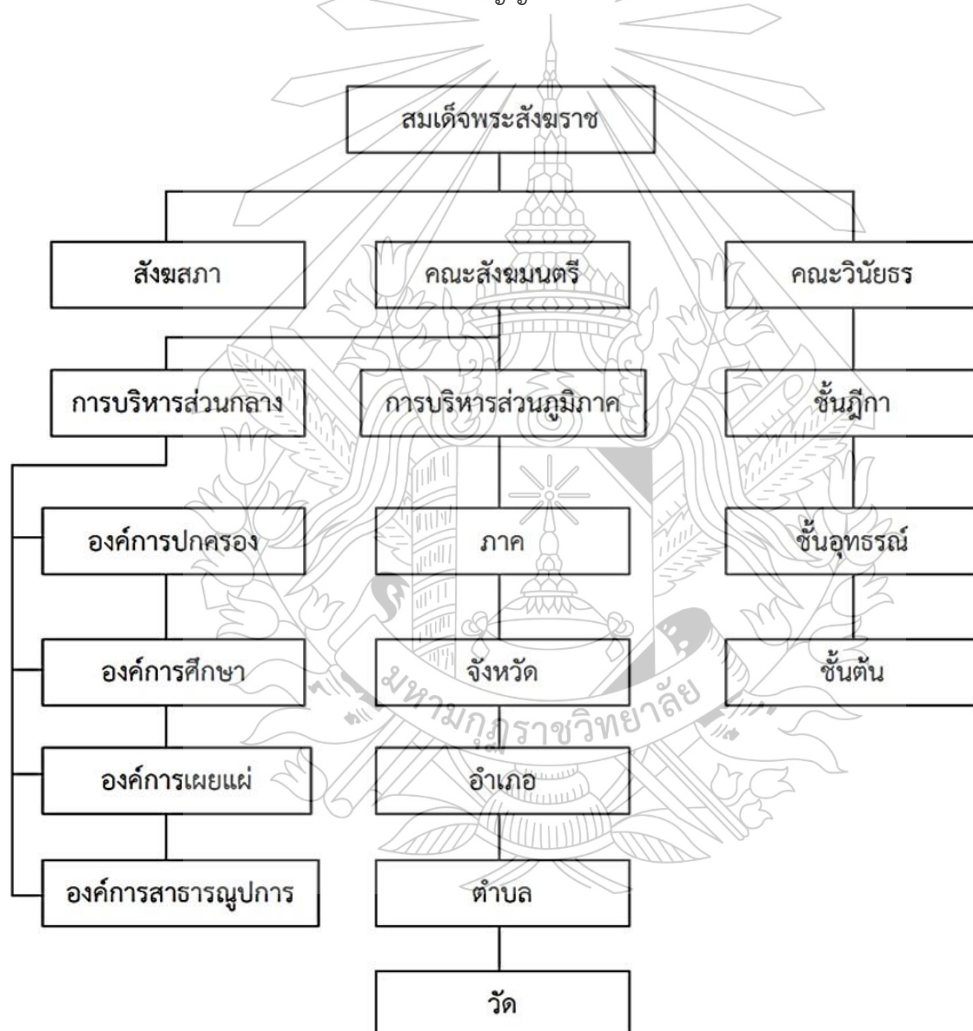
คณะรัฐบาลปฏิวัติ ซึ่งมี พลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี ก็พยายามแก้ไข พ.ร.บ.เก่า และต้องการจะรวมนิกายทั้ง 2 คือ มหานิกายกับธรรมยุตินิกายเข้าด้วยกัน เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2484 พระยาพหลฯ ได้อุปสมบท ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อรวมนิกาย การอุปสมบทครั้งนี้มีนิตฺพระนั่งอันดับ 50 รูป มีพระมหานิกาย 34 รูป พระธรรมยุติ 15 พระรามัญ 1 เมื่อพระยาพหลฯ ลาสิกขาบทไปแล้ว คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติก็นครองวัดมหาธาตุเสีย การรวมนิกายจึงไม่สำเร็จ อย่างไรก็ตาม ความพยายามรวมนิกายก็มีผลบ้าง คือ สภาผู้แทนได้ออกกฎหมายสงฆ์ เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2484 นั่นคือ "พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484" มี 60 มาตรา ไม่มีมาตราใดแบ่งแยกการปกครอง พระราชบัญญัติฉบับนี้ประกอบด้วย คณะสังฆมนตรี สังฆสภา พระธรรมธร (อัยการ) พระวินัยธร (ผู้พิพากษา) เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส อำนาจสูงสุดอยู่ที่ สมเด็จพระสังฆราช นอกนี้ยังแบ่งส่วนในคณะสังฆมนตรีออกเป็นองค์การใหญ่ๆ 4 องค์การคือ

1. องค์การปกครอง ทำหน้าที่ฝ่ายปกครอง
2. องค์การศึกษา ทำหน้าที่ฝ่ายการศึกษา

3. องค์การเผยแผ่ ทำหน้าที่เผยแผ่อบรม

4. องค์การสาธารณูปการ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการก่อสร้างบูรณะ

พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นฉบับประชาธิปไตย คณะสงฆ์สอดคล้องกับบ้านเมืองทุกประการด้านการศึกษามีนี้เจริญมาก เพราะองค์การศึกษาดูแลควบคุมตั้งแต่ส่วนกลางไปถึงส่วนภูมิภาคด้านอื่นๆก็ได้รับการเอาใจใส่เช่นเดียวกันต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2505 สมัยที่จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี (รัฐบาลปฏิวัติ) ต้องการให้ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นไปอย่างรวดเร็วทันการ รัฐบาลจึงยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เสีย และให้ออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แทนโดยให้อำนาจเด็ดขาดกับฝ่ายปกครอง (เจ้าหน้าที่บ้านเมือง) และพระปกครองมากขึ้น แต่ด้านการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรมนั้นด้อยลงอย่างเห็นได้ชัด จึงปรากฏว่าการศึกษาในระยะหลังนี้ไม่ก้าวหน้าเหมือนสมัย พระราชบัญญัติ 2484

ภาพที่ 2.10 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ ตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484

8) การปกครองคณะสงฆ์สมัย สมัยรัชกาลที่ 9 (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505)

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2539, น. 50-68) ได้กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันไว้ ดังนี้

การจัดโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องการของรัฐบาลในสมัยนั้น ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มุ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่นิยมการรวบอำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดไว้กับผู้นำที่เข้มแข็ง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการถ่วงดุลอำนาจกันนั้น นำมาซึ่งความล่าช้าและขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ดังนั้น จึงเห็นว่าการแยกอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ทาง คือ สังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เป็นระบบที่มีผลบั่นทอนประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้ต้องประสบอุปสรรคและล่าช้า สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุข มหาเถรสมาคม แบ่งการปกครองออกเป็น 5 คือ หนเหนือ หนใต้ หนกลาง หนตะวันออก และคณะธรรมยุติและแยกการปกครองออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และเจ้าอาวาส

2.1.5 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยปัจจุบัน

1) การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

การจัดโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ เกิดจากความต้องการของรัฐบาลในสมัยนั้น ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มุ่ง ปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่นิยมการรวบอำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดไว้กับผู้นำที่เข้มแข็ง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการถ่วงดุลอำนาจกันนั้นนำมาซึ่งความล่าช้าและความขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ดังนั้น จึงเห็นว่าการแยกอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ทาง คือ สังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เป็นระบบที่มีผลบั่นทอนประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้ต้องประสบอุปสรรคและล่าช้า

ด้วยเหตุผลดังกล่าว คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติแต่งตั้งคณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้นใน พ.ศ. 2503 เมื่อคณะกรรมการทำงานสำเร็จ รัฐบาลจึงได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ “โดยที่การจัดดำเนินกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลอำนาจเช่นที่ เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน และโดยระบบเช่นว่านั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินการจึงสมควรแก้ไข

ปรับปรุงเสียใหม่ ให้สมเด็จพระสังฆราช องค์สกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา”

2.1.5.1 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พอสรุปได้ดังนี้

1) ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งหมายรวมถึง การยกเลิกสังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร ส่วนอำนาจที่องค์กรทั้งสามเคยเป็นผู้ใช้แยกจากกันให้สมเด็จพระสังฆราชและมหาเถรสมาคมเป็นผู้ใช้

2) ผลที่ตามมาก็คือ การยกเลิกตำแหน่งประธานสังฆสภา สังฆนายก และประธานคณะวินัยธร อำนาจหน้าที่ของตำแหน่งทั้งสามถูกรวมกันเข้าและมอบให้ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมเป็นผู้ใช้

3) อำนาจสูงสุดในการบังคับบัญชาคณะสงฆ์เป็นของสมเด็จพระสังฆราช ผู้ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ใน 2 ตำแหน่ง คือ

(1) โดยตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก หรือประมุขสงฆ์ไทยทรงบัญชาการคณะสงฆ์เอง และทรงรับผิดชอบเองตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8

(2) โดยตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ร่วมกับมหาเถรสมาคมตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 9 และมาตรา 18

4) มหาเถรสมาคม ประกอบด้วย

(1) สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ มหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง พระมหากษัตริย์ ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

(2) สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ปัจจุบันมีสมเด็จพระราชาคณะทั้งสิ้น 8 รูป

(3) พระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง มีจำนวน ไม่ต่ำกว่าสี่รูปและไม่เกินแปดรูปเป็นกรรมการอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี ตามปกติสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งกรรมการครบทั้ง 8 รูป จึงทำให้จำนวนกรรมการมหาเถรสมาคมแต่ละชุดมี 17 รูป อันประกอบด้วย สมเด็จพระราชาคณะ 8 รูป กรรมการที่สมเด็จพระสังฆราช ทรงแต่งตั้ง 8 รูป และสมเด็จพระสังฆราชในฐานะ ประธานกรรมการ 1 รูป

5. อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ตามที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 18 มีความว่า

“มาตรา 18 มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่การนี้ให้มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมออกข้อบังคับ วางระเบียบหรือออกคำสั่งโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้” จะเห็นได้ว่า อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ตามมาตรานี้มีความหมายกว้างขวางมาก เพราะถ้าพิจารณาเทียบกับอำนาจหน้าที่ของสังฆสภา คณะสังฆมนตรีและคณะวินัยธร ตามที่บัญญัติแยกอำนาจกันไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.

2484 แล้วจะพบว่าอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ทั้งสามส่วนนั้นได้รวมกันเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อำนาจหน้าที่ของสังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธรในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ได้รวมกันเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉะนั้น อำนาจหน้าที่ “ปกครองคณะสงฆ์” ของมหาเถรสมาคมตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 18 นี้ จึงมีได้หมายถึงเฉพาะอำนาจหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์ของคณะสังฆมนตรีเท่านั้น แต่ยังหมายถึงอำนาจหน้าที่ตราสังฆานัติของสังฆสภา และอำนาจหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ของคณะวินัยธรชั้นฎีกาอีกด้วย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นี้มีผลใช้บังคับเป็นเวลานานถึง 30 ปี จึงมีการแก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ. 2535 เมื่อรัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติในฐานะรัฐสภา พระราชบัญญัติฉบับหลังนี้เพียงแก้ไขเพิ่มเติมรายละเอียดปลีกย่อยของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ไม่มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์แต่อย่างใด ความข้อนี้ปรากฏชัดเจนอยู่ในเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 คือ “โดยที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานานแล้ว สมควรปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และการแต่งตั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช แต่งตั้ง ถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุ อำนาจหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ของมหาเถรสมาคม การปกครอง การสละสมณเพศของคณะสงฆ์และคณะสงฆ์อื่น วัด การดูแลรักษาวัด ทรัพย์สินของวัด และศาสนสมบัติกลาง ตลอดจนปรับปรุงบทกำหนดโทษให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้”

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติว่าด้วยการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมไว้ ดังนี้

1. มาตรา 7 กำหนดให้คณะสงฆ์ไทยมีสมเด็จพระสังฆราชเพียงองค์เดียว ในกรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระสังฆราช คำว่า “สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์” หมายความว่า สมเด็จพระราชาคณะที่ได้รับสถาปนาเป็นพระราชาคณะชั้นสมเด็จก่อนสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่น

2. มาตรา 12 เพิ่มจำนวนกรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่ง สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งจากไม่เกินแปดรูปเป็นไม่เกินสิบสองรูป ดังนั้น คณะกรรมการมหาเถรสมาคมในปัจจุบันมีกรรมการทั้งสิ้น 21 รูป ประกอบด้วย

สมเด็จพระราชาคณะผู้เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง 8 รูป

กรรมการที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง 12 รูป

และสมเด็จพระสังฆราชในฐานะประธานกรรมการ 1 รูป

3. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 15 ตรี กำหนดอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมไว้ชัดเจน กว่าที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ดังนี้

“มาตรา 15 ตรี มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม
- (2) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร
- (3) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
- (4) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
- (5) ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่น

เพื่อการนี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติ หรือออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ และจะมอบให้พระภิกษุรูปใด หรือคณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา 19 เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่งก็ได้” อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 เกี่ยวข้องกับการควบคุม และส่งเสริมกิจการคณะสงฆ์ ที่เคยถูกจัดเป็นอำนาจหน้าที่ของสังฆมนตรีแห่งองค์การทั้งสี่ ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 อาจกล่าวได้ว่ามหาเถรสมาคมในปัจจุบันมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ 6 ประเภท คือ

- 1) การปกครอง
- 2) การศาสนศึกษา
- 3) การศึกษาสงเคราะห์
- 4) การเผยแผ่
- 5) การสาธารณูปการ
- 6) การสาธารณสงเคราะห์

ถ้าตัดข้อ 3 และข้อ 6 ออกไป ที่เหลืออีก 4 ข้อ ก็คืองานในความรับผิดชอบของ สังฆมนตรีแห่งองค์การทั้งสี่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 นั่นเอง การบริหารงานของมหาเถรสมาคม เป็นไปในลักษณะที่ว่ากรรมการทั้งหมดร่วมกันรับผิดชอบงานทั้ง 6 ประเภท โดยไม่มีการแบ่งเป็น “กระทรวง” ให้ชัดเจน แล้วมอบหมายให้กรรมการรูปใดรูปหนึ่งทำหน้าที่เป็น “รัฐมนตรี” เพื่อกำกับดูแลเป็นการเฉพาะ

ดังนั้น ที่กล่าวมานั้นเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ในส่วนที่เกี่ยวกับการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ส่วนประเด็นที่เกี่ยวกับการใช้อำนาจทั้งสาม คือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ของมหาเถรสมาคมมีการแก้ไข

เล็กน้อย ดังนั้นถึงการใช้อำนาจทั้งสามของมหาเถรสมาคม ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

1. อำนาจนิตินิติบัญญัติของมหาเถรสมาคม ในฐานะที่ปฏิบัติหน้าที่ของสังฆสภา มหาเถรสมาคมจึงมีอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ ดังนี้

- 1.1 ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม
- 1.2 ออกข้อบังคับมหาเถรสมาคม
- 1.3 วางระเบียบมหาเถรสมาคม
- 1.4 ออกคำสั่งมหาเถรสมาคม
- 1.5 มีมติมหาเถรสมาคม
- 1.6 ออกประกาศมหาเถรสมาคม

2. อำนาจบริหารของมหาเถรสมาคม

โดยที่อำนาจการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสังฆมนตรีเดิมได้ตกเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ดังนั้นมหาเถรสมาคมจึงมีอำนาจหน้าที่ด้านการบริหาร ดังต่อไปนี้

- 2.1 จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์
- 2.2 จัดแบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค
- 2.3 จัดตำแหน่งผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค
- 2.4 แต่งตั้งและถอดถอนผู้ปกครองคณะสงฆ์

เนื่องจากปริมาณงานในความรับผิดชอบของมหาเถรสมาคม มีมากกว่าที่กรรมการมหาเถรสมาคมจะดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมหาเถรสมาคมได้ออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2506 ว่าด้วยระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคมให้อำนาจมหาเถรสมาคมแต่งตั้งคณะกรรมการ หรืออนุกรรมการช่วยงานมหาเถรสมาคมในลักษณะเดียวกับกรรมการเฉพาะกิจ เป็นกรรมการประจำหรือชั่วคราวก็ได้ในการแต่งตั้งคณะกรรมการหรืออนุกรรมการนี้ กรรมการมหาเถรสมาคมรูปใดรูปหนึ่งเป็นประธานโดยตำแหน่งคณะกรรมการหรืออนุกรรมการมีอำนาจหน้าที่ดำเนินการ ตามที่ได้รับมอบหมายจากมหาเถรสมาคม ในปัจจุบันมีคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการที่มหาเถรสมาคมแต่งตั้งหลายคณะ เช่น

- คณะกรรมการการศึกษาของสงฆ์
- คณะกรรมการอำนวยการพระธรรมทูต
- คณะอนุกรรมการร่างกฎหมายมหาเถรสมาคม
- คณะอนุกรรมการร่างกฎนิคหกรรม
- คณะอนุกรรมการศูนย์ควบคุมไปต่างประเทศของพระภิกษุสามเณร (ศตภ.)
- คณะอนุกรรมการจัดตั้งทุนสาธารณสงเคราะห์และศึกษาสงเคราะห์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 19 ให้อำนาจมหาเถรสมาคมแต่งตั้งคณะกรรมการหรืออนุกรรมการเพื่อช่วยงานมหาเถรสมาคม ดังนี้

“มาตรา 19 สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งคณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามมติมหาเถรสมาคมประกอบด้วยพระภิกษุหรือบุคคลอื่นจำนวนหนึ่งมีหน้าที่พิจารณาถ้อยแถลงเรื่องที่จะเสนอต่อมหาเถรสมาคมและปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่มหาเถรสมาคมมอบหมายโดยขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม” บทเฉพาะกาลของพระราชบัญญัติฉบับนี้ กำหนดให้ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการหรืออนุกรรมการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 หรือตามกฎหมายมหาเถรสมาคมยังคงดำรงตำแหน่งหรือปฏิบัติหน้าที่ต่อไปจนครบวาระการดำรงตำแหน่ง หรือจนกว่ามหาเถรสมาคมจะมีมติเป็นประการอื่น

ส่วนการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคเป็นไปตามความในมาตรา 22 ของพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่กำหนด ตำแหน่งพระสังฆาธิการ หรือผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นดังต่อไปนี้

- เจ้าคณะภาค
- เจ้าคณะจังหวัด
- เจ้าคณะอำเภอ
- เจ้าคณะตำบล
- เจ้าอาวาส

มีข้อน่าสังเกตว่า ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ 4 ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกาย ซึ่งเคยรวมกันเป็นมหาเถรสมาคม ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ต่อมาตำแหน่งทั้งสี่ได้ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ทั้งนี้เพื่อรวมคณะสงฆ์มหานิกายกับคณะธรรม-ยุติกนิกายเข้าด้วยกัน ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ไม่มีมาตราใดกล่าวถึงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ทั้งสี่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ไม่มีตำแหน่งดังกล่าวอยู่ในการจัดองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบัน ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ทั้งสี่ยังคงมีอยู่ และนั่นก็หมายถึงว่า คณะสงฆ์มหานิกายกับคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายยังแยกกันปกครองอย่างเป็นอิสระจากกันภายใต้รัฐบาลสงฆ์เดียวกันคือมหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ไทยจึงเปรียบเหมือนกับมังกรสองตัวที่มีหัวเดียวกัน

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 คณะสงฆ์มหานิกายและคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายมีองค์กรปกครองสูงสุดร่วมกัน คือ มหาเถรสมาคม กรรมการมหาเถรสมาคมครึ่งหนึ่งมาจากคณะมหานิกาย และที่เหลืออีกครึ่งหนึ่ง มาจากคณะธรรมยุติกนิกาย ทั้งหมดรวมกันเป็นกรรมการมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมาย ดังนั้น ในระดับมหาเถรสมาคมเป็นการปกครองร่วมกันโดยถือนโยบายเดียวกันแต่แยกปกครองในระดับต่ำกว่ามหาเถร

สมาคม ดังจะเห็นได้จากกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2506 ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ข้อ 4 มีความว่า “การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุ สามเณรในนิกายนั้น ๆ” ข้อนี้หมายความว่า ในขณะที่คณะสงฆ์มหานิกายแบ่งสายการปกครอง บังคับบัญชาเป็นเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสฝ่ายมหานิกายปกครองดูแลกิจการคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายก็แบ่งสายการปกครองทุกตำแหน่ง ตั้งแต่เจ้าคณะภาคถึงเจ้าอาวาสฝ่ายธรรมยุตปกครองดูแลกิจการคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตคู่ขนานกันไป แม้ว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จะไม่ได้กล่าวถึง ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ไว้ก็จริง แต่กฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ 4 พ.ศ. 2506 ข้อ 6 ได้เพิ่มตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เข้ามาในองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ และมีการแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่เรื่อยมาจนกระทั่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้บัญญัติให้มีตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ไว้ดังนี้ “มาตรา 20 ทวิ เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์การแต่งตั้งและการกำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะใหญ่ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม” เจ้าคณะใหญ่ปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะภาค แบ่งออกเป็น เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายมหานิกาย และเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุต มีอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดในคณะสงฆ์แต่ละนิกาย ในสายการบังคับบัญชา เจ้าคณะใหญ่ยังต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม แต่ในทางปฏิบัติ เจ้าคณะใหญ่มักเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมอีกตำแหน่งหนึ่ง เจ้าคณะใหญ่ทั้งห้ามีเขตการปกครอง ดังนี้

- (1) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค 1, 2, 3, 13, 14 และ 15
- (2) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค 4, 5, 6 และ 7
- (3) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค 16, 17 และ 18
- (4) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค 8, 9, 10, 11 และ 12
- (5) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตทุกภาคเขตการปกครองคณะสงฆ์ทั้ง 18 ภาค ประกอบด้วยจังหวัด ต่าง ๆ ดังนี้

ภาค 1 มี 4 จังหวัด คือ กรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ

ภาค 2 มี 3 จังหวัด คือ พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง และสระบุรี

ภาค 3 มี 4 จังหวัด คือ ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท และอุทัยธานี

ภาค 4 มี 4 จังหวัด คือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร และเพชรบูรณ์

ภาค 5 มี 4 จังหวัด คือ พิษณุโลก สุโขทัย ตาก และอุตรดิตถ์

ภาค 6 มี 5 จังหวัด คือ ลำปาง พะเยา เชียงราย แพร่ และน่าน

ภาค 7 มี 3 จังหวัด คือ เชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน

ภาค 8 มี 4 จังหวัด คือ อุตรธานี หนองคาย เลย และสกลนคร

ภาค 9 มี 4 จังหวัด คือ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด

ภาค 10 มี 5 จังหวัด คือ อุบลราชธานี ยโสธร มุกดาหาร ศรีสะเกษ และนครพนม

ภาค 11 มี 4 จังหวัด คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์

ภาค 12 มี 3 จังหวัด คือ ปราจีนบุรี นครนายก และฉะเชิงเทรา

ภาค 13 มี 4 จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด

ภาค 14 มี 4 จังหวัด คือ นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี และสมุทรสาคร

ภาค 15 มี 4 จังหวัด คือ ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม และประจวบคีรีขันธ์

ภาค 16 มี 3 จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และชุมพร

ภาค 17 มี 5 จังหวัด คือ ภูเก็ต ตรัง พังงา กระบี่ และระนอง

ภาค 18 มี 6 จังหวัด คือ สงขลา พัทลุง สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

3. อำนาจตุลาการของมหาเถรสมาคม การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์หรือคดีความในคณะสงฆ์ซึ่งเดิมเคยเป็นอำนาจหน้าที่ของคณะวินัยธร ได้ตกเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ตามความพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 25 ที่บัญญัติให้มหาเถรสมาคม มีอำนาจ ตรา กฎมหาเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติเพื่อให้การลงนิคหกรรม หรือการลงโทษ เป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรม มหาเถรสมาคมอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2521 ว่าด้วยการลงนิคหกรรม กฎมหาเถรสมาคมนี้แบ่งอำนาจการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ ออกเป็น 3 ชั้น คือ

(1) การพิจารณาขั้นต้น เป็นอำนาจของเจ้าอาวาสที่พระภิกษุผู้ถูกฟ้องสังกัดอยู่ ถ้าผู้ถูกฟ้องเป็นเจ้าอาวาสวัดหรือเจ้าคณะ ก็ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะหรือผู้ปกครองคณะสงฆ์เหนือขึ้นไป อีกชั้นหนึ่ง

(2) การพิจารณาชั้นอุทธรณ์ เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งประกอบด้วย เจ้าคณะหรือผู้ปกครองเหนือขึ้นไปกว่าเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะผู้พิจารณาในขั้นต้น

(3) การพิจารณาชั้นฎีกา เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมในการลงนิคหกรรมไม่ว่าในกรณีใดให้เป็นอันถึงที่สุด ในกรณีนี้มหาเถรสมาคมมีอำนาจ เช่นเดียวกับคณะวินัยธรชั้นฎีกา แต่มหาเถรสมาคมมีอำนาจมากกว่าคณะวินัยธรชั้นฎีกา ตรงที่มีอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารอยู่ในมือด้วยและในบางกรณี มหาเถรสมาคมมีอำนาจวินิจฉัยหรือออกคำสั่งโดยไม่ต้องผ่านการพิจารณาขั้นต้นและชั้นอุทธรณ์ โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 27

แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่ว่า “มาตรา 27 พระภิกษุรูปใดต้องคำวินิจฉันให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้นหรือประพฤติก่อล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจिनหรือไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่งกับทั้งไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง มหาเถรสมาคม มีอำนาจวินิจฉัยและมีคำสั่งให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้ พระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉันให้สละสมณเพศตามความในวรรคก่อน ต้องสึกภายในเจ็ดวันนับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉันนั้น”

ความในมาตรา 27 แห่งพระราชบัญญัติคณะ สงฆ์พ.ศ. 2505 นี้ได้ถูกยกเลิกไปโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน“มาตรา 27 เมื่อพระภิกษุรูปใดต้องด้วยกรณีข้อใดข้อหนึ่ง ดังต่อไปนี้

(1) ต้องคำวินิจฉันตามมาตรา 25 ให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก แต่ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้น

(2) ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจिन

(3) ไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง

(4) ไม่มีวัดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

ให้ภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคมพระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉันให้สละสมณเพศตามวรรคสอง ต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉันนั้น”

มาตรา 27 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ไม่ได้ให้อำนาจมหาเถรสมาคมในอันที่จะวินิจฉันหรือออก คำสั่งให้พระภิกษุผู้มีความผิดด้วยกรณีข้อใดข้อหนึ่งใน 4 กรณีข้างบนต้องสละสมณเพศ แต่มาตรา 27 นี้ให้อำนาจมหาเถรสมาคมตรากฎหมายมหาเถรสมาคมเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการ ในการจัดการให้พระภิกษุผู้มีความผิดตามกรณีข้างบนสละสมณเพศ คำวินิจฉันให้สละสมณเพศไม่จำเป็นต้องออกมาจากมหาเถรสมาคม แต่คำวินิจฉันนั้นต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคมยิ่งไปกว่านั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 15 จัตวาให้อำนาจมหาเถรสมาคมตรากฎหมายมหาเถรสมาคมเพื่อควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสามเณร ดังนี้

“มาตรา 15 จัตวา เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษ หรือวิธีลงโทษทางการปกครองสำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติก่อให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนา และการปกครองของคณะสงฆ์ก็ได้พระภิกษุและสามเณรที่ได้รับโทษตามวรรคหนึ่ง ถึงขั้นให้สละสมณเพศ ต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันทราบคำสั่งลงโทษ” ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร การที่ฝ่ายรัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ออกบังคับใช้ได้เป็นประจักษ์พยานอย่างดี ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักร ด้วยการออกพระราชบัญญัติ ฉบับนี้ รัฐบาลได้ชื่อว่าให้การอุปถัมภ์แก่คณะสงฆ์ ทั้งนี้ เพราะคณะสงฆ์ไม่มีอำนาจลงโทษพระภิกษุผู้ประพฤติก่อล่วงละเมิดพระ

ธรรมวินัยชั้นร้ายแรง และไม่ยอมสละสมณเพศ ทั้งไม่มีอำนาจลงโทษผู้ใส่ความคณะสงฆ์ หากคณะสงฆ์ปล่อยไว้อย่างนั้นจะนำความเสื่อมเสียมาสู่วงการคณะสงฆ์ในกรณีนี้คณะสงฆ์จำจะต้องพึ่งอำนาจรัฐเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ให้กับพระธรรมวินัยและความบริสุทธิ์แห่งพระศาสนา ดังจะเห็นได้จากมาตรา 42, 43 และ 44 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งถูกยกเลิกไปแล้วโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ให้ใช้มาตราต่อไปนี้เป็นแทน

มาตรา 42 ผู้ใดมิได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ หรือถูกถอดถอนจากความเป็นพระอุปัชฌาย์ตาม มาตรา 23 แล้ว กระทำการบรรพชาอุปสมบทแก่บุคคลอื่นต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี

มาตรา 43 ผู้ใดพ้นจากความเป็นพระภิกษุเพราะต้องปาราชิกมาแล้วไม่ว่าจะมีคำวินิจฉัยตามมาตรา 25 หรือไม่ก็ตามแต่มาบรรพชาอุปสมบทใหม่โดยกล่าวความเท็จหรือปิดบังความจริงต่อพระอุปัชฌาย์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี

มาตรา 44 ทวิ ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายสมเด็จพระสังฆราชต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 45 ตรี ผู้ใดใส่ความคณะสงฆ์หรือคณะสงฆ์อื่นอันอาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียหรือความแตกแยก ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ”

มาตราเหล่านี้แสดงถึงการที่คณะสงฆ์ไทยได้รับการคุ้มครองป้องกันจากอำนาจรัฐ แม้ว่ามหาเถรสมาคมมีอำนาจปกครองคณะสงฆ์อย่างเต็มที่ ข้อนี้ไม่ได้หมายความว่าคณะสงฆ์มีอิสระจากการควบคุมของกลไกของรัฐ อำนาจฝ่ายรัฐสามารถตรวจสอบและควบคุมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้ตลอดเวลาในนามของการอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนา ดังจะเห็นได้จากข้อความบางมาตราแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ดังต่อไปนี้

(1) พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้งสถาปนา และถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุในคณะสงฆ์

(2) พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ผู้ทรงเป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง

(3) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการประกาศนามสมเด็จพระราชาคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชในกรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง

(4) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และมีอำนาจออกกฎกระทรวงเกี่ยวกับการสร้างวัด การบริหารศาสนสมบัติของวัด และวางระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ จินนิกาย และอนัมนิกาย

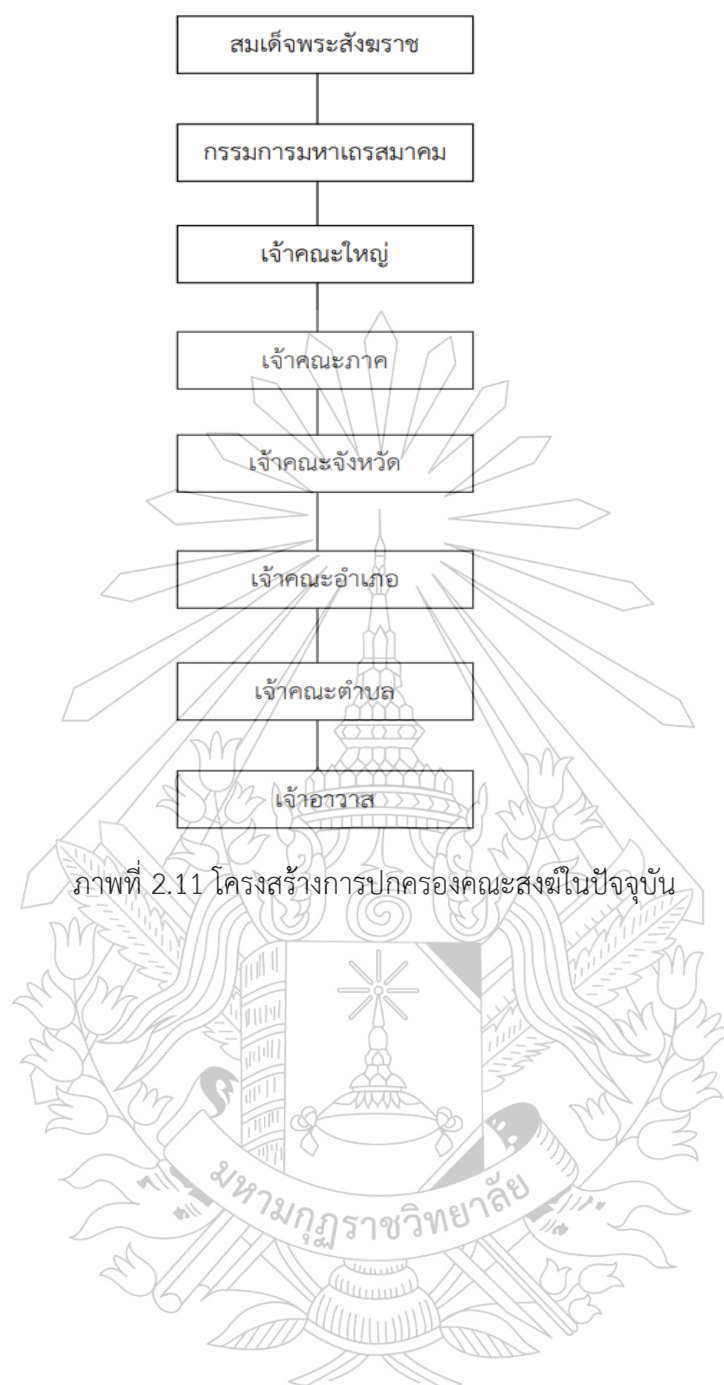
(5) ในการแต่งตั้งและถอดถอนกรรมการมหาเถรสมาคมรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(6) กรรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร ทั้งนี้เพราะอธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่งและกรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม

2.1.5.2 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์

การจัดโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องการของรัฐบาลในสมัยนั้น ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มุ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ที่นิยมการรวบอำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดไว้กับผู้นำที่เข้มแข็ง จอมพลสฤษดิ์เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการถ่วงดุลอำนาจกันนั้นนำมาซึ่ง ความล่าช้าและความขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ดังนั้น จึงเห็นว่าการแยกอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ทาง คือ สังฆสภาคณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เป็นระบบที่มีผลบั่นทอนประสิทธิภาพในการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ให้ต้องประสบอุปสรรคและล่าช้า ด้วยเหตุผลดังกล่าว คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติแต่งตั้งคณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้นในพ.ศ. 2503 เมื่อคณะกรรมการทำงานสำเร็จ รัฐบาลจึงได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือ “โดยที่การจัดดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลอำนาจเช่นที่ เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน และโดยระบบเช่นว่านั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินการจึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ ให้สมเด็จพระสังฆราช องค์สกลมหาสังฆปริณายกทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา”

2.1.5.3 รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์

2.1.5.4 รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์

ปัจจุบันแม้องค์กรสงฆ์จะมีรูปแบบโครงสร้างการปกครองก็ตามแต่คณะสงฆ์เถรวาทของไทยในปัจจุบันได้ประสบปัญหาในหลาย ๆ ด้านซึ่งนำไปสู่วิกฤติศรัทธาของประชาชนที่มีต่อคณะสงฆ์ใหญ่ ๆ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านปัญหาของคณะสงฆ์ ด้านการขาดประสิทธิภาพในการปกครอง และด้านโครงสร้างการปกครอง (พระมหาสัณฺญา ขนฺติธมฺโม (ตรีสวัสดิ์), 2561, หน้า 719) 1) ด้านของสงฆ์เองเป็นผู้ประพฤติดีศีล ผิดพระธรรมวินัย (พระมหาสัณฺญา ขนฺติธมฺโม (ตรีสวัสดิ์), 2561, หน้า 719) พระภิกษุประพฤติหย่อนพระธรรมวินัย เน้นพัฒนาด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ ทำให้พระย่อย่นในทางประพฤติดีปฏิบัติ สิ่งยั่วยวนมีมากขึ้น ผู้ที่เข้ามาบวชก็มีปัญหาส่วนพระเถ้าก็ขาดการสำรวจ ขาดความรับผิดชอบที่เรียกว่า ขาดสมณสัญญา และในสภาพสังคมไทยปัจจุบัน ชาวเสียหายเกี่ยวกับพระสงฆ์ มีปรากฏบ่อยขึ้น ทำให้พุทธศาสนิกชนที่มี ศรัทธาไม่แก่กล้าหรือพิจารณาไม่รอบด้าน ได้เสื่อมศรัทธาต่อพระสงฆ์ในภาพรวม หากพิจารณาเรื่องนี้จะพบว่า มี 2 ประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ คือ 1) ความเสียหายด้านพฤติกรรมกาปฏิบัติส่วนตัวที่ไม่สวยงาม ไม่เหมาะสมแก่สมณภาวะ 2) ความเสียหายด้านหลักการหรือการตีความหลักธรรมที่ผิดไปจากพระธรรมวินัย (การตีพุลประภา เอี่ยมเจริญ, 2561, หน้า 28) 2) ด้านการขาดประสิทธิภาพในการปกครอง (พระมหาสัณฺญา ขนฺติธมฺโม (ตรีสวัสดิ์), 2561, หน้า 720) พ.ร.บ. คณะสงฆ์มีลักษณะเป็นอำนาจนิยม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ต้องเป็นฐานรองรับพระธรรมวินัย กำกับพระภิกษุสามเณรให้เจริญใน “ไตรสิกขา” ประกอบด้วย อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา (Phramongkoldhammavithan, 2019) ระบบการรวมศูนย์เป็นระบบที่ไม่โปร่งใส เป็นช่องทางแห่งความไม่สุจริต 3) ปัญหาด้านการโครงสร้างการปกครอง (พระมหาสัณฺญา ขนฺติธมฺโม (ตรีสวัสดิ์), 2561, หน้า 720) ด้านการโครงสร้างการปกครองของคณะสงฆ์ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกซึ่งเป็นปัญหาของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งมีโครงสร้างการบริหารที่ไม่มีการแก้ไขให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทำให้การบริหารไม่สอดคล้องกับภาวะสังคมปัจจุบันปัญหาทั้ง 3 อย่างข้างต้นนับเป็นสิ่งที่องค์กรคณะสงฆ์จะต้องดำเนินการแก้ไขเพื่อปฏิรูปพัฒนาพระศาสนาให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งการปฏิรูปพระศาสนานั้น (พระพรหมบัณฑิต, 2558, หน้า 3) กรรมการมหาเถรสมาคม อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวว่าเพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระศาสนา โดยการปฏิรูปพระพุทธศาสนาต้องมีกฎหมาย 3 ประเภทคือ 1) กฎหมายแผ่นดิน 2) พระวินัย และ 3) จาริต หากมี 3 สิ่งพ้องต้องกันถึงจะปฏิรูปพระพุทธศาสนาได้ ซึ่งการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะ “การปฏิรูปพระพุทธศาสนา” ต้องเริ่มต้นจากการตราและปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับภิกษุสงฆ์ให้มีความสอดคล้องกับพระธรรมวินัย การปรับปรุงโครงสร้างการบริหารจัดการ บทบาท หน้าที่ และอำนาจขององค์กรภิกษุสงฆ์ ได้แก่ มหาเถรสมาคม เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส ให้มีการปกครองภิกษุสงฆ์ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอย่าง

เครื่องครัด มีการลงโทษภิกษุสงฆ์ที่ล่วงละเมิดพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง มีการคัดกรองเพศฆราวาสที่จะเข้าอุปสมบทเป็นเพศบรรพชิตอย่างมีคุณภาพและเหมาะสม ทั้งหมดนี้เป็นปัญหาที่จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม ฉะนั้นจึงสามารถสรุปสภาพปัญหาการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์เถรวาทในประเทศไทยเป็น 3 ปัญหาหลักได้แก่ ปัญหาด้านคณะสงฆ์เอง ปัญหาเกี่ยวกับการขาดประสิทธิภาพในการปกครอง และปัญหาที่เกี่ยวกับโครงสร้างการปกครอง (วิชาญ ทรายอ่อน, 2559, หน้า 5) จากประเด็นปัญหา ทั้ง 3 ด้าน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น องค์การคณะสงฆ์จะต้องดำเนินการแก้ไขเพื่อปฏิรูปและพัฒนา ตั้งแต่การพัฒนาตัวพระสงฆ์เองด้วยการใช้หลักไตรสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ และปัญญา พัฒนาคนในองค์กรสงฆ์โดยใช้หลักสัปปริสธรรม 7 และหลักในการพัฒนางานขององค์กรโดยใช้ธรรมาภิบาล 6 ในการบริหาร เพราะสังคมไทยในปัจจุบันนี้ มีการพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่องเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาต้องใช้ปัญญาเพราะองค์กรสงฆ์นั้นเมื่อมีการพัฒนาการปกครองที่ดี การควบคุมดูแล การจัดระเบียบ และการพัฒนาที่ดี ก็เพื่อให้เกิดความสงบสุขแห่งองค์กรสงฆ์

2.1.6 ศึกษาพระสูตรและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” โดยศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ พระสูตรและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองในที่นี้จะนำพระสูตรที่เห็นว่ามีแนวคิดเกี่ยวข้องกับการปกครอง และสรุปประเด็นสำคัญของพระสูตรนั้น ๆ เพื่อความสะดวกในการศึกษา ดังนั้น คำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกศาสตร์ เพื่อให้กระชับ เนื้อความของพระสูตรที่มีสัณฐานและความเป็นนามีความเกี่ยวข้องกับการปกครองโดยตรง พระสูตรประกอบด้วย

1. แนวคิดการปกครองในอัครัญญสูตร สูตรว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ
2. แนวคิดการปกครองในจักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ
3. แนวคิดการปกครองในอธิปิฎกธรรมสูตร สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบัน

ก่อนจะศึกษาในรายละเอียดของพระสูตรอาจารย์สุชีพร บุญญานุภาพ ได้รวบรวมวิธี

การศึกษาพระสูตรไว้ ดังนี้

วิธีศึกษา (อธิบาย) พระสูตร 5 ประการ มีดังนี้

1. รู้จักย่อความทางประวัติศาสตร์
2. รู้จักย่อความทางธรรมะ
3. รู้จักขยายความย่อให้พิสดาร
4. รู้จักชี้ข้อที่เด่นในพระสูตร
5. รู้จักน้อมมาเป็นข้อปฏิบัติ

วิธีที่ 1 รู้จักย่อความทางประวัติศาสตร์

1. ใครเป็นผู้แสดง (who)
2. แสดงแก่ใคร (whom)
3. แสดงที่ไหน (where)
4. แสดงเมื่อไร (when)
5. ใจความย่อว่าอย่างไร (How)
6. ผลแห่งการแสดงเป็นอย่างไร (New Finding)

วิธีที่ 2 รู้จักย่อความทางธรรมะ

1. จับข้อความประเด็นย่อเป็นข้อ ๆ
2. เรียงความที่ย่อไว้เป็นสำคัญ ไม่สับหน้าสับหลัง
3. ย่อให้เข้าใจง่ายและจำง่าย
4. ย่อตัวอย่างหรือเหตุผลประกอบที่ปรากฏในพระสูตร

วิธีที่ 3 รู้จักขยายความย่อให้พิสดาร

1. ขยายเรียงความแบบหลักกระทู้ธรรม
2. แบ่งอรรถเป็นอุเทศ มาถึง นิเทศ คำอธิบายและปฏินิเทศ บทสรุป
3. บทตั้ง ยกมาเพื่อให้รู้ว่าจะพูดเรื่องอะไร
4. บทอธิบาย แปลหรือตีความหมาย อ้างที่มา อ้างเหตุผล ยกตัวอย่างประกอบ
5. บทสรุป เก็บความที่อธิบายมาแล้ว ย่อสั้นๆ เพื่อกันลืมอีกครั้ง

วิธีที่ 4 รู้จักชี้ข้อที่เด่นในพระสูตร

1. พยายามชี้ให้เห็นความน่าเลื่อมใสในด้านศัพท์ธรรมะ ความมีเหตุผล ความสละสลวยของถ้อยคำ รู้จักจัดประเด็นคำสอน เปรียบเทียบกับพระสูตรอื่น ๆ
2. ข้อความที่เด่นนั้นอาจไม่ปรากฏชัดในพระสูตรนั้นต้องอาศัยการชี้การนำเสนอของผู้อธิบาย เหมือนน้ำมันหรือเพชรซ่อนอยู่ในดิน แต่ผู้รู้สามารถขุดค้นพบของมีค่านั้น ๆ มาใช้ประโยชน์ได้
3. ข้อที่เด่นนั้น ถ้ารู้จักชี้ได้ดี จะช่วยสร้างความศรัทธาปสาทะในพระศาสนาได้เป็นอย่างดี

วิธีที่ 5 รู้จักน้อมมาเป็นข้อปฏิบัติ

1. พระพุทธศาสนา สอนให้คนปฏิบัติดี แม้ข้อความในพระสูตรมิได้ชี้ชัดข้อปฏิบัติ ผู้อธิบายจะต้องหาทางน้อมมาเป็นข้อปฏิบัติให้ได้
2. พยายามหาข้อที่เป็นพุทธานุชาต มาประกอบคำอธิบายเทียบกับข้อความนั้น ๆ
3. พยายามให้เหตุผล ตัวอย่างประกอบคำอธิบาย เพื่อนำมาเป็นข้อปฏิบัติ นั้น ๆ ด้วยลักษณะของพระสูตรมีดังนี้

- (1) จะต้องขึ้นต้นด้วยคำว่า เอวมเมสุตัม
- (2) พระสูตรจะต้องประกอบด้วย บุคคล, สถานที่, เหตุการณ์ และธรรม

2.1.6.1 แนวคิดการปกครองตามแนวอัครัญญสูตร สูตรว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐ และวิวัฒนาการแห่งรัฐ (The Political Concept in Agganna Sutta)

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาณคามาคาตา ในบุพพาราม กรุงสาวัตถี สามเณรว่าเสฏฐะ ชวนสามเณรภารทวาชะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อไปถึงพระพุทธเจ้าทรงตรัสถามว่า วาเสฏฐะและภารทวาชะ เธอทั้งสองมีชาติตระกูลเป็นพราหมณ์มาบวชเป็นบรรพชิต พวกพราหมณ์ไม่ต่ำ ไม่บริภาษเธอทั้งสองหรือสามเณรทั้งสองตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกพราหมณ์ด่าบริภาษข้าพระองค์ทั้งสองด้วยคำเหยียดหยามอย่างสมใจว่าพราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะที่ประเสริฐที่สุด เป็นวรรณะที่ขาว เป็นวรรณะที่บริสุทธิ์ ส่วนวรรณะอื่นแล้ว, ดำ และไม่บริสุทธิ์ เพราะพราหมณ์เป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพราหมณ์และพระพรหมสร้างขึ้น เจ้าทั้งสองมาละวรรณะที่ประเสริฐเข้าไปอยู่ในวรรณะที่เลวทราม คือ สมณะโล้น เป็นคนรับใช้ เป็นคนวรรณะต่ำ (กัณห์โคตร) เป็นเผ่าของมาร เกิดจากพระบาทของพระพรหม

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า วาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็เป็นที่รู้กันว่า นางพราหมณ์ของพราหมณ์ทั้งหลาย มีระดูบ้างมีครรภ์บ้าง คลอดอยู่บ้าง ให้ลูกตมึนมบ้าง ก็พราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้เกิดทางช่องคลอดของนางพราหมณ์ทั้งนั้นๆ เป็นทายาทของพระพรหม ก็พราหมณ์เหล่านั้นกล่าวต่อพระพรหมและพูดเท็จ พวกเขาจะต้องประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมากความเป็นจริง ไม่ว่าจะวรรณะไหนในวรรณะทั้ง 4 ทั้งกษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, และศูทรถ้าประพฤติชั่วก็ถือว่าเป็นธรรมดำ มีวิบากดำ วิญญูชนติเตียน แต่ถ้าหากประพฤติดีก็เป็นธรรมขาว มีวิบากขาว วิญญูชนสรรเสริญ วาเสฏฐะและภารทวาชะพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกระทำการนอบน้อม อภิวัตน์ ต้อนรับอัญชลีและสามิจักรกรรมในตลาคต ดังที่พวกเจ้าศากยะทรงกระทำต่อพระองค์มิใช่เพราะวรรณะ ชาติกำเนิด แต่เป็นเพราะพระองค์ทรงสักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์ทั้งในโลกลี้และโลกหน้า

สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เสื่อม เมื่อโลกกำลังเสื่อม เหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิดที่พรหมโลกชั้นอาภัสสระ มีปิตีเป็นภักขา ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านานโลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากจุติจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระเกิดเป็นมนุษย์ นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นภักขา มีรัศมีเช่นออกจากร่างกาย เทียวสัญญาไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงามสถิตอยู่นานแสนนาน

สมัยนั้นทั่วจักรวาล มีตมโนนธการ ไม่มีดวงจันทร์ ไม่มีดวงอาทิตย์ ไม่มีดวงดาว ไม่ปรากฏ กลางคืน กลางวัน เดือน ฤดู ปี แม้แต่ชายหญิงก็ไม่ปรากฏ มีชื่อเพียงว่า "สัตว์" เท่านั้น ต่อมา

เกิดจวนดิน, สะเก็ดดิน, เครื่องดิน และข้าวสาลี โดยลำดับ มีการทดลองล้มรจนเกิดตัณหาขึ้น วัน-เดือน-ปี-ฤดูกาล ดวงดาว ก็ปรากฏและเพศหญิงเพศชายก็ปรากฏ มีการเสพเมถุนธรรม มีความโลภ ขี้เกียจ แย่งชิง ลักขโมยกันขึ้น จนเกิดสถาบันทางสังคมและการเมืองอย่างสถาบันกษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์และศูทร ขึ้นมา

1. กำเนิดและวิวัฒนาการแห่งรัฐ

ในอัครคัมภีร์ ได้พูดถึงวิวัฒนาการแห่งรัฐที่เป็นขั้นตอน เริ่มจากการเกิดปัญหาขึ้นในสังคม เป้าหมายและวิธีการแก้ปัญหาและเกิดเป็นสัญญาประชาคมขึ้น แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายที่มีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน

1.1 พัฒนาการของสังคมมนุษย์ (ครอบครัว/หมู่บ้าน/รัฐ)

แนวคิดของพระพุทธศาสนา มนุษย์มีจิตบริสุทธิ์มาแต่เดิมคือมาจากอาภัสสรพรหม แต่กระนั้นก็ตามมนุษย์เมื่อถูกสภาพแวดล้อมและความไม่พอใจในสภาพเป็นอยู่ของตนเอง จึงมีการล้มลงของแปลกใหม่จึงทดลองและละเมิดกฎเกณฑ์ขั้นพื้นฐานของสังคม จึงเกิดความทะยานอยากก่อให้เกิดปัญหา ไม่มีที่สิ้นสุด ท้ายที่สุดก็มีการสร้างครอบครัวขึ้นมา "วาเสฏฐะและภารทวาชะ" สมัยนั้น การเสพเมถุนธรรมอันเป็นเหตุให้ถูกขว้างฝุ่นใส่เป็นต้นนั้นถือว่าเป็นเรื่องไม่ดี สมัยนั้นเหล่าสัตว์ผู้เสพเมถุนธรรม ไม่ได้เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมตลอด 1 เดือนบ้าง 2 เดือนบ้างเนื่องจากสัตว์เหล่านั้นต้องการเสพสัทธรรมเกินเวลา ต่อมาจึงพากันสร้างเรือนขึ้น เพื่อปกป้องสัทธรรมนั้น แม้ข้อความตอนนี้จะบ่งบอกถึงการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านกันมาก่อน แต่การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวหรือการสร้างบ้านเป็นหลังๆ พังเกิดหลังจากคนในชุมชนจับคู่กันเป็นครอบครัวขึ้น เมื่อมีการจับคู่และสร้างบ้านเรือนมากขึ้นก็พัฒนาการเป็นหมู่บ้าน และรัฐขึ้นในที่สุด เนื่องจากมีการกักตุนอาหารเพื่อวันข้างหน้าและมีการเข้าไปจับจองปักเขตแดนเพื่อทำการเกษตรกันขึ้น "เพราะบาปอกุศลธรรมปรากฏ ข้าวสาลีของพวกเราจึงมีร่าห่อเมล็ดบ้าง มีแกลบหุ้มเมล็ดบ้าง ต้นที่ถูกเกี่ยวแล้วก็ไม่กลับงอกขึ้นอีก ความพรั่งได้ปรากฏให้เห็นจึงได้มีข้าวสาลีเป็นหย่อม 1 ทางที่ดี เราควรแบ่งข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกันเถิด ครั้นนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงพากันแบ่งข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกัน

2 กำเนิดแห่งรัฐ (Origin of the State)

เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันมากขึ้น มักเกิดปัญหาทางสังคม เหตุเพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพและชีวิตของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกัน การที่มนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ต่อกัน มนุษย์จะต้องรู้ว่าตนมีสิทธิ์และหน้าที่อย่างใดบ้างต่อสังคม ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมชุมชนทำให้มีการพัฒนาการของรัฐ ซึ่งพอที่จะประมวลมาไดดังนี้

2.1 การเหยียดผิวพรรณ (Apartheid)

มีการดูถูกและการไม่เคารพสิทธิของกันและกันจนทำให้ความตึงเครียดร่วมกันหายไป มนุษย์เดิมมีปิตีเป็นภักษา (อาหาร) ต่อมาจึงมีความติดใจในรสของจวนดินจึงทำให้บางจำพวก

ผิวพรรณดั่งาม บางจำพวกผิวพรรณไม่งาม จึงทำให้เกิด จิ้งกินเข้าไปทำให้กายหยาบขึ้น ปัญหาข้อนี้ขึ้นจึงก่อให้เกิดมานะถือตัวขึ้นมา จากนั้นนวนดินที่เคยมีก็หายไป - เกิดมีสะเก็ดดินขึ้นแทนร่างกายก็หยาบขึ้นอีกสะเก็ดดินก็หายไป-จึงเกิดเครื่องดินขึ้นมาแทน ร่างกายก็หยาบขึ้นมีการดูถูกกันขึ้นอีก เครื่องดินก็หายไป ในที่สุดก็เกิดมีข้าวสาลีขึ้นมาแทนวิถีชีวิตช่วงนี้จะเป็นการหากินแบบสัตว์ทั่ว ๆ ไป คือไม่มีการสะสมอาหาร เมื่อมีความต้องการอาหารตอนเช้าก็ไปเก็บข้าวสาลีมากิน พอตกตอนเย็นก็ไปเก็บข้าวสาลีมากินใหม่ ณ จุดนี้เอง จึงทำให้มนุษย์มีวิวัฒนาการที่แตกต่างกัน กล่าวคือปรากฏว่ามีเพศชายเพศหญิงขึ้นมา ต่างฝ่ายต่างแข่งกัน ในที่สุดจึงเกิดมีการเสพเมณกันขึ้น

2.2 ผลประโยชน์ (Benefit)

เมื่อมนุษย์มีความต้องการที่จะสะดวกสบายหรือมีความเห็นแก่ตัวและมีความโลภเกิดขึ้น จึงคิดที่จะสะสมอาหารโดยการออกไปเพียงครั้งเดียวแต่เก็บข้าวสาลีมาทั้งตอนเช้าและเย็น จึงเป็นที่มาของผลประโยชน์ ซึ่งเรื่องของ "ผลประโยชน์" นี้เองนักวิชาการบางท่านที่มองพัฒนาการทางการเมืองว่าเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างชนชั้นนี้เองและมีแนวโน้มว่าจะตีความหมายของคำว่า "ชนชั้น" ในแง่เป็นสถานภาพทางเศรษฐกิจและตีความหมายของคำว่า "ผลประโยชน์" ในแง่ที่เป็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากเกินไป ในที่สุดก็มีการเอาอย่างและเกิดการแข่งกันขึ้นจากการที่ออกไปหาอาหารครั้งเดียวสามารถบริโภคได้ 1 วัน ก็เป็น 2, 3, 4, 5, 6, 7 วัน ตามลำดับ

2.3 การลักขโมย (Larceny)

เมื่อมนุษย์เริ่มการแบ่งเขตแดนกัน และมีการเพาะปลูกมีคนที่ขี้เกียจเก็บงำของตนไว้แต่ลักขโมยของผู้อื่นเมื่อมีการจับตัวผู้กระทำความผิดได้ ก็มีการลงโทษ ซึ่งปัญหาทั้งหมดนี้หากแต่มนุษย์ทุกคนเข้าใจและเข้าใจถึงสภาวะของชีวิตที่จริงแล้ว ก็จะพบว่ามนุษย์ทุกคนล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาทั้งสิ้นเมื่อมีการทำผิดกันซ้ำ ๆ ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีเวลาเพียงพอที่จะคอยจับคนผิดมาลงโทษจึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและมีมติที่จะสรรหาผู้ที่ทำหน้าที่แทนขึ้น

2.4 เป้าหมายแห่งรัฐ (State target)

เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในสังคม ประชาชนหวังความสันติสุขขึ้นในชุมชนจึงได้แต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ในด้านการดูแล รักษาทรัพย์สินและพิจารณา ตำหนิและขับไล่บุคคลผู้ทำผิดก่อน หากมองในทัศนะปรัชญาการเมืองตะวันตกอย่างอริสโตเติล ถือว่า "รัฐ" เป็นสิ่งสูงสุดสำหรับสังคมมนุษย์ แม้ว่าเขาจะยอมรับว่ามีอย่างอื่นอีกนอกจากรัฐก็ตาม แต่เขาเห็นว่าสำหรับมนุษย์แล้วการรวมตัวกันขึ้นสำคัญอันดับแรก คือครอบครัวหรือวงศ์ตระกูล ถัดมาจากนั้นก็หมู่บ้านแล้วรวมตัวกันจนเป็นรัฐ ขณะเดียวกันก็แบ่งปันข้าวสาลีให้แก่ผู้ทำหน้าที่ในพระสูตรระบุเอาไว้ "วาเสฏฐะและภราทวาชะ" ครั้นนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงได้ประชุมกันปรับทุกข์กันว่าท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การครหาจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทัศนชาวุธ

จักปรากฏ ทางที่ดีพวกเราควรสมมุติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวเตือนผู้ที่ควรเตือน ขัปลัผู้ที่ควรขัปลัโดยชอบ พวกเราจักแบ่งปันข้าวสาลีให้แก่สัตว์ผู้หนึ่ง จะเห็นว่าการที่มหาชนได้ปรึกษาหารือกันนั้นแสวงหาเป้าหมายของรัฐหรือสังคม หรือหน่วยงาน บุคคล คณะบุคคล หรือองค์กรที่จะมาจัดปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การรวมตัวของครอบครัวและหมู่บ้านต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อคุณธรรมด้วยการมุ่งผลเป็นปลายเพื่อให้บังเกิดความสมบูรณ์ (Absolute) และดำรงอยู่ได้อย่างพึ่งตัวเองได้โดยตลอด (Self sufficiency) จุดประสงค์สุดท้ายของการสร้างรัฐตามพระสูตรนั้นมีเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรกผู้ปกครองชุมชนจะต้องมีหน้าที่ในการดูแลข้าวสาลีคือใครต้องการข้าวสาลี ขัตติยะ (ผู้ปกครอง) ก็จะเป็นผู้อนุญาต หรือใครแอบขโมย ขัตติยะจะเป็นผู้จับกุมผู้นั้นมาลงโทษ ส่วนประการที่สอง สร้างความสุข ความยินดีให้กับผู้อยู่ใต้ปกครองอันเนื่องมาจากการแก้ปัญหาข้อแรกได้สำเร็จ นี่คือวัตถุประสงค์เริ่มแรกของการสร้างระบบการปกครองของชุมชนโบราณ ในที่นี้คือการแต่งตั้งประมุขหรือผู้นำขึ้นมา

2.5 วิธีการสรรหา (Recruitment)

เลือกผู้แทน หรือบุคคลผู้จัดการปัญหาในสมัยนั้นใช้วิธีการสรรหาเพื่อแต่งตั้ง โดยเลือกเอาจากบุคคลผู้มีรูปร่างดี พฤติกรรมดี เข้าสู่ระบบ "ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเข้าไปหาท่านที่มีรูปงดงามกว่า น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า น่าเกรงขามกว่า แล้วจึงได้กล่าวดังนี้ว่า มาเถิด ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงเตือนผู้ที่ควรเตือน จงขัปลัผู้ที่ควรขัปลัโดยชอบเถิดและพวกเราจักแบ่งปันข้าวสาลีให้แก่ท่าน"

2.6 องค์ประกอบแห่งรัฐ (State Organization)

รัฐตามแนวคิดปรัชญาการเมืององค์ประกอบแห่งรัฐถือว่ามีความสำคัญอยู่มีใช้น้อย หากพิจารณา ถึงองค์ประกอบของรัฐตามคติของชาวตะวันตกจะพบคำว่า รัฐ หรือ ประเทศ นั้นมีอยู่ถึง 4 ประการ คือ

1. ประชากร (Population)
2. ดินแดน (Territory)
3. รัฐบาล (Government Law)
4. อำนาจอธิปไตย (Sovereignty)

เมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบแห่งรัฐจะเห็นว่ารัฐในอัครัญสูตรเปรียบเทียบกับองค์ประกอบแห่งรัฐในทฤษฎีตะวันตกและพอจะประมวลได้ ดังนี้

1. ประชากร (Population) แม้อัครัญสูตรจะไม่ได้ระบุจำนวนประชากรที่ชัดเจนว่ามีอยู่จำนวนเท่าใด แต่หากพิจารณาจาก ข้อความดังต่อไปนี้ คือ สัตว์เหล่านั้น, สัตว์ทั้งหลาย, หมู่บ้าน, นิคม, พวกเรา เป็นต้น จะเห็นร่องรอยของการมีประชากรที่มีจำนวนมากอยู่มีใช้น้อย ประชากรดังกล่าวนี้อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน

2. ดินแดน (Territory) ในพระสูตรไม่ได้รับบุสสถานที่หรือแผนที่ว่าคือจุดไหน ส่วนไหนของโลก หรือเป็นชมพูทวีปแต่อย่างใด เพียงแต่เรียกรวม ๆ ว่าโลกนี้เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ประชากรได้อพยพมาจากที่อื่น (พรหมโลก) แล้วเข้ามาตั้งถิ่นฐานขึ้นที่แน่นอน มีการสร้างบ้านเรือน นิคมขึ้นและที่สำคัญมีการปักเขตแดนพื้นที่การทำมาหากินกันอยู่

3. รัฐบาล (Government) คือ ผู้ได้รับมอบอำนาจในการบริหารจัดการบ้านเมืองให้เกิดความสงบเรียบร้อย ในพระสูตรได้รับบุชตฺตเจนาว่ามีการสรรหาบุคคลผู้เป็นผู้นำ หรือต่อมาเรียกว่า กษัตริย์ หรือ มหาสมมติ หรือราชา ขึ้นมาเพื่อปกครองคุ้มครองรักษาโดยประชาชนได้จ่ายภาษีที่เรียกว่าส่วนแบ่งคือข้าวสาลีให้ ทั้งนี้รัฐบาลมีหน้าที่กำหนดนโยบายของรัฐและต้องดำเนินการให้เป็นผลสำเร็จตามนโยบายที่วางเอาไว้ รัฐบาลต้องสามารถปกครองดินแดนทุกส่วนของรัฐ อาณาเขตประชาชนและจะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นในแต่ละรัฐจะแตกต่างกันไป มีลักษณะเฉพาะของตนเองซึ่งทำให้รัฐแต่ละรัฐไม่เหมือนกัน

(3.1) ที่มาของอำนาจ (Power) การได้มาซึ่งอำนาจหน้าที่ของผู้ปกครอง แม้จะไม่มีทางเลือกตั้งหรือมีผู้สมัครรับเลือกตั้งที่สังกัดพรรคการเมืองเข้ามาเสนอตัวเพื่อทำงานให้กับสังคมก็ตาม แต่วิธีการสรรหาก็คือถือว่าเป็นแนวทางที่ดีที่สุดของระบบการเมืองการปกครองที่มีผู้คนอาศัยอยู่จำนวนยังไม่มากเท่าใดนัก ดังปรากฏในพระสูตรว่า "ว่าเสฏฐะและภราทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า "มหาสมมติ" จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ 2 ว่า "กษัตริย์" จึงเกิดขึ้นเพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ 3 ว่า "ราชา" ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุดังกล่าวมานี้จึงได้เกิดมีแควดวงกษัตริย์ขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น"

(3.2) การใช้อำนาจ (Exercise of Power) การใช้อำนาจในระยะเริ่มต้นไม่มีอะไรยุ่งยากและซับซ้อนเพราะการบัญญัติกฎหมายหรือนิติบัญญัติมหาชนเป็นผู้ร่วมกันตราขึ้น ส่วนอำนาจทางการบริหารและตุลาการเป็นหน้าที่ของกษัตริย์หรือผู้ที่มหาชนแต่งตั้ง ทั้งนี้เมื่อประชาชนพร้อมใจกันแต่งตั้งอำนาจหน้าที่ให้แล้วผู้ปกครองย่อมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด จึงทำให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญของอำนาจหน้าที่ 2 ประการ คือ ตำแหน่ง (Position) ที่ได้รับมอบหมายและบทบาท (Role) ของบุคคลผู้ใช้อำนาจนั้น

4. อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) คือความเป็นใหญ่ในการจัดการบริหารบ้านเมืองเมื่อประชาชนแต่งตั้งขึ้นให้อยู่ในตำแหน่งก็ย่อมจะมอบอำนาจและสิทธิ์บางส่วนให้กับผู้นำ แม้ผู้นำหรือกษัตริย์ในยุคแรกจะไม่มีอำนาจชัดเจนเท่าปัจจุบัน แต่รัฐบาลก็มีเสถียรภาพอยู่มากมีใช้น้อย หากจะว่าไปแล้วอำนาจอธิปไตย หรือรัฐบาล แม้กระทั่งความหมายของรัฐ พระพุทธเจ้าไม่ได้มองเป็นประเด็นสำคัญพระพุทธองค์มิได้ตรัสความหมายของรัฐเอาไว้โดยตรง แต่เท่าที่ได้ประมวลจากบริบทของคำสอน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการเมือง ทำให้พอสรุปได้ว่า "รัฐ" ในทัศนะของพระพุทธเจ้า

ไม่ได้เป็นอะไรมากกว่าสถานที่ค้นหาสังคมและการอยู่ดีกินดีของประชาชน ทั้งนี้พระพุทธเจ้าทรงมุ่งถึงเป้าหมายทางสังคมเป็นสำคัญมากกว่ารูปแบบของรัฐหรือการปกครอง

รูปแบบแห่งรัฐ (Forms of States)

ในพระสูตรไม่ได้ระบุรูปแบบของรัฐเอาไว้ว่าเป็นแบบไหน หากแต่ระบุถึงความเป็นมาโดยภาพรวมของรัฐเท่านั้น เมื่อจะอนุมานหรือเทียบเคียงได้ ดังนี้

ก. รัฐเดี่ยว เป็นการปกครองที่มีผู้นำสูงสุดอยู่ที่พระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลกลางโดยมีเสนาอำมาตย์และบุโรหิตเป็นผู้คอยช่วยเหลือในการบริหารบ้านเมืองเป็นลำดับชั้นลงมา

ข. ระบอบราชาธิปไตย ผู้นำในยุคนั้นสมัยนั้นมีผู้นำที่เรียกว่าราชาที่มีการสืบทอดอำนาจทางการเมืองโดยกลุ่มคนในวรรณะเดียวกันหรือครอบครัวเดียวกัน

(4.1) ระบบกฎหมายและการลงโทษ

โทษหรืออาญานั้นในพระสูตรได้ทำเป็นขั้นเป็นตอนจากโทษเบาหรือลหุโทษ ก่อนแล้วเพิ่มเป็นโทษหนักขึ้น ๆ เป็นครุโทษตามลำดับ เมื่อมีการจับตัวผู้กระทำความผิดได้ ก็มีการลงโทษ การจับกุมและการลงโทษในครั้งนั้นไม่มีกระบวนการที่ซับซ้อน แต่เป็นการจับและพิจารณาโดยชุมชนที่ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งมีลำดับถึง 3 ขั้นตอนด้วยกันคือ

ครั้งที่หนึ่ง ตกเตือน สั่งสอนก่อน

ครั้งที่สอง เรียกมาทำทัณฑ์บน

ครั้งที่สาม ลงทัณฑ์ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นมติของชุมชนที่ใช้ร่วมกันจึงเป็นการลงโทษตามความผิด การลงโทษครั้งที่ 1, 2 เป็นลหุโทษ ส่วนครั้งที่ 3 เป็นครุโทษที่มีความชัดเจนในวิธีการ

แม้ครั้งที่ 3 คนทั้งหลายได้จับเขาแล้วกล่าวว่า คุณ คุณ ทำกรรมชั่วที่รักษาส่วนตนไว้แล้วถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ให้มาบริโภคคุณอย่าได้ทำอย่างนี้อีก คนเหล่านี้ใช้ฝ่ามือข้าง ก้อนดินข้าง ท่อนไม้ข้างทำร้าย วาสุภะและภารทวชะในเพราะเรื่องนั้นเป็นเหตุ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ปรากฏ การครหาจึงปรากฏ การพูดเท็จจึงปรากฏ การถือทัณฑ์จารุจึงปรากฏ

กฎหมาย ซึ่งจะทำให้รัฐเป็นรัฐที่สมบูรณ์แต่กฎหมายก็ยังไม่ปรากฏชัดเจนในตอนนี้นี้ยังคงต้องอาศัยความสามารถของบุคคลซึ่งส่วนรวมยอมรับคือมหาชนสมมติ ซึ่งเป็นที่มาของสถาบันกษัตริย์หรือผู้ปกครองรัฐกระบวนการทางการเมืองซึ่งปรากฏในตอนนี้นี้คือการมีผู้ปกครองซึ่งมาจากการเลือกตั้ง

รัฐศาสตร์ในอัครคัมภีร์นี้ ถือว่าเป็นสูตรที่ว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐที่พระพุทธเจ้าทรงได้ชี้ให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นและพัฒนาการ จากสัตว์ผู้ประเสริฐจากอาภัสสรพรหมสู่สามัญด้วยกระบวนการของการกระทำที่ลองผิดลองถูกด้วยอำนาจของกิเลสในที่สุดก็พัฒนาเป็นบ้านเรือน ชุมชน เมือง จนมีแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และที่สำคัญมีระบบกฎหมายและการลงโทษที่เหมาะสม

สำหรับคนที่มีจำนวนน้อยและพระสูตรนี้เองเป็นการล้มล้างความเชื่อในระบบบรรณะของศาสนาพราหมณ์ที่มีมาก่อนพระพุทธเจ้าถึงพันปี

สรุปท้ายพระสูตร

เมื่อพิจารณาสภาพการณ์ทางสังคมไทยในปัจจุบัน จะเห็นได้ถึงปัญหาในด้านต่าง ๆ มากมาย ซึ่งปรากฏการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยนี้ เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง ที่เป็นไปอย่างมีพลวัตกับสังคมโลก การแก้ไขปัญหาสังคมหากเป็นไปอย่างไม่ระมัดระวังแล้ว ในการแก้ปัญหาอย่างหนึ่งอาจเป็นการเพิ่มปัญหาอย่างหนึ่งขึ้นมาได้ เพราะปัญหาต่าง ๆ ในทางสังคมนั้นมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน การดำรงอยู่ในสังคมจึงต้องเป็นไปอย่างไม่ประมาท มีสติและปัญญาเป็นเครื่องดำรงอยู่ การเตรียมตน เตรียมคน เพื่อให้พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อยู่เสมอจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งหลักการทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า การดำรงตนอยู่ด้วยความไม่ประมาทนั่นเอง

2.1.6.2 แนวคิดการปกครองตามแนวจักกวัตตสูตร: สูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐ

(Political Concept in Cakkavatti Sutta)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2560) กล่าวว่า 1. สาระตถะในจักกวัตตสูตร เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้า ทรงประทับอยู่ ณ เมืองมาตุลา แคว้นมคธ พระองค์ทรงปรารภกับเหล่าพระภิกษุถึงสิ่งต่าง ๆ แล้วตรัสว่า เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง เธอจงประพฤติธรรมอันเป็นโคจร (อารมณ์กัมมัญฐาน) ซึ่งเป็นวิสัยอันสืบเนื่องมาจากบิดาของตน เมื่อเธอทั้งหลายประพฤติแล้วมารจะไม่ได้โอกาส จะไม่ได้อารมณ์ ภิกษุทั้งหลาย บุญนี้ย่อมเจริญขึ้นได้ดังนี้เพราะการสมาทานกุศลกรรมเป็นเหตุเรื่องเคยมีมาแล้ว ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า ทฬทเนมิผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน มหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะมีราชอาณาจักรมั่นคงสมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ ได้แก่ (1) จักรแก้ว (2) ข้างแก้ว (3) ม้าแก้ว (4) มณีแก้ว (5) นางแก้ว (6) คหบดีแก้ว (7) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า 1,000 องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย่ำยีราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาวุธ ไม่ต้องใช้ศาสตราครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต

เมื่อเวลาล่วงไปหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี ทรงตรัสสั่งว่า ถ้าจักรแก้วอันเป็นทิพย์ลอยเคลื่อนจากที่ต่ำ พึงบอกแก่เราทันที เมื่อเวลาล่วงเลยไปราชบุรุษกราบทูลเรื่องจักรแก้วเคลื่อนลอยจากที่ตั้ง พระองค์จึงทรงรับสั่งให้พระกุมาร ผู้เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่มาตรัสว่า ลูกเอ๋ย ทราบว่า จักรแก้วอันเป็นทิพย์ของพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์ได้ลอยเคลื่อนจากที่ตั้งจะทรงพระชนม์อยู่ไม่นาน กามทั้งหลายอันเป็นของมนุษย์พอกับบริโภคแล้ว บัดนี้เป็นเวลาที่พองจะแสวงหากามทั้งหลาย

อันเป็นทิพย์ลูกจงบครองแผ่นดิน ส่วนพ่จะโกนผมและหนด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดเป็นบรรพชิต (ดาบส) หลังจากนั้นพระองค์จึงตรัสสอนพระราชโอรสในการให้ได้มาซึ่งจักรแก้วอันเป็นทิพย์ โดยการอาศัยธรรมสักการธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่และเมื่อกษัตริราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วทรงประพติจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐอยู่ส่นานพระเศียรในวันอุโบสถ 15 ค่ำ รักษาอุโบสถศีลเมื่อจักรแก้วอันเป็นทิพย์ปรากฏก็ทรงตามจักรแก้วอันเป็นทิพย์หมุนไปในทิศต่าง ๆ พระราชโอรสผู้ใหญ่ต่างเข้ามาสวามิภักดิ์ ทรงปราบแผ่นดินโดยมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตแม้พระเจ้าจักรพรรดิองค์ที่ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ก็ทรงกระทำตามเช่นนั้นแต่ทรงทำบางประการและทรงละเลยบางประการ จนเกิดเป็นปัญหาต่าง ๆ มากมาย เช่น ทรงประพติจักรวรรดิแต่ไม่สงเคราะห์ประชาชนด้วยทรัพย์ จึงเกิดความขัดสนเกิดขึ้นต่อมาจึงเกิดอหิณนาทาน (การลักขโมย), ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์), มุสาวทา (พูดเท็จ), ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด), กาเมสุมิฉฉาจาร (ประพติจิตในกาม), ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ), สัมผัสปลลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ), อภิขณา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา), พยาบาท (ความคิดร้าย), มิฉฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ก็เกิดขึ้นเมื่อมากขึ้นอายุคนก็สั้นลง ๆ ตามลำดับ เมื่อมนุษย์เหล่านั้นปรึกษากัน แล้วพากันละชั่วประพติจิตโลกจึงเจริญขึ้นอีกครั้งแล้วจึงยุคพระศรีอริยเมตไตรย

เหตุที่พระพุทธองค์ทรงตรัสปรารภในเรื่องนี้ทรงเห็นถึงความไม่แน่นอนของชีวิตแม้จะมั่งมีหรือยิ่งใหญ่แค่ไหนก็ตาม หากไม่พึ่งตนเองเลยแล้วก็ไม่ประสบผลสำเร็จได้ จึงทรงยกประเด็นของเจ้าจักรพรรดิมาตรัสวินิจฉัย

2. องค์ประกอบของพระเจ้าจักรพรรดิ

ในอดีตพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า ทัฬหเนมิ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระองค์ทรงคุณลักษณะหรือเครื่องหมายของความเป็นจักรพรรดิที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

- 1) ทรงธรรม
- 2) ครองราชย์โดยธรรม
- 3) มีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขต
- 4) ราชอาณาจักรมั่นคง โดยมีรัตนะ 7 ประการคือ เครื่องหมาย ซึ่งประกอบไปด้วย
 - 4.1) จักรแก้ว แสนยานุภาพอันเป็นสัญลักษณ์ขององค์จักรพรรดิ
 - 4.2) ช้างแก้ว เป็นพาหนะคู่บารมี
 - 4.3) ม้าแก้ว เป็นพาหนะคู่บารมี
 - 4.4) มณีแก้ว คือ ทรัพย์สินที่เป็นต้นทุนของจักรพรรดิที่มีขึ้นเกิดขึ้นด้วยพระบารมีที่ทรงประพติจิตปฏิบัติด้วยพระองค์

4.5) นางแก้ว หมายถึง มเหสีผู้พร้อมไปด้วยความงดงามทางกาย-วาจา-ใจ และสามารถพูดโน้มน้าวจิตใจผู้คนได้ เป็นเหมือนน้ำเย็นที่คอยดับความกระหายและฉลัดในการเจรจา ความ

4.6) คหบดีแก้ว หมายถึง คหบดี พ่อค้า นายทุน ที่สร้างความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและเสียภาษีให้กับรัฐเป็นผู้มั่นคงและสมบูรณ์แบบ

4.7) ปริณายกแก้ว เสนาอำมาตย์ที่มีความรู้ความสามารถสูง เป็นทหารคู่ใจคู่ราชย์

ทวี ผลสมภพ (2560) ได้อธิบายรัตนะทั้ง 7 ว่า จักรแก้ว มีลักษณะคล้ายวงล้อ มีกง มีดุม มีซี่หนึ่งพันซี่ เวลาถูกลมพัดจะบังเกิดเสียงดนตรีไพเราะชวนใจ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินผู้ครองราชย์สมบัติอยู่ในราชธานีจะได้เสวยความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ขึ้น จักรแก้วจะปรากฏขึ้นทางทิศตะวันออกของราชธานี มีความสูงประมาณยอดไม้ มีแสงสว่างพวยพุ่งออกจากจักรแก้วประมาณหนึ่งโยชน์โคจรมุ่งหน้าไปยังราชธานี ชาวเมืองเห็นจักรแก้วนั้นแล้วคิดว่าเป็นดวงจันทร์ดวงที่สองปรากฏเพราะจักรแก้วจะปรากฏในวันขึ้น 15 ค่ำ เมื่อจักรแก้วโคจรถึงพระนคร จะเวียนรอบพระนคร 7 รอบ แล้วหยุดอยู่ที่ทิศเหนือของพระราชวังลอยอยู่สูงประมาณกำแพงเมือง, ช้างแก้ว เรียกว่า หัตถิรัตนะ จะเกิดขึ้นเป็นช้างคู่บุญของพระเจ้าจักรพรรดิ มีร่างกายขาวปลอด คอ และปากมีสีแดงอ่อน ๆ นม เล็บ และปลายงวงมีสีแดงแยม สามารถเหาะไปในอากาศได้ พระเจ้าจักรพรรดิทรงใช้ช้างเผือกคู่บุญนี้ตรวจดูโลกได้ทั่วถึงภายในอาหารเช้า, ม้าแก้ว เรียกว่า อัสน์รัตนะ เป็นม้ามาจากตระกูลสินขพ มีนามว่า วลาหกอัศวราช ร่างกายขาวล้วนสีระชะดำ เท้าแดง กลีบเท้าแดง มีผมเป็นพวงจุหย้าปล้อง มีฤทธิ์เหาะไปในอากาศได้ พระเจ้าจักรพรรดิทรงใช้อัศวราชตัวนี้ตรวจดูความเรียบร้อยของโลกได้ทั่วถึงภายในอาหารเช้า คือ เสด็จออกตอนเช้าตรู่ เสร็จสิ้นการตรวจตราแล้วกลับมาเสวยพระกระยาหารเช้าได้ทัน, แก้วมณี เป็นแก้วประเภทแก้วไพฑูรย์เกิดเอง ยาว 4 คอก 8 เหลี่ยม สุกใสแวววาว แสงสว่างของแก้วทำให้บริเวณภายในหนึ่งโยชน์มีแสงสว่างเหมือนกลางวัน, นางแก้ว เรียกว่า อิตถิรัตนะ เป็นสตรีรูปร่างงาม ขนมองชวนชม ผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก ไม่สูง-ไม่ต่ำ-ไม่ผอม-ไม่ดำ ไม่ขาวเกินไป ไม่มีหญิงมนุษย์ใดเทียมเท่า แต่ไม่เสมอกับความงามของพวกทิพย์ ผิวกายละเอียดอ่อนเหมือนยุ่นุ่น กายเปลี่ยนไปตามฤดู คือ ฤดูหนาวกายจะอบอุ่น ฤดูร้อนกายจะเย็น กลิ่นตัวหอมเหมือนกลิ่นจันทร์ กลิ่นปากเหมือนกลิ่นดอกบัว ทรงตื่นก่อน นอนทีหลังสวามี, ขุนคลังแก้ว เรียกว่า คหบดีรัตนะ เกิดมาเพื่อหาทรัพย์สมบัติให้พระเจ้าจักรพรรดิ โดยมีตาทิพย์สามารถมองเห็นทรัพย์สมบัติที่ฝังอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วแผ่นดินได้ และปริณายกแก้ว เรียกว่า ปริณายกรัตนะ คือ ผู้ปกครองบ้านเมืองตามพระราชโองการ ท่านผู้นี้จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขประชาชนแทนพระเจ้าจักรพรรดิ โดยมีความเที่ยงธรรมเหมือนพระเจ้าจักรพรรดิ ประชาชนจะประสบความสำเร็จสุขกันถ้วนหน้า" ลำดับนั้น ท้าวเธอรับสั่งเรียกพระกุมารผู้เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่มาตรัสว่า ลูกเอ๋ย ทราบว่าจักรแก้วอันเป็นทิพย์ของพ่อลอยเคลื่อนจากที่ตั้งแล้วก็พ่อได้ยินมาว่า จักรแก้วอันเป็นทิพย์ของพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์ใดลอยเคลื่อนจากที่ตั้ง ณ บัดนี้

พระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์นั้นจะทรงพระชนม์อยู่ได้ไม่นาน กามทั้งหลายอันเป็นของมนุษย์พอก็ได้บริโภคนแล้ว บัดนี้เป็นเวลาที่พ่อจะแสวงหากามทั้งหลายอันเป็นทิพย์ มาเกิดลูกเอย ลูกจงปกครองแผ่นดินอันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตนี้ ส่วนพ่อจะไถ่ถอนและหนวดยุ่งเหยิงผ้ากาสาพัสตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต" "ลูกเมื่อจักรแก้วอันเป็นทิพย์อันตรธานไปแล้ว เจ้าอย่าเสียใจและอย่าแสดงความเสียใจให้ปรากฏเลย ด้วยว่าจักรแก้วอันเป็นทิพย์หาใช่เป็นทรัพย์สมบัติที่เป็นมรดกสืบมาจากบิดาของเจ้าไม่ ขอให้ลูกประพฤติจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐเถิด ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีผลได้แล คือ เมื่อลูกประพฤติจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐสุทธานพระเศียร ในวันอุโบสถ 15 ค่ำ รักษาอุโบสถ ประทับอยู่ชั้นบนปราสาทหลังงาม จักปรากฏจักรแก้วอันเป็นทิพย์ ซึ่งมีค่า 1,000 ซึ่ง มีกิง มีดุม และส่วนประกอบครบทุกอย่าง" เมื่อได้เป็นจักรพรรดิแล้ว ความเป็นจักรพรรดิ จะคงอยู่ได้ก็ด้วยการที่พระมหากษัตริย์ได้กระทำการดังต่อไปนี้

1. ให้อาศัยธรรม สักการธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่
2. ให้จัดการรักษาป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน (หมายถึงพระมหากษัตริย์ พระราชโอรส พระราชธิดา), กำลังพล, กษัตริย์ที่ตามเสด็จ (รับใช้), พราหมณ์ และคหบดี, ชาวนิคม และชนบท, สมณพราหมณ์, สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม
3. ห้ามไม่ให้ทำผิดแบบแผน (จารีตประเพณี)
4. สงเคราะห์ผู้คนที่ขาดทุนทรัพย์
5. ให้เข้าหาสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

"ลำดับนั้น ท้าวเธอทรงลุกจากที่ประทับ ทรงพระภูษาเฉวียงบ่า พระหัตถ์ซ้ายทรงจับพระเต้าทอง พระหัตถ์ขวาทรงชูจักรแก้วขึ้นแล้วตรัสว่า จักรแก้วอันประเสริฐหมุนไป จงได้รับชัยชนะอันยิ่งใหญ่ ทันใดนั้น จักรแก้วหมุนไปทางทิศตะวันออกท้าวเธอพร้อมด้วยจตุรงค์นิเสนา (กองทัพ ได้เสด็จตามไปเสด็จเข้าพักแรมพร้อมด้วยจตุรงค์นิเสนาในประเทศที่จักรแก้วอันเป็นทิพย์หยุดอยู่พระราชวังทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศตะวันออก (ทิศอื่น ๆ ตามลำดับ) พากันเสด็จมาเฝ้าแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะมหาราชเจ้าพระองค์โปรดเสด็จมาเถิด ขอรับเสด็จพระองค์ ราชสมบัติของหม่อมฉันเป็นของพระองค์ โปรดประทานพระราโชวาทเถิดพระเจ้าข้า"

การปกครองแบบนี้จึงมีจุดเด่นอยู่ การถือธรรมเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองและการปกครอง รวมทั้งการใช้ความถูกต้องในการบริหารคน และบริหารงาน ตามความเหมาะสมแห่งสมณะหรือภาวะของแต่ละบุคคลในสังคม แนวความคิดที่เกิดขึ้นเพื่อปฏิรูปและปฏิวัติแนวความเชื่อดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมที่ผิดพลาด เพื่อส่งเสริมลัทธิเสรีภาพ อิสรภาพทางปัญญา และชีวิตของมนุษย์ในสังคมอย่างแท้จริง

3. การบั่นทอนพระราชอำนาจ

การประพฤติปฏิบัติสืบต่อมาโดยไม่ขาดสายจากพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า ทัพพเนมิ ปฐมกษัตริย์ผ่านมาสู่ลูกหลานถึงรุ่นที่ 7 พระเจ้าจักรพรรดิก็ทรงทำตามพระราชประเพณีคือการประพฤติธรรม แต่พระเจ้าจักรพรรดิองค์ที่ 8 ทรงละเลยและบกพร่องต่อแนวทางประพฤติและหน้าที่ จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ดังนี้

ปัญหาที่ 1 ขาดการเอาใจใส่ในราชกิจ จักรแก้วหายไป จักรพรรดิองค์ที่ 8 ก็ไม่ใส่พระทัยและยังคงปกครองตามมติ (ความคิด) ของพระองค์เอง ประชาชนก็ไม่ได้เจริญต่อไปเหมือนเก่าก่อน เหมือนกษัตริย์พระองค์ก่อนๆ ซึ่งได้ทรงประพฤติจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐ

ปัญหาที่ 2 ไม่ส่งเคราะห์ ทรงแก้ปัญหาด้วยการถามข้าราชการ ข้าราชการบริหารโหราศาสตร์และมหาอำมาตย์ แม่ทัพนายกอง ราชองครักษ์ องค์กรแล้วจึงปฏิบัติตามและทรงจัดการรักษา ป้องกันและคุ้มครองโดยชอบธรรมไม่ได้พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์จึงเกิดความขัดสนขึ้น และมีการขโมยเกิดขึ้นอีก

ปัญหาที่ 3 การลักขโมย เมื่อจับคนขโมยทรัพย์สินได้ จึงตรัสถามได้ความว่าขโมยจริง เพราะไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพพระราชทานทรัพย์ให้แล้วกำชับว่า ให้เลี้ยงชีพ เลี้ยงบิดามารดา บุตรธิดา ประกอบอาชีพด้วยทรัพย์นี้เถิด จึงมีผู้คนพากันลักขโมยเพราะคิดว่าเป็นการร่ำรวยทางลัดดีกว่าไปประกอบอาชีพอย่างอื่นในเรื่องดังกล่าวนี้ทำให้เกิดปัญหาลุกลามใหญ่โตขึ้น ดังปรากฏว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่าคุณถือเอาสิ่งของของผู้อื่นไม่ได้ให้ โดยอาการขโมย พระเจ้าแผ่นดินยังพระราชทานทรัพย์ให้อีก จึงพากันคิดเห็นอย่างนี้ว่า ทางที่ดีแม้พวกเราถือเอาสิ่งของของผู้อื่นไม่ได้ให้โดยอาการขโมยบ้าง"

ปัญหาที่ 4 การปล้นฆ่า พระองค์ทรงดำริว่า ถ้าให้ทรัพย์แก่คนที่ขโมยทรัพย์ผู้อื่นแล้ว อทินนาทาน จักแพร่หลายด้วยประการอย่างนี้ ทางที่ดีเราควรให้คนตัวบวชผู้นี้อย่างแข็งขันแล้วตัดคอตัดศีรษะของบุรุษนั้นเสียเมื่อเป็นเช่นนี้ ปัญหาใหม่ก็เกิดขึ้นคือ จัดทำอาวุธศาสตราอย่างคมเข้าปล้นและฆ่าเจ้าของทรัพย์เสียปณาดิบาท (การฆ่าสัตว์) จึงแพร่กระจายมากขึ้น

ปัญหาที่ 5 ความเสื่อมทรามทางศีลธรรม เมื่อจับโจรได้แล้ว โจรก็พยายามเอาตัวรอดด้วยการพูดเท็จ จึงเกิดมุสาวาท (การพูดเท็จ) แพร่หลาย อายุก็เสื่อมถอย วรรณะก็เสื่อมถอย, เริ่มมาจากปณาดิบาท (ปัญหาข้อที่ 4) พูดส่อเสียด (ปิสฺสนาวาจา) ก็แพร่หลาย, การประพฤติผิดในกาม (กามะสุมิฉาจาร) ก็แพร่หลาย, การพูดคำหยาบ (ผรุสวาจา) ก็แพร่หลาย, (สัมผัปปลาปะ) การพูดเพื่อเจ้า ก็แพร่หลาย, ความเพ่งเล็งอยากได้ของของเขา (อภิชฌา) และความคิดร้าย (พยาบาท) ก็แพร่หลาย, ความเห็นผิด (มิจฉาทิฏฐิ) ก็แพร่หลาย, ความกำหนดที่ผิดธรรม (อธัมมราคะ) คือ กำหนดในบุคคลที่ไม่สมควรกำหนด เช่น พ่อแม่, ความโลภจัด (วิสมโลภะ) หมายถึงความโลภที่รุนแรงในฐานะแม้ที่ควรจะได้, ความกำหนดผิดธรรมชาติ (มิจฉาธรรม) คือชายที่มีต่อชายหญิงที่มีต่อหญิงในเมื่อ

มนุษย์มีอายุขัย 250 ปี ธรรมเหล่านี้ คือ ความไม่เกื้อกูลบิดา มารดา สมณพราหมณ์และบิดา มารดา สมณพราหมณ์ และการไม่ประพฤติอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ก็แพร่หลาย

ปัญหาทั้ง 5 กลุ่มดังกล่าวที่เกิดขึ้นมีผลต่อสังคมการเมืองในยุคนั้น สมัยนั้นอย่างมาก เพราะเกิดขึ้นมาพร้อมกับความเสื่อมเสียทางศีลธรรม และอายุขัยของมนุษย์และที่สำคัญก่อให้เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัดเจน คือผู้ปกครองไม่สงเคราะห์ผู้ได้ปกครองจึงเกิดโจรกรรม อาชญากรรมเต็มบ้านเต็มเมือง

ปรีชา ช่างขวัญยืน (2543) ได้ให้ทัศนะในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า”คำสอนในจักกวัตติสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ลำพังการรักษาความสงบของสังคมอันเป็นหน้าที่ของมหาชนสมมติ ซึ่งปรากฏในอัครัญสูตรนั้นไม่เพียงพอเพราะในที่สุดจะรักษาความสงบนั้นไว้ไม่ได้ ต้องทำหน้าที่ทำนุบำรุงประชาชนมิให้อดอยากเรื่องการเลี้ยงชีพ หรือเศรษฐกิจเป็นเรื่องหลักที่ผู้ปกครองจะต้องจัดการให้ดี หากทำเรื่องนี้ไม่ดีแล้วศีลธรรมซึ่งเป็นหลักสำคัญแห่งชีวิตของมนุษย์ก็พลอยเสื่อมสลายไปด้วยกล่าวคือ เศรษฐกิจไม่ใช่จุดหมายที่สูงสุดของชีวิต ศีลธรรม (ต่างหาก) เป็นจุดหมาย แต่ถ้าขาดการจัดการทางเศรษฐกิจที่ดีแล้ว รัฐก็พาคนไปถึงจุดหมายของชีวิตไม่ได้”ความเจริญและความเสื่อมแห่งรัฐในทำนองนี้นั้น โสคราส ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับรัฐหรือการเมืองที่ไม่ดีที่ไม่ยุติธรรมถึง 4 รูปแบบซึ่งเป็นการค่อยๆเสื่อมลงเรื่อย ๆ (Gradual Degeneration) ของรัฐที่ยุติธรรม และคนที่ยุติธรรม

ชุมพร สังขปรีชา (2556) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า นครรัฐ หรือ อาณาจักรที่ยุติธรรมจะเสื่อมลงสืบเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมตกต่ำ(decay)เป็นชะตากรรมหรือวัฏสังขารของสรรพสิ่งอันเป็นอมตะเป็นนิรันดร์ทั้งหลายทั้งปวง แต่เหตุผลเฉพาะของความเสื่อมโทรมเช่นนั้นก็มีอาจอธิบายให้ทราบแน่ชัดได้เพียงแต่จะสามารถแสดงให้เห็นเป็นความเชื่อถือในรูปของจำนวนเชิงเรขาคณิต คือ 1) ขั้นตอนแรกของความเสื่อมโทรม คือ รัฐที่ถือเอาเกียรติยศศักดิ์ศรี และความรุ่งโรจน์เป็นที่ตั้งเป็นจุดหมาย (Timocracy) โดยมีสปาร์ต้าเป็นตัวอย่าง 2) ขั้นตอนที่สองหรือ รัฐที่กำลังเสื่อมโทรมลง คือ รัฐคณาธิปไตย(oligarchy) เป็นรัฐที่อำนาจเป็นของชนกลุ่มน้อยไม่กี่คน 3) ขั้นตอนที่สาม คือ รัฐประชาธิปไตย (Democracy) คือการปกครองของประชาชนโดยตรงหรือโดยอ้อมผ่านตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้ง ที่แปรเปลี่ยนไปเป็นฝูงชนหมู่มากไร้เหตุผล 4) ขั้นที่สี่ คือรัฐทรราชย์ (Tyranny) คือการปกครองของผู้ปกครองที่มีอำนาจเผด็จการที่กดขี่และไม่ยุติธรรม”

จากการศึกษาทบทวนงานวิจัยสรุปได้ว่า พระสูตรนี้เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยอุดมรัฐตามแนวพุทธซึ่งผู้นำรัฐไหนปฏิบัติตามได้ ดั่งนี้ย่อมเป็นจักรพรรดิได้ คือ

1. เป็นผู้ทรงธรรม
2. มีรัตนะ 7 ประการ
3. รักษาจารีตประเพณีที่ดีงาม

4. มีสังกตวัตถุ 4

5. หมั่นตรวจตรา ป้องกัน รักษาอาณาประชาราษฎร์

ธรรมทั้ง 5 ข้อนี้ ผู้นำเมื่อปฏิบัติแล้วจึงจะถือว่าเป็น อุดมบุรุษ ส่วนระบอบการปกครองบ้านเมืองก็จะเป็นอุดมรัฐไปด้วย หากดูตามพระสูตรนี้แล้วผู้นำเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ต้องเป็นผู้ปฏิบัติตามธรรมเท่านั้น แต่ถ้าระบอบการปกครองเป็นแบบจักรพรรดิ ก็ไม่แน่ว่าผู้นำจะต้องเป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามหรือไม่

จกวัตตสูตร - ข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ

พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนพระภิกษุสาวกด้วยจกวัตตสูตร สูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่พระเจ้าจักรพรรดิปฏิบัติเป็นประจำ โดยตรัสสอนตามลำดับคือเรื่องรัตนเจ็ดประการของพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่าทัฬหณี คือ 1) จักรแก้ว 2) ช้างแก้ว 3) ม้าแก้ว 4) แก้วมณี 5) นางแก้ว 6) ขุนคลังแก้ว และ 7) ขุนพลแก้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าผู้ยิ่งใหญ่ที่แท้จริงนั้นจะต้องมีबारมีสูงส่ง มีสิ่งประเสริฐคู่บารมีอย่างพร้อมหล่านั้นจำเป็นสำหรับการรักษาพระราชอำนาจและบารมีของพระเจ้าจักรพรรดิด้วย เช่น นางแก้วคือภรรยาที่ดี ขุนพลแก้วคือแม่ทัพที่ดี และขุนคลังแก้วคือเสนาบดีที่ดูแล พระราชทรัพย์ ซึ่งล้วนมีความสำคัญต่อผู้เป็นประมุขทั้งสิ้น พระเจ้าทัฬหณี ตรัสสั่งราชบุรุษคนหนึ่งให้คอยดูว่าจักรแก้วเคลื่อนจากฐานเมื่อไรให้มาบอก เมื่อจักรแก้วเคลื่อนจากที่ราชบุรุษนั้นก็เข้าไปกราบทูล พระองค์จึงตรัสเรียกพระราชบุรุษองค์ใหญ่มอบราชสมบัติให้แล้วปลงพระเกศา และพระมัสสุ ทรงผ้ากาสาเย (ผ้าข้อมผ้า) ออกผนวชเป็นบรรพชิต เมื่อออกผนวชเป็นราชฤๅษีได้ 7 วัน จักรแก้วก็อันตรธานไป

พระราชองค์ใหม่ก็ทรงเสียพระทัยเข้าไปเฝ้าพระราชฤๅษีเล่าความถวาย พระราชฤๅษีก็ตรัสสลับจักรแก้วเป็นของให้กันไม่ได้ และทรงแนะนำให้บำเพ็ญจกวัตตวัตร คือข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อปฏิบัติแล้วจักรแก้วอันเป็นทิพย์จักปรากฏขึ้นแก่พระราชผู้รักษาอุโบสถในวันอุโบสถ 15 ค่ำ ดังปรากฏความในพระไตรปิฎกตอนสำคัญ ดังนี้ “ราช ดุกรพ่อ ถ้าเช่นนั้น พ่อจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรมทำความเคารพธรรม นบถือธรรม บูชาธรรม ยำกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอดธรรมเป็นใหญ่ จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายใน ในหมู่พล ในพวกกษัตริย์ผู้เป็นอนุยนต์ ในพวกพราหมณ์และคฤหบดีในชาวนิคม และชาวชนบททั้งหลาย ในพวกสมณพราหมณ์ ในเหล่าเนื้อและนก ดุกรพ่อ การอธรรมอย่าให้มีได้ในแว่นแคว้นของพ่อเลย ดุกรพ่อ อนึ่งบุคคลเหล่าใดในแว่นแคว้นของพ่อ ไม่มีทรัพย์ พ่อพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย ดุกรพ่อ อนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใด ในแว่นแคว้นของพ่อตเว้นจากความเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรัจจะจะฝึกตนแต่ผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยกาลอันสมควร แล้วไต่ถามสอบถามว่า ท่านขอรับ กุศลคืออะไร ท่านขอรับ อกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไร กรรมไม่มีโทษคืออะไร กรรมอะไรควรเสพกรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่

ข้าพเจ้ากระทำอยู่เพื่องานเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขสันต์กาลนาน พ่อได้ฟังคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้น แล้วสิ่งใดเป็นอกุศล พึงละเว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลพึงถือมั่นสิ่งนั้นประพฤติ ดูกรพ่อ นี่แล คือ จักกวัตติวัตรอันประเสริฐนั้น” ซึ่งท่าน สุชีพ ปุณฺณยานุภาพ ได้สรุปพระสูตรตอนข้อปฏิบัติของ พระจักรพรรดิ ดังนี้

1. จงอาศัยธรรมสักการะเคารพนับถือธรรมให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่นุษย์และ สัตว์ไม่ยอมให้ผู้ทำการอันเป็นธรรมเป็นไปได้ในแว่นแคว้น

2. ผู้ใดไม่มีทรัพย์ก็มอบทรัพย์ให้

3. เข้าไปหาสมณพราหมณ์ผู้เว้นจากความเมาประมาทตั้งอยู่ในขันติ (ความอดทน) โสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม) และถ้ามถึงสิ่งเป็นกุศล อกุศล มิโทษ ไม่มิโทษ ควรเสพ ไม่ควรเสพอะไรทำเข้า เป็นไปเพื่อเสียประโยชน์ เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน อะไรทำเข้าเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขตลอดกาลนี้ แลคือวัตรอันประเสริฐของพระเจ้าจักรพรรดินั้น”

เมื่อฟังแล้วก็รับเอาสิ่งที่เป็นกุศลมาประพฤติจักรแก้วก็ปรากฏขึ้นตามที่พระราชฤทัยทรง กล่าวไว้ เมื่อพระราชผู้เป็นราชบุตรกระทำตาม พระราชาจึงหมั่นจักรแก้วรับสั่งว่า จักรแก้วอันเจริญ จงหมุนไปเถิดจะมีชัยเถิด แล้วยกกองทัพเมือง 4 ติดตามไปทั้ง 4 ทิศจนจมนหาสมุทร สั่งสอน พระราชาในทิศนั้นๆให้ตั้งอยู่ในศีล 5 แล้วมอบให้ครองสมบัติต่อไปตามเดิม เพียงให้ยอมแพ้เท่านั้น เมื่อได้ชัยชนะทั้ง 4 ทิศแล้ว ก็เสด็จกลับราชธานีตามเดิม พระเจ้าจักรพรรดิองค์ที่ 2 - 7 ก็เป็นอย่างนี้ แต่พอถึงองค์ที่ 8 ก็ทรงจัดการรักษาคุ้มครองเป็นธรรมแต่ไม่พระราชทานทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ ความ ยากจนก็เพิ่มพูน คนก็ลักทรัพย์ผู้อื่น ราชบุรุษจับได้ ก็นำมาถวายให้ทรงจัดการ เมื่อทรงได้ส่วนได้ ความว่าเพราะไม่มีอาชีพก็พระราชทานทรัพย์ให้ต่อมามีคนลักทรัพย์ของผู้อื่นและถูกจับได้อีก ทรงได้ ส่วนได้ความเหมือนเดิมก็พระราชทานทรัพย์อีกข่าวก็ลือกันไปว่า ถ้าใครลักทรัพย์ก็จะได้พระราชทาน ทรัพย์ คนก็ปรารถนาจะลักทรัพย์กันมากขึ้น ต่อมาราชบุรุษจับคนลักทรัพย์ได้อีก แต่คราวนี้พระราช ทรงเกรงว่าถ้าพระราชทานทรัพย์ การลักทรัพย์ก็จักเพิ่มยิ่งขึ้น จึงตรัสสั่งให้มัดโกนศีรษะ พาตระเวนตี กลองไปตามถนนหนทาง นำออกทางประตูพระนครด้านใต้ ปร่ากันอย่างถอนรากถอนโคนคือตัด ศีรษะเสีย เมื่อคนได้ข่าวก็พากันสร้างศัสตราอันคมขึ้น และคิดว่าถ้าลักทรัพย์ใครก็ต้องตัดศีรษะเจ้า ทรัพย์บ้าง จึงเกิดการปล้นหมู่บ้านนิคมนคร และการปล้นในหนทาง จากการที่ไม่ให้ทรัพย์แก่ผู้ยากไร้ ก็มากด้วยการลักทรัพย์ มากด้วยการใช้ศัสตรา มากด้วยการมากด้วยการพุดบด อายุและผิวพรรณก็ เสื่อมลง จากเดิมอายุนับหมื่นนับพันปีก็ลดลงเรื่อย ความชั่วเกิดมากขึ้น เช่น การพุดเตี้อย่างจงใจ การพุดส่อเสียด การประพฤติผิดในกาม การพุดคำหยาบ การพุดเพ้อเจ้อ มากไปด้วยมิฉชาติภูมิ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ความกำหนดที่ผิดธรรม ความโลภรุนแรง การไม่ปฏิบัติชอบใน มารดา บิดา ในสมณะในพราหมณ์ การไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล เมื่อเสื่อมลงอย่างนี้ บุตรก็มีอายุ เพียง 100 ปี และอายุลดลงถึงเหลือ 10 ปี ก็เกิดมีคสังกัญญกุลจะอันตรายอัน อกุศลจะรุ่งเรืองยิ่ง จะเกิด

มีสัต์ถันตักบ คือ ห้วงเวลาที่อยู่ในระหว่างศัสดรา 7 วัน เห็นมนุษย์เป็นเนื้อหรือกวาง จึงฆ่าฟันกันอย่างเมามัน แต่ก็มีบางคนหลบไปอยู่ในป่าดง กินเผือกมันผลไม้ในป่าพอพ้น 7 วัน ก็ออกจากป่ารำเริงที่รอดตาย จึงตั้งใจทำกุศลกรรมละเว้นการฆ่าสัตว์และบำเพ็ญกุศลกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนอายุยืนขึ้นๆ เหมือนเดิม ชมพูทวีปนี้จะมั่งคั่งรุ่งเรืองยดเยียดไปด้วยราชธานีกตุดีอันมั่งคั่ง จักมีพระเจ้าจักรพรรดินามว่าสังขะ เป็นพระราชผู้ปกครองโดยธรรม มีชัยชนะจบ 4 ทิศ ปกครองชนบทถาวรสมบูรณ์ด้วยรัตนะทั้ง 7 พระผู้มีพระภาคเจ้านามว่า เมตไตย จักบังเกิดในโลก เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้าสังขจักรพรรดิจักแจกจ่ายทาน และออกผนวชในสำนักพระเมตไตยพุทธเจ้า ในไม่ช้าก็จะทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์คือสำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าล้าพั้งการรักษาความสงบของสังคม อันเป็นหน้าที่ของมหาชนสมมติปรากฏในอัครัญสูตรนั้นไม่เพียงพอ เพราะในที่สุดจะรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมต้องทำหน้าที่ดูแลสวัสดิการฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนไม่ให้อดอยากยากจนด้วย เรื่องเศรษฐกิจที่จะส่งเสริมให้ชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของประชาชนจึงเป็นหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของผู้ปกครอง หากเศรษฐกิจไม่ดีก็จะทำให้ศีลธรรมเสื่อมทรามไปด้วย ถึงแม้ว่าศีลธรรมจะเป็นจุดหมายของชีวิตมนุษย์ แต่ถ้าจัดการเศรษฐกิจไม่ดี รัฐก็ไม่สามารถพาประชาชนของตนให้ไปถึงจุดหมายของชีวิตได้ จากพระสูตรนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเห็นความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจสังคม และการเมืองอย่างแนชัดแล้วตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล

พระธรรมปิฎก (ป.ปยุตโต) (2545, หน้า 250) กล่าวโดยสรุป จักรวรรดิวัตรหลักธรรมสำหรับนักปกครองแบ่งออกเป็น 2 ส่วนอันเป็นหลักสำคัญคือ 1.ธรรมาธิปไตย คือถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพนับถือยำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัย เป็นธรรมาธิปไตยและ 2.ธรรมิกรักษา คือจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรม

จักรพรรดิวัตร 12 ประการนี้ ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นจริยาวัตรสำคัญยิ่ง ซึ่งผู้อำนาจปกครองหมู่คณะ หรือบริหารบ้านเมืองจะพึงยึดถือปฏิบัติ โดยอนุโลมหรือ เจริญรอยตามพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงปกครองทั่วทั้งโลก คือ นักปกครองต้องสำนึก อยู่เสมอว่าตนเองจะต้องปกครองตนให้ได้ก่อน เพราะตนเองจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อความเจริญและความเสื่อมของส่วนรวม และการที่จะบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมให้ได้ผลดีสมประสงค์นั้น ในส่วนตัวจะต้องตั้งอยู่ในหลักธรรมอันได้แก่จักรพรรดิวัตรนี้ด้วย กล่าวคือ

1. ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ แก่คนภายในและญาติมิตร ผู้เป็นกำลังสนับสนุนในหน้าที่การงานโดยต้องจัดการเรื่องครอบครัวให้มีความเรียบร้อยและมั่นคง ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม อาชีพหรือหน้าที่การงาน ญาติมิตรผู้ให้การสนับสนุนเอาใจใส่ช่วยสงเคราะห์ อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนา ที่จะต้องสร้างครอบครัวตนเองให้เป็นครอบครัวตัวอย่าง เป็นแบบฉบับในทางสร้างสรรค์ได้สร้างคนภายในให้เป็นคนมีระเบียบวินัย ทั้งทำตนให้เป็นที่พึ่งของเขาได้เมื่อคนภายในมีอันตรายหรือเกิดอุปสรรคก็จะต้องช่วยเหลือ กำจัดปกป้องให้รอดพ้นอันตรายและอุปสรรคด้วยความ

ตั้งใจ และจริงใจแต่การจะทำเช่นนั้นได้ ตนเองจะต้องปกครองตนให้ได้ ช่วยเหลือตนเองให้ได้ก่อน ในการปกครองนั้น ผู้ปกครองจะต้องสำนึกอยู่เสมอว่าฐานะสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของนักปกครองคือ ครอบคลุมและคนภายใน ถ้าครอบคลุมไม่มั่นคง ไม่มีความสุข คนภายในไม่มีระเบียบวินัย ญาติมิตรความปรองดองกัน ก็แสดงว่าพลังพื้นฐาน การปกครองส่วนหนึ่งได้เสียไป ซึ่งจะส่งผลกระทบกระเทือนต่อการปกครองส่วนรวมได้ ทำให้คนทั่วไปมองเห็นจุดอ่อนหรือจุดบกพร่องภายใน โดยเขาอาจเห็นว่า เพียงเรื่องภายในครอบครัวก็ยังปกครองไม่ได้ ยังทำให้เรียบร้อยไม่ได้จะไปปกครองในหมู่คณะ หรือบ้านเมืองซึ่งเป็นงานใหญ่ได้อย่างไร ข้อนี้นัยยะจะทำให้ขาดความเชื่อถือและเชื่อมั่น หรือไว้วางใจจากคนทั่วไป ที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะทั่วไปหรือเป็นลักษณะกว้าง ๆ

2. รู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์ สนับสนุนผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองด้วยกัน
ไม่กีดกัน หรืออิจฉาริษยากัน ไม่ขัดแย้งขัดขากัน ไม่พยายามเลื่อยเก้าอี้กัน ต้องสำนึกอยู่เสมอว่า ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้นำที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองหรือประชาชน ถ้านักปกครองมีว แต่แก่งแย่งแข่งดีกัน ไม่รู้จักสนับสนุนกัน หาแต่ความผิดกัน ไม่รู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์กันและกัน แล้ว ย่อมจะเป็นแบบอย่างที่ดีไม่ได้ พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ว่า "ผู้ให้ย่อมได้รับให้ตอบ ผู้บวชย่อมได้รับบูชาตอบ" ข้อนี้นี้ควรยึดถือเป็นหลักในการปกครอง ถ้าต่างคนต่างช่วยกันสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ช่วยสนับสนุนผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองด้วยกัน การบริหารงานก็ย่อมจะได้รับความร่วมมือด้วยดี เขาย่อมตอบสนองเรา การช่วยเหลือสนับสนุนเรา ในโอกาสอันควร แต่อย่างไรก็ตาม ต้องสังวรไว้ด้วยว่าการสนับสนุนคนนั้น ต้องดูคนให้เป็น ดูให้ออก บอกให้ถูก คือเลือกคนให้ถูก ควรสงเคราะห์ ควรสนับสนุนคนที่เหมาะสม คนที่มีความรู้ความสามารถ และที่สำคัญคือเป็นคนดีมีศีลธรรมจึงจะเกิดผลดี เป็นเหตุให้การดำเนินการในตำแหน่งหน้าที่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ว่า "การบูชาผู้ควรบูชา เป็นมงคลสูงสุด"

ถ้าคุณไม่เป็น ดูไม่ออกบอกไม่ถูก เลือกคนไม่ถูก ไปสงเคราะห์คนผิด ไปสนับสนุนคนผิด คนธรรมเข้าก็อาจเกิดความผิดหวังได้อย่างที่เรียกว่า "ทำคุณให้โทษ โปรดสัตว์ได้บาป"

อนึ่ง หากนักปกครองรู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์ รู้จักสนับสนุนผู้ที่ควร สงเคราะห์ อนุเคราะห์ ควรสนับสนุนในฐานะเป็นผู้ปกครองด้วยกัน โดยยึดหลักถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน มีอะไรหันหน้า เข้าปรึกษาหารือกันแล้วการปกครองย่อมจะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและเกิดผลดีแก่สังคมและประเทศชาติเป็นส่วนรวมด้วย

3. รู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์ คนรับใช้ใกล้ชิด โดยคอยดูแลสุขทุกข์ คอยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่เขา ไม่ให้ถูกตำหนิได้ว่า "ยามดีเรียกใช้ ยามไข้ไม่รักษา" เพราะคนเรานั้นเมื่อเป็นผู้หลัก เป็นผู้ปกครอง จำต้องมีคนช่วยเหลือคอยรับใช้ใกล้ชิดเสมือนเป็นมือเป็นเท้าเป็นหูเป็นตาแทนในบางกรณี ท่านเปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ที่มีต้นไม้เล็กล้อมอยู่โดยรอบ และต้นไม้เล็กเหล่านี้เองที่ช่วยป้องกัน ช่วยต้านลม มิให้ปะทะต้นไม้ใหญ่เต็มแรง ต้นไม้ใหญ่จึงยืนต้นอยู่ได้โดยปลอดภัย คนที่เป็น

ใหญ่ เป็นโต เป็นนักปกครองก็เช่นเดียวกัน จะมีความปลอดภัยได้ก็ด้วยมีผู้น้อยผู้อยู่ได้บังคับบัญชา หรือผู้เป็นบริวารคอยป้องกันอยู่รอบด้าน เช่นคนสำคัญที่มีหน่วยคุ้มกันอยู่ตลอดเวลาฉะนั้น คนโบราณ ท่านให้ข้อเปรียบเทียบไว้ว่า ผู้ใหญ่เป็นเหมือนฟันชุดบน ผู้น้อยผู้อยู่ได้บังคับบัญชาเปรียบเหมือนฟันชุดล่าง เวลาเคี้ยวอาหารฟันทั้งสองชุดนี้จะต้องทำหน้าที่บดอาหารร่วมกัน ฟันชุดล่างเป็นชุดจับ ชุดบนเป็นชุดรับ จึงสามารถเคี้ยวอาหาร บดอาหารให้ละเอียด เพื่อนำไปหล่อเลี้ยงร่างกายได้ ผู้ใหญ่กับผู้น้อยก็ต้องร่วมมือกันฉันนั้น โดยผู้ใหญ่ต้องทำหน้าที่เป็นที่พึ่งของผู้น้อยได้ ผู้น้อยผู้อยู่ได้บังคับบัญชาก็ต้องช่วยงานผู้ใหญ่ เปรียบเหมือนฟันชุดล่างที่ช่วยรับอาหารฉะนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ปกครองควรเอาใจใส่สงเคราะห์ อนุเคราะห์ ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา เห็นเขาเดือดร้อนและขอความช่วยเหลือในเรื่องใด ก็ควรช่วยเหลือเขาด้วยความเต็มใจและจริงใจ

4. รู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์ แก่ชนเจ้าพิธี เจ้าหน้าที่สั่งสอน พวก "คหบดีด้วยการสนับสนุนให้ได้รับความสะดวกในการประกอบกิจการ กล่าวคือ คนที่เป็นเจ้าพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น หมอตำแน่ง เป็นต้น คนเหล่านั้นเป็นที่นับถือของกลุ่มชน มีคนเชื่อถือมากย่อมเป็นที่รวมจิตใจของหมู่คณะ ผู้ปกครองควรให้การสนับสนุนโดยธรรมพิธีกรรมใดที่เป็นไปเพื่อความเจริญของของประชาชน ไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชนแล้ว ควรส่งเสริมและสนับสนุน เสริมสร้าง สามัคคีระหว่างคนในชาติ เจ้าหน้าที่ผู้ทำการสั่งสอนอบรม เช่น พวกอนุศาสนาจารย์ คนเหล่านี้เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องศาสนาในเรื่องธรรมะได้ดี มีความประพฤติเรียบร้อย เป็นแบบอย่างที่ดีของคนทั่วไป ทั้งเป็นผู้มีความสามารถในการอบรมสั่งสอน สามารถนำคนให้ดำเนินชีวิตได้ถูกทาง เป็นผู้นำประชาชนในทางศีลธรรม นำคนเข้าศาสนาให้มีจิตใจสะอาด สว่างสงบ เมื่อคนเหล่านี้ได้รับการสงเคราะห์การสนับสนุนการส่งเสริมโดยธรรมแล้ว ย่อมจะมีกำลังใจสามารถปฏิบัติงานให้มีผลดียิ่ง ๆ ขึ้น นอกจากการส่งเสริมชนเจ้าพิธีและเจ้าหน้าที่สั่งสอนแล้ว นักปกครองจะต้องหาทางสงเคราะห์ สนับสนุนพวกคหบดีต่าง ๆ ให้ได้รับความสะดวกในการดำเนินกิจการ เมื่อเขาลงทุนประกอบกิจการใดอันเป็นไปเพื่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ เป็นการช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชาติให้ดีขึ้น นักปกครองจะต้องให้ความสะดวกให้การสนับสนุน เมื่อคหบดีผู้ดำเนินธุรกิจประกอบกิจการต่าง ๆ ได้รับความสะดวกในการดำเนินงานแล้ว เขาย่อมจะเกิดความภาคภูมิใจในงานของเขาและพยายามสร้าง งานของเขาให้เกิดผลดียิ่งขึ้น ทั้งแก่ตัวเขาเองและผู้เกี่ยวข้องตลอดจนส่วนรวมการสนับสนุนคหบดีดังกล่าวนี้ย่อมเป็นการทำให้นายจ้างกับลูกจ้างได้ผลประโยชน์ร่วมกัน ทำให้นายทุนกับกรรมกรได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นการลดปัญหาความว่างงานอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้น การรู้จักช่วยสงเคราะห์คหบดี จึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำ

5. รู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ขวานิคมนชนบท คือ ราษฎรทั้งปวงทุกท้องถิ่นหัวเมืองทั่วไป ด้วยการส่งเสริมทั้งด้านการศึกษาอบรม การประกอบอาชีพและการบำบัดทุกข์บำรุงสุขในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น ช่วยประชาชนตามท้องถิ่นที่ห่างไกลความเจริญนั้นส่วนใหญ่เป็นคนมีรายได้น้อย ได้รับการศึกษาอบรมน้อย ความเป็นอยู่ไม่สะดวกสบาย การ

คนบางคนก็ไม่สะดวก และมักมีใจผู้ร้ายซุกซม ไม่มีความปลอดภัยทั้งในชีวิตและทรัพย์สิน สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาสำคัญที่กระทบกระเทือนต่อการปกครอง นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ อีก เช่น ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาความเสื่อมโทรมทางจิตใจ ปัญหาเสพติดให้โทษ และปัญหาการพนัน เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นมูลเหตุให้เกิดปัญหาอาชญากรรมได้ทั้งสิ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อการปกครองทั้งสิ้น ดังนั้น นักปกครองจะต้องเอาใจใส่ ต้องหาทางสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ขวามิคมชนบทโดยการหาทางแก้ปัญหาดังกล่าวนี้อย่างจริงจัง เช่น ดำเนินการพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น เมื่อชาวนิคมชนบทได้รับการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ได้รับการศึกษาเล่าเรียนดี มีรายได้สูงขึ้น มีความเป็นอยู่สะดวกสบาย มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ดี การปกครอง ก็จะราบรื่นเพราะประชาชนมีความอยู่กินดี มีความรักใคร่ปรองดองกัน ไม่เบียดเบียนกัน ปัญหาร้ายแรงต่าง ๆ เช่น ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น ก็จะลดน้อยลง บ้านเมืองก็จะมีความสงบสุข

6. รู้จักส่งเสริมศาสนา เช่น บำเพ็ญกุศล ถวายอุปัฏฐากแก่ภิกษุ สามเณร โดย จตุปัจจัย หรือหาวิธีการการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เจริญแพร่หลายและมั่นคง เพื่อเสริมสร้างพระสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยพระสงฆ์เป็นที่เคารพของประชาชน เมื่อท่านมีความรู้ความสามารถดี ท่านก็จะช่วยอบรมประชาชนให้ยึดสัมมาปฏิบัติเป็นคนดีมีศีลมีธรรม มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และองค์พระประมุขของชาติ เป็นเช่นนี้สังคมก็จะมี ความสงบสุข การปกครองก็จะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ดังนั้น การบำเพ็ญกุศลจึงเป็นกุศโลบายสำคัญยิ่งในการปกครอง นักปกครองบางคนมักเข้าใจผิด เห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้ทำลายเศรษฐกิจของชาติ เป็นกาฝากสังคม ไม่ทำประโยชน์อะไรให้แก่สังคม ถึงกับกล่าวตำหนิอย่างรุนแรง ว่าพระสงฆ์เป็น ขอบาทนาคิตติมศักดิ์ เป็นผู้ไถ่กินประชาชนและสูบเลือดสูบเนื้อ ประชาชน เมื่อเห็นผิดเช่นนี้แล้วก็ไม่รู้จักเคารพนับถือพระสงฆ์ ไม่รู้จักทำบุญกุศล เป็นแบบอย่างที่ไม่ดีของประชาชนคอยแต่ตั้งข้อรังเกียจพระสงฆ์องค์เจ้าตลอดไป อันที่จริง พระสงฆ์ผู้นั้นก็มาจากประชาชน เมื่อบวชแล้วจะให้ดีทั้งที่ ก็เป็นจะต้องอาศัยเวลาศึกษาอบรมอยู่ไม่น้อย และการศึกษาอบรมนั้นก็ต้องอาศัย ความสนับสนุน การอุปการะจากประชาชนด้วย กล่าวอีกอย่างก็คือ พระจะดีหรือไม่นั้น ประชาชนมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักปกครองจะต้องเป็นผู้นำประชาชนในการส่งเสริมคณะสงฆ์ อยากรู้ให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาดี มีความประพฤติปฏิบัติเรียบร้อยน่าเคารพบูชา นักปกครองต้องนำประชาชนสร้าง นำประชาชนขัดสนวิวัฒนาการพระสงฆ์โดยถวายอุปัฏฐากการศึกษาเล่าเรียนและการปฏิบัติของพระสงฆ์ มิใช่ตั้งหน้าตาดูอย่างเดียว ควรจะได้สำนึกอยู่เสมอว่า เมืองไทยของเรา ที่มีความเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคง ดำรงเอกราชอธิปไตยมาถึงบัดนี้ก็ด้วยอาศัยพระสงฆ์ช่วยสั่งสอนอบรมประชาชน ด้วยพระสงฆ์มีอยู่ประจำวัดวาอารามต่าง ๆ แทบทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล ท่านช่วยอบรม ประชาชนให้มีศีลธรรมให้รักใคร่ สามัคคีกัน ให้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นกิจวัตรของท่าน ด้วยเหตุนี้เองเมืองไทยเรา จึงไม่มีการแตกแยกเหมือนประเทศเพื่อนบ้านของเราบางประเทศอย่างไรก็ตาม หากผู้ปกครองเข้าใจ

และมองเห็นความจริงข้อนี้แล้วนำประชาชน สร้างพระสงฆ์ให้ได้รับการฝึกการอบรมดี ให้ประพฤติปฏิบัติดีแล้ว พระสงฆ์จะทำงานด้านอบรมสั่งสอนประชาชนได้ดี มีประสิทธิภาพยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ การปกครองก็จะเรียบร้อย เกิดผลดีแก่ทางราชการบ้านเมืองสมประสงค์

7. รู้จักอนุรักษ์ธรรมชาติของบ้านเมือง เช่น การให้อภัยทานแก่สัตว์ต่าง ๆ เช่นพวกเนื้อและนก เป็นต้น กล่าวคือ พวกสัตว์ป่านานาชนิด เช่น กวาง เก้ง เสือ สิงห์ กระทิง แรด และพวกนกต่าง ๆ เช่น นกคุ้ม นกเขา เป็นต้น เหล่านี้เป็นทรัพยากรของชาติควรสงวนไว้ โดยทางการควรจัดป่าสงวนสร้างวนอุทยานแห่งชาติขึ้น คุ้มครองสัตว์เหล่านั้นไว้ให้เป็นสมบัติของชาติ เป็นสมบัติแผ่นดิน ในทางพระพุทธศาสนาสอนว่า การคุ้มครองสัตว์ป่า ไม่ทำลายสัตว์ป่านั้น จัดเป็นทานชนิดหนึ่ง เรียกว่า อภัยทาน คือ เป็นการให้เมตตาแก่สัตว์ป่า ทำให้สัตว์ป่าไม่ต้องหวาดระแวง ไม่ต้องกลัวกัน ให้มีความสบายใจ ว่างใจมนุษย์ และรักมนุษย์ การให้อภัยทานนี้ ถือว่าเป็นบุญเป็นกุศล ช่วยให้ชีวิตมีความสุขขึ้น เบิกบาน จิตใจ ก็ผ่องใส เปี่ยมด้วยเมตตาธรรม การให้อภัยทานแก่พวกสัตว์ป่า ย่อมแสดงให้เห็นว่า ผู้ปกครองมีจิตใจเปี่ยมด้วยคุณธรรม ให้ความเมตตากรุณาให้ความคุ้มครองกว้างไกล ตลอดถึงสัตว์ป่าด้วย และถ้าประชาชนให้ความร่วมมือในการคุ้มครองสัตว์ป่าด้วย แสดงให้เห็นว่าประชาชนก็มีเมตตาจิต มีความรักหมู่คณะและประเทศชาติ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เมื่อประชาชนมีจิตใจสูงอย่างนี้ การปกครองก็ย่อมเป็นไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ

8. รู้จักแนะนำตักเตือนประชาชน หรือผู้อยู่ใต้ปกครอง มิให้ประพฤติการอันมิชอบธรรม สิ่งใดผิดศีลธรรม เป็นอบายมุข ก็ห้ามปรามมิให้กระทำ ไม่ส่งเสริม ไม่สนับสนุน เช่น ไม่ส่งเสริมการพนัน ไม่ส่งเสริมการประกอบมิฉฉาชีพ ไม่ส่งเสริม การขายตัว การอาบอบนวด เป็นต้น โดยชี้ให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นบ่อเกิดปัญหา ความเสื่อมโทรมทางจิตใจ เป็นสิ่งทำลายความมั่นคงของชาติ เพราะเป็นสิ่งมอมเมาคนในชาติ ให้หลงใหลมัวสุมอยู่ในกามารมณ์อันเป็นอบายมุข

เมื่อผู้ปกครองเอาใจใส่ ทำการแนะนำ ห้ามปรามมิให้มีการประพฤติการมิชอบ ธรรมอย่างจริงจังแล้ว สิ่งที่เป็นอบายมุขต่าง ๆ ก็จะลดน้อยลง ประชาชนก็จะมีจิตใจสะอาดสว่างและสงบ ไม่ตกเป็นทาสของอบายมุข จะตั้งหน้าตั้งตาประกอบอาชีพอันสุจริต จะเป็นคนมีศีลธรรมโดยทั่วหน้า อาชญากรรมต่าง ๆ ก็ลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด ดังนั้น ผู้ปกครองจึงควรมโนบายอบรมศีลธรรม ส่งเสริมการนำคนเข้าวัดเพื่อรักษาศีลและเจริญเมตตาภาวนา ให้รู้จักฟังเทศน์ ฟังปาฐกถาธรรม ทั้งตนเองก็ต้องประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีของคนทั่วไปด้วย เมื่อผู้ปกครองปฏิบัติได้อย่างนี้ชื่อว่าได้ปกครองตน ปกครองหมู่คณะโดยธรรมจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน

9. รู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ผู้มีรายได้น้อย โดยพยายามส่งเสริมอาชีพ หน้าที่การวางแผนการพัฒนาอาชีพให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของสังคม โดยถือหลักการว่า อาชีพหน้าที่การงานเป็นหัวใจสำคัญ ต้องพยายามให้คนมีอาชีพเป็นหลักฐาน

และมันคง ให้เขารักหน้าที่การงาน พยายามลดปัญหาคนว่างงานให้ได้ ทั้งนี้เพื่อยกระดับรายได้ให้สูงขึ้นมาฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น มันคงขึ้น

เมื่อคนมีรายได้น้อยได้รับการสงเคราะห์ดังกล่าวแล้ว เขาก็ย่อมจะมีความชื่นชมยินดี มีความรักอาชีพและการงาน จะตั้งหน้าประกอบอาชีพโดยสุจริต มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่การงาน มีความเลื่อมใสในระบอบการปกครอง มีความเคารพรักปกครอง มีความภักดี ต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ จะได้สำนึกว่าตนเองเป็นคนของชาติ มิได้รู้ ทอดทิ้งให้เป็นอยู่ตามยถากรรม จะทำหน้าที่เป็นพลเมืองดีของชาติโดยทั่วกัน ดังนั้น ปัญหาคนมีรายได้น้อย ปัญหาความยากจนจึงเป็น ปัญหาที่ผู้ปกครองจะต้องเอาใจใส่ หาทางแก้ไข จะได้ชื่อว่าเป็นผู้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนได้อย่างแท้จริง

10. รู้จักเข้าหาพระสงฆ์องค์เจ้า เพื่อศึกษาหาความรู้เรื่องศาสนา การบุญ การกุศล เห็นว่าพระสงฆ์รูปใดมีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก มีความรู้เรื่องธรรมะดี มีความประพฤติเรียบร้อย เป็นผู้ปฏิบัติสมณวิปัสสนาถูกต้อง ก็ควรเข้าไปกราบปรึกษาหารือหรือไต่ถามปัญหาธรรมสนทนารวมกับท่าน เพื่อจะได้ความรู้ความเข้าใจในธรรมในเรื่องศาสนาจะได้นำมาปฏิบัติได้ถูกต้อง บางครั้งอาจได้แนวความคิดหรือหลักการที่จะเป็นประโยชน์ต่อการปกครองเป็นอันมาก เพราะพระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกนั้น ท่านเป็นผู้มีความรู้เรื่องศาสนา เรื่องธรรมะ ถือเป็นมาตรฐานได้ นอกจากจะได้ความรู้แล้ว การเข้าไปหาพระ ไปสนทนากับพระที่ทรงความรู้นั้นยังได้ชื่อว่าเป็นมงคลสูงสุด เพราะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลที่พึงประสงค์ และได้ชื่อว่าเป็นการส่งเสริมพระสงฆ์ที่ถูกต้องเพราะเป็นการนำธรรมจากท่านไป เผยแพร่และนำเกียรติคุณของท่านไปยกย่องสรรเสริญอันจะเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนรู้จักและศรัทธาในตัวท่าน จะได้ช่วยสนับสนุนท่านในการบำเพ็ญศาสนกิจ แต่คนส่วนมาก โดยเฉพาะนักปกครองนั้น มักไม่เข้าใจเรื่องนี้ดี เมื่อคนเหล่านั้น เข้าวัดก็มักไปหาพระหมอดูเสียเป็นส่วนมาก จึงได้แต่คำป้อยอ คำปลอบใจจากพระ หมอดูเท่านั้น เลยไม่รู้เรื่องพระพุทธศาสนา ไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับคำสอนทางศาสนา ทั้งที่ตนเองก็เป็นพุทธศาสนิกชนและเป็นพุทธมามกะ เป็นที่น่าเป็นห่วงและเสียดายที่ทุกวันนี้คนส่วนใหญ่มักเห็นว่า พระสงฆ์เป็น เพียงผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีหน้าที่เฝ้าวัด รวบรวมเงินสร้างวัด สร้างโบสถ์ เท่านั้น จึงไม่อยากจะเข้าไปเพราะกลัวถูกเรียกรับเงิน ด้วยไม่เข้าใจลึกไปถึงหน้าที่ อันแท้จริงของพระสงฆ์ ซึ่งหน้าที่ อันแท้ของพระสงฆ์ผู้เป็นศาสนทายาทนั้น ได้แก่ การศึกษาหลักธรรม การปฏิบัติธรรม การเผยแผ่ธรรม พระสงฆ์ที่ดีท่านทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ การเข้าไปหาท่านแล้วถามปัญหาธรรมสนทนารวมกับท่าน จึงตรงกับหน้าที่โดยตรง ท่านยินดีจะให้ความรู้แก่เราเสมอ ปัญหาชีวิตที่มีอยู่มากมาย ซึ่งคนส่วนมากมักแก้กันไม่ตก เราได้พบวิธี แก้ปัญหาเหล่านั้นได้ถูกต้อง ถ้าเรามีความรู้เรื่องพระพุทธศาสนาดีพอ และการจะมีความรู้สักทางหนึ่งนั้นก็คือการเข้าไปหาพระสงฆ์ผู้มีความรู้ นักปกครองเมื่อมีปัญหา เกี่ยวกับการปกครองจึงควรเข้าไปหาพระสงฆ์ สนทนากับพระสงฆ์ผู้ทรงความรู้มี ความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก

11. รู้จักละเว้นธรรมราชา คือ ความกำหนัดในกามโดยมิชอบธรรม กล่าวคือไม่เป็นผู้มักมากในกาม ไม่เป็นคนหลงใหล ไม่รู้ที่ควรไม่ควร ไม่ร่วมหลับนอนกับพี่ ป้า น้า อา ภรรยาผู้อื่น เด็กเล็ก สตรี เป็นต้น หากร่วมหลับนอน ร่วมเพศ กับคนเหล่านี้ ย่อมถือว่าเป็นการผิดศีลธรรมอันดีของประชาชน นักปกครอง นักบริหารบางคน ขาดความสำวรระมัดระวังในเรื่องนี้ ถือว่าตนเองมีอำนาจสามารถให้คุณโทษได้ จึงประพฤติดนไม่เหมาะสม โดยร่วมรักกับผู้อยู่ใต้ปกครองของตน เช่น เป็นชู้กับเสมียนบ้าง หญิงหน้าห้องของตนบ้าง จะเป็นสาวหรือลูกเมียใคร ไม่เลือก แม้นจะมีอายุมากแล้วก็ไม่สำนึกในสังขาร ชอบจับมั่วอยู่กับเสมียนสาว ๆ ถึงคราวพิจารณาความดีความชอบของเจ้าหน้าที่ ก็ตกอยู่ในอำนาจฉันทาคติและ โมนาคติ เลื่อนขึ้นเงินเดือนให้ผู้ที่ได้เสียกับตนเป็น 2 ขั้นติด ๆ กันทุกปี อย่างนี้ก็มี มี นักปกครองอย่างนี้จะเป็นที่หมั่นและน่าเบื่อหน่าย ดูเหมือนยังมีอยู่มากในสังคมปัจจุบันนักปกครองประเภทนี้ จึงไม่มีใครเคารพนับถือด้วยความจริงใจ มีแต่คนนินทาแซ่ซดตลอดเวลา พระพุทธศาสนาจึงสอนให้เว้นจากอธรรมราชา ผู้ที่เว้นได้เด็ดขาดย่อมจะเป็นผู้ควรเคารพนับถือ เป็นคนควรเชื่อถือยั้งคำ ย่อมทำการปกครองหมู่คณะและ ประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

12. รู้จักละเว้นจากความโลภจัด ความอยากได้จัด กล่าวคือ ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ ซึ่งคนโลภมากนั้น เห็นอะไรของใครก็อยากได้ทั้งนั้น ยิ่งเป็นผู้มีอำนาจสามารถให้คุณให้โทษได้ ก็จะใช้อำนาจหน้าที่ของตนกดขี่ข่มเหง บังคับเอาสิ่งที่ตนอยากได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม จะควรหรือไม่ควรก็ไม่เลือกเอาแต่ได้ลูกเดียว คนประเภทนี้เองที่เป็นในปิศาจร้ายของสังคมการทุจริตคดโกงต่าง ๆ เช่น การโกง การฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น เหล่านี้ ล้วนเกิดมาจากความโลภจัดทั้งสิ้น ผู้มีความโลภจัด ย่อมเป็นไม่มีหิริโอตตปปะ สามารถทำชั่วได้ทุกชนิด เพราะตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภ เป็นทาสของความโลภมาก ดังนั้น คนโลภมากจึงเป็นคนไม่มีศีลธรรมเป็นแบบอย่างที่ดีไม่ได้ จึงไม่ควรเป็นผู้นำ ไม่ควรเป็นผู้ปกครองหมู่คณะและประเทศชาติ เพราะจะเป็นคนโกงชาติ เป็นคนขายชาติได้

แม้แต่ในพระพุทธศาสนา มีบางคนที่มีความโลภจัด ก็ยอมขายพระพุทธศาสนาได้ลงคอ ทั้ง ๆ ที่พ่อแม่และบรรพบุรุษของตนนับถือพระพุทธศาสนาแต่พอเจอพระเจ้าเงินตราก็ตาลุกตาลืม พระพุทธศาสนาไปเข้ารีตถือศาสนาอื่นได้ เพราะอำนาจตัวเงินเท่านั้น เพราะคนโลภมากนั้น ถือเงินเป็นพระเจ้า ได้เท่าใดก็ไม่พอ คนประเภทนี้เป็นคนหลงโลก หน้าเนื่อใจเสีย ไม่ควรเป็นผู้มีอำนาจในการปกครอง เพราะจะเป็นคนขายชาติ ขายศาสนา ผู้ปกครองที่หวังความเจริญก้าวหน้าทั้งแก่ ตนเองและประเทศชาติ จึงควรละเว้นจากความโลภจัดดังกล่าวนี้เสีย

2.1.6.3 แนวคิดการปกครองตามแนวอภิธานิยธรรมสูตร: สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารสถาบัน (The Political Concept in Apariha Niya Dhamma Sutta)

ระบอบการปกครองของรัฐต่าง ๆ ในชมพูทวีปสมัยพุทธกาลมี 2 ระบอบ คือ ระบอบกษัตริย์มีอำนาจมาก หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กับระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งปกครองโดยสภาของคน

ชั้นสูงซึ่งเป็นเครือญาติกัน มติสำคัญในการปกครองต้องผ่านที่ประชุมสภา พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเรื่องทศพิธราชธรรมก็เพื่อสอนให้กษัตริย์ที่มีอำนาจมาก ทรงปกครองโดยธรรม โดยมีหลักธรรมประจำใจควบคุมพระองค์เอง ประชาชนจะได้อยู่เย็นเป็นสุข พระพุทธเจ้าทรงตรัสอธิบายปหานิยธรรมไว้ในมหาปริณิพพานสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่เล่าเรื่องการเสด็จไปยังเมืองกุสินาราเพื่อทรงเข้าสู่ปรีณิพพานในระหว่างทางที่ทรงเสด็จก็ตรัสสอนธรรมะตลอดทางสำหรับอธิบายปหานิยธรรมทรงตรัสสอนแก่เจ้าลิจฉวีให้ชาววัชชีซึ่งเป็นชนชั้นสูงที่มีอำนาจปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมว่า ชาววัชชี"

1. จักประชุมกันเนื่องนิตย์
2. จักพร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และกระทำกิจที่ควรทำ
3. จักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังมิได้บัญญัติ จักไม่ตัดรอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้วยอมรับศึกษาในของชาววัชชีตามที่บัญญัติไว้แล้ว
4. จักเคารพนับถือชาววัชชีที่เป็นผู้ใหญ่ผู้เฒ่า
5. จักไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรีที่มีสามีแล้วและสตรีสาว
6. จักสักการะเคารพเจดีย์ของชาววัชชี
7. จักจัดแจงให้การอารักขาคุ้มครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ และปรารภนาให้อรหันต์ที่ยังไม่มาได้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข

พระเจ้าอชาตศัตรูกษัตริย์แห่งแคว้นมคธผู้เป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาสิทธิราชย์ทรงต้องการปราบปรามยึดเอาแคว้นวัชชีซึ่งปกครองในระบอบสามัคคีธรรมมาเป็นเมืองขึ้น จึงส่งวัสสการพราหมณ์ซึ่งเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ไปถามพระพุทธเจ้าว่า พระเจ้าอชาตศัตรูจะยกทัพมาปราบแคว้นวัชชีสำเร็จหรือไม่ พระพุทธเจ้าจึงตรัสแก่วัสสการพราหมณ์ว่า ชาววัชชียึดมาหลักอปหานิยธรรมอย่างเหนียวแน่นถึง 7 ข้อดังนี้แล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูจะยกทัพมาปราบสำเร็จหรือไม่ วัสสการพราหมณ์ก็ทูลพระพุทธเจ้าว่า แคื่อยึดถือเพียงข้อเดียวก็ปราบไม่ได้แล้ว ไม่ต้องไปพูดถึง 7 ข้อ ดังข้อความในพระไตรปิฎกดังต่อไปนี้

"ดูกรอานนท์พวกเจ้าวัชชีจักหมั่นประชุมกันเนื่อง ๆ หรือ ท่านพระอานนท์ทูลว่า ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้นพระเจ้าข้า"

ดูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักหมั่นประชุมกันเนื่อง ๆ อยู่เพียงใดพึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเพียงนั้น ๆ

ดูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่เจ้าวัชชีพึงกระทำหรือ ๆ ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้า ๆ

ดูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักพร้อมเพรียงกันประชุม จักพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และจักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่เจ้าวัชชีพึงกระทำอยู่เพียงใด พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเพียงนั้นฯ

ดูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีไม่ได้บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤติดูในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้วหรือฯ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

ดูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ จักไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤติดูในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้วอยู่เพียงใด พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม เพียงนั้นฯ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

ดูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีสักการะเคารพนับถือบูชาท่านที่เป็นผู้ใหญ่ของพวกเจ้าวัชชี และจักเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้นอยู่เพียงใด พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเพียงนั้นฯ

ดูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีไม่อุคคร่าขึ้นใจสตรี หรือกุมารีในสกุล ให้อยู่ร่วมด้วยหรือ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

ดูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีไม่อุคคร่าขึ้นใจสตรี หรือกุมารีในสกุล ให้อยู่ร่วมด้วยเพียงใด พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเพียงนั้นฯ

ดูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีสักการะเคารพนับถือ บูชาเจดีย์ของพวกเจ้าวัชชีทั้งภายในภายนอก และไม่ปล่อยให้ธรรมมิกที่เคยให้ที่เคยกระทำเหล่านั้น เสื่อมทรมานไปหรือฯ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

ดูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีสักการะเคารพนับถือ บูชาเจดีย์ของพวกวัชชีทั้งภายในภายนอก และไม่ปล่อยให้ธรรมมิกที่เคยให้ที่เคยกระทำแก่เจดีย์เหล่านั้น เสื่อมทรมานไปอยู่เพียงใด พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเพียงนั้นฯ

ดูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีจัดแจงไว้ดีแล้ว ซึ่งความอารักขาป้องกันคุ้มครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยตั้งใจว่า โฉนหนอ พระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นแคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแคว้นแคว้นดังนี้หรือฯ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

ดูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักจัดแจงไว้ดีแล้ว ซึ่งความอารักขาป้องกันคุ้มครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยตั้งใจว่า โฉนหนอ พระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นแคว้นและที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแคว้นดังนี้ อยู่เพียงใด พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเพียงนั้น

อปินิธิธรรมสูตร : สูตรที่ว่าด้วยเทคนิคการบริหารปกครอง

หลักอปินิธิธรรมและภิกขุอปินิธิธรรมทั้ง 7 ประการ มีความแตกต่างกันโดยพยัญชนะแต่สารัตถะมิได้แตกต่างกันสรุปความว่า

ความโดยสังเขปในพระสูตรนี้ มีว่า

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏใกล้เมืองราชคฤห์ ประเทศอินเดีย ในครั้งนั้นแลพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลายเราจะแสดงอปินิธิธรรมแต่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายดูเพื่อจะมนสิการด้วย ดังนี้แล้ว พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่า ภิกษุทั้งหลาย อปินิธิธรรมนั้นมีอยู่ 7 ประการ คือ

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
2. เมื่อประชุมกันพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ
3. ไม่บัญญัติสิ่งทีพระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น ไม่ถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ และสมทานศึกษาสำเนียงอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
4. ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในสงฆ์เคารพสักการะ นอบน้อมบูชา และเชื่อฟังถ้อยคำของท่านทั้งหลาย
5. ไม่ลู่อ้างแกความอยากที่เกิดขึ้น
6. ยินดีในเสนาสนะป่า
7. ตั้งใจอยู่ว่าเพื่อนภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้มีศีลที่ยังไม่มาสู่อาวาสขอให้มาที่มาแล้ว ขอให้ได้อยู่เป็นสุขและแล้วพระพุทธองค์ก็สรุปว่า ภิกษุทั้งหลายธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวทั้ง 7 ประการ ดังได้กล่าวมาแล้วมีอยู่ตั้งอยู่ในบุคคลใด หมู่คณะใด และสังคมใด บุคคล, หมู่คณะและสังคมนั้น ย่อมไม่มีความเสื่อมเลย มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเช่นนี้แล้ว พระภิกษุที่สดับฟังต่างก็พากันชื่นชมมีใจเบิกบาน ชื่นชมพระพุทธภาสิต

ข้อความเบื้องต้น สารัตถะร่วมสมัยในพระสูตร ทุกคนย่อมจะเข้าใจอยู่แล้วว่า ความสุข ความเจริญของบุคคล ย่อมอิงอาศัยสถาบันคำว่า "สถาบันนั้น" หมายถึง องค์การหนึ่ง ๆ เช่น วัด คณะสงฆ์ ศาสนา ประเทศชาติ หรือกระทรวง, กรม, กองหรือที่เรียกชื่อเป็นอย่างอื่นก็ตาม หน่วยงานที่บริการความสุขความเจริญให้แก่สมาชิกหน่วยหนึ่งก็เรียกว่าสถาบัน สถาบันหนึ่งก็ย่อมประกอบด้วยบุคคลหลายคนเป็นสมาชิก คนหลายคนย่อมหลายใจหลายนัย ดังนั้น การดำรงรักษาสถาบันให้มั่นคงและให้เจริญรุ่งเรืองจึงเป็นเทคนิค (วิธีการเฉพาะ) อย่างหนึ่ง

ได้เห็นแล้วว่า ได้มีชนชาติหลายเผ่าในโลกนี้เขาสูญเสียไป ได้มีประเทศบางประเทศหมดความเป็นอิสระ ได้มีลัทธิศาสนามากต่อมากที่สลายตัว สถาบันอีกมากมายที่แม้จะไม่พังล้มละลายแต่เสื่อมโทรมอย่างเน่เสียหาย ทั้งหมดนั้นเกิดจากการบริหารงานของสถาบันนั้น ๆ ไม่ถูกต้องเหมาะสม

แม้พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันใหญ่ยิ่งสถาบันหนึ่งในโลก ก็ย่อมตกอยู่ในวิถีแห่งความเสื่อมและความเจริญเหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่พระบรมศาสดาก็ทรงชี้ช่องทางเพื่อดำรงรักษาให้มั่นคงไว้แล้ว แต่พระสาวกไม่นำพาที่จะปฏิบัติตามให้ครบถ้วน

เพราะฉะนั้น เราทุกคนเป็นผู้มีหน้าที่รักษาสถาบันทั้งสิ้น ในฐานะผู้บริหารก็ฐานะของสมาชิกจึงควรศึกษาอธิปไตย เพราะอธิปไตยเป็นเทคนิคในการดำรงรักษาสถาบันซึ่งอนุโลมใช้ได้ทั้งทางโลกและทางธรรมและทุกระดับ ซึ่งทันสมัยอยู่เสมอ

ความหมายแต่ละข้อของอธิปไตย

ข้อที่ 1 ข้อนี้มีความมุ่งหมายให้มีการประชุมกันเนื่องในนิตยคือกำหนดให้มีการประชุมกันเป็นประจำ เช่น มีการประชุมประจำวัน หรือประจำสัปดาห์-ประจำเดือน หรือประจำปี และการประชุมพิเศษ เมื่อมีเหตุอันควรประชุมเกิดขึ้น ในทางสงฆ์ตัวอย่างมีประชุมประจำ (สามัญ) เช่น ประชุมทำอุโบสถกรรม ประชุมทำวัตรเช้า เย็น ประชุมฟังเทศน์วันธัมมัสสวนะ ตัวอย่างการประชุมพิเศษ (วิสามัญ) เช่น ประชุมทำอุปสมบทกรรม ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์ และประชุมปรึกษากิจการ การบริหารที่มีการประชุม ดังนี้ มีลักษณะเป็นการบริหารโดยหมู่คณะเข้าแบบประชาธิปไตย (Democrac) คือ ผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน ผลของการประชุม คือ ทำให้สมาชิกของสถาบันนั้นต่างรู้สึกว่าเป็นเจ้าของสถาบันนั้นด้วย (Somebelenging) และทำให้ทุกคนที่เป็นสมาชิก รู้สึกว่าคนนี้มีโอกาสสร้างสรรค์สถาบัน ครั้นแล้วทำให้เกิดความรู้สึกแก่ทุกคนว่า ตนมีหน้าที่รับผิดชอบในการดำรงรักษาสถาบัน เมื่อสมาชิกของสถาบันเกิดความรู้สึก 3 อย่างนี้แล้วทุกคนย่อมจะพิทักษ์รักษาสถาบันเต็มความสามารถ

ข้อที่ 2 ข้อนี้เป็นกฎทั่วไปของการประชุมที่ดี คือ ต้องการความพร้อมเพรียงซึ่งความพร้อมเพรียงนั้น มีความหมาย 2 สถาน คือ

ก. การประชุมใด กำหนดตัวบุคคลใด ไว้ในรูปกรรมการ ก็พร้อมหน้ากันตามที่กำหนดไว้ ถ้าตนดำเนินเข้าประชุมไม่ได้ก็ต้องบอกลาเป็นกิจจะลักษณะ

ข. การประชุมใดเป็นการประชุมสมาชิกทั้งหมดก็พร้อมหน้ากันหมดแม้ผู้ที่ไม่ไปประชุมไม่ได้ เช่น ผู้อาพาธก็ต้องบอกลาหรือมอบฉันทะให้คนอื่นแทน

รวมความว่า ทุกคนถือว่า การประชุมเป็นกิจจะลักษณะและเป็นกิจสำคัญเพราะเป็นงานของหมู่คณะ ถ้าหากจำเป็นพร้อมทางกายไม่ได้ ก็ต้องแสดงออกซึ่งความพร้อมใจ โดยพระพุทธโอวาทข้อนี้ย่อมส่องความทางผู้บริหารว่า การประชุมนั้นควรพยายามทำเมื่อสมาชิกพร้อมหน้ากัน ไม่ใช่คอยฉวยโอกาส เรียกประชุมแต่ไม่สมบูรณ์ในทางสามัคคีธรรมผลของการปฏิบัติตามอธิปไตยข้อนี้ คือ รักษาเอกภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสถาบันไว้ได้ และโทษของการปฏิบัติทางตรงกันข้าม คือ ทำให้หมู่คณะแตกแยกเป็นก๊ก เป็นเหล่าเกิดจุดอ่อนขึ้นในสถาบันนั้น

ข้อที่ 3 ข้อนี้เป็นหลักการใหญ่ ต้นไม้ที่แข็งแรงทนทานต้องมีแก่น รัฐที่จะมั่นคงก็ต้องมีบทบัญญัติที่สูงสุดเรียกว่า รัฐธรรมนูญ ซึ่งทุกคนจะต้องยึดเป็นหลัก ไม่ใช่คนมีอำนาจอยากทำอะไรก็ทำตามอำเภอใจ ศาสนาก็เหมือนกัน มีพระพุทธรูปบัญญัติเป็นเหมือนรัฐธรรมนูญ สงฆ์ที่ดีย่อมไม่ยกเล็กเพิกถอน

ผลของการปฏิบัติในข้อนี้ คือทำให้ศาสนาคงรูปคงร่างอยู่ได้นาน โทษของการไม่ปฏิบัติตามก็คือการทำลายโครงสร้างของศาสนา ทำให้ศาสนาเสียความมั่นคงและถูกศาสนาอื่นกลืนได้ง่าย

ข้อที่ 4 ข้อนี้มุ่งในทางปกครองบังคับบัญชาโดยหลักการนับถือว่า สถาบันจะต้องมีการปกครองบังคับบัญชาในการปกครองบังคับบัญชานั้น ท่านยอมให้อำนาจไว้กับผู้ที่มีสมรรถภาพสูงสามารถบริหารกิจการได้ แต่ผู้ที่มีอำนาจนั้น บางกรณีอายุพรรษาน้อยกว่าผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ดังนั้นอภิธานิธรรมข้อนี้ จึงให้หลักเคารพนับถือซึ่งกันและกันโดยแบ่งพระสงฆ์ในหมู่หนึ่ง ไว้ดังนี้

ก. เถโร มีอายุมาก

ข. จีรปพชิต มีพรรษามาก

ค. สงฆปิตา เป็นผู้ให้บรรพชาอุปสมบทเปรียบเหมือนพ่อผู้ให้กำเนิด

ง. สงฆปริณายก เป็นหัวหน้าหมู่ คือผู้ได้รับการแต่งตั้งให้มีอำนาจหน้าที่

ทุกคนควรเคารพนับถือและเชื่อฟังตามฐานะของท่านผู้นั้น เช่น ในด้านการปกครองผู้มีอายุพรรษามาก ถ้าเชื่อฟังผู้ที่เป็นสังฆปริณายกในด้านการประพฤตินิธรรมผู้มีอำนาจก็เชื่อฟังท่านที่มีอายุพรรษามากดังนี้ เป็นต้น

เฉพาะคณะสงฆ์ไทย สมเด็จพระสังฆราชทรงได้รับสถาปนาเป็นสากหลมหาสังฆปริณายกแล้วแต่สมเด็จพระสังฆราชก็อาจแต่งตั้งเจ้าคณะปกครองบังคับบัญชาลดหลั่นกันลงไปจนถึงเจ้าอาวาสผู้ได้รับแต่งตั้งเหล่านั้นจัดเข้าในประเภทสังฆปริณายก ดังกล่าวแล้ว

ผลการปฏิบัติข้อนี้ ทำให้การปกครองหมู่คณะเป็นไปทางดีและมีความเป็นปึกแผ่นแน่นหนา ส่วนโทษของการไม่ปฏิบัติก็ตรงกันข้าม

ข้อที่ 5 ข้อนี้มุ่งหมายกับการปกครองตนเองของแต่ละคนเป็นการสนับสนุนข้อที่สี่ คือคนเรานั้นมักมีความอยากได้อยู่ในสันดานที่ท่านเรียกว่า ตัณหาบ้าง โลภบ้าง มหิตลาบ้าง เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ความอยากของคนเราก็ไม่พ้นไปจาก 3 อย่างคือ

1. ความอยากได้ (กามตัณหา) เช่น อยากได้ ลาภ ยศ อยากได้ชื่อเสียง เป็นต้น

2. อยากเป็น (ภวตัณหา) เช่น อยากเป็นเจ้าอาวาส อยากเป็นฐานา เป็นต้น

3. อยากไม่เป็น (วิภวตัณหา) คือ อยากสลัดทิ้งการงาน หรือตำแหน่งที่สงฆ์มอบให้เป็นต้น

เมื่อความอยากท่วมใจแล้ว มันก็แสดงในรูปอิจฉาริยาใส่ร้ายกันแย่งชิงกัน ฟ้องร้องกัน ตีเสมอผู้ใหญ่ ยกตนข่มท่าน เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนว่า ไม่ให้ลู่อำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น คือ อย่าทำอะไรที่ไม่ชอบไม่ควรเพราะอำนาจความอยากผลักดันจิตใจ

ผลของการปฏิบัติ คือ ทำให้หมู่คณะสงฆ์เรียบร้อยน่าเลื่อมใส โทษของการปฏิบัติ คือหมู่คณะนั้นจะเต็มไปด้วย เรื่องวุ่นวายฟ้องร้องกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง อย่างเช่น บางรายสมภารและลูกวัดฟ้องกันถึงในศาลบ้านเมือง ชื่อเสียงอันน่าเกลียดของสถาบันนั้นย่อมแผ่ไปในสังคมอย่างไม่ต้องสงสัย

ข้อที่ 6 เสนาสนะปา ตามข้อนี้หมายถึง วัดป่า คือ วัดที่ห่างจากชุมชนชนตามร่วมประเพณีนั้น วัดป่ามักห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร หรือครึ่งกิโลเมตร ตามมาตรฐานวัดสากล แม้ประเทศไทยสมัยเริ่มแรกก็คงสร้างวัดนอกหมู่บ้าน แต่ครั้นนานเข้าหมู่บ้านขยายตัวออกไปล้อมวัด ทุกวันนี้เราจึงเห็นแต่วัดที่อยู่กลางบ้านกลางเมืองเป็นส่วนมาก

ความมุ่งหมายของอธิธานิยธรรมข้อนี้โดยตรงที่ว่าเป็นพระสงฆ์จะต้องอบรมจิตใจด้วยการสมาธิเดินจงกรม ถ้าพระไม่นำพาในการอบรมจิตใจเมื่อไหร่ศาสนาก็เสื่อม การอบรมจิตนั้นต้องการสถานที่วิเวก สงบสงัด เป็นสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การอบรม ที่สถานที่อย่างนี้ก็คือป่านั่นเอง ในข้อนี้ ท่านจึงสอนให้น้อมอยู่เสนาสนะปา แม้อยู่ตลอดไปไม่สะดวกก็หาการไปพักผ่อนอบรมจิตใจเป็นครั้งคราว ผลของการปฏิบัติ คือ ทำให้พระสงฆ์มีการอบรมจิตใจได้เป็นสมณะผู้สงบเสถียร น่าเลื่อมใส ส่วนโทษของการปฏิบัติ ก็คือ สถาบันจะขาดแคลนพระผู้ได้รับอบรมจิตหมู่คณะก็จะเต็มไปด้วยคนฟุ้งซ่าน

ข้อที่ 7 ข้อนี้มีความมุ่งหมายให้แต่ละสถาบันมีการประสานงานกับสนับสนุนซึ่งกันและกัน เหมาะในศาสนาเดียวกับเรา ก็แยกย้ายกันหลายวัด อยู่ต่างบ้านต่างเมืองถึงต่างประเทศก็มีการประสานงานกันด้วยไมตรีอันงาม ย่อมทำให้เกิดความสามัคคี เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นก็ช่วยเหลือกันได้ ดังเช่นประเทศไทยกับประเทศลังกา เคยช่วยเหลือกันมาในอดีตเฉพาะในสวนย่อยคือในวัดหนึ่ง ๆ พระพุทธองค์ไม่ประสงค์ให้ผู้ผูกขาดแต่ละวัด ย่อมเอื้อเพื่อรับรองพระที่มาจากอวาสอื่นเท่าที่จะทำได้ เพราะผู้ที่มานั้นอาจเป็นผู้มีความรู้ความสามารถมาช่วยทำความเจริญ หรือเป็นผู้มาเพื่อศึกษาอบรม นำเอาความรู้ความสามารถและนำเอาความเจริญไปเผยแผ่ต่อไปทำให้ศาสนาเจริญก็เป็นได้ แต่ก็มีเงื่อนไขอยู่ที่วัด ขอให้ผู้ที่มานั้นเป็นพระเป็นเณรที่เคร่งครัด และในโอกาสเดียวกันก็ใช้สวัสดิการแต่ผู้อยู่ก่อนด้วยคือที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุข มิใช่จะให้คนเก่าจะต้องถูกขับไล่ไสส่งหรือได้รับความเดือดร้อนลำบากเพราะเหตุแห่งคนที่มาใหม่

สรุปอธิธานิยธรรมสูตร

สรุปตามแนวอธิธานิยธรรมนี้ ได้ความว่า เหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าของสถาบันขึ้นอยู่กับ ปัญหาสำคัญ คือ

1. การบริหารที่ดี ซึ่งได้แก่ อธิธานิยธรรมข้อ 1, 2, 3 และ 4
2. การวางตัวของสมาชิก ซึ่งได้แก่ อธิธานิยธรรมข้อ 5 และ 6
3. การสมานไมตรีกับหมู่ที่มีบริบทและวิถีชีวิตแตกต่างกันได้แก่ อธิธานิยธรรมข้อที่ 7

อปรีหานิยธรรม ในวิสสการสูตร วัชชีสัตตวรรค สัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย และในมหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย แสดงเรื่องอปรีหานิยธรรม หรือธรรมมาเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม 7 อย่าง ซึ่งกล่าวว่าเป็นธรรมที่นำไปสู่ความเจริญฝ่ายเดียวจะไม่ประสบความสำเร็จเลย トラบเท่าที่ยังมีการปฏิบัติตามธรรมเหล่านี้อยู่ ข้อธรรมดังกล่าวมีดังนี้ คือ

1. การหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ (ขยันปรึกษาหารือกันสร้างประโยชน์ และแก้ไขปัญหให้สังคมส่วนรวม)
2. มีความพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันทากิจที่ควรทำเพื่อชาติบ้านเมือง
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติ และไม่ยกเลิกสิ่งดีงามที่มีการบัญญัติไว้แล้ว ดำรงมันคงอยู่ในสิ่งดีงามตามที่ท่านแต่โบราณได้บัญญัติไว้
4. สักการะ เคารพ นับถือ บูชาต่อท่านผู้ใหญ่ทั้งหลาย และให้ความสำคัญแก่ถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งที่ตนจะต้องปฏิบัติตาม
5. ไม่ข่มขืน บังคับ ปกครองสตรีทั้งหลาย
6. สักการะเคารพนับถือบูชาต่อปูชนียสถานทั้งหลาย ทั้งภายในเมืองและนอกเมือง ไม่ยกเลิกพิธีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้เคยทำแก่ปูชนียสถานเหล่านั้น
7. ให้การอารักขา ค้ำครอง ป้องกันโดยธรรม แก่นักบวชทั้งหลายเป็นอย่างดี ด้วยการตั้งความหวังว่า ท่านเหล่านั้นที่ยังไม่มาสู่บ้านเมืองก็ขอให้มา ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุข

นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดในการบริหาร 13 นั่นก็คือ การบริหารแบบประชาธิปไตยในเชิงวิชาการยุคนี้มีใช้เป็นของใหม่ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นนักประชาธิปไตย มิได้เคยบังคับให้ใครเชื่อฟังพระองค์ และมีความเจริญทางจิตใจสูงสุด ไม่มีผู้ใดจะทำให้สูงไปกว่านี้ได้อีกแล้ว ดังนั้นการบริหารในยุครัตนโกสินทร์ 200 ปีนี้ สมควรที่จะยึดหลักพระพุทธศาสนาเป็นการบริหารเชิงพุทธได้เช่นเดียวกับการบริหารในอดีต เพราะพระพุทธศาสนาเป็น “อกาลิก” คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา หมายความว่า ทันสมัยอยู่เสมอนั่นเอง ดังนั้น สมควรที่ผู้ฉลาดจะฟื้นฟูความรู้ทางศาสนาพุทธนำมายึดเป็นหลักในการบริหารตนเอง บริหารครอบครัว บริหารองค์กร และบริหารบ้านเมือง ให้โชติช่วงชัชวาลด้วยแสงธรรม ซึ่งเหนือกว่าแสงสว่างจากแก๊สและเชื้อเพลิงประเภทอื่น ๆ ทั้งสิ้น สมดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “นตถิ ปญญาสมาอาภา” แปลว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” และปัญญาของบุคคลผู้ใดก็หาเทียบเท่าพระปัญญาของพระพุทธเจ้าไม่ สมควรที่สาธุชนจักได้แสวงหาความสว่างจากแสงธรรมขององค์สมเด็จพระชินสีห์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของตนยิ่ง ๆ ขึ้นไป มนุษย์ย่อมมุ่งแสวงหาทรัพย์ศฤงคาร ต้องการมีฐานะดีทางเศรษฐกิจ แต่การแสวงหาโภคทรัพย์หรือทรัพย์แต่เพียงอย่างเดียวหาควรไม่ เกิดเป็นคนต้องไม่ละทิ้งโอกาสแสวงหาและสะสมอริยทรัพย์ อันจะเป็นประโยชน์แก่สุขภาพจิตและสุขภาพกายของตนเอง ทั้งยังจะเป็นการนำประเทศชาติให้รอด

พ้นจากยุคทรมานทั้งทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจและทางจิตใจ นับเป็นการลงทุน ลงแรงสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี กันอย่างได้ผลกำไรงามทีเดียว ซึ่งการสมโภชนี้ควรมีลักษณะเป็นโครงสร้างบูรณะฟื้นฟูและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้จิตใจของชาวไทย โดยเฉพาะชาวกรุงเทพมหานครหลงมน้ำเหมือนอย่างที่เราเคยอยู่ทุกวันนี้ เมื่อใดเราสามารถยกระดับจิตใจได้สำเร็จ การแก้ปัญหาหน้าท่วมกรุงเทพและความเสื่อมโทรมขาดดุลด้านอื่นจะเป็นเรื่องที่แก้ไขได้ไม่ยาก ขอให้เรามาช่วยกันทำบุญเพื่อผลระยะสั้นและระยะยาวชาตินี้ ในพระพุทธศาสนาได้มีการกล่าวถึงอธิปไตยสามประเภท ได้แก่

1. อัตตาริปไตย ได้แก่การให้อำนาจไว้กับคน ๆ เดียว เช่น มอบให้แก่พระราชหรือผู้ยิ่งใหญ่คนใดคนหนึ่ง หากมอบอำนาจให้กับภักษัตริย์ก็เรียกว่า ราชาริปไตย และหากมอบอำนาจไว้ให้ผู้เผด็จการก็เป็นระบบอำนาจนิยมซึ่งอาจเป็นฝ่ายซ้ายหรือฝ่ายขวาก็ได้ ในสมัยพุทธกาลรูปแบบการปกครองใกล้เคียงกับอัตตาริปไตย คือ มีพระราชเป็นใหญ่ แต่ถ้าศึกษาในรายละเอียดแล้วจะพบว่าไม่ใช่เป็นแบบราชาริปไตยทีเดียว ทั้งนี้เพราะการปกครองตั้งเช่นในกรุงกบิลพัสดุ์นั้น พระราชวงศ์ศากยจะร่วมมือกันปกครองเข้าทำนองเป็นสภามนตรี เจ้าศากยจะผลัดกันเป็นหัวหน้าหรือประมุขสภาซึ่งเรียกว่า ราชา เมื่อพระพุทธองค์ประสูตินั้นเป็นเวลาทีที่พระเจ้าสุทโธทนะ พระราชบิดาเป็นราชา หรือเป็นหัวหน้าสภามนตรีแห่งศากยวงศ์

2. โลกาธิปไตย มาจากศัพท์ “โลก” สนธิกับ “อธิปไตย” โลก ณ ที่นี้หมายถึง ราชนคร หรือสังคม ในอินเดีย โลกสภามายถึง สภาประชาชน หรือสภาล่าง (ในอินเดียมีสองสภา อีกสภาหนึ่งคือราชยสภา หรือสภาสูง) โลกาธิปไตยจึงอาจถือได้ว่าเป็นการปกครองที่ใกล้เคียงกับลัทธิประชาธิปไตย เพราะมีความหมายกว้างให้พลเมืองเป็นส่วนใหญ่ คำสอนที่ส่งเสริมหรือสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตยมีมากในพระพุทธศาสนา เช่น (1) เรื่องความเสมอภาค พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ทุกคนเท่ากันไม่ว่าจะมีตระกูลหรือเกิดในวรรณะใดก็ตาม (2) เรื่องเสรีภาพ พระพุทธศาสนามีคำสอนใน “กาลามสูตร” ซึ่งสนับสนุนให้บุคคลใช้เหตุผลและความคิดอิสระในการ ตัดสินปัญหาต่าง ๆ โดยไม่ติดอยู่กับความยึดมั่น คือ ไม่ให้เชื่อโดยฟังตามกันมา โดยน้าสืบกันมา โดยตื่นข่าวลือ โดยอ้างตำรา โดยนึกเอาโดยคาดคะเนโดยตรึกตรองตามอาการ โดยพอใจว่าเหมาะกับความเห็นของตน โดยเห็นว่าผู้พูดเชื่อถือได้ หรือมีฐานะเป็นสมณะและเป็นครู แต่ให้สืบสวนค้นคว้าเสียก่อนจึงเชื่อ

2.1.7 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ไตรรัตน์ ณะประกอบภรณ์ (2560) ได้ทำดัชนีพันธ์ เรื่อง การสร้างสันติประชาคมตามแนวพุทธ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคม 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคม 3) เพื่อบูรณาการการสร้างสันติประชาคมตามแนวพุทธ และ 4) เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “รูปแบบการสร้างสันติประชาคมตามแนวพุทธ” ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก และข้อมูลทุติยภูมิ

ได้แก่ อรรถกถา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ และสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ทรงคุณวุฒิทางพุทธศาสนาและสันติศึกษา รวมจำนวน 20 รูป/คน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาอธิบายเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคม เป็นวิธีการสร้างให้สังคมให้เกิดความสงบมี 2 แนวคิด คือ 1) การสร้างสันติประชาคมตามทัศนะต่าง ๆ ได้แก่ (1) การปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชน (2) การไม่ใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องสิทธิ และ (3) การเจรจาไกล่เกลี่ย 2) การสร้างสันติประชาคมตามแนวพระพุทธศาสนา ได้แก่ (1) การระงับความขัดแย้งด้วยหลักอหิงสา (2) การพัฒนากาย จิต และปัญญาด้วยหลักไตรสิกขา และ (3) การสร้างความเมตตา ความสามัคคีในสังคมด้วยหลักสาราณียธรรมและหลักอปริหานิยธรรม

2. หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคม มีหลักธรรม 6 ประการ ได้แก่ หลักไตรสิกขา เป็นหลักพัฒนากายจิตปัญญาของตนเอง หลักสาราณียธรรม หลักอปริหานิยธรรมเป็นหลักเชื่อมความเมตตา ความสามัคคีของคนในสังคมเข้าด้วยกัน หลักกัลยาณมิตร หลักโยนิโสมนสิการ และหลักอภัยทาน เป็นหลักที่ใช้ระงับความขัดแย้ง

3. บูรณาการการสร้างสันติประชาคมตามแนวพุทธ มีการสร้าง 4 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างสันติทางกาย 2) การสร้างสันติทางจิต 3) การสร้างสันติทางปัญญา ทั้ง 3 ขั้นนี้สร้างด้วยหลักไตรสิกขา และ 4) การสร้างสันติทางสังคม สร้างจากบุคคลภายในครอบครัว ไปสู่ชุมชน และสังคมโลกมีการสร้าง 2 แนวทาง คือ 1. การสร้างสันติทางสังคมด้วยหลักสาราณียธรรมและหลักอปริหานิยธรรมโดยให้บุคคลทุกสถานภาพทางสังคมมีการปฏิบัติต่อกันด้วยดี 2. การสร้างสันติทางสังคมด้วยหลักไกล่เกลี่ยคนกลางเข้ามาระงับความขัดแย้งในสังคม ประกอบด้วยหลักธรรม 3 ประการคือ 1. หลักกัลยาณมิตร 2. หลักโยนิโสมนสิการ 3. หลักอภัยทาน

4. รูปแบบการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคมแนวพุทธ คือ “CPAPMODEL”

พระคทาธุระ คเวสกรมโม (เพ็งที) 2564 ได้ทำคุณนิพนธ์ เรื่อง ปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เพื่อศึกษาปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ใน 3 ประเด็น คือ สถานะและผู้แทนของวัด ที่ดินวัด และข้อพิพาททางปกครองคณะสงฆ์

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

ประเด็นที่หนึ่ง สถานะของวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมากับสำนักสงฆ์ ตามมาตรา 31 วรรคแรกถือเป็นนิติบุคคลทางกฎหมายมหาชน ตามมาตรา 31 วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งเป็นไปตามเจตนารมณ์ของการบัญญัติกฎหมายตามที่ได้ปรากฏในรายงานการประชุมของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ทั้งยัง

เป็นไป ตามแนวคิดทฤษฎีที่สมมติว่านิติบุคคลเป็นบุคคล (Fiction Theory) และทฤษฎีที่นิติบุคคลเกิดขึ้น ได้เพราะอำนาจรัฐ (Concession Theory) ซึ่งมีความสอดคล้องกับวัดในเมียนมาร์ที่มีสถานะเป็น นิติบุคคลตามกฎหมายจารีตประเพณี และเยอรมนีที่กฎหมายได้กำหนดให้องค์การทางศาสนามีสถานะเป็นนิติบุคคลทางกฎหมายมหาชนเช่นกันสำหรับผู้แทนของวัดมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป ตามมาตรา 31 วรรคสาม แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และมีอำนาจแต่งตั้งผู้แทนของวัดเป็นลายลักษณ์อักษร โดย การมอบอำนาจไปสู่ตำแหน่งอื่นให้มีหน้าที่รับผิดชอบหรือลงไปถึงฝ่ายปฏิบัติการ ผู้ปฏิบัติงานโดยตรง และยังกำหนดให้มีการมอบอำนาจต่อได้ ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และพระภิกษุ ซึ่งสอดคล้องกับศรีลังกาและเมียนมาร์ที่ให้เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งในกรณีนี้ผู้แทนวัดหรือผู้ได้รับมอบหมายให้อำนาจหน้าที่ดำเนินการแทนวัด จะต้องรับผิดชอบตามมาตรา 76 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ประเด็นที่สอง ที่วัดตามมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ไม่ถือว่าเป็นทรัพย์สินของรัฐหรือสาธารณสมบัติของแผ่นดิน แต่มีสถานะเป็นสมบัติสำหรับพระศาสนาซึ่งสอดคล้องกับที่ดินวัดในศรีลังกาและเมียนมาร์ที่มีสถานะเป็นทรัพย์สินของพระพุทธศาสนาและที่ดินวัดตามมาตรา 33 ยังได้รับความคุ้มครองเป็นพิเศษที่ไม่สามารถนำหลักทั่วไปในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาบังคับใช้ได้ เพราะเป็นกฎหมายพิเศษที่นำมาบังคับใช้เป็นการเฉพาะ ซึ่งมีเจตนารมณ์ห้ามมิให้อิทธิพลสิทธิเหมือนปกติทั่วไป ห้ามยกอายุความขึ้นต่อสู้ และไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี ตามมาตรา 34 และมาตรา 35 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นอกจากนี้ที่ดินอันเป็นทรัพย์สินของพระภิกษุที่ได้มาจากการบวชเท่านั้น จึงจะตกเป็นสมบัติของวัดที่สังกัดหากพระภิกษุรูปนั้นมรณภาพลงตามมาตรา 1623 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และไม่ควรรนำหลักเกณฑ์การได้กรรมสิทธิ์ที่ดินของบุคคลทั่วไปตามมาตรา 84 มาบังคับใช้กับการได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัด หรือการที่วัดต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีเสียก่อนจึงจะได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นซึ่งกรณีนี้ควรให้มหาเถรสมาคมพิจารณาเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายตามมาตรา 84 แห่งประมวลกฎหมายที่ดินด้วย

ประเด็นที่สาม การใช้อำนาจทางปกครองคณะสงฆ์มี 3 เขตแดน คือ (1) การใช้อำนาจตามพระธรรมวินัย ซึ่งมีแนวทางการแก้ไขปัญหาคำถามเดือดร้อนไว้เป็นระบบแล้ว (2) การใช้อำนาจทางปกครองตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ของผู้ดำรงตำแหน่งทางปกครองคณะสงฆ์ถือเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐตามมาตรา 3 และอยู่ในขอบเขตอำนาจศาลปกครองตามมาตรา 9, มาตรา 42, มาตรา 72 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 อย่างไรก็ตามเพื่อเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมและจารีตของคณะสงฆ์กับฝ่ายอาณาจักร อีกทั้งเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ จึงควรให้มีคณะกรรมการอุทธรณ์ขึ้นมาแก้ไขปัญหเป็นการเฉพาะ และ (3) การใช้อำนาจทางปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่สัมพันธ์

เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือสังคม ถือเป็นข้อพิพาทคดีปกครองอยู่ในอำนาจของศาลปกครองให้สามารถรับไว้พิจารณาพิพากษาได้ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 เพื่อเป็นกลไกในการสร้างดุลยภาพระหว่างการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนกับการปกครองคณะสงฆ์ และยังมีความสอดคล้องกับศรีลังกาเพราะข้อพิพาททางปกครองเกี่ยวกับการแต่งตั้งเจ้าอาวาสสามารถฟ้องร้องที่ศาลจังหวัดได้ สำหรับเยอรมนีหากมีกรณีข้อพิพาทคดีปกครองขององค์กรทางศาสนาที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องวินัยและคำสอนทางศาสนา หรือฝรั่งเศสหากมีข้อพิพาทที่เกี่ยวกับการใช้อำนาจของฝ่ายปกครอง (Police Administrative) ย่อมเป็นข้อพิพาททางปกครองที่อยู่ในเขตอำนาจหน้าที่ของศาลปกครองเช่นเดียวกัน

พระศรีสุวงศ์ สิริภทโท (ตรีวิเศษศรี) (2563) ได้ทำดุชนิพนธ์ เรื่อง บูรณาการพุทธธรรมในการป้องกันความเสื่อมของสังคมตามที่ปรากฏในมหาสุบินชาดก มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการป้องกันความเสื่อมของสังคมตามที่ปรากฏในมหาสุบินชาดก 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดประสิทธิภาพการป้องกันความเสื่อมของสังคมในมหาสุบินชาดก 3) เพื่อบูรณาการการป้องกันความเสื่อมของสังคมที่ปรากฏในมหาสุบินชาดกด้วยหลักพุทธธรรม 4) เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับ “รูปแบบการบูรณาการพุทธธรรมในการป้องกันความเสื่อมของสังคมในมหาสุบินชาดก” โดยมีระเบียบวิธีการวิจัยคือดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิจัยเอกสาร ศึกษาค้นคว้าเอกสารปฐมภูมิจากเอกสารชั้นต้นและชั้นรองมีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 24 รูป/คน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์สรุปผลการวิจัยเพื่อหาข้อสรุปนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการบูรณาการพุทธธรรมในการป้องกันความเสื่อมของสังคมตามที่ปรากฏในมหาสุบินชาดกต่อไป

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้ 1. การป้องกันความเสื่อมของสังคมในมหาสุบินชาดก มีทั้งหมด 16 ข้อ สามารถแบ่งออกมาเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านผู้นำ 2) ด้านข้าราชการหรือผู้ปฏิบัติงาน 3) ด้านประชาชน และ 4) ด้านพระสงฆ์หรือนักบวช

2. หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมในบทบาทหน้าที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการป้องกันความเสื่อมของสังคมในมหาสุบินชาดก 4 ด้าน ประกอบด้วย

1. ด้านผู้นำ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านผู้นำประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรธรรม และราชสังคหวัตถุ 2. ด้านข้าราชการ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านข้าราชการประกอบด้วย หลักสัปปุริสธรรม 7 หลักอภิปไตยอคติ 4 หลักทิศ 6 คาราวะ 6 มงคล 38 หมวดที่ 7 และ อปรีหานิยธรรม 7 และหลักธรรมาภิบาล 6 3. ด้านประชาชน หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านประชาชน ประกอบด้วย เบญจศีล เบญจธรรม หลักทิศ 6 สมชีวิตรธรรม ฆราวาสธรรม สังคหวัตถุ อธิ

บาท พุทฺธ 4. ด้านพระสงฆ์ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านพระสงฆ์ ประกอบด้วย จตุปาริสุทธิศีล 4 กถาวัตถุ 10 สมณสัญญา 3 และหลักสันโดษ

3. เมื่อนำเอาหลักพุทธธรรมไปบูรณาการกับบทบาทและการทำหน้าที่ของบุคคลในแต่ละด้านทั้ง 4 ด้านก็จะทำให้เกิดคุณสมบัติคือ เป็นผู้รู้จักอบรมตน มีความรับผิดชอบ มีความประพฤติดี และมีคุณธรรมจริยธรรม

4. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับ รูปแบบการป้องกันความเสี่ยงของสังคมตามที่ปรากฏในมหาสุบินชาดก คือ PRCE MODEL

P = Personnel Quality หมายถึง การประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม

R = Responsibility Roles หมายถึง มีความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่อยู่ร่วมกับสังคม

C = Cultivation Ethics หมายถึง การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม การสร้างค่านิยมที่ดี

E = Effort Exertion Development หมายถึง หมั่นฝึกฝนอบรมตนเองตามหลักปธาน 4

วิมุตตาพร บริบูรณ์ลาภผลิน 2562 ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การแก้ไขปัญหาคดีในสังคมไทยด้วยพุทธบูรณาการ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาอคติและการแก้ไขปัญหาคดีในสังคมไทย 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่แก้ไขปัญหาคดี 3) เพื่อบูรณาการการแก้ไขปัญหาคดีในสังคมไทยด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา 4) เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “รูปแบบการแก้ไขปัญหาคดีในสังคมไทยด้วยพุทธบูรณาการ” การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 10 รูป/คน

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้คือ คติที่เป็นผลมาจากความรู้ ความเชื่อ ความรู้สึก ความคิดเห็นที่ยอมรับหรือปฏิเสธแล้วนำไปสู่การกระทำ ที่ยอมรับหรือปฏิบัติโน้มน้าวอย่างใดอย่างหนึ่งจนเกิดการปฏิบัติต่อบุคคลหรือเรื่องหนึ่งเรื่องใดอย่างไม่ต้อง ลักษณะของอคติจึงเข้าสู่ขอบเขตของจิตวิทยาเพราะแรงโน้มน้าวนั้นมีอิทธิพลเชิงเงื่อนไขต่อจิตโดยรวมที่เกี่ยวข้องกับความชอบและไม่ชอบ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาจัดอคติไว้เป็น 4 ประการคือ 1) ความลำเอียงเพราะรัก 2) ความลำเอียงเพราะไม่ชอบ 3) ลำเอียงเพราะความหลง 4) ลำเอียงเพราะความกลัว เมื่ออคติเกิดขึ้นในการปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติต่อบุคคลหนึ่งบุคคลใดย่อมมีความลำเอียง ความไม่เป็นธรรม ทำให้เสียกระบวนการทางความยุติธรรม การแก้ไขปัญหาคดีในสังคมไทยยังคงใช้ตามหลักสากลนิยม ได้แก่ 1.กฎหมาย คือผู้มีอำนาจในการตัดสินความต้องดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ หรือมีการคาดการณ์ไว้ล่วงหน้าก่อนตัดสินความต้องให้ความเที่ยงธรรม 2.ขัดเกลาทางสังคม สมาชิกในสังคมต้องเคารพกฎหมายและระเบียบวินัยสังคม วิธีแก้ปัญหาดังกล่าวยังไม่ได้ผลอย่างยั่งยืน เพราะไม่ได้ขจัดเหตุแห่งอคติ เป็นเพียงการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอันเกิดจากอคติเท่านั้น

หลักพุทธธรรมที่สามารถแก้ไขปัญหาคติ คือ พรหมวิหาร 4 เพื่อสร้างคุณธรรมที่ตรงกันข้ามกับอคติให้เกิดขึ้นในจิต, หลักชั้นธรรมในความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา อันเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้อง, หลักอภัยทานเพื่อไม่ถือโทษโกรธเคืองบุคคลที่เคยปฏิบัติต่อตนมาก่อน และหลักโยนิโสมนสิการและกาลามสูตร เพื่อพิจารณาคติวิเคราะห์ข้อเท็จจริงอย่างรอบคอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อข้อเท็จจริงด้วยเหตุและผลการบูรณาการการแก้ไขปัญหาคติในสังคมไทย ด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถกระทำได้ร่วมกับหลักทางจิตวิทยาในการสร้างเงื่อนไขและกระบวนการทางสังคม โดยต้องเริ่มต้นที่ตนเองก่อน โดยใช้ความอดทนร่วมกับการวางใจให้เป็นกลางต่อเมื่อจิตเกิดมีความลำเอียงเพราะรัก จึงต้องอดทนให้กระบวนการยุติธรรมดำเนินไปและมีปัญญาเข้าใจองค์รวมของเหตุการณ์, เมื่อจิตมีความลำเอียงเพราะความไม่ชอบ โดยใช้ความอดทนอดกลั้น มีความเมตตาต่อบุคคลนั้น รู้จักอภัยต่อบุคคลอื่นที่กระทำให้ตนเกิดความไม่พอใจ และให้มีความรัก ความเมตตาต่อบุคคลนั้น, เมื่อจิตมีความลำเอียงเพราะหลง ให้ใช้การคิดวิเคราะห์ พิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบถึงสถานการณ์ข้อเท็จจริงให้รอบด้าน ใช้เกณฑ์พิจารณาถึงเหตุและผล, เมื่อจิตมีความลำเอียงเพราะกลัว ให้พิจารณารักษาความเที่ยงธรรมไว้และวิเคราะห์ไตร่ตรองให้รอบคอบถึงอำนาจ อิทธิพลที่สร้างความหวาดกลัว ปัญญาเป็นตัวกำกับมิให้ปฏิบัติไปตามอำนาจของความโน้มเอียงที่ทำให้ปฏิบัติผิดไปจากหลักการ เงื่อนไขทางสังคมทั้งส่วนบุคคลและกฎหมายก็จำเป็นต่อการแก้ไขปัญหาคติร่วมกันองค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์เนื้อหาจึงอยู่บนหลักที่ว่า “รักอย่างเข้าใจ สร้างมิตรไมตรีมีความรู้จริงไม่ทิ้งเหตุและผล” โดยสรุปเป็นรูปแบบองค์ความรู้เรียกว่า “GLHDF MODEL”

รัฐพี พัทธน์ธนวศ์ (2561) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาปัญญามนุษย์เชิงบูรณาการแนวพุทธ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาปัญญามนุษย์ 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญามนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาปัญญามนุษย์ด้วยการพัฒนาปัญญามนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ 4) เพื่อเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “รูปแบบการพัฒนาปัญญามนุษย์เชิงบูรณาการแนวพุทธ” ดังนั้นในการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร และทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพหุปัญญาและพระพุทธศาสนาจำนวน 8 รูป/คน จากนั้นทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา ศาสนาและปรัชญา และการศึกษาจำนวน 12 รูป/คน เพื่อยืนยันผลการวิจัย

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

ทฤษฎีพหุปัญญาเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยนำพหุปัญญา 6 ด้านที่เกี่ยวข้องกับทักษะการเรียนรู้มาพัฒนาในกรอบของจิตชำนานุการ และนำพหุปัญญาเชิงนามธรรมที่เกี่ยวกับมนุษย์สัมพันธ์และการดำเนินชีวิตจำนวน 4 ด้านมาพัฒนาในกรอบของจิตเคารพ การพัฒนาพหุปัญญาในกรอบทั้ง 2 นี้จะเป็นฐานที่สำคัญในการพัฒนาจิตสังเคราะห์ จิตสร้างสรรค์และจิตจริยธรรมต่อไป

การพัฒนาปัญญามนุษย์ในพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนฐานของปัญญา 3 คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่งมนุษย์สามารถพัฒนาสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาด้วยหลักธรรมพหุสูตร 5 ปัจจัย 7 ประการที่เป็นเหตุแห่งความแตกฉานในปฏิสัมภิทา และโยนิโสมนสิการ 10 วิธี สำหรับภาวนามยปัญญาจะเจริญสมาธิภาวนาตามหลักอนุสติ 10 โดยตรวจสอบขั้นตอนต่าง ๆ ในการพัฒนาปัญญาด้วยหลักธรรมอินทรีย์ 5 การบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาปัญญาของการคิดเนอร์ด้วยพุทธธรรม ทำได้โดยนำพุทธธรรม 7 ขั้นตอนมาพัฒนาพหุปัญญากลุ่มทักษะการเรียนรู้ 6 ด้านให้เกิดความชำนาญการ และนำพหุปัญญาที่เกี่ยวกับมนุษย์สัมพันธ์และการดำเนินชีวิต 4 ด้านมาบูรณาการกับหลักธรรมเพื่อสร้างจิตเคาพโดยเริ่มจากการสร้างสัมมาทิฐิให้มีความเห็นที่ถูกต้อง มีความเคาพในพระรัตนตรัยและศึกษาพระธรรมอย่างต่อเนื่อง สามารถพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งด้วยโยนิโสมนสิการ หมั่นเจริญสติตามหลักธรรมอนุสติ 10 และดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท เมื่อปฏิบัติดังนี้จะสามารถปฏิสนธารกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้จะมีหลักธรรมอินทรีย์ 5 เป็นตัวชี้วัดและสร้างความสมดุลให้การพัฒนาปัญญาดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ความชำนาญในศาสตร์ต่าง ๆ พร้อมด้วยคุณธรรมจะทำให้บุคคลสามารถสังเคราะห์และสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้จากผลการวิจัยข้างต้นสามารถสรุปเป็นโมเดลการพัฒนาปัญญามนุษย์ที่เรียกว่า BWD Model (Buddhist Wisdom Development Model) ประกอบด้วยการสร้างสัมมาทิฐิ (R) เป็นฐานในการพัฒนาปัญญาและศึกษาเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ให้เกิดความชำนาญ (I) ควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณธรรม (E) นำไปสู่การสร้างสรรค์องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้ (W) โดยมีหลักธรรมอินทรีย์ 5 (C) มาเป็นตัวชี้วัดระหว่างการพัฒนาปัญญาและผลักดันให้การพัฒนาปัญญาดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

พัชรี แหม่มชัย (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารเวลาเชิงพุทธบูรณาการ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการบริหารเวลา 2) เพื่อศึกษาหลักคำสอนเกี่ยวกับการบริหารเวลาในพระพุทธศาสนา 3) เพื่อบูรณาการการบริหารเวลาด้วยหลักคำสอนเกี่ยวกับการบริหารเวลาในพระพุทธศาสนา 4) เพื่อนำเสนอแนวทางและสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “รูปแบบการบริหารเวลาเชิงพุทธบูรณาการ” การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีขั้นตอนดังนี้ ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ปกรณ์พิเศษ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 11 รูป/คน และได้เสวนากลุ่มจำนวน 32 คน จากนั้นจึงได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จนได้องค์ความรู้ใหม่ขึ้น

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้ การบริหารเวลา เป็นการใช้เวลาให้สอดคล้องกับกิจการงานและชีวิต มีการกำหนดแผนงานมุ่งเน้นที่ผลลัพธ์ของงานตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ โดยมีความสำเร็จและความสุขเป็นเป้าหมาย การบริหารเวลาจึงประกอบไปด้วยการวางแผนการจัดระเบียบการจัดลำดับความสำคัญ การกระจายงานอย่างเหมาะสมและการเรียนรู้ธรรมชาติของตนเพื่อบริหาร

เวลาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การบริหารเวลาเช่นนี้นำมาซึ่งความตึงเครียดและเกิดความทุกข์ได้ง่ายหลักคำ สอนเกี่ยวกับการบริหารเวลาในพระพุทธศาสนา เน้นไปที่ช่วงเวลา เวลาในพระพุทธศาสนามีลักษณะเคลื่อนที่ไป ไม่มีที่สิ้นสุด มีความแตกต่างกันในแต่ละภพภูมิและในแต่ละเงื่อนไขความต้องการของบุคคล เวลาเป็นกรอบหรือขอบเขตที่บุคคลกำหนดขึ้นเพื่อดำเนินกิจการนั้น ๆ เวลาไม่ใช่ตัวกำหนดการให้ผลของกรรม การบริหารเวลาในพระพุทธศาสนาเป็นการใช้ชีวิตเป็นตัวกำหนดเวลาซึ่งเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์เป็นการใช้ช่วงเวลาการกระทำกิจกรรมของบุคคลนั้น ๆ ทุกขณะที่กระทำกิจกรรมจึงเป็นความสมบูรณ์ของเวลาที่หมดไป ไม่นำไปอิงอาศัยทุกข์ยาม ดวงดาว การบริหารเวลาในพระพุทธศาสนาจึงถือประโยชน์ ความถูกต้องและการมีสติเป็นเป้าหมาย ไม่ให้โยโยหาอดีต กังวลอนาคต แต่ทำปัจจุบันให้ดีเพื่อทำให้ชีวิตพ้นทุกข์

การบูรณาการบริหารเวลาเชิงพุทธ เป็นการบริหารกิจกรรมทั้งมวลรวมถึงชีวิตและความตระหนักรู้ในเหตุผล หลักการและวิธีการทั้งระบบด้วยความเข้าใจในตนเองและผู้อื่นรวมทั้งองค์ประกอบทั้งหมดว่ามีการอาศัยกันและกัน จากนั้นให้ความสำคัญต่อความรู้ที่เป็นศาสตร์เพื่อมิให้สูญเสียเวลาในกระบวนการกระทำกิจกรรมหรือกิจการนั้น ๆ ให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในเวลาที่เหมาะสม โดยมุ่งที่ใช้ประโยชน์ การเป็นประโยชน์และการแสวงหาประโยชน์ที่เป็นการพัฒนาทั้งชีวิตและสังคม นอกจากนั้นการบริหารเวลาเชิงพุทธต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงที่ถูกต้อง ยุติธรรม เป็นความดี พิสูจน์ได้ประจักษ์ต่อสาธารณะ การบริหารเวลาเชิงพุทธจึงเป็นการบริหารคนและบริหารงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในเวลาที่เหมาะสมด้วยความตระหนักรู้ ความรู้ โดยถือความดีความถูกต้องและประโยชน์เป็นสำคัญของความรู้ที่เป็นรูปแบบการบริหารเวลาเชิงพุทธ คือ การมีความตระหนักรู้อยู่กับปัจจุบัน อาศัยความรู้เป็นพื้นฐานและมีสติเป็นตัวกำกับการใช้เวลา โดยความรู้จะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์และในความเป็นประโยชน์ต้องเป็นสิ่งที่จริง เรียกว่า “MKUT Mode”

นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง (2556) การศึกษาวิจัย เรื่อง รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของการปกครองในพระไตรปิฎก และเพื่อวิเคราะห์หลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบของการปกครองทางการเมืองมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการปกครองรูปแบบนี้คือพระราชา และการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งอำนาจอยู่ในมือของชนชั้นสูงและมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยในปรัชญากรีก ส่วนรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนานั้นมีพัฒนาการโดยเริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์ในฐานะธรรมราชา จนกระทั่งพระพุทธองค์ได้ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครอง จึงเป็นรูปแบบการปกครองเฉพาะตน 2) หลักการของการปกครองแบบราชาธิปไตย ได้แก่ หลักธรรมต่าง ๆ ซึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว และหลักการของการปกครอง

แบบสามัคคีธรรมมีหลักการปกครองที่สำคัญคืออภิธานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคีและหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง ส่วนหลักการของการปกครองของคณะสงฆ์นั้นมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครองสำคัญ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย

พระครูวินัยธรอริษฐ์ สุวทโธ (สุขพานิช) (2561) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปปัญหาและอุปสรรคของการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัดเพชรบุรี 2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัดเพชรบุรี 3. เพื่อนำเสนอการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัดเพชรบุรี

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี การวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล สำคัญจำนวน 18 รูปหรือคน โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา และการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 400 คน จากประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไปในจังหวัดเพชรบุรีทั้ง 3 เขตการเลือกตั้ง จำนวน 380,759 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไปปัญหาและอุปสรรคของการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัดเพชรบุรี จะมีการบ่มเพาะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าจะเห็นได้ว่าการเมืองในจังหวัดเพชรบุรีเป็นการเมืองในระบบอุปถัมภ์ที่สืบเนื่องกันมา โดยลักษณะของการช่วยเหลือเวลาเดือดร้อนที่เกี่ยวข้องกับระบบราชการหรือความเดือดร้อนจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐและสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดเพชรบุรีได้จัดทำโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยการจัดตั้งศูนย์ศส.ปชต. ทุกหมู่บ้านเพื่อสร้างให้ประชาชนในชุมชนเรียนรู้วิถีชีวิตประชาธิปไตยผ่านการสื่อสารโดยใช้เครือข่ายเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของจังหวัดเพชรบุรีมีความเข้าใจและตื่นตัวทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างสร้างสรรค์

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัด โดยรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาทางด้านโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการกลมเกลียวทางการเมือง ($\bar{x} = 3.73$) และด้านหลักสาราณียธรรม 6 เพื่อการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ($\bar{x} = 3.80$) ตามลำดับ

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัดเพชรบุรี ตามหลักสารานุกรม 6 ประกอบด้าน 1) ด้านเมตตา 2) ด้านเมตตาจริกรรม (การพูดจากับผู้อื่นด้วยความรักและเมตตา) 3) ด้านเมตตาโมกกรรม (คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี) 4) ด้านสาธารณโภคี (แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยให้ทั่วถึงกัน) 5) ด้านศีลสามัญญตา (มีความประพฤติสุจริตตั้งมั่นรักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม) 6) ด้านทิวาสัมมัญญตา (เคารพรับฟังความคิดเห็นกันมีความเห็นชอบร่วมกัน) มุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ด้านอุดมการณ์ทางการเมือง ทศนคติทางการเมือง ที่ต้องยึดมั่นหลักระบอบประชาธิปไตย เพื่อผลักดันให้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดี โดยการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการเข้ากับการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองโดยมุ่งเน้นประโยชน์สูงสุดที่จะทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองมีความเจริญก้าวหน้าตามหลักธรรม โดยยึดมั่นและเชื่อถือเคารพในศักดิ์ศรีความแตกต่างระหว่างบุคคล แสดงสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคตลอดถึงภราดรภาพควบคู่กับการรู้จักประนีประนอม สร้างความรู้สึที่ดีต่อกันซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย

พระครูปลัด พุทธิวัฒน์ โพธิกรพูนศิริ (2562) ศึกษาวิจัยเรื่อง พระฐานานุกรมของพระราชาคณะในคณะสงฆ์ไทย มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อทราบพระฐานานุกรมของพระราชาคณะในคณะสงฆ์ไทย และ 2) เพื่อทราบทัศนะของพระเถรานุเถระ และพระฐานานุกรมเกี่ยวกับพระฐานานุกรมของพระราชาคณะในคณะสงฆ์ไทย โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยแบบย้อนรอย (retrospective research design) โดยทำการศึกษาวิจัยจากแหล่งข้อมูล 3 แหล่ง คือ 1.แหล่งปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารหนังสือ ระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับพระฐานานุกรม 2. แหล่งทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในระบบ Social media website online ที่เกี่ยวกับพระฐานานุกรมของพระราชาคณะในคณะสงฆ์ไทย และ 3. แหล่งข้อมูลร่วมสมัยที่ได้จากการสัมภาษณ์พระเถรานุเถระ เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ทำการวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1.พระฐานานุกรมของพระราชาคณะในคณะสงฆ์ไทย มีจำนวนแตกต่างกันตามลำดับชั้นของพระราชาคณะ ดังนี้ ชั้นสมเด็จพระสังฆราช มีพระฐานานุกรม 15 รูป ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ มีพระฐานานุกรม 10 รูป ชั้นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง มีพระฐานานุกรม 8 รูป ชั้นพระราชาคณะชั้นธรรม มีพระฐานานุกรม 6 รูป ชั้นพระราชาคณะชั้นเทพ มีพระฐานานุกรม 5 รูป ชั้นพระราชาคณะชั้นราช มีพระฐานานุกรม 4 รูป และชั้นพระราชาคณะชั้นสามัญ มีพระฐานานุกรม 3 รูป แต่ละชั้นจะมีการแต่งตั้ง ตามอริยาศัยของพระราชาคณะนั้น ๆ และหน้าที่หลักของพระฐานานุกรมโดยภาพรวมคือ สนองภาระงานของพระราชาคณะในชั้นนั้น ๆ โดยหลักคือ ช่วยดูแลในงาน 7 งานหลัก คือ

1) ด้านการปกครอง 2) ด้านศาสนศึกษา 3) ด้านการสาธารณูปการ 4) ด้านศึกษาสงเคราะห์ 5) ด้านการเผยแผ่ 6) ด้านสาธารณสงเคราะห์ และ 7 งานพิเศษเฉพาะกิจพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็น ศูนย์กลางพุทธศาสนาโลกและงานอื่น ๆ ตามอริยาถัยของพระราชาคณะนั้น ๆ ทั้งนี้ พระฐานานุกรม แต่ละรูปจะต้องมีคุณสมบัติหลัก ๆ คือ ต้องเป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีความรับผิดชอบสูงมี ผลงานเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของพระราชาคณะเป็นตัวอย่างของพระภิกษุสงฆ์ทั่วไปผ่าน กระบวนการพิจารณาจากเจ้าของพระฐานานุกรมในชั้นนั้น ๆ ผ่านกระบวนการแต่งตั้งตามลำดับที่ กำหนดไว้ในระเบียบข้อบังคับของกรมการมหาเถรสมาคม

2. ทศนะของพระเถรานุเถระและพระฐานานุกรมต่อพระฐานานุกรมของพระราชาคณะใน คณะสงฆ์เกี่ยวกับระบบพระฐานานุกรม ภาระหน้าที่ของพระฐานานุกรม คุณสมบัติของการเข้าสู่ พระฐานานุกรม และวิธีการแต่งตั้งโดยรวมเห็นว่ามีเหมาะสม การตั้งพระฐานานุกรมเป็นการ แบ่งเบาภาระงานของพระราชาคณะให้สามารถดำเนินการกิจของพระราชาคณะในการจรรโลงศาสน ธุระให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นและเห็นด้วยกับระบบการแต่งตั้งพระฐานานุกรมภาระหน้าที่ คุณสมบัติ และ วิธีการแต่งตั้งที่เปิดกว้างและให้อำนาจการพิจารณาแต่งตั้งโดยพระราชาคณะในชั้นนั้น ๆ เป็นผู้ พิจารณา

ปรัชญ์ งามสม (2561) ศึกษาการวิจัย เรื่อง อิทธิพลของหลักธรรมในการปกครอง ของ องค์การรัฐวิสาหกิจที่ได้รับรางวัลรัฐวิสาหกิจยอดเยี่ยมและมีรายได้เป็นอันดับหนึ่งของประเทศ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของหลักธรรมในการปกครองที่ส่งผลต่อความพึงพอใจใน งาน ความผูกพันองค์กร การมีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การพฤติกรรมการปฏิบัติงาน ของบุคลากร และภาวะหมดไฟในการทำงาน ขององค์การรัฐวิสาหกิจที่ได้รับรางวัลรัฐวิสาหกิจยอดเยี่ยมและมีรายได้เป็นอันดับหนึ่งของประเทศ 2. เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของความพึงพอใจในงาน ความ ผูกพันองค์กร การมีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ และภาวะหมดไฟในการทำงาน ที่ ส่งผลต่อ พฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากร ขององค์การรัฐวิสาหกิจที่ได้รับรางวัลรัฐวิสาหกิจยอดเยี่ยมและมีรายได้เป็นอันดับหนึ่งของประเทศ 3. เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของหลักธรรมในการปกครอง ที่ ส่งผลต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากรผ่าน ความพึงพอใจในงาน ความผูกพันองค์กร การมี พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ และภาวะหมดไฟในการทำงาน ขององค์การรัฐวิสาหกิจที่ ได้รับรางวัลรัฐวิสาหกิจยอดเยี่ยมและมีรายได้เป็นอันดับหนึ่งของประเทศ 4. เพื่อศึกษาถึงความ สอดคล้องระหว่างหลักธรรมในการปกครองกับหลักคิดและแนวทางการบริหารองค์การของผู้บริหาร ระดับสูงขององค์การรัฐวิสาหกิจที่ได้รับรางวัลรัฐวิสาหกิจยอดเยี่ยมและมีรายได้เป็นอันดับหนึ่งของ ประเทศ เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับพนักงานบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) จำนวน 389 ราย และการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีปรากฏการณ์วิทยาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารระดับสูงของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) จำนวน 9 คน สถิติที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐาน ได้แก่ การวิเคราะห์

องค์ประกอบเชิงยืนยัน 2 อันดับ และ การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันของปัจจัยสาเหตุและผลลัพธ์ของตัวแปรแฝงภายนอกและตัวแปรแฝงภายใน

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1) หลักธรรมในการปกครอง มีอิทธิพลทางตรงเชิงลบต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากร 2) หลักธรรมในการปกครอง มีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อความพึงพอใจในงาน 3) ความพึงพอใจในงาน มีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากร 4) หลักธรรมในการปกครอง มีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อความผูกพันองค์กร 5) ความผูกพันองค์กร มีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากร 6) หลักธรรมในการปกครอง มีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อพฤติกรรมความเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กร 7) พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กร มีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากร 8) หลักธรรมในการปกครอง มีอิทธิพลทางตรงเชิงลบต่อภาวะหมดไฟในการทำงาน 9) ภาวะหมดไฟในการทำงาน มีอิทธิพลทางตรงเชิงลบต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากร 10) หลักธรรมในการปกครอง มีอิทธิพลทางอ้อมเชิงบวกต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากร โดยมีความพึงพอใจในงาน ความผูกพันองค์กร พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กร และภาวะหมดไฟในการทำงาน ทำหน้าที่เป็นตัวแปรส่งผ่าน 11) ผลจากการวิจัยเชิงคุณภาพได้แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารระดับสูงขององค์กร มีการนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน เป็นแนวคิดในการบริหารองค์กรและได้บังคับบัญชารวมถึงการตัดสินใจดำเนินการใด ๆ ในนามองค์กรอันเกี่ยวข้องกับสังคมชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน พบว่า โมเดลตามสมมติฐานมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์นับว่าผ่านเกณฑ์ โดย ค่าไค-สแควร์ เท่ากับ 85.22 ค่าความน่าจะเป็นทางสถิติ เท่ากับ 0.06 ค่าไค-สแควร์สัมพัทธ์ เท่ากับ 1.29 ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนเปรียบเทียบ เท่ากับ 1.00 ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน เท่ากับ 0.98 ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว เท่ากับ 0.93 และค่ารากกำลังสองของความคลาดเคลื่อนโดยประมาณ เท่ากับ 0.03 ประโยชน์จากการวิจัยนี้สามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลลัพธ์ของหลักธรรมในการปกครองที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์การรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่ที่ได้รับรางวัลรัฐวิสาหกิจยอดเยี่ยมและมีรายได้เป็นอันดับหนึ่งของประเทศ ที่มีทฤษฎีพื้นฐานในการวิจัย คือ ทฤษฎีภาวะผู้นำและทฤษฎีการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์กร โดยมีตัวแบบ “การจัดการองค์การโดยใช้หลักธรรมจากพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดพฤติกรรมการปฏิบัติงานที่ดีของบุคลากร นำองค์การไปสู่องค์การสมรรถนะสูง” (BEOPSIO MODEL) เป็นผลลัพธ์จากการวิจัย สามารถนำไปใช้ในการบริหารจัดการองค์การและพัฒนา “ภาวะผู้นำเชิงพุทธ” เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างพฤติกรรมที่ดีของผู้บริหารและพฤติกรรมที่ดีในการปฏิบัติงานของบุคลากร ซึ่งนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ดีต่อองค์กรต่อไป

พระมหาวิชาญ กนตสีโล (กำเหนิดกลับ) (2562) ได้ศึกษาคุชชินีพนธ์ เรื่อง บวรณาการการจัดการความขัดแย้งทางสังคมด้วยหลักพุทธปรัชญาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความขัดแย้งทางสังคมไทยใน ปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาหลักสาราณียธรรมและวัชชือปรีหานิยธรรม 3) เพื่อบวรณาการการจัดการความ ขัดแย้งทางสังคมด้วยหลักพุทธปรัชญาเถรวาทและ 4) เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ ใหม่เกี่ยวกับ “รูปแบบการบวรณาการการจัดการความขัดแย้งทางสังคมด้วยหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง)และมีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 10 ท่าน นำมาวิเคราะห์และบวรณาการการจัดการความขัดแย้งทางสังคม

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. ความขัดแย้งทางสังคมไทยในปัจจุบันมี 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) ความขัดแย้งด้านการเมือง 2) ความขัดแย้งด้านข้อมูล 3) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง 4) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ และ 5) ความขัดแย้งด้านค่านิยม

2. หลักพุทธปรัชญาเถรวาท ประกอบด้วย ก. สาราณียธรรม 6 ได้แก่ 1) เมตตาทายกรรม 2) เมตตาวจีกรรม 3) เมตตามโนกรรม 4) สาราณโภคิ 5) สีสสามัญญตา และ 6) ทิฏฐีสามัญญตา ข. วัชชือปรีหานิยธรรม 7 ได้แก่ 1) การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นนิตย 2) การพร้อมเพรียงกันประชุมเล็กประชุมและทำกิจกรรมต่าง ๆ 3) การไม่บัญญัติสิ่งใหม่และเพิกถอนธรรมเนียมข้อปฏิบัติดั้งเดิม 4) การเคารพเชื่อฟังถ้อยคำของผู้ใหญ่ในบ้านเมือง 5) การให้เกียรติและคุ้มครองสิทธิเด็กและสตรี 6) การเคารพและทำพิธีกรรมต๗สถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองมิให้เสื่อมหายไปและ 7) การคุ้มครองป้องกันนักบวชหรือผู้ทรงธรรมในสังคม

3. บวรณาการการจัดการความขัดแย้งทางสังคมด้วยหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ประกอบด้วย สาราณียธรรมและวัชชือปรีหานิยธรรม ด้วยการนำมาบวรณาการปรับใช้เป็นกระบวนการวิธีในการจัดการความขัดแย้งทางสังคมทั้ง 5 ด้าน ตามกรอบมาตรการ 4 ได้แก่ 1) มาตรการป้องกันบวรณาการด้วยหลักวัชชือปรีหานิยธรรม 7 ข้อ 2) มาตรการกำจัด บวรณาการด้วยหลักสาราณียธรรม 3 ข้อ คือ ทิฏฐีสามัญญตา, สีสสามัญญตา และสาราณโภคิ 3) มาตรการพัฒนาความร่วมมือบวรณาการด้วยหลักสาราณียธรรม 3 ข้อ คือ เมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรมและ 4) มาตรการเฝ้ารักษาผลที่เกิดขึ้น บวรณาการด้วยหลักสาราณียธรรม 3 ข้อ คือ ทิฏฐีสามัญญตาสีสสามัญญตา และเมตตามโนกรรม

4. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย รูปแบบการบวรณาการการจัดการความขัดแย้งทางสังคมด้วยหลักพุทธปรัชญาเถรวาท คือ สาราณียธรรมและวัชชือปรีหานิยธรรม เมื่อนำมาบวรณาการปรับใช้เป็นกระบวนการวิธีเกี่ยวกับการจัดการปัญหาความขัดแย้งทางสังคมได้อย่างเหมาะสมแล้วย่อม

ส่งผลให้เกิดความเข้าใจ (Wisdom) ตรงกัน นำไปสู่การพัฒนาพฤติกรรม (Behavior) ที่ดีงาม และมีจิตสำนึก (Awareness) รับผิดชอบร่วมกัน โดยสามารถสรุปเป็นแนวทางหรือรูปแบบการจัดการปัญหาความขัดแย้งทางสังคม เรียกว่า “WBA MODEL” ย่อมสามารถจัดปัญหาความขัดแย้งทางสังคมให้บรรลุข้อยุติหรือคลี่คลายสถานการณ์ให้เบาบางลงน้อยลงไปได้

พระมหาสันติานวโร (ประสพสุข) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานครวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษาหลักสาธารณสงเคราะห์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร (3) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร ระเบียบวิธีวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field work) โดยการสัมภาษณ์

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

คณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินงานในด้านสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่สำคัญ มี หลักสังคหวัตถุ 4 สารานิยธรรม 6 และพรหมวิหาร 4 เป็นต้น มาดำเนินการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน ชุมชนและสังคม โดยมีเป้าหมายจุดประสงค์หลักๆ ให้คณะสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านต่าง ๆ เป็นหลักสำคัญ ในการช่วยเหลือประชาชนในชุมชนและสังคมควรให้มีความเหมาะสมถูกต้องตามกาลเทศะ และยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วย เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางด้านจิตใจ และทางด้านกายภาพคือวัตถุประสงค์ของ เพื่อให้มีความสมดุลทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญในการดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายนำไปสู่การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาชุมชนและสังคม และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อันจะนำความสุขมาสู่ประชาชน สังคม และประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของการปกครองในพระไตรปิฎก และเพื่อวิเคราะห์หลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1) รูปแบบของการปกครองทางการเมืองมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการปกครองรูปแบบนี้คือพระราชา และการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งอำนาจอยู่ในมือของชนชั้นสูงและมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยในปรัชญากรีก ส่วนรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนานั้นมีพัฒนาการโดยเริ่มต้นจาก

พระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์ในฐานะธรรมราชา จนกระทั่งพระพุทธองค์ได้ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครอง จึงเป็นรูปแบบการปกครองเฉพาะตน 2) หลักการของการปกครองแบบราชาธิปไตย ได้แก่ หลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว และหลักการของการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีหลักการปกครองที่สำคัญคืออุปทานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคีและหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง ส่วนหลักการของการปกครองของคณะสงฆ์นั้นมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครองสำคัญ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย

พระมหาสมชาย ฤกษ์เตโช (วีรชัยเสวิน) (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ในบริบทสังคมไทยยุคปัจจุบัน” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาบริบทสังคมไทยในอดีตและการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีต 2) เพื่อศึกษาบริบทของสังคมไทยยุคปัจจุบันและการปกครองคณะสงฆ์ไทยยุคปัจจุบัน 3) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ไทยในบริบทสังคมไทยยุคปัจจุบัน และ 4) เพื่อนำเสนอรูปแบบกระบวนการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ไทยในบริบทสังคมไทยยุคปัจจุบัน ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ได้ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์โดยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกและอรรถกถารวมทั้งเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้สัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญทางการปกครองคณะสงฆ์พระพุทธศาสนา และปรัชญาจำนวน 14 รูป/คน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาเพื่อที่จะหาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบกระบวนการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ไทยในบริบทสังคมไทยยุคปัจจุบัน

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงบริบทสังคมในอดีตนั้นส่งผลต่อการปกครองคณะสงฆ์ในอดีตเพราะพระสงฆ์นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในบริบทสังคม จึงจำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามไปบริบทสังคมด้วย เป็นการอนุวัตตามด้วยการปรับตัวให้เข้ากับบริบทสังคมแต่ไม่ได้ละทิ้งหน้าที่หลักในการธำรงรักษาไว้ซึ่งพระธรรมวินัย

2. บริบทของสังคมไทยในยุคปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทยจากเหตุปัจจัยทางด้านการเมือง ทางด้านเศรษฐกิจจากโครงสร้างทางสังคมในรูปแบบเดิมที่มีชนชั้นปกครองชนชั้นใต้การปกครอง แม้การบริหารประเทศและการเมืองการปกครองที่ถูกผูกขาดโดยกลุ่มเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เท่านั้นก็ถูกสลายไปทำให้ชนชั้นกลางที่มีการศึกษาเข้ามา มีบทบาททางการเมืองการปกครองมากขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นประชาธิปไตยทุกคนในสังคมไทยอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญที่เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศแม้คณะสงฆ์จะมีการปรับเปลี่ยนนอกจากปฏิบัติพระธรรมวินัยแล้วก็มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นมาบังคับใช้นับเป็นอนุวัตตามระบอบการปกครองในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน

3. กระบวนทัศน์การปกครองคณะสงฆ์ไทยในบริบทสังคมไทยยุคปัจจุบันจะมีการบริหารจัดการโดยผ่านกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน มีด้านการปกครอง, ด้านการศาสนศึกษา, ด้านการศึกษาสงเคราะห์, ด้านการเผยแผ่,ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ อันเป็นไปตามการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย โดยมหาเถรสมาคม ผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองของคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน

4. องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ“รูปแบบกระบวนทัศน์การปกครองคณะสงฆ์ไทยในบริบทสังคมไทยยุคปัจจุบัน”ในครั้งนี้ได้แก่“SPEE Model”

อำนาจ สุวรรณศิริ (2562) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ระบบการบริหารจัดการสำนักงานพระสังฆาธิการตามแนวธรรมาภิบาลมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการสำนักงานพระสังฆาธิการ 2. เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการสำนักงานตามแนวธรรมาภิบาล 3. เพื่อบูรณาการระบบการบริหารจัดการสำนักงานพระสังฆาธิการด้วยระบบการบริหารจัดการสำนักงานตามแนวธรรมาภิบาล 4. เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับ “ระบบการบริหารจัดการสำนักงานพระสังฆาธิการด้วยระบบการบริหารจัดการสำนักงานตามแนวธรรมาภิบาล”

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสารและทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ได้แก่ พระสังฆาธิการจำนวน 4 รูป ผู้บริหารสำนักงานที่ใช้หลักธรรมาภิบาล 1 คน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาจำนวน 10 รูป/คน เพื่อยืนยันผลการวิจัย

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

การบริหารสำนักงานพระสังฆาธิการ พบปัญหาการบริหารมี 4 ประการ คือ 1. ปัญหาด้านบุคลากร เช่น การบริหารงานของพระสงฆ์ที่เป็นผู้ปกครองระดับสูงส่วนมากจะอยู่ในกรุงเทพมหานครเช่น เจ้าคณะภาคบางรูปไม่ได้สังกัดวัดภายในภาคของตนทำให้การตรวจงานภายในภาคไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึงมีประสิทธิภาพ เพราะเจ้าคณะผู้ปกครองภายในภาคอยู่ในพื้นที่ห่างไกล และไม่มีสำนักงานบริหารที่ถาวร เมื่อเจ้าคณะพ้นสภาพจากความเป็นเจ้าคณะ เอกสารหลักฐานก็ขาดตอน เมื่อ มีเจ้าคณะใหม่ก็เริ่มงานใหม่การบริหารจึงไม่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและไม่เป็นระบบ และปัญหาการบริหารงานในส่วนภูมิภาค พบว่า การกระจายอำนาจทำได้เพียงแต่โครงสร้างเท่านั้น 2. ปัญหางบประมาณ เนื่องจาก สำนักงานไม่มีงบประมาณจากภาครัฐทำให้ต้องหางบประมาณดำเนินการเอง 3. ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากงบประมาณทำให้ไม่สามารถจัดซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ ได้ 4. ปัญหาด้านการจัดการ พบว่า การดำเนินงานของสำนักงานพระสังฆาธิการทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ ขาดธรรมาภิบาลทำให้เกิดปัญหาในความเลื่อมใสศรัทธาต่อพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนและปัญหากฎหมายด้านอื่น ๆ

การบริหารงานสำนักงานตามแนวธรรมาภิบาล เป็นการบริหารงานในองค์กรที่ประกอบด้วยหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ทำให้องค์กรมีความเข้มแข็งมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีความโปร่งใสยุติธรรม และสามารถตรวจสอบได้และได้ศึกษาตัวอย่างสำนักงานที่ประสบความสำเร็จด้านธรรมาภิบาลเพื่อเป็นตัวอย่างในการนำมาบูรณาการในการแก้ไขปัญหาของสำนักงานพระสังฆาธิการ

การบูรณาการระบบการบริหารจัดการสำนักงานพระสังฆาธิการด้วยระบบการบริหารจัดการสำนักงานตามแนวธรรมาภิบาล พบว่า 1. ด้านบุคลากร มีกฎหมายจัดตั้งสำนักงานพระสังฆาธิการ ทำให้มีการบริหารเป็นระบบอย่างต่อเนื่อง 2. ด้านงบประมาณ สำนักงานมีงบประมาณจากภาครัฐอย่างเพียงพอทำให้ต้องมีการตรวจสอบการใช้จ่ายอย่างโปร่งใส 3. ด้านวัสดุอุปกรณ์ สามารถจัดซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง บริสุทธิ์ยุติธรรม 4. ด้านการจัดการ สำนักงานมีหลักธรรมาภิบาลทั้ง 6 ด้านทำให้เกิดการบริหารที่ดีเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

ผลการวิจัยสามารถสรุปเป็นโมเดลระบบการบริหารจัดการสำนักงานพระสังฆาธิการด้วยระบบการบริหารจัดการสำนักงานตามแนวธรรมาภิบาลที่เรียกว่า MOGA Model ประกอบด้วย

M = Management (การบริหารงาน 4 ด้าน ได้แก่ 1. บุคลากร 2. งบประมาณ 3. วัสดุอุปกรณ์ 4. การจัดการ)

O = office of Buddhist Ecclesiastical (สำนักงานพระสังฆาธิการ)

G = good governance (ธรรมาภิบาล 6 ด้าน ได้แก่หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า)

A = Advantage (ประโยชน์ที่ได้รับจากการบริหารงานสำนักงานพระสังฆาธิการตามแนวธรรมาภิบาล มี 2 นัย ได้แก่ นัยที่ 1 คือ 1) ประโยชน์ปัจจุบัน 2) ประโยชน์เบื้องหน้า หรือประโยชน์ในภาพหน้า, 3) ประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน นัยที่ 2 คือ 1) ประโยชน์ตน 2) ประโยชน์ผู้อื่น 3) ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

พระมหาสัญญา ขนติธมโม (ตรีสวัสดิ์) (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการปกครองสงฆ์ไทยในอนาคต” โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการปกครองสงฆ์ในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการปกครองสงฆ์ไทย 3) เพื่อเสนอรูปแบบการปกครองสงฆ์ไทยในอนาคต การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาข้อมูล เอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูล

สำคัญ จำนวน 12 รูป/คน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ในเชิงการพรรณนา เพื่อให้เห็นข้อมูลครอบคลุมอย่างชัดเจน

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงพยายามแก้ปัญหาสังคมเรื่องวรรณะทรงตั้งสังคมสงฆ์ขึ้น มีความมุ่งหมายสำหรับผู้ครองชีวิตโดยชอบธรรม สังคมสงฆ์ถือว่าเป็นรูปแบบวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสมและเป็นไปเพื่อความขัดเกลากิเลส และมีจุดมุ่งหมายสูงสุดที่ชัดเจนกล่าวคือมรรคผลนิพพาน รูปแบบการปกครองสงฆ์ส่วนมากปรากฏในคัมภีร์พระวินัยปิฎก ในยุคแรกๆพระองค์ทรงปกครองด้วยพระองค์เอง พอระยะที่สอง ทรงปกครองเองบ้าง ให้พระสาวกช่วยปกครองบ้าง ครั้นถึงยุคตอนปลาย ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้หมู่พระสงฆ์ การบัญญัติพระวินัยเพื่อควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ให้เรียบร้อยดีงาม เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ก็ใช้หลักของอธิกรณ์สมณะเพื่อระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น และยังมีหลักธรรมที่สนับสนุนส่งเสริมและเกื้อกูลการปกครองสงฆ์ เพื่อให้การปกครองมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงทำให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่มีความเป็นอยู่ผาสุกในประเทศไทยการปกครองสงฆ์ได้มีพัฒนาการมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การปกครองสงฆ์ไทยในปัจจุบันนี้ ได้ปกครองตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 และมีการแก้ไขเพิ่มเติมมาจนถึงปัจจุบันนี้ ยังมีจุดอ่อนที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขอยู่มาก เพราะการปกครองที่รวมศูนย์ที่มหาเถรสมาคมขณะนี้ มีลักษณะที่ปิดแคบและขาดการมีส่วนร่วมไม่มีการกระจายอำนาจ ขาดหลักธรรมาภิบาล ส่วนพระภิกษุก็ประพฤติย่อหย่อนพระธรรมวินัย เกิดลัทธิธรรมปฏิบัติมีการบิดเบือนแนวคิดใหม่ลงไป คำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้คณะสงฆ์มีความอ่อนแอรูปแบบการปกครองสงฆ์ไทยที่ควรจะเป็นในอนาคต คณะสงฆ์ต้องปฏิรูประบบโครงสร้างการปกครองและมีแผนยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนกิจการพระศาสนา โดยมีพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปฏิบัติ ระบบการปกครองควรมีการกระจายอำนาจให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมมากขึ้นมหาเถรสมาคมก็ควรมีหน่วยงานที่เป็นระดับรองลงมาตั้งเป็นคณะกรรมการสังฆสภาบริหารกิจการคณะสงฆ์ เพื่อให้งานคณะสงฆ์ดำเนินไปอย่างมีระบบไม่ล่าช้า การแต่งตั้งพระสังฆาธิการระดับต่างๆก็ควรให้พระสงฆ์ที่อยู่ในเขตนั่นๆ ได้มีโอกาสคัดเลือกผู้นำของตนมากขึ้น ควรตั้งสำนักงานเจ้าคณะผู้ปกครองทุกระดับที่ถาวร การพิจารณาหรือตัดสินอธิกรณ์ของสงฆ์ก็ควรมีหน่วยงานที่มีความแตกฉานพระธรรมวินัยและกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และควรตระหนักถึงแนวทางป้องกันภัยของพระพุทธศาสนานั่นจะพึงมีในอนาคตเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระพุทธศาสนา

พระอธิการพิรัชเดช มหามนตรี (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง หลักธรรมะในพระไตรปิฎกกับหลักการและรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา หลักธรรมะในพระไตรปิฎกที่มีความสอดคล้องกับหลักการและรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ ในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2530 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย นักวิชาการ บทความสำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนากับปรัชญาการเมืองการปกครองจากนักวิชาการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนา

วิเคราะห์ โดยพรรณนาความสัมพันธ์สอดคล้องของหลักธรรมในพระ ไตรปิฎกกับหลักการและรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

หลักธรรมในพระไตรปิฎกมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับหลักการรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในแง่ของหลักการ หลักธรรม หลักการสำคัญของประชาธิปไตย 4 ประการ คือ หลักอำนาจอธิปไตยของปวงชน หลักเสรีภาพหลักความเสมอภาค หลักภราดรภาพ ส่วนความสอดคล้องในแง่ของรูปแบบนั้น แม้หลักธรรมในพระไตรปิฎกจะไม่มีการชี้ชัดว่าการปกครองรูปแบบใดดีที่สุด แต่หลักธรรมในพระไตรปิฎกมีส่วนที่คล้ายคลึงกับรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทั้งในส่วนของการควบคุมหรือรวมอำนาจ คือ ระบบรัฐสภา และรูปแบบการแยกอำนาจ คือ ระบบประธานาธิบดี และหลักธรรมในพระไตรปิฎกเน้นหลักธรรมาธิปไตย ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย

นายนครินทร์ แก้วโชติรุ่ง (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของการปกครองในพระไตรปิฎก และเพื่อวิเคราะห์หลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก

ผลที่ได้จากการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1) รูปแบบของการปกครองทางการเมืองมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการปกครองรูปแบบนี้คือพระราชา และการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งอำนาจอยู่ในมือของชนชั้นสูงและมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยในปรัชญากรีก ส่วนรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนานั้นมีพัฒนาการโดยเริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์ในฐานะธรรมราชา จนกระทั่งพระพุทธองค์ได้ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครอง จึงเป็นรูปแบบการปกครองเฉพาะตน 2) หลักการของการปกครองแบบราชาธิปไตย ได้แก่ หลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว และหลักการของการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีหลักการปกครองที่สำคัญคืออภิปรายนิยัตินิยม ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคีและหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง ส่วนหลักการของการปกครองของคณะสงฆ์นั้นมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครองสำคัญ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย

พระมหาสวัสดิ์ ฐิตวณโณ (อินกอง), (2025) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามหลักพุทธธรรม บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทยตามหลักพุทธธรรม โดยดำเนินการศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันที่เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 (ฉบับที่ 3)

พ.ศ. 2560 (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 และเป็นไปตามกฎ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศ และมติ ของมหาเถรสมาคม เป้าหมายของการปกครองคณะสงฆ์ คือเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เจ้าคณะชั้นปกครอง จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ อำนาจหน้าที่ในการปกครอง และต้องมีความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ของการปกครอง รู้จักประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ามาใช้ในการปกครอง ได้แก่หลักสัปปริสธรรม 7 ประการ ประกอบด้วย ธัมมัญญาตา รู้จักเหตุ อตถัญญาตา รู้จักผล อัตตัญญาตา รู้จักตน มัตตัญญาตา รู้จักประมาณ กาลัญญาตา รู้จักกาล ปริสสัญญาตา รู้จักชุมชน ปุคคลัญญาตา รู้จักบุคคล จึงจะสามารถปกครองคณะสงฆ์ไทยให้เกิดประสิทธิภาพได้

พระครูสุธีวรกิจ วิจารณ์โท และพระครูกิตติวีรวัตร เขมปญโญ (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การยกระดับกระบวนการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงรายเชิงพุทธบูรณาการ บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงราย 2) เพื่อศึกษาการยกระดับกระบวนการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงรายตามหลักพุทธธรรมและ 3) เพื่อนำเสนอการยกระดับกระบวนการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงรายตามหลักพุทธธรรมซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลในด้านเนื้อหาเอกสารและสัมภาษณ์ กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายจำนวน 25 รูป/คนเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยเรียงเรียงเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดเชียงรายเผชิญกับปัญหาหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและความโปร่งใสในการดำเนินงาน โดยเฉพาะการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ระดับมหาเถรสมาคมและเจ้าคณะระดับสูง ทำให้พระสังฆาธิการในพื้นที่มีบทบาทจำกัดในการตัดสินใจ ส่งผลให้การบริหารขาดความคล่องตัวและไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาเฉพาะพื้นที่ได้อย่างทันท่วงทีเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จำเป็นต้องผสมผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับแนวทางการบริหารสมัยใหม่ให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างยั่งยืนผ่านองค์ความรู้ที่ยึดหลักธรรมเป็นองค์ความรู้นี้ สามารถแก้ปัญหการรวมศูนย์อำนาจได้หรือ เพราะปัญหาที่ตั้งไว้ หลักใหญ่ คือเรื่องรวมศูนย์อำนาจบทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงราย 2) เพื่อศึกษาการยกระดับกระบวนการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงรายตามหลักพุทธธรรมและ 3) เพื่อนำเสนอการยกระดับกระบวนการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงรายตามหลักพุทธธรรมซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลในด้านเนื้อหาเอกสารและสัมภาษณ์ กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายจำนวน 25 รูป/คนเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และนำข้อมูลมา

วิเคราะห์โดยเรียงเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดเชียงราย เผชิญกับปัญหาหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและความโปร่งใสในการดำเนินงาน โดยเฉพาะการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ระดับมหาเถรสมาคมและเจ้าคณะระดับสูง ทำให้พระสังฆาธิการในพื้นที่มีบทบาทจำกัดในการตัดสินใจ ส่งผลให้การบริหารขาดความคล่องตัวและไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาเฉพาะพื้นที่ได้อย่างทันท่วงทีเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จำเป็นต้องผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับแนวทางการบริหารสมัยใหม่ให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างยั่งยืนผ่านองค์ความรู้ที่ยึดหลักธรรมเป็นองค์ความรู้นี้ สามารถแก้ปัญหการรวมศูนย์อำนาจได้หรือไม่ เพราะปัญหาที่ตั้งไว้หลักใหญ่ คือเรื่องรวมศูนย์อำนาจ

2.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรม

2.2.1 ความหมายของการประยุกต์ใช้

ราชบัณฑิตยสถาน (2560) ให้ความหมายว่า การประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำหลักการ แนวคิด หรือทฤษฎีที่มีอยู่ไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบท สถานการณ์ หรือปัญหาที่แตกต่างไปจากเดิม

สุชาติ ศรีสวัสดิ์ (2558) ให้ความหมายว่า การประยุกต์ใช้คือกระบวนการนำองค์ความรู้เชิงทฤษฎีมาผสมผสานกับสภาพความเป็นจริง เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2554) ให้ความหมายว่า การประยุกต์ใช้ในทางพุทธศาสนา คือการนำหลักธรรมไปใช้แก้ปัญหาชีวิตและสังคม โดยคำนึงถึงเหตุปัจจัยและความเหมาะสมตามกาลเทศะ

ธีรพล ธนสาร (2561) ให้ความหมายว่า การประยุกต์ใช้หมายถึงการปรับเปลี่ยนวิธีการหรือแนวคิดเดิมให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ โดยไม่ละทิ้งแก่นสารของแนวคิดเดิม

อุทัย บุญประเสริฐ (2559) ให้ความหมายว่า การประยุกต์ใช้คือการนำหลักการเชิงนามธรรมไปแปลงเป็นแนวทางการปฏิบัติที่สามารถวัดผลและประเมินผลได้

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2560) ให้ความหมายว่า การประยุกต์ใช้หมายถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้จากระดับแนวคิดไปสู่การจัดการหรือการบริหารในระดับองค์กรและสังคม

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2562) ให้ความหมายว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมหมายถึงการนำคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน องค์กร และสังคมอย่างยั่งยืน

2.2.2 ความหมายของการประยุกต์ใช้

พระพรหมคุณาภรณ์ (2554) ได้ให้แนวคิดเหตุปัจจัย (ปัจจุสมุปบาท) แนวคิดเหตุปัจจัยหรือหลักปัจจุสมุปบาทเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธปรัชญา ซึ่งอธิบายความจริงของสรรพสิ่งว่าไม่เกิดขึ้นโดยลำพัง หากแต่เกิดจากความสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัยหลายประการที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ พระพุทธศาสนามองว่าปัญหาทั้งในระดับบุคคล สังคม และการปกครอง มิได้เกิดขึ้น

โดยบังเอิญ แต่เป็นผลสืบเนื่องจากโครงสร้างของเหตุปัจจัยที่สะสมและเกี่ยวพันกันมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องเริ่มจากการวิเคราะห์ “เหตุ” ที่แท้จริง มิใช่เพียงแก้ไขที่ “ผล” หรืออาการภายนอกของปัญหาเท่านั้น

ในบริบทของการบริหารและการปกครอง แนวคิดปฏิจจสมุปบาทช่วยให้ผู้บริหารหรือผู้ปกครองมองปัญหาอย่างเป็นองค์รวม เข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างองค์กร บุคลากร นโยบาย และสภาพแวดล้อมทางสังคม หากละเลยเหตุปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง การแก้ปัญหาย่อมไม่อาจนำไปสู่ความยั่งยืนได้ การประยุกต์ใช้หลักธรรมตามแนวคิดนี้จึงเน้นการวิเคราะห์เชิงระบบ (systematic analysis) และการแก้ไขปัญหาเชิงรากฐาน (root cause analysis)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า การเข้าใจหลักปฏิจจสมุปบาททำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตและจัดการสังคมได้อย่างถูกต้องตามธรรม เพราะเห็นความเป็นเหตุเป็นผล ไม่ตกอยู่ในความคิดแบบตัดตอนหรือใช้อำนาจแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การประยุกต์ใช้หลักธรรมบนฐานเหตุปัจจัยจึงเป็นการนำพุทธปัญญามาใช้ในการบริหารและการปกครองอย่างมีเหตุผลและยั่งยืน

พระธรรมปิฎก (2552) แนวคิดไตรสิกขา แนวคิดไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นกรอบการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวมตามหลักพระพุทธศาสนา การประยุกต์ใช้หลักธรรมโดยยึดไตรสิกขาเป็นฐาน หมายถึงการพัฒนาทั้งพฤติกรรม จิตใจ และความคิดไปพร้อมกัน มิใช่การเน้นเพียงมิติใดมิติหนึ่ง ไตรสิกขาถือเป็นกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องและเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน โดยศีลเป็นพื้นฐานของความเรียบร้อยทางสังคม สมาธิเป็นฐานของจิตใจที่มั่นคง และปัญญาเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจอย่างถูกต้อง ในการบริหารหรือการปกครอง การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาช่วยให้การใช้อำนาจเป็นไปอย่างมีขอบเขตและมีคุณธรรม ศีลช่วยควบคุมพฤติกรรมไม่ให้ละเมิดสิทธิหรือเอาเปรียบผู้อื่น สมาธิช่วยให้ผู้บริหารมีความรอบคอบ ไม่ตัดสินใจด้วยอารมณ์ และปัญญาช่วยให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดนโยบายได้อย่างเหมาะสมกับบริบท

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2556) ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาสังคมหรือองค์กรที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากการพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขา เพราะหากขาดศีล สังคมจะวุ่นวาย หากขาดสมาธิ การทำงานจะขาดประสิทธิภาพ และหากขาดปัญญา การตัดสินใจย่อมผิดพลาด การประยุกต์ใช้หลักธรรมโดยยึดไตรสิกขาจึงเป็นแนวคิดสำคัญในการพัฒนาการปกครองและการบริหารอย่างยั่งยืน

แนวคิดธรรมาธิปไตย แนวคิดธรรมาธิปไตยเป็นหลักการปกครองที่ยึด “ธรรม” เป็นใหญ่เหนืออำนาจ บุคคล หรือเสียงข้างมาก แนวคิดนี้มีรากฐานจากพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่าการใช้อำนาจจะชอบธรรมได้ก็ต่อเมื่ออยู่ภายใต้กรอบของคุณธรรมและความถูกต้อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมตามแนวคิดธรรมาธิปไตยจึงมุ่งให้การบริหารและการปกครองตั้งอยู่บนความยุติธรรม ความเมตตา และความรับผิดชอบต่อสังคม ในเชิงการปกครอง แนวคิดธรรมาธิปไตยช่วยลดปัญหาการใช้อำนาจโดยพลการ และส่งเสริมการตัดสินใจที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่า

ผลประโยชน์ส่วนตน ผู้ปกครองหรือผู้บริหารที่ยึดธรรมเป็นใหญ่จะไม่ยึดติดกับตำแหน่งหรืออำนาจ แต่จะใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการสร้างความผาสุกแก่สังคม

ป.อ. ปยุตโต อธิบายว่า ธรรมาธิปไตยเป็นรากฐานของการปกครองที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นระบบที่ควบคุมอำนาจด้วยธรรม มิใช่ด้วยบุคคลหรือกลไกทางกฎหมาย เพียงอย่างเดียว การประยุกต์ใช้หลักธรรมตามแนวคิดนี้จึงเหมาะสมอย่างยิ่งกับการปกครองคณะสงฆ์ และการบริหารองค์กรที่ต้องการความชอบธรรมและศรัทธาจากสังคม

สุวิทย์ เมษินทรีย์ (2560) แนวคิดพุทธบูรณาการ แนวคิดพุทธบูรณาการเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาผสมผสานกับศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การบริหารรัฐกิจ การเมือง การศึกษา และสังคมศาสตร์ โดยไม่แยกศาสนาออกจากการพัฒนาสังคม แนวคิดนี้มองว่าพุทธธรรมมิได้เป็นเพียงคำสอนทางจิตวิญญาณ แต่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติในการจัดการองค์กรและสังคมได้ การประยุกต์ใช้หลักธรรมตามแนวคิดพุทธบูรณาการช่วยให้การบริหารมีทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรม กล่าวคือ ใช้เครื่องมือทางการบริหารสมัยใหม่ควบคู่กับหลักเมตตา กรุณา และปัญญา ทำให้การพัฒนาได้มุ่งเน้นเพียงผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจหรือประสิทธิภาพเชิงตัวเลข แต่คำนึงถึงคุณภาพชีวิตและความผาสุกของมนุษย์

สุวิทย์ เมษินทรีย์ ชี้ว่า การบูรณาการพุทธธรรมกับศาสตร์สมัยใหม่เป็นแนวทางสำคัญในการสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะช่วยแก้ไขปัญหาการพัฒนาที่ขาดมิติทางจริยธรรม การประยุกต์ใช้หลักธรรมตามแนวคิดพุทธบูรณาการจึงเป็นฐานสำคัญของการปกครองและการบริหารในสังคมร่วมสมัย

ประเวศ วะสี (2559) แนวคิดการจัดการเชิงคุณธรรม แนวคิดการจัดการเชิงคุณธรรมเน้นว่าการบริหารและการปกครองต้องตั้งอยู่บนคุณธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อสังคม การประยุกต์ใช้หลักธรรมในแนวคิดนี้มุ่งพัฒนาผู้บริหารให้เป็นผู้นำทางจริยธรรม มิใช่เพียงผู้จัดการเชิงเทคนิค ในทางปฏิบัติ การจัดการเชิงคุณธรรมช่วยสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาให้กับองค์กร เพราะบุคลากรและประชาชนเห็นว่าการตัดสินใจต่าง ๆ ตั้งอยู่บนความถูกต้อง ไม่เลือกปฏิบัติ และไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน หลักธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ และความรับผิดชอบต่อสังคม จึงถูกนำมาใช้เป็นกรอบกำกับการบริหาร

ประเวศ วะสี อธิบายว่า สังคมที่ขาดคุณธรรมย่อมเผชิญวิกฤตการบริหารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การประยุกต์ใช้หลักธรรมในเชิงการจัดการจึงเป็นหัวใจของการปฏิรูปการปกครองและองค์กรให้เกิดความยั่งยืน

Kolb (2015) แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์มองว่าความรู้มิได้เกิดจากทฤษฎีเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ การสะท้อนผล และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมตามแนวคิดนี้จึงเน้นการนำหลักธรรมไปทดลองใช้ใน

สถานการณ์จริง แล้วเรียนรู้จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น Kolb (2015) เสนอว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นวงจรที่ประกอบด้วย การปฏิบัติ การสะท้อน การสรุปทบทวน และการนำไปใช้ใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพุทธศาสนาที่เน้นการปฏิบัติธรรมและการพิจารณาผลจากการกระทำของตน การประยุกต์ใช้หลักธรรมจึงมิใช่การท่องจำ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงลึก

UNESCO & Buddhist Studies (2018) แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธแนวคิด การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธมุ่งสร้างสมดุลระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักความพอประมาณ ความไม่เบียดเบียน และความรับผิดชอบร่วมกัน การประยุกต์ใช้หลักธรรมในแนวคิดนี้ ช่วยให้การพัฒนาไม่ทำลายทรัพยากรและคุณค่าทางสังคม UNESCO & Buddhist Studies (2018) ชี้ว่า พุทธธรรมสามารถเป็นฐานจริยธรรมของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเน้นการลดความโลภ ความโกรธ และความหลง การปกครองที่ยึดแนวคิดนี้จึงมุ่งสร้างความผาสุกระยะยาวมากกว่าความเจริญเติบโตระยะสั้น

2.2.3 ความหมายพระสุตตันตปิฎก

พระสุตตันตปิฎกนับเป็นหมวดพระธรรมคำสอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระไตรปิฎก เนื่องจากเป็นส่วนที่สะท้อนพระพุทธานุภาพซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลและหมู่ชนในโอกาสต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาชีวิต สังคม และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์อย่างเป็นระบบ ตามที่พระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยได้อธิบายไว้ว่า พระสุตตันตปิฎกเป็นหมวดคำสอนที่ปรากฏในรูปของพระสูตร อันเป็นคำสอนเชิงพรรณนา อุปมาอุปไมย และเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยพุทธกาล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554) ลักษณะดังกล่าวทำให้พระสุตตันตปิฎกแตกต่างจากพระวินยปิฎกซึ่งเน้นข้อบัญญัติ และพระอภิธรรมปิฎกซึ่งเน้นการอธิบายเชิงปรมาตมและนามธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายเพิ่มเติมว่า พระสุตตันตปิฎกเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมหลักธรรมเชิงปฏิบัติ ซึ่งสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาชีวิตและสังคมของมนุษย์ได้โดยตรง กล่าวคือ เป็นคำสอนที่ไม่หยุดอยู่เพียงการอธิบายความจริงเชิงปรัชญา แต่เน้นการนำไปใช้จริงในบริบทของมนุษย์ที่มีความแตกต่างทั้งด้านสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556) มุมมองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระสุตตันตปิฎกมีลักษณะเป็น “พุทธศาสนาเพื่อชีวิตและสังคม” อย่างแท้จริง

ในทำนองเดียวกัน พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เห็นว่าพระสุตตันตปิฎกเป็นคำสอนที่มีลักษณะเป็นธรรมเทศนา แสดงหลักความจริงตามธรรมชาติ โดยมุ่งให้มนุษย์เข้าใจความจริงของชีวิต และนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับธรรมชาติ (พุทธทาสภิกขุ, 2552) ความเห็นนี้ชี้ให้เห็นบทบาทของพระสุตตันตปิฎกในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาจิตสำนึกและจริยธรรมของมนุษย์ มากกว่าการยึดติดกับพิธีกรรมหรือรูปแบบภายนอก

ประเวศ วะสี ได้ขยายความหมายของพระสุตันตปิฎกไปสู่มิติทางสังคม โดยมองว่าพระสุตันตปิฎกเป็นแหล่งองค์ความรู้ด้านจริยธรรม สังคม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีพลัง (ประเวศ วะสี, 2558) แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าพระสุตันตปิฎกมิได้จำกัดอยู่เพียงบริบททางศาสนา หากแต่มีศักยภาพในการเป็นฐานคิดสำหรับการพัฒนานโยบายสาธารณะ การปกครอง และการจัดการสังคม

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ เสนอว่าพระสุตันตปิฎกควรถูกมองในฐานะฐานข้อมูลทางพุทธปรัชญาที่สะท้อนมุมมองด้านการปกครอง การบริหาร และความสัมพันธ์ทางสังคม เนื่องจากพระสูตรจำนวนมากกล่าวถึงการบริหารบ้านเมือง การปกครองสงฆ์ และการอยู่ร่วมกันของหมู่คณะ (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2561) ซึ่งสอดคล้องกับการนำพระสุตันตปิฎกมาศึกษาในเชิงรัฐศาสตร์และการบริหารเชิงพุทธ

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ได้เน้นบทบาทของพระสุตันตปิฎกในฐานะคัมภีร์ที่แสดงพระพุทธศาสนาในมิติของ “ศาสนาเพื่อสังคม” โดยชี้ว่าพระสูตรจำนวนมากสะท้อนความห่วงใยต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ในระดับครอบครัว ชุมชน และรัฐ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2557) ขณะที่อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ เห็นว่าพระสุตันตปิฎกเป็นคลังคำสอนที่เน้นเหตุผล ประสบการณ์ และการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน มากกว่าการยึดติดกับพิธีกรรมหรือความเชื่อเชิงไสยศาสตร์ (อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์, 2560)

โดยสรุป พระสุตันตปิฎกจึงมิได้เป็นเพียงหมวดพระธรรมคำสอนในเชิงศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นแหล่งองค์ความรู้เชิงพุทธปรัชญาที่มีศักยภาพสูงในการอธิบายชีวิต สังคม และการปกครอง และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ องค์กร และสังคมร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นฐานสำคัญสำหรับการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในงานวิจัยด้านการปกครองและการบริหารคณะสงฆ์ต่อไป

2.2.4 องค์ประกอบพระสุตันตปิฎก

องค์ประกอบพระสุตันตปิฎกพระสุตันตปิฎกเป็นหมวดพระธรรมคำสอนที่มีโครงสร้างชัดเจน โดยแบ่งออกเป็นนิกายต่าง ๆ ตามลักษณะเนื้อหาและรูปแบบการจัดหมวดหมู่ของพระสูตร องค์ประกอบเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นระบบของพระพุทธศาสนาในการถ่ายทอดคำสอนเพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟังและบริบทที่แตกต่างกัน

ทีมนิกาย เป็นนิกายที่รวบรวมพระสูตรขนาดยาว ซึ่งมักเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงโครงสร้างสังคม การเมือง การปกครอง และจักรวาลวิทยา เช่น อัคคัญญสูตร และจักกวัตติสูตร พระสูตรในทีมนิกายมีลักษณะอธิบายอย่างละเอียด ครอบคลุมเหตุการณ์และแนวคิดเชิงโครงสร้าง จึงเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาพุทธทัศน์ระดับรัฐ การปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับศีลธรรม (พระไตรปิฎก เล่ม 9 – 13)

มัชฌิมนิกาย เป็นนิกายที่รวบรวมพระสูตรขนาดกลาง โดยเน้นการสอนเฉพาะบุคคลหรือกลุ่มบุคคลตามสภาพปัญหา พระสูตรในนิกายนี้สะท้อนหลักการสอนแบบยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบุคคล (บุคคลาธิษฐาน) แสดงให้เห็นถึงแนวคิดการบริหารและการพัฒนามนุษย์ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล (พระไตรปิฎก เล่ม 12 – 15)

สังยุตตนิกาย เป็นนิกายที่จัดหมวดพระสูตรตามหัวข้อธรรม เช่น ชันธ์ อายตนะ อินทริย และมรรค ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของหลักธรรมในเชิงระบบ พระสูตรในนิกายนี้เหมาะสำหรับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมกับโครงสร้างสังคมและการจัดการองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา (พระไตรปิฎก เล่ม 16 – 19)

อังคุตตรนิกาย เป็นนิกายที่จัดพระสูตรตามลำดับจำนวนข้อธรรม ตั้งแต่ 1 ถึง 11 ข้อ ลักษณะดังกล่าวเอื้อต่อการนำหลักธรรมไปใช้ในเชิงบริหารและการปกครอง เนื่องจากสามารถนำไปเป็นกรอบหรือเกณฑ์ในการกำหนดแนวปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม (พระไตรปิฎก เล่ม 20 – 24)

ขุททกนิกาย เป็นนิกายที่รวบรวมคัมภีร์ย่อยหลากหลายประเภท เช่น ธรรมบท ชาดก อุทาน และอิติวุตตกะ เนื้อหาในขุททกนิกายมีทั้งเชิงวรรณกรรม เชิงศีลธรรม และเชิงสังคม จึงมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรมในระดับประชาชนทั่วไป (พระไตรปิฎก เล่ม 25 – 33)

นอกจากการแบ่งตามนิกายแล้ว ยังสามารถพิจารณาองค์ประกอบของพระสุตตันตปิฎก ในเชิงเนื้อหาได้อีกสองประการ คือ พระสูตรด้านการปกครองและรัฐศาสตร์ เช่น อัคคัณฺณสูตรและ จักกวัตติสูตร ซึ่งสะท้อนแนวคิดเรื่องกำเนิดรัฐ อำนาจ การปกครองโดยธรรม และอุดมคติของผู้ปกครอง (ป.อ. ปยุตโต, 2556) และ พระสูตรด้านสังคมและการบริหารชุมชน เช่น อปริหานิยธรรมสูตร และสาราณียธรรม ซึ่งเน้นการบริหารหมู่คณะ ความสามัคคี และการป้องกันความเสื่อมของสังคม (พระไตรปิฎก เล่ม 11)

องค์ประกอบทั้ง 7 ประการนี้แสดงให้เห็นว่าพระสุตตันตปิฎกมิได้เป็นเพียงคัมภีร์ศาสนา หากแต่เป็นแหล่งองค์ความรู้ที่ครอบคลุมมิติชีวิต สังคม และการปกครองอย่างเป็นระบบ

2.2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสุตตันตปิฎก

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสุตตันตปิฎกสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของนักวิชาการและพระนักวิจัยในการนำพระสูตรซึ่งเป็นคำสอนเชิงปฏิบัติของพระพุทธเจ้ามาวิเคราะห์และประยุกต์ใช้กับประเด็นร่วมสมัย โดยเฉพาะด้านการปกครอง การจัดการสังคม และการสร้างสันติภาพ งานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระสุตตันตปิฎกมิได้จำกัดบทบาทอยู่เพียงการศึกษาทางศาสนา หากแต่เป็นแหล่งองค์ความรู้ที่สามารถอธิบายโครงสร้างอำนาจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และกระบวนการบริหารจัดการได้อย่างเป็นระบบ

พระมหาสัญญา ขนติธมโม (2563) ได้ศึกษารูปแบบการปกครองสงฆ์จากพระสูตรในพระสุตตันตปิฎก โดยมุ่งวิเคราะห์หลักการปกครองที่ปรากฏในพระสูตร เช่น หลักอุปทานิยธรรม หลักสารณียธรรม และหลักธรรมาธิปไตย ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการปกครองสงฆ์ตามแนวพระสูตรเน้นการมีส่วนร่วมของหมู่คณะ การยึดธรรมเป็นหลัก และการป้องกันความเสี่ยงขององค์กรสงฆ์ งานวิจัยนี้สะท้อนว่าพระสุตตันตปิฎกเป็นฐานสำคัญของการกำหนดรูปแบบการปกครองสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ไตรรัตน์ ธนะประกอบภรณ์ (2561) ได้ศึกษาการสร้างสันติประชาคมจากหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก โดยเน้นการวิเคราะห์พระสูตรที่กล่าวถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การระงับความขัดแย้ง และการสร้างความสามัคคีในสังคม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน โดยเชื่อมโยงมิติทางจริยธรรมเข้ากับโครงสร้างทางสังคม

พระมหาวิชาญ กนตสีโล (2560) มุ่งบูรณาการหลักสารณียธรรมและอุปทานิยธรรมจากพระสูตรเพื่อจัดการความขัดแย้งทางสังคม งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าพระสูตรในพระสุตตันตปิฎกให้ความสำคัญกับการสร้างความเมตตา ความไว้วางใจ และความร่วมมือในหมู่คน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งอย่างสันติ วิธีการดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในระดับชุมชนองค์กร และสังคมโดยรวม

พระอธิการพิรัชเดช มหามนตรี (2562) ศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกที่มีความสอดคล้องกับหลักการและรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยพบว่าหลักธรรมหลายประการ เช่น หลักธรรมาธิปไตย หลักความเสมอภาค และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความสอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยสมัยใหม่ งานวิจัยนี้สะท้อนศักยภาพของพระสุตตันตปิฎกในการเป็นฐานคิดทางจริยธรรมของระบบการเมืองร่วมสมัย

ปรัชญ์ งามสมภาค (2560) ได้ศึกษาการประยุกต์หลักธรรมจากพระสูตรกับการปกครององค์กรรัฐวิสาหกิจ โดยวิเคราะห์องค์กรที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการ งานวิจัยพบว่าการนำหลักธรรมจากพระสุตตันตปิฎก เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการยึดประโยชน์ส่วนรวมมาใช้ในการบริหาร ช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพและความยั่งยืนขององค์กร ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าพระสุตตันตปิฎกสามารถเชื่อมโยงกับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

พระครูวินัยธรอริษฐ์ สุทฺธโธ (2561) ศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมจากพระสูตรเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมือง โดยเน้นการสร้างจิตสำนึกทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมและความรับผิดชอบ งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่าพระสุตตันตปิฎกสามารถเป็นกรอบทางจริยธรรมในการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองที่โปร่งใสและเป็นธรรม

ชุมพร สังขปรีชา (2559) วิเคราะห์แนวคิดรัฐและความเสื่อมของอำนาจรัฐจากมุมมองเชิงพุทธในพระสุตันตปิฎก โดยชี้ให้เห็นว่าพระสูตรหลายบทได้อธิบายกลไกแห่งความเสื่อมของรัฐอันเกิดจากการละเลยศีลธรรมและความยุติธรรม งานวิจัยนี้ช่วยขยายมิติการศึกษาพระสุตันตปิฎกไปสู่การวิเคราะห์เชิงรัฐศาสตร์และปรัชญาการเมือง

โดยสังเคราะห์ภาพรวมของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าพระสุตันตปิฎกถูกนำมาใช้เป็นฐานแนวคิดในการอธิบายและพัฒนาการปกครอง การจัดการความขัดแย้ง การสร้างสันติภาพ และการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งศึกษาประเด็นเฉพาะด้าน จึงยังเปิดพื้นที่ให้มีการบูรณาการหลักธรรมจากพระสุตันตปิฎกเพื่อพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบและเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยร่วมสมัยต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Sources) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนาเฉพาะกลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ที่ควรจะเป็น ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย 3 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 ศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1. แหล่งข้อมูล
2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 2 ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1. แหล่งข้อมูล
2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 3 เสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1. แหล่งข้อมูล
2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 1 ศึกษาหลักฐานในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1. แหล่งข้อมูล

การวิจัยระยะนี้ เป็นการมุ่งศึกษาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของคณะสงฆ์ ประวัติศาสตร์กับปัจจุบัน ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการศึกษา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและอื่น ๆ ทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องได้แก่ เอกสารทางวิชาการ ตำรา งานนิพนธ์ของนักปราชญ์ที่สำคัญ ๆ บทความ วารสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ รวมถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทย ซึ่งเป็นเป้าหมาย ตลอดถึงหน่วยงานภาครัฐ พระสงฆ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยศึกษาเฉพาะบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานภาครัฐที่กำกับ ดูแล ติดตามงาน พระพุทธศาสนารวมถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาผ่านตัวแทนที่เป็นพระสงฆ์ ตามขอบเขตเนื้อหา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามกรอบแนวคิดในการวิจัย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยระยะที่ 1 ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยอ่านเนื้อหาของเอกสารอย่างละเอียด โดยการวิจัยเชิงเอกสารในครั้งนี้ผู้วิจัยจะบันทึกข้อมูลที่ปรากฏนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างการเมืองการปกครอง ความเป็นพลเมืองกับการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ตามกรอบวิจัย จากนั้นอ่านสอบทานนัยสำคัญของเนื้อหาในอีกครึ่งหนึ่ง และสอบทานจากเอกสารที่มีเนื้อหารายละเอียดใกล้เคียงกันเพื่อสอบทานนัยสำคัญที่ปรากฏในเอกสารเหล่านั้น แล้วนำนัยสำคัญในข้อความเหล่านั้นไปรวบรวมเรียบเรียง วิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อนำไปใช้กำหนดกรอบในการวิจัยในขั้นตอนต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลทำการวิเคราะห์เอกสารไปพร้อมกับการศึกษาภาคสนาม คือการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมโดยใช้พื้นที่ภาคใต้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูลในการศึกษาดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) รวมทั้งกรณีศึกษาเฉพาะในพื้นที่วิจัย (Case Study) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) ตามขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

เชิงคุณภาพของ ไมล์ และ ฮูเบอร์แมน (M.B. Miles, & A.M. Huberman 1994 : 10-11) ที่ได้เสนอแนะถึงขั้นตอนการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพจากการวิจัยในรายละเอียดว่าประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การลดข้อมูล (Data Reduction) การจัดรูปข้อมูล (Data Display) การร่างข้อสรุป และการยืนยัน (Conclusion Drawing and Verification) โดยมีรายละเอียดของการดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

4.1 การลดข้อมูล หมายถึง กระบวนการคัดเลือกการเน้นการทำให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจง่าย การย่อความ และการแปลงข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบของข้อมูลดิบให้พร้อมสำหรับการนำไปใช้ในขั้นตอนต่อไป การจัดทำกับข้อมูลด้วยการลดข้อมูลนี้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดการทำวิจัยรวมถึงก่อนที่จะเริ่มทำการวิจัยต้องมีการวางแผนเกี่ยวกับแนวการลดข้อมูล นับตั้งแต่การระบุมุมมองแนวคิดการวิจัย กรณีสึกษาที่ต้องทำการวิจัย ปัญหาการวิจัย และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เหมาะสมสิ่งที่ผู้วิจัยกระทำในการลดข้อมูล คือ การเขียนสรุป การให้รหัส การร่างหัวข้อย่อยที่เกี่ยวข้อง การจัดกลุ่มการสร้างหลักในการจำแนกกลุ่มของข้อมูล และการเขียนบันทึกเพื่อเตือนความจำหรือความคิดที่ร่างไว้

4.2 การจัดรูปข้อมูล หมายถึง การสร้างรูปแบบข้อมูลที่สามารถสื่อสารกับผู้อ่านให้เข้าใจได้โดยง่าย เช่น การแสดงข้อมูลด้วยตาราง แผนภาพ เป็นต้น

4.3 การร่างข้อสรุปและการยืนยัน หมายถึง การตีความ การทำความเข้าใจถึงรูปแบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมา เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นรูปเล่มในรายงานการวิจัย โดยเป็นข้อสรุปที่ได้รับการตรวจสอบยืนยันถึงความเที่ยงตรงแล้วด้วยวิธีการต่าง ๆ

ระยะที่ 2 ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

การวิจัยในระยะนี้ เป็นการมุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 มาสร้างแบบสัมภาษณ์ เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยมีวิธีการศึกษา และมีรายละเอียดการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. แหล่งข้อมูล

การวิจัยระยะนี้ ใช้แหล่งข้อมูล ดังนี้

แหล่งข้อมูลที่จะใช้ในการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ตามหลักพุทธธรรม ผู้วิจัยกำหนดไว้จาก 2 แหล่ง ดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ ข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นแนวทาง และนำมากำหนดเป็นเครื่องมือศึกษาการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบ

ประชาธิปไตยของประชาชนตามหลักพุทธธรรม

1.2 แหล่งข้อมูลที่เป็นคน ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดจากบุคคลทุกภาคส่วน ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งข้าราชการ นักการเมืองทั้งในระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ท้องถิ่น นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ผู้มียุทธศาสตร์ทางการปกครอง สามเณร นักวิชาการจากสถาบันทางการศึกษาภาคประชาชน โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามคุณสมบัติ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และสอดคล้องกับที่ผู้วิจัยได้ระบุไว้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือผู้ทรงคุณวุฒิตามคุณสมบัติ ได้จำนวน 30 รูป/คน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนา พระสังฆาธิการ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำกับติดตาม ดูแล ออกกฎระเบียบ ข้อบังคับ ในการส่งเสริมและสนับสนุนงานด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 10 รูป ได้แก่

- ลำดับที่ 1 พระเทพสิริวิจิตรเวที (ป.ธ.4) เจ้าคณะภาค 16
- ลำดับที่ 2 พระเมธีวชิราภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช (ธ)
- ลำดับที่ 3 พระเทพวิสุทธิญาณ (ป.ธ.5) อดีตเจ้าคณะแขวงวชิรพยาบาล (ธ)
- ลำดับที่ 4 พระครูโพธิธรรมวุฒิ เจ้าคณะตำบลลิขิต จังหวัดนครศรีธรรมราช (ธ)
- ลำดับที่ 5 พระปลัดสุธรรมรัตน์ สุจินโณ เจ้าอาวาสวัดบูรณาราม เจ้าคณะตำบล คลัง (ม)
- ลำดับที่ 6 พระสุนทรวิจิตรนายก เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี (ธ)
- ลำดับที่ 7 พระวัชรปริยัตยาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี (ม)
- ลำดับที่ 8 พระครูสุภัทรรธรรมโชติ เจ้าคณะอำเภอ ท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ม)
- ลำดับที่ 9 พระครูอิทธิพลญาณ เลขาอนุการรองเจ้าคณะภาค 16 (ธ)
- ลำดับที่ 10 พระครูถาวรศีลาจารย์ เจ้าคณะจังหวัดชุมพร (ธ)

กลุ่มที่ 2 นักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นักกฎหมาย ข้าราชการด้านการปกครอง จำนวน 10 รูป/คน

ลำดับที่ 1 พระมหาวิโรจน์ ปภสฺสโร ป.ธ.8

ลำดับที่ 2 นางอุดมพร เอกเอี่ยม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ลำดับที่ 3 นายเสน่ห์ สิงห์น้อย ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครศรีธรรมราช

ลำดับที่ 4 จำสับเอกพิรพร อุติผล วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลำดับที่ 5 นางประวีร์ พรหมานอก ผู้อำนวยการสำนักงานพุทธศาสนาจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลำดับที่ 6 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร เพ็งจันทร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี

คนที่ 7 นายณรงค์ พลวิชัย ทนายความ

คนที่ 8 นายเฉลิมโชค ณ พัทลุง

คนที่ 9 นายเอกวุฒิ บุตรโคษา

คนที่ 10 นางสาวนลินรัตน์ ชูธรรม เจ้าหน้าที่สำนักงาน มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

กลุ่มที่ 3 นักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ หน่วยงานภาครัฐ/วัฒนธรรม

ลำดับที่ 1 พระกิตติวรประสาธน์ (ป.ธ.3)

ลำดับที่ 2 พระครูสุธีศีลวัฒน์, ดร. เจ้าอาวาสวัดสามัคคีผดุงพันธ์ (ธ)

ลำดับที่ 3 พระครูวุฒิชัยการโกศล, ดร. เจ้าคณะอำเภอตะกั่วป่า-กะปง-ท้ายเหมือง เจ้าอาวาสวัดโคกเคียน

ลำดับที่ 4 พระครูปลัดสุวัฒนญาณคุณ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ลำดับที่ 5 พระมหาวิรัช วีระโย ป.ธ.5 เลขานุการรองเจ้าคณะภาค 17 - 18 (ธ)

ลำดับที่ 6 พระครูปลัดปฏิภาณ สุรปฏิภาณ

ลำดับที่ 7 พระครูวินัยธรนันทนัฐ วิสุทโธ

ลำดับที่ 8 พระครูธรรมธรรสมุน อุตตทนโต (พัชรจารย์ยะ)

ลำดับที่ 9 พระอาทิตย์ ขนติโก (ไกรนรา)

ลำดับที่ 10 พระกรกฎากร โฆสธมโม (นยอด)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งมีการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดย

กำหนดประเภทเครื่องมือการวิจัยและขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

3.1 การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร (Documentary Sources) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ประกอบด้วย

3.1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาหลักธรรม พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และอื่น ๆ ทั้งฉบับภาษาบาลี และภาษาไทย

3.1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ ตำรา งานนิพนธ์ของนักปราชญ์ที่สำคัญ ๆ บทความ วารสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ รวมถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทย ซึ่งเป็นเป้าหมาย ตลอดถึงหน่วยงานภาครัฐ พระสงฆ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยศึกษาเฉพาะบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานภาครัฐที่กำกับ ดูแล ติดตามงานพระพุทธศาสนา รวมถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาผ่านตัวแทนที่เป็นพระสงฆ์ ตามขอบเขตเนื้อหาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามกรอบแนวคิดในการวิจัย

3.2 กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

3.3 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) ด้วยวิธีการจัดเตรียมร่างโครงสร้างคำสัมภาษณ์ และกำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือวิจัย โดยการปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัย และให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ แสดงความคิดเห็น หลังจากนั้นนำไปปรับปรุง แก้ไขตามคำแนะนำให้เหมาะสม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยมีวิธีการสร้าง พัฒนา และตรวจสอบเครื่องมือตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

ขั้นที่ 2 สร้างตารางวิเคราะห์เนื้อหาที่ต้องการศึกษาในแต่ละองค์ประกอบ และเขียนคำถามปลายเปิดเพื่อเป็นโครงสร้างเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ที่จะใช้ในการวิจัย

ขั้นที่ 3 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างและพัฒนาขึ้นให้อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 รูป/คน พิจารณาความเหมาะสม ความชัดเจน และนำมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะซึ่งผู้เชี่ยวชาญ 5 รูป/คน ได้แก่

1. รองศาสตราจารย์.ดร.นพพร บัวอินทร์
2. รองศาสตราจารย์ ดร. สุเทพ สุวีรางกูร
3. พระมหาอรุณ ปณฺณารุโณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญจิรา วิจิตรวรารักษ์

5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรวาล สุขไมตรี

ขั้นที่ 4 นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับแก้ไขแล้วไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ที่คัดเลือกมาด้วยวิธีแบบเจาะจง จำนวน 30 รูป/คน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis) และนำผลการวิเคราะห์มาเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเป็นได้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง มีข้อมูลบางส่วนที่ต้องทำการรวบรวมข้อมูลมาประกอบกันให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงดำเนินการออกแบบวิธีการรวบรวมข้อมูลที่มีความหลากหลาย เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่สมบูรณ์ และมีความน่าเชื่อถือในระดับสูง มีวิธีการและขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับโดยทำการรวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเปรียบเทียบความเหมือนความต่าง เพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ การวิเคราะห์เอกสารไปพร้อม ๆ กันกับการศึกษาภาคสนาม คือการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมโดยใช้พื้นที่ประเทศไทยเป็นหลัก ดังนี้

4.1 การรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยอ่านเนื้อหาของเอกสารอย่างละเอียดเพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นก่อนลงพื้นที่วิจัย

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มีขั้นตอนประกอบด้วย

1) ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อขออนุญาตเข้าทำการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ตามที่กำหนดไว้ในการทำวิจัย

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล ใช้เวลาในการสัมภาษณ์ รูป/คน ละไม่เกินประมาณ 60 นาที

3) ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เพื่อสัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้

4) ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้จนครบทุกประเด็น โดยขณะที่สัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ผู้วิจัยจะขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึก การบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

5) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) อย่างไรก็ตาม การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญโดยขออนุญาตในการจดบันทึก บันทึกเสียงและบันทึกภาพนิ่งในภาคสนามวิจัย คือ ตั้งแต่ก่อนเข้าภาคสนาม ระหว่าง และหลังจากออกจากภาคสนาม แล้วทำการจัดแฟ้มข้อมูลเพื่อให้ความพร้อมในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

4.3 การเก็บรวบรวมจากวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่บกพร่องโดยไม่มีการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย แต่จะเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นในกิจกรรมแล้วนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น โดยไม่มีการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ทุกขั้นตอน เป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตจะอยู่นอกวงของผู้ถูกสังเกต โดยทำตนเป็นบุคคลภายนอก และมีการเริ่มสังเกตตั้งแต่วินาทีแรกในการลงพื้นที่วิจัยเพื่อเก็บข้อมูล ตลอดเวลาของการวิจัยพร้อมกับการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก

5. อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยระยะที่ 3 ศึกษาบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นจำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์เพื่อช่วยการบันทึก การเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

- 5.1 เครื่องบันทึกเสียง แบบ MP 3
- 5.2 เครื่องบันทึก Video เพื่อบันทึกการสนทนากลุ่ม
- 5.3 กล้องถ่ายภาพนิ่ง
- 5.4 คอมพิวเตอร์
- 5.5 อุปกรณ์ในการบันทึกและถ่ายทอดองค์ความรู้

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูลในการศึกษา ดังนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview: ID) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นรายบุคคล (Key Informants) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) รวมทั้งกรณีศึกษาเฉพาะในพื้นที่วิจัย (Case Study) ศึกษาบทบาทความสัมพันธ์ของการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนตามหลักพุทธธรรมทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Inductive Analysis) วิธีการบูรณาการ (Integrate) และ

ควบคุมคุณภาพงานวิจัยด้วยเทคนิคการวิเคราะห์สามเส้า (Triangulation Techniques) รายละเอียดดังนี้

6.1 การวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพจากการวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การเก็บข้อมูล (Data Collection) การลดทอนข้อมูล (Data Reduction) การจัดรูปและนำเสนอข้อมูล (Data Display) การสรุปและยืนยันผล (Conclusion and Verification) ตามขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของไมล์ และฮูเบอร์แมน ที่ได้เสนอแนะถึงขั้นตอนการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพจากการวิจัย ในรายละเอียดว่าประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การลดข้อมูล (Data Reduction) การจัดรูปข้อมูล (Data Display) และ การร่างข้อสรุป และการยืนยัน (Conclusion Drawing and Verification) โดยมีรายละเอียดของการดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) การลดข้อมูล หมายถึง กระบวนการคัดเลือก การเน้น การทำให้อยู่ในรูปที่เข้าใจง่าย การย่อความ และการแปลงข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบของข้อมูลดิบให้พร้อมสำหรับการนำไปใช้ในขั้นตอนต่อไป การจัดทำกับข้อมูลด้วยการลดข้อมูลนี้ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดการทำวิจัย รวมถึงก่อนที่จะเริ่มทำการวิจัยก็ต้องมีการวางแผนเกี่ยวกับแนวการลดข้อมูล นับตั้งแต่การระบุกรอบแนวคิดการวิจัย กรณีสึกษาที่ต้องการทำวิจัย ปัญหาการวิจัย และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เหมาะสม สิ่งที่ผู้วิจัยกระทำในการลดข้อมูล คือ การเขียนสรุป การให้รหัส การร่างหัวข้อย่อที่เกี่ยวข้อง การจัดกลุ่ม การสร้างหลักในการจำแนกกลุ่มของข้อมูล และการเขียนบันทึกเพื่อเตือนความจำหรือความคิดที่ร่างไว้

2) การจัดรูปแบบข้อมูล หมายถึง การสร้างรูปแบบข้อมูลที่สามารถสื่อสารกับผู้อ่านให้เข้าใจได้โดยง่าย เช่น การแสดงข้อมูลด้วยตาราง แผนภาพ เป็นต้น

3) การร่างข้อสรุปและการยืนยัน หมายถึง การตีความ การทำความเข้าใจถึงรูปแบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมา เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นรูปเล่มในรายงานการวิจัย โดยเป็นข้อสรุปที่ได้รับการตรวจสอบยืนยันถึงความเที่ยงตรงแล้วด้วยวิธีการต่าง ๆ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้เทคนิคสามเส้า (Triangulation Techniques) ในการควบคุมคุณภาพของงานวิจัยโดยใช้เทคนิคต่างวิธี (Method Triangulation) ในการเปรียบเทียบข้อมูลประกอบด้วย สารัตถะหรือโครงสร้างสำคัญของคุณลักษณะศึกษาบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ที่ได้จากการศึกษาตามแนวทางปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Research) สารัตถะจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และสารัตถะจากการสนทนากลุ่มโดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ของการพัฒนางานวิจัยได้อย่างเที่ยงตรงมากขึ้น (Patton 1990 : 464-466 อ้างใน ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และ สุภาพ ฉัตรภรณ์ 2553 : 259)

ระยะที่ 3 เสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการ

ปกครองคณะสงฆ์

เพื่อศึกษาแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อวิเคราะห์ข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 และ ระยะที่ 2 มาสร้างแบบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brainstorming) โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะลักษณะร่วม (Common Character) รวมถึงหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) วิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อนำไปสู่การสร้างรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

1. แหล่งข้อมูล การวิจัยระยะนี้ใช้แหล่งข้อมูล ดังนี้

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ผู้วิจัยกำหนดไว้จาก 2 แหล่ง ดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ ข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 และ ระยะที่ 2 นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นแนวทางและมากำหนดเป็นเครื่องมือวิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

1.2 การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการระดมสมอง (Brainstorming) โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะลักษณะร่วม (Common Character) รวมถึงหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) และวิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย เพื่อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งได้คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญตามคุณสมบัติ จำนวน 10 รูป/คน

- (1) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนา
- (2) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านการวิจัย รัฐศาสตร์/รัฐประศาสนศาสตร์
- (3) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านการเมืองการปกครอง ดังมีรายนาม ต่อไปนี้

1. พระธรรมกิตติเมธี, ป.ธ.๙ ดร.
2. พระครูโสภณธรรมโชติ โชติวโร (สิริโรจน์บริรักษ์), ดร.
3. พระศิวก ร ญญาโณ (สังข์ทอง), ดร.
4. พระครูสุทธิเมธาวุฒน์ สุทธิวโน (สัพโส), ดร.
5. พระสังฆรักษ์ ยศวีร์ ปมุตโต (เวชบุตร), ดร.
6. พระมหาชินกร สุจิตโต (ทองดี), ดร.

7. ดร.ชัยวิทย์ ฤทธิพิชัยวัฒน์
8. รศ.ดร.สุกิจ ชัยมุสิก
9. ผศ.ดร.ปณณพงศ์ วงศ์นาครี
10. ดร. บุรณิมา ฤกษ์ชัย
11. ดร. สมภาพ ระงับทุกข์
12. ผศ.ดร. เกษภา ผาทอง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งมีการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยกำหนดประเภทเครื่องมือการวิจัย และขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

2.1 ร่างและสร้างคำถามในการสนทนากลุ่มเฉพาะประชุมผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญ (Expertise Meeting) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องของรูปแบบงานวิจัย

2.2 รวบรวมข้อมูลทั้งหมด นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์

2.3 ร่างผลการวิจัยพร้อมรูปแบบงานวิจัยที่ค้นพบ

2.4 สรุปผลการวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง มีข้อมูลบางส่วนที่ต้องทำการรวบรวมข้อมูลมาประกอบกันให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงดำเนินการออกแบบวิธีการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่สมบูรณ์ และมีความน่าเชื่อถือในระดับสูง มีวิธีการและขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

3.1 การรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอื่น ๆ ทั้ง ฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย โดยเฉพาะศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย 45 เล่ม ทั้งออนไลน์และออฟไลน์) ตลอดจนผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยอ่านเนื้อหาของเอกสารอย่างละเอียด เพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นก่อนลงพื้นที่วิจัย

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) มีขั้นตอนประกอบด้วย

1) ผู้วิจัยจะทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากโครงการหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือไปยังผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders)

2) เชิญผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ จากการสุ่มแบบเจาะจง โดยวิธีสนทนากลุ่มเฉพาะแต่ละกลุ่มนั้น จะใช้เวลาดำเนินการกลุ่มละประมาณ 3 ชั่วโมง

3) ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ และจัดส่งรายละเอียดที่จำเป็นเพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะได้พิจารณาก่อนดำเนินการ

4) ดำเนินการสนทนากลุ่มเฉพาะ ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้จนครบทุกประเด็น โดยขณะที่จัดการสนทนากลุ่มเฉพาะนั้น ผู้วิจัยจะขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึกการบันทึกเสียงและบันทึกภาพหนึ่งประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ

5) นำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะมาวิเคราะห์เพื่อเสริมข้อมูลในประเด็นที่ยังบกพร่องจากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในครั้งนี้ โดยจะขออนุญาตผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านในการจดบันทึก บันทึกเสียง และบันทึกภาพหนึ่งในภาคสนามวิจัย คือ ตั้งแต่ก่อนเข้าภาคสนาม ระหว่าง และหลังออกจากภาคสนามแล้วทำการจัดแฟ้มข้อมูลเพื่อให้พร้อมในการที่จะวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่บกพร่อง โดยไม่มีการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย แต่จะเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นในกิจกรรมแล้วนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น โดยไม่มีการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทุกขั้นตอน เป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตจะอยู่นอกวงผู้ถูกสังเกต โดยทำตนเป็นบุคคลภายนอก และมีการเริ่มสังเกตตั้งแต่ครั้งแรกในการลงพื้นที่วิจัยเพื่อเก็บข้อมูลวิจัยต่าง ๆ ตลอดเวลาของการวิจัยพร้อม ๆ กับการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ

4. อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยระยะที่ 3 ศึกษาบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นจำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์เพื่อช่วยการบันทึก การเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

4.1 เครื่องบันทึกเสียง แบบ MP 3

4.2 เครื่องบันทึก Video เพื่อบันทึกการสนทนากลุ่ม

4.3 กล้องถ่ายภาพนิ่ง

4.4 คอมพิวเตอร์

4.5 อุปกรณ์ในการบันทึกและถ่ายทอดองค์ความรู้

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูลในการศึกษา ดังนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) และจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) รวมทั้งกรณีศึกษาเฉพาะในพื้นที่วิจัย (Case study) เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย เพื่อนำไปสู่การสร้างรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ที่เหมาะสมและควรจะเป็น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Inductive Analysis) วิธีการบูรณาการ (Integrate) และควบคุมคุณภาพงานวิจัยด้วยเทคนิคการวิเคราะห์สามเส้า (Triangulation Techniques) รายละเอียด ดังนี้

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพจากการวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การเก็บข้อมูล (Data Collection) การลดทอนข้อมูล (Data Reduction) การจัดรูปและนำเสนอข้อมูล (Data Display) การสรุปและยืนยันผล (Conclusion and Verification) ตามขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของไมล์ และฮูเบอร์แมน ที่ได้เสนอแนะถึงขั้นตอนการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพ

จากการวิจัย ในรายละเอียดว่าประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การลดข้อมูล (Data Reduction) การจัดรูปข้อมูล (Data Display) และ การร่างข้อสรุป และการยืนยัน (Conclusion Drawing and Verification) โดยมีรายละเอียดของการดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) การลดข้อมูล หมายถึง กระบวนการคัดเลือก การเน้น การทำให้อยู่ในรูปที่เข้าใจง่าย การย่อความ และการแปลงข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบของข้อมูลดิบให้พร้อมสำหรับการนำไปใช้ในขั้นตอนต่อไป การจัดทำกับข้อมูลด้วยการลดข้อมูลนี้ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดการทำวิจัย รวมถึงก่อนที่จะเริ่มทำการวิจัยก็ต้องมีการวางแผนเกี่ยวกับแนวการลดข้อมูล นับตั้งแต่การระบุนกรอบแนวคิด การวิจัย กรณีศึกษาที่ต้องการทำวิจัย ปัญหาการวิจัย และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เหมาะสม สิ่งที่ผู้วิจัยกระทำในการลดข้อมูล คือ การเขียนสรุป การให้รหัส การร่างหัวข้อย่อยที่เกี่ยวข้อง การจัดกลุ่ม การสร้างหลักในการจำแนกกลุ่มของข้อมูล และการเขียนบันทึกเพื่อเตือนความจำหรือความคิดที่ร่างไว้

2) การจัดรูปข้อมูล หมายถึง การสร้างรูปแบบข้อมูลที่สามารถสื่อสารกับผู้อ่านให้เข้าใจได้ โดยง่าย เช่น การแสดงข้อมูลด้วยตาราง แผนภาพ เป็นต้น

3) การร่างข้อสรุปและการยืนยัน หมายถึง การตีความ การทำความเข้าใจถึงรูปแบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมา เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นรูปเล่มในรายงานการวิจัย โดยเป็นข้อสรุปที่ได้รับการตรวจสอบยืนยันถึงความเที่ยงตรงแล้วด้วยวิธีการต่าง ๆ

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้เทคนิคสามเส้า (Triangulation Techniques) ในการควบคุมคุณภาพของงานวิจัยโดยใช้เทคนิคต่างวิธี (Method Triangulation) ในการเปรียบเทียบข้อมูล ประกอบด้วย สารัตถะหรือโครงสร้างสำคัญของคุณลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ที่ได้จากการศึกษาตามแนวทางปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Research) สารัตถะจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และสารัตถะจากการสนทนากลุ่มโดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ของการพัฒนางานวิจัยได้อย่างเที่ยงตรงมากขึ้น (ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และสุภาพ นัตรารณณ์, 2555, หน้า 259)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1. เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ 2. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ 3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 30 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญจำนวน 12 รูป/คน เพื่อใช้ในการตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องของข้อมูลผลการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถนำเสนอได้เป็น 5 ประเด็นหลัก ดังนี้

- 4.1 ผลการศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 4.2 ผลการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 4.3 ผลการศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 4.4 ผลการวิเคราะห์แนวทางจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ
- 4.5 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

4.1 ผลการศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

การปกครองในพระพุทธศาสนาเราที่ปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก โดยเฉพาะ อัครคัมภีร์สุตตรและจกักรัตตสุตตร เชื่อมโยงกับระบอบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ซึ่งดำเนินการภายใต้กรอบของพระราชาบัญญัติคณะสงฆ์ และแนวคิดดังกล่าวช่วยอธิบายรากฐานทางจริยธรรมของระบบการปกครองคณะสงฆ์ ในมิติของรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นที่มาของอำนาจ และความชอบธรรมของผู้ว่าในอัครคัมภีร์สุตตร พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายว่า การเกิดขึ้นของผู้ว่าในสังคมสะท้อนหลักความชอบธรรมของอำนาจการปกครอง ที่เกิดจากการยอมรับของหมู่ชน มิใช่เพียงฐานะทางกำเนิดหรือได้อำนาจโดยการใช้กำลัง เมื่อพิจารณาในบริบทของการปกครองคณะสงฆ์แล้ว ระบบการแต่งตั้งผู้ปกครองคณะ

สงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น แม้จะมีโครงสร้างแบบลำดับชั้นเช่น สมเด็จพระสังฆราช เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส และพระลูกวัด แต่การปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำสงฆ์ยังคงต้องอยู่บนความยอมรับของหมู่คณะ และการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยด้วย ซึ่งเป็นหลักความชอบธรรมและจริยธรรม ทางศาสนาดังนั้น การบริหารองค์กรสงฆ์ ในจักรกัตติสูตรนั้นควรตั้งอยู่บน ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งผู้นำควรนำแนวคิดการปกครองแบบผู้นำต้องใช้ธรรมะเป็นหลักในการปกครองจริง ๆ หากผู้ปกครองละเลยธรรมะ สังคมย่อมเสื่อมถอย คณะสงฆ์ต้องยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ในเชิงรัฐศาสตร์

การปกครองคณะสงฆ์ต้องเป็นรูปแบบหรือการบริหารที่มีบรรทัดฐานทางศีลธรรมเป็นกรอบกำกับคือแม้จะมีโครงสร้างทางกฎหมายรองรับแล้ว แต่ต้องนำหลักธรรมและพระวินัยเป็นฐานสำคัญของการใช้อำนาจในองค์กรสงฆ์ จริยธรรมของผู้นำสงฆ์กับหลักทศพิธราชธรรมเป็นหลักคุณธรรมสำหรับผู้ปกครอง ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับผู้นำคณะสงฆ์ได้เช่นความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ความอดทน และความยุติธรรม หลักธรรมเหล่านี้ ทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมของผู้นำในการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของหมู่คณะเมื่อเชื่อมโยงกับการปกครองคณะสงฆ์ และผู้นำสงฆ์ในทุก ระดับจำเป็นต้องดำรงตนให้เป็นแบบอย่างทั้งด้านศีลธรรมและการบริหาร เพื่อให้เกิดความเชื่อถือจาก พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชน ระบบการปกครองคณะสงฆ์ในพระไตรปิฎกที่เชื่อมโยงกับการ ปกครองคณะสงฆ์ได้ 3 หลักสำคัญได้แก่

1. หลักความชอบธรรมของอำนาจจากอัครัญญสูตรชี้ว่าอำนาจต้องได้รับการยอมรับจากหมู่คณะ
2. หลักการปกครองจากจักรกัตติสูตรเสนอการปกครองแบบธรรมาธิปไตย
3. หลักจริยธรรมของผู้นำจากทศพิธราชธรรมเป็นกรอบคุณธรรมของผู้ปกครอง

หลักแนวคิดนี้ ช่วยอธิบายการปกครองคณะสงฆ์ได้ ให้เป็นไปตามระบบการบริหารตามกฎหมาย แต่ยังมีรากฐานอยู่บนหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำหน้าที่กำกับกำกับการใช้อำนาจและ กำหนดคุณลักษณะของผู้นำสงฆ์การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ จะต้องเชื่อมโยงแนวคิดจาก พระไตรปิฎกกับระบบการปกครองคณะสงฆ์ให้เข้ากันได้และช่วยให้เห็นมิติทางรัฐศาสตร์ของ พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน คือ พระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงระบบความเชื่อหรือศีลธรรมส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดระเบียบสังคมและการใช้อำนาจในการบริหารองค์กร ดังนั้น การนำแนวคิดจากอัครัญญสูตร จักกัตติสูตร และทศพิธราชธรรมมาประยุกต์ใช้กับการ ปกครองคณะสงฆ์ในภาค 16 นั้นจะช่วยเสริมสร้างระบบการบริหารให้มีทั้งความชอบธรรมทางศาสนา และความเป็นระบบทางกฎหมายมากขึ้น และส่งผลให้การปกครองคณะสงฆ์มีความมั่นคง ตลอด สามารถตอบสนองต่อบทบาทของพระพุทธศาสนาในสังคมร่วมสมัยได้อย่างชัดเจน ดังนั้นในเรื่องการ

ปกครองคณะสงฆ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ยืนยัน ในหลักของศีลสมาธิ ปัญญา คือถ้าหากบุคคลอยู่ในศีล แม้กระทั่งตัวพระสงฆ์เองอยู่ในกรอบของศีลธรรมแล้วก็สามารถที่จะทำให้การปกครองคณะสงฆ์มีความง่ายขึ้น มีความ น่าอยู่มากขึ้น มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้น แต่การปกครองคณะสงฆ์ยังต้องใส่กรอบหรือกระบวนการ การใช้กฎหมายที่มั่นคงมากขึ้น ต้องอยู่ในกฎหมายของบ้านเมืองด้วยการเสียสละเป็นหลักธรรมที่จะต้องมียึดมั่นในผู้นำอยู่แล้วสุดท้ายแล้วก็ไม่พ้นถึงเรื่องศีลสมาธิและปัญญาเป็นพื้นฐานสำคัญของผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครองของผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคมในยุคปัจจุบัน (พระวชิรปริยัตยาภรณ์. (2568, 18 กรกฎาคม). เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี (ม). สัมภาษณ์

การอธิบายเชิงบูรณาการในมุมมองของ ผู้ให้สัมภาษณ์ สามารถสะท้อนให้เห็นอย่างเป็นระบบว่าหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ อักคัณณสูตร จักกวัตติสูตร และอปริหานิยธรรม 7 สามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งระดับนโยบาย ระดับโครงสร้าง และระดับปฏิบัติการของการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในระดับนโยบายหลักอักคัณณสูตร โดยนำไปทำหน้าที่เป็นฐานสำคัญในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจนั้น หมายถึง การเป็นผู้นำ จะต้องคำนึงถึงการบริหารจัดการของอำนาจ ของตนเอง การใช้อำนาจจะต้องมีความชอบธรรม อย่างเดียวไม่ได้ จะต้องมีความดี และหลักธรรมที่จะต้องมา ควบคู่กันไป โดยเน้นอำนาจต้องตั้งอยู่บนการยอมรับของหมู่คณะ มิใช่เพียงการกำหนดจากส่วนกลางเพียงฝ่ายเดียว ดังนั้น นโยบายของคณะสงฆ์หรือมหาเถรสมาคมจึงควรเปิดพื้นที่ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมจากพระสงฆ์ในในระดับต่าง ๆ เพื่อให้การกำหนดนโยบายมีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ในส่วนตรงนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่า ผู้นำจะต้องมีความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ต่อผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้เกิด ความเป็นปึกแผ่น ในการบริหารงานให้ง่ายขึ้น และได้รับการยอมรับอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมมาภิบาลในระดับโครงสร้างการปกครอง ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะภาค เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล จักกวัตติสูตร ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนาภาวะผู้นำ โดยเน้นให้ผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองเป็นผู้นำเชิงธรรมที่ยึดหลักทศพิธราชธรรมในการบริหาร กล่าวคือ ผู้นำต้องมีทั้งความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมควบคู่กัน จึงจะสามารถทำให้โครงสร้างการปกครองที่มีลักษณะเป็นลำดับชั้นทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและได้รับความศรัทธาจากผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งสอดคล้องกับหลัก การปกครองให้มีความทันสมัย หรือเรียกง่าย ๆ ว่าในบริบทธรรมมาภิบาลสมัยใหม่ในระดับการบริหารจัดการองค์กรโดยเฉพาะในระดับพื้นที่ อปริหานิยธรรม 7 ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงระบบที่สำคัญโดยสามารถนำมาใช้ในการออกแบบกระบวนการบริหาร เช่น การประชุมอย่างสม่ำเสมอการเคารพกติกา และการทำงานร่วมกันอย่างสามัคคีซึ่งช่วยในการดำเนินงานของคณะสงฆ์มีความเป็นระบบ โปร่งใส และตรวจสอบได้ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงระหว่างนโยบายจากส่วนกลางกับการปฏิบัติในระดับพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อพิจารณาในเชิงบูรณาการ ผู้ให้สัมภาษณ์มองว่าในฐานะผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือผู้นำ ควรมีธรรมควบคู่

กับการใช้อำนาจ ในทุกระดับหรือทิศทั้ง 4 ตั้งแต่ด้านบนสุดจนถึง ด้านล่างสุดควรมี หลักธรรมทั้งสาม นำมาทำงานสัมพันธ์กันในลักษณะ บน กลาง ล่าง อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ อัครัญญสูตรกำหนด ความชอบธรรมในระดับนโยบาย จักกวัตติสูตรพัฒนาผู้นำในระดับโครงสร้าง และอภิธานียธรรม สร้างระบบการบริหารในระดับปฏิบัติ เมื่อองค์ประกอบทั้งสามประสานกันจะก่อให้เกิดการปกครอง คณะสงฆ์ที่มีทั้งความถูกต้องตามหลักธรรม ความมีประสิทธิภาพเชิงการบริหาร และความยั่งยืนในระยะยาว ในมิติของความสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่สามารถอธิบายได้ว่าหลักธรรมดังกล่าวครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญของธรรมาภิบาลได้แก่ความชอบธรรมการมีส่วนร่วมความรับผิดชอบ ความโปร่งใสและประสิทธิผลขององค์กร ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดทางพระพุทธศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารองค์กรในยุคปัจจุบันได้อย่างมีความสอดคล้องและเหมาะสม ดังนั้น หลักธรรมที่นำมา ประยุกต์ใช้ ในการปกครองคณะสงฆ์ควรใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอที่มั่นคงอยู่แล้ว ก็ควรนำมาใช้อย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรมจึงมิใช่เพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี หากแต่เป็น กรอบธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่สามารถนำไปใช้พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ได้จริง โดยเชื่อมโยง ตั้งแต่ระดับนโยบาย โครงสร้าง ไปจนถึงการปฏิบัติในระดับพื้นที่อย่างเป็นระบบและมีนัยสำคัญต่อ ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย (พระครูปลัดสวัญพัฒนญาณคุณ. (2568, 30 กรกฎาคม). ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม. สัมภาษณ์)

ในบทบาทของการปกครองคณะสงฆ์เจ้าคณะปกครอง จะต้องมีความรู้ขั้นพื้นฐาน ในด้านศีล สมาธิ และปัญญา เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของพระสงฆ์เป็นกรอบ ในการดำรงชีวิต หรือในการทำงาน ดังนั้น พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานี้ หัวใจ สำคัญของการปกครองหรือการอยู่ร่วมกัน พระพุทธองค์ได้เน้นถึงเรื่องศีลสมาธิ ปัญญาเป็นเบื้องต้น ไม่ว่าจะมียาตำแหน่งสูงหรือไม่มีตำแหน่ง มีความสำคัญหรือไม่มีความสำคัญ พระพุทธเจ้าสอนให้รู้ เรื่องศีลเรื่องสมาธิและปัญญา เพื่อให้นำไปสู่หนทางพระนิพพานดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีของบ้านเรา ในยุคปัจจุบันนี้ ก็นำหลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตร ที่ผู้วิจัย ได้ศึกษามาแล้ว ก็คงมารู้จักเป็นพื้นฐานมาบ้างแล้วว่าการปกครองในพระสูตรนั้น ถ้าศึกษากันลึกๆแล้ว ก็จะพูดถึงเรื่อง ทาน ศีล ภาวนา เป็นเรื่องหลักไม่ว่าจะเป็นเรื่องทศพิธราชธรรม อิทธิบาท สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่มีอยู่เดิมอยู่แล้ว ไม่ได้เป็นเรื่องใหม่ มิใช่เป็นของเก่า แต่เป็นเรื่องที่ แต่ไม่มีใคร นำมาใช้จริงจัง ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ หรือผู้ปกครอง แม้จะได้รับการแต่งตั้งตามโครงสร้างการบริหารของคณะสงฆ์ จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐาน โครงสร้างการทำงานหรือความชอบธรรม เพื่อให้การบริหารงาน การนำหลักธรรมมาใช้ในการเผยแผ่ หรือการตีความ หลักธรรม ให้ถูกต้องนั้น จะต้องเน้น ถึงเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ ให้มีความรู้ความเข้าใจ ในหลักธรรมอย่างถ่องแท้ เพื่อให้เกิด การทำงานหรือการปกครอง เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีความคิดเห็นตรงกัน มีความเข้าใจตรงกัน สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับผู้ผู้นำในยุคปัจจุบัน ดังนั้น ไม่ว่าใครจะขึ้นมาปกครองคณะสงฆ์ไม่ว่าเราจะมีกรอบทางด้านกฎหมาย หรือโครงสร้างทางการ

ปกครองของคณะสงฆ์ สิ้นสุดแล้ว เราก็ต้องอยู่ในศีล 227 ที่เป็นตัวจำแนก หรือเป็นกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันให้อย่างผาสุกแต่ในทางการบริหาร หรือการทำงานของผู้นำหรือของผู้ใต้บังคับบัญชา จะต้องเป็น แนวทางเดียวกัน เพื่อให้เกิด เป็นองคาพยพ ที่เป็นไปได้ ในด้านการบริหารการจัดการปกครองคณะสงฆ์ และเกิดการปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดประสิทธิภาพ และจำเป็นต้องอาศัยความศรัทธาและการยอมรับจากพระภิกษุสามเณรในพื้นที่ รวมทั้งพุทธศาสนิกชนในชุมชนซึ่งถือเป็นแหล่งที่มาของความชอบธรรมในการบริหารองค์กรสงฆ์ สำหรับการบริหารงานของผู้ให้สัมภาษณ์ หลักการดังกล่าวสะท้อนผ่านการกำกับดูแลคณะสงฆ์ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การส่งเสริมการศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคณะสงฆ์ในพื้นที่ การใช้อำนาจของผู้นำสงฆ์จึงมิได้เป็นเพียงการบริหารองค์กร แต่เป็นการบริหารที่มีธรรมะเป็นหลักกำกับ การปกครองคณะสงฆ์ ผู้นำสงฆ์ในระดับจังหวัดจำเป็นต้องเป็นแบบอย่างทั้งในด้านศีลธรรมและการบริหาร เพื่อสร้างความศรัทธาจากพระภิกษุสามเณรและประชาชนการมีคุณธรรมของผู้นำจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การปกครองคณะสงฆ์เกิดความมั่นคงและความร่วมมือจากทุกภาคส่วนความเมตตาเป็นคุณธรรมที่ทำให้ผู้นำมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น พร้อมให้การช่วยเหลือและสนับสนุนสมาชิกในองค์กร ในบริบทของการปกครองคณะสงฆ์ ผู้นำสงฆ์ต้องดูแลพระภิกษุสามเณรในปกครองด้วยความเข้าใจและเอื้ออาทร ซึ่งจะช่วยสร้างความสามัคคีและความร่วมมือภายในคณะสงฆ์การปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม โดยไม่ลำเอียงหรือเลือกปฏิบัติสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ ผู้นำจำเป็นต้องตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ด้วยความเป็นธรรมตามพระธรรมวินัยและหลักกฎหมายคณะสงฆ์ เพื่อรักษาความเป็นระเบียบและความน่าเชื่อถือขององค์กร ในส่วนหลักธรรมที่ผู้นำจะต้องมี คือความเมตตา หรือ มีอิทธิบาท 4 หรือมี ทศพิธราชธรรม ธรรมของคนเป็นผู้นำ ในการบริหารการจัดการคณะสงฆ์ หรือบุคคลที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ให้เกิดความผาสุก ร่มเย็นต่อไป (พระสุนทรวรชिरนายก. (2568, 26 กรกฎาคม). เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี (ธ). สัมภาษณ์)

ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมสำคัญในพระสูตรต้นตอปิฎกที่สามารถนำมาใช้พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ อัครคัมภีร์สูตร จักกวัตติสูตร และอปปริหานิยธรรม ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงระบบในการกำกับการปกครอง (1) อัครคัมภีร์สูตร คือ ฐานความชอบธรรมของอำนาจ อัครคัมภีร์สูตรสะท้อนแนวคิดที่ว่า “อำนาจเกิดจากการยอมรับของหมู่คณะ” ส่งผลให้การกำหนดนโยบายของคณะสงฆ์ ต้องตั้งอยู่บน 1) การมีส่วนร่วม 2) ความชอบธรรม และ 3) การตอบสนองต่อบริบท ดังนั้น ผู้ใต้ปกครองจึงเป็น “แหล่งกำเนิดของความชอบธรรม” มิใช่เพียงผู้รับนโยบาย

การปกครองคณะสงฆ์นั้น เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ ไม่สามารถที่จะตัดสินใจเพียงผู้เดียวได้ ผู้ให้สัมภาษณ์จะให้ แนวคิดในการปกครอง ที่ปรากฏใน 3 พระสูตร ที่ผู้วิจัย ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเพื่อให้เกิดความถูกต้อง และเข้าใจตรงกันดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ที่จะพูดถึงนี้มันเป็นเรื่อง

ที่อยู่ใกล้ตัวถ้าหากทุกคนเคารพในศีลซึ่งเป็นกรอบให้พระสงฆ์เดินตามอยู่แล้วนั้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมที่เกิดขึ้นมานั้นก็จะไม่เกิดขึ้น เราต้องเข้าใจก่อนบนพื้นฐานของความเป็นปุณฺณคนธรรมดาที่เข้าใจในเรื่องธรรมะบ้าง ไม่เข้าใจบ้างรู้บ้างไม่รู้บ้างว่าอะไรคืออะไรไมติดังนั้นการปกครองที่ปรากฏในอัครัญญสูตร สามารถบรรยายเชิงวิชาการได้ว่าเป็นการปกครองที่มีคุณธรรมนั้นหมายความว่าคนที่ถูกปกครองจะต้องรู้ว่าอะไรคืออะไรไมติดี คือทุกคนจะต้องอยู่ในกรอบของศีลสมาธิ และปัญญาเป็นกฎพื้นฐานของการปกครองตามพระวินัยอยู่แล้ว ศีล เป็นตัวกำหนดให้พระสงฆ์ อภิสาธุภาสิกา ปฏิบัติตามซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานหรือพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันเพื่อให้เกิดความสามัคคีไม่ให้เกิดความแตกแยก อัครัญญสูตรมิได้เป็นเพียงคัมภีร์ที่อธิบายการกำเนิดของสังคมและรัฐเท่านั้นหากแต่สะท้อนปรัชญาการเมืองเชิงพุทธที่เน้นความชอบธรรมของอำนาจในฐานะสิ่งที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันของหมู่ชน มากกว่าการกำหนดโดยอำนาจเบ็ดเสร็จหรือสถานะทางสังคมสาระสำคัญที่ผู้ให้ข้อมูลเห็นสอดคล้องกันคืออำนาจในการปกครองคณะสงฆ์จะมีความชอบธรรมได้ก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับจากหมู่คณะ มิใช่อาศัยเพียงตำแหน่งหรือโครงสร้างเชิงอำนาจตามกฎหมายเท่านั้น

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักธรรมาธิปไตยซึ่งถือว่าธรรมเป็นใหญ่ และผู้ใช้อำนาจต้องดำรงตนอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมความถูกต้อง และความยุติธรรมเมื่อพิจารณาเชิงสังเคราะห์สามารถอธิบายได้ใน 3 มิติสำคัญ ได้แก่ ประการแรก ความชอบธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานหลักในการทำงานด้านการปกครองความชอบธรรมในที่นี้ หมายถึงการยอมรับในด้านอาวุโส ในด้าน เป็นผู้รู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อให้เกิด ความเข้าใจกัน ด้านการปกครอง ผู้ที่ถูกปกครองซึ่งหมายถึงอำนาจที่ได้รับการยอมรับทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงคุณธรรม กล่าวคือ ผู้ปกครองต้องมีทั้งอำนาจตามตำแหน่งและความน่าเชื่อถือทางศีลธรรมควบคู่กัน ประการที่สองการมีส่วนร่วมซึ่งเน้นให้พระสงฆ์ในหมู่คณะมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นการตัดสินใจ และการกำหนดทิศทางขององค์กรสงฆ์ อันจะนำไปสู่ความเป็นเอกภาพและความสามัคคีในหมู่สงฆ์ และประการที่สาม ความเสมอภาคจะต้องสะท้อน ให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันซึ่งสะท้อนหลักการที่พระสงฆ์ทุกองค์มีสถานะเท่าเทียมกันภายใต้พระธรรมวินัยไม่มีการผูกขาดอำนาจอยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นอัครัญญสูตร จึงสามารถตีความได้ว่าเป็นฐานคิดที่สนับสนุนรูปแบบการปกครองที่ยึดหลักความยินยอมของส่วนรวม การมีส่วนร่วมและความเสมอภาค ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดธรรมาภิบาลสมัยใหม่ โดยเฉพาะในมิติของความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนี้การนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์จะช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมของอำนาจ ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรสงฆ์ในระยะยาว ผู้ให้สัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่าภาพรวมของการปกครองคณะสงฆ์

ควรจะเป็นแบบไหนในด้านการบริหารจัดการคณะสงฆ์ หรือการนำหลักธรรมมาใช้เป็นเรื่องปกติอยู่แล้ว ที่ควรจะมีควรจะเป็นผู้นำไหนพระพุทธศาสนาจะต้องมีคุณธรรม มีทั้งพระเดช

และพระคุณ พระเดชในที่นี่หมายถึงการใช้กฎหมายหรือกฎหมายอาญาหรือพระวินัยที่บัญญัติไว้แล้ว ส่วนพระคุณ คือ การนำธรรมะมาใช้ในการทำงานในการปกครอง การอยู่ร่วมกันหลักขั้นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันก็คือการมีเมตตา กรุณา อุเบกขา เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการ หรือการปกครองให้เป็นปึกแผ่นมากขึ้นคนที่ผู้นำ จะต้องมีความรู้ในที่นี่หมายถึงหลักธรรมที่เป็นตัวองค์ประกอบ ของคนเป็นผู้นำ เช่น ทศพิธราชธรรม หรือ อิทธิบาท 4 เป็นต้น ถ้าให้ขยายไปกว่านั้นก็คือศีลสมาธิ และปัญญา หลักในการอยู่ร่วมกัน อย่างผาสุก ในส่วนที่ 2 ในด้านการทำงาน การบริหารงานของคณะสงฆ์ ก็คือการนำนโยบายมาใช้ ในการบริหารการจัดการคณะสงฆ์ ในบริบทส่วนภูมิภาค ก็คือในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และจนถึงเจ้าอาวาส บุคคลเหล่านี้เป็นพระสังฆาธิการ มีอำนาจในการดูแลในการปกครองในการควบคุมบุคคลเหล่านี้ย่อมรู้อยู่แล้วว่าคุณธรรมของนักปกครองมีอะไรบ้างอยู่ที่ว่าตัวบุคคลเรานั้นจะนำมาประยุกต์ใช้อย่างไรในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเพื่อให้อยู่รอดในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการปกครองคณะสงฆ์จะต้องมีการปรับเปลี่ยน ทั้งในด้านโครงสร้างด้านการบริหาร และการจัดการทุกส่วนทุกภาคส่วนจะต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

กล่าวโดยสรุปหลักอัครคุณสูตรได้เสนอภาพของอำนาจโดยความยอมรับและคุณธรรมในกรณี ที่มีการบังคับใช้หรือในการปกครองในพื้นที่นั้นๆ เพื่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่น และเข้าใจในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอย่างจริงจังอย่างเข้าใจ ดังนั้นการปกครองคณะสงฆ์จะต้องมีความเข้าใจ มีความรู้ในด้านกฎหมายในด้านหลักธรรมไม่มีการตีความที่เข้าข้างตัวเองอย่างที่เป็นอยู่ในยุคปัจจุบันเรามักจะพบเจอบ่อยครั้งเรื่องการตีความในด้านหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่เข้าข้างตัวเองโดยไม่คำนึงถึงภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หรือบุคคลที่เป็นพุทธศาสนิกชนที่เชื่อฟังคนที่ป็นอาจารย์สอนดังนั้น ผู้ให้สัมภาษณ์อยากจะให้มีความเข้าใจตรงกัน ในด้านการศึกษาของพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง และมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อให้เกิด การปกครองที่ง่ายขึ้น เมื่อไหร่ที่พระสงฆ์หรือคนที่ป็นพุทธศาสนิกชน มีความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้และตรงกัน ดังนั้นการปกครองคณะสงฆ์ย่อมเป็นปึกแผ่นโดยไม่ต้องใช้กฎหมาย แค่มีสีล 227 ของพระสงฆ์ก็สามารถบริหารจัดการได้ สิ่งเหล่านี้ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองที่ดีทั้งในทางโลกและทางธรรม ในส่วนของ หลักธรรม ของผู้นำ หรือ เกี่ยวกับ การปกครอง ก็ควรมีทศพิธราชธรรม หรือ อิทธิบาท 4 ง่ายๆ คือคุณธรรมของนักปกครอง คุณธรรมของผู้ที่ถูกปกครอง ถ้าสิ่งเหล่านี้มีครบองค์ประกอบปกครองจะมีความง่ายขึ้น ดังนั้นการบูรณาการสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องยาก เพื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันเราจะต้องมาพูดถึงเรื่องศีลสมาธิและปัญญา เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการทำงานในการอยู่ร่วมกันในการถูกปกครองและคนที่ปกครองอยู่ร่วมกันได้ไม่มีการกระทบกระทั่ง หรือความขัดแย้ง เกิดขึ้นในอนาคต (พระมหาวิโรจน์ ปภสฺสโร ป.ธ.8. (2567, 18 สิงหาคม). สัมภาษณ์)

การอธิบายเชิงบูรณาการในมุมมองของบุคคลผู้ที่เสนองานเจ้าคณะปกครองหรือพระสังฆาธิการ ผู้ให้สัมภาษณ์ในฐานะเป็นเลขาหรือองค์ประกอบเล็กๆ ในการทำงานบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในภาค 16 สามารถ สะท้อนความคิดเห็นในการปกครองคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้วิจัยในด้านการให้ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์สามารถสะท้อนให้เห็นว่าการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ เป็นเรื่องยาก เพราะสภาพหรือความเปลี่ยนแปลงของสังคมเปลี่ยนไปเร็วมาก แต่ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพเราไม่จำเป็นต้องวิ่งไปตามกระแสโลกาภิวัตน์พระพุทธองค์วางกรอบในการปฏิบัติของพระสงฆ์ไว้ 3 หลัก คือหนึ่งหลักศีล 227 เป็นกรอบแรกในการอยู่ร่วมกันเพื่อให้เป็นเอกภาพเดียวกันถ้าทุกคนรักษาในกฎในเกณฑ์ในทางพระพุทธศาสนาแล้วเราไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายมา หรือกฎเกณฑ์ที่จะสร้างขึ้นใหม่แต่ที่เราสร้างขึ้นก็เพื่อรองรับในสังคมที่เปลี่ยนไป เพื่อให้เกิดความเป็นทันสมัย ในการปฏิบัติตน หรือในการบริหารองค์กรให้มีความเป็นเอกภาพมากขึ้น ดังนั้น ศีล 227 ก็จะตอบโจทย์ได้หมดทุกอย่างทั้งในด้านแก้ปัญหาในด้านโครงสร้างในการบริหารในการจัดการเพื่อให้เป็นปึกแผ่น ถ้าทุกคนรักษาศีลก็จะเป็นเอกภาพหรือ เรียกศัพท์สมัยใหม่ว่าหลักสิทธิมนุษยชนเคารพในสิทธิของการอยู่ร่วมกัน ก็คือการรักษาศีล 227 ศีล 8 หรือศีล 5 เป็นขั้นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันหลักที่ 2 หลักสมาธิ เมื่อเรามีศีลเป็นกรอบแรก 2 ตัวสมาธิเป็นการ สำรวม ในการอยู่ร่วมกันเป็นการพัฒนาเป็นเรื่องการพัฒนาภายในจิตใจของมนุษย์ ให้เกิดความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน นี่เป็นกรอบที่ 2 จะนำไปสู่กรอบที่ 3 ก็คือหลักปัญญาจะเป็นตัวสุดท้ายที่นำไปสู่ความเป็นปึกแผ่น และความสงบสุขในการบริหารจัดการนี่เป็นขั้นพื้นฐานของการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนด้านคุณธรรม หรือหลักธรรมในการปกครองนั้น ผู้ให้สัมภาษณ์เสนอให้ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการบริหารการจัดการในการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้เกิดเป็นเอกภาพความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ หรือหลักพระสูตรที่กล่าวมาแล้วที่ศึกษามาแล้วนั้น เช่นทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องคุณธรรมของหนักรูปทรงที่ควรจะมีควรจะเป็นเมื่อเราเข้าใจในโลกธรรม 8 ก็สามารถอธิบายหรือมองการบริหารการจัดการคณะสงฆ์หรือการอยู่ร่วมกันได้พระพุทธเจ้าสอนให้มนุษย์ทุกคนเคารพ ในสิทธิมนุษยชนเคารพในการเป็นมนุษย์เพื่อที่จะให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก สมาธิสามารถนำเสนอได้อย่างลุ่มลึกทั้งในเชิงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์และการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติโดยชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก ได้แก่อัครคัมภีร์สุตตร จักกวัตติสูตร และ อปริหานิยธรรม 7 สามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่มีประสิทธิภาพในการกำกับทั้งระดับนโยบาย ระดับโครงสร้าง เจ้าคณะภาค-อำเภอ-ตำบล และระดับปฏิบัติอย่างเป็นระบบในระดับนโยบาย อัครคัมภีร์สุตตรมีนัยสำคัญอย่างยิ่งในฐานะ ฐานแห่งความชอบธรรมของอำนาจโดยสะท้อนแนวคิดที่ว่าอำนาจที่มั่นคงต้องตั้งอยู่บนการยอมรับของหมู่คณะ มิใช่เพียงคำสั่งจากส่วนกลาง ดังนั้น นโยบายของมหาเถรสมาคมหรือคณะสงฆ์ส่วนกลางจึงควรมีลักษณะเปิดพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมจากพระสังฆาธิการในระดับภาคจังหวัด และอำเภอ เพื่อให้เกิดการปรับใช้ที่สอดคล้อง

กับบริบทพื้นที่จริงการดำเนินนโยบายในลักษณะนี้จะก่อให้เกิด และซึ่งเป็นหัวใจของธรรมาภิบาลสมัยใหม่ในระดับโครงสร้างการปกครอง ซึ่งประกอบด้วยลำดับชั้นของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเน้นว่าจักกวัตติสูตรทำหน้าที่เป็นแกนของภาวะผู้นำเชิงธรรมโดยเฉพาะในระบบที่มีลักษณะเป็นลำดับชั้นทำให้โครงสร้างนี้มีประสิทธิภาพ มากขึ้นมิได้ขึ้นอยู่กับอำนาจตามตำแหน่งเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของผู้นำเป็นสำคัญกล่าวคือเจ้าคณะในแต่ละระดับต้องยึดหลักทศพิธราชธรรมมีความยุติธรรม เสียสละ และรับผิดชอบต่อคณะสงฆ์โดยรวม จึงจะสามารถสร้างความศรัทธาและความร่วมมือจากพระภิกษุในพื้นที่ได้ ในมุนี ภาวะผู้นำจึงเป็นตัวแปรกลางที่เชื่อมระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ หากผู้นำมีคุณธรรม นโยบายจะถูกถ่ายทอดอย่างมีพลัง แต่หากผู้นำขาดธรรม แม้นโยบายจะดีเพียงใดก็อาจไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับหลักในธรรมาภิบาลสมัยใหม่ในระดับการบริหารจัดการองค์กร โดยเฉพาะในระดับพื้นที่และวัด อปริหานิยธรรม 7 ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงระบบที่ทำให้การปกครองเกิดความต่อเนื่องและไม่เสื่อมถอย ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าหลักการสำคัญ เช่น การประชุมสมัชชาเสมอ การเคารพกติกา และการทำงานร่วมกันอย่างสามัคคีเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารเครือข่ายคณะสงฆ์ที่มีหลายระดับให้เกิดเอกภาพในเชิงโครงสร้าง อปริหานิยธรรมยังทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างนโยบายจากส่วนกลางการปฏิบัติในระดับวัด ทำให้เกิดการประสานงานที่มีประสิทธิภาพลดความขัดแย้งและเพิ่มความโปร่งใสในการบริหารซึ่งสอดคล้องกับหลักปกครองคณะสงฆ์เชิงบูรณาการที่มีลักษณะเป็นโครงสร้างสามชั้น ได้แก่

- (1) ระดับนโยบาย → อัครัญญสูตร → สร้างความชอบธรรมและการยอมรับ
- (2) ระดับโครงสร้าง → จักกวัตติสูตร → พัฒนาผู้นำให้มีคุณธรรม
- (3) ระดับปฏิบัติ → อปริหานิยธรรม → สร้างระบบบริหารที่เข้มแข็ง

โครงสร้างดังกล่าวก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล กล่าวคือ เมื่อนโยบายมีความชอบธรรมจะนำไปสู่การยอมรับเมื่อผู้นำมีคุณธรรมจะก่อให้เกิดศรัทธาและเมื่อระบบบริหารมีประสิทธิภาพจะนำไปสู่ความยั่งยืนในมิติของธรรมาภิบาลสมัยใหม่การบูรณาการนี้สะท้อนองค์ประกอบสำคัญอย่างครบถ้วน ได้แก่ความชอบธรรมของนโยบาย

การมีส่วนร่วมของทุกระดับ

ความรับผิดชอบของผู้นำ ความโปร่งใสของกระบวนการ

ประสิทธิผลของการบริหาร

ดังนั้นหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกจึงมิใช่เพียงกรอบแนวคิดเชิงนามธรรมหากแต่เป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์ที่สามารถนำมาใช้กำกับและพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ได้จริง โดยเชื่อมโยงตั้งแต่ต้นนโยบาย โครงสร้างไปจนถึงการปฏิบัติในระดับพื้นที่อย่างเป็นระบบกล่าวโดยสรุปการปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพต้องเป็นการปกครองที่ “นโยบายมีที่มา ผู้นำมีธรรม ระบบมีแบบแผนซึ่ง

เป็นการบูรณาการระหว่างหลักธรรมกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่อย่างลึกซึ้ง และนำไปสู่ความมั่นคงของคณะสงฆ์ในระยะยาว (พระมหาวีรชัย วีระโย. (2567, 22 สิงหาคม). เลขานุการรองเจ้าคณะภาค 17 - 18 (ธ). สัมภาษณ์)

ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถ ที่จะสะท้อนเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ในมิติ ทางด้านวิชาการ เพื่อให้เกิดประโยชน์กับผู้วิจัยมากที่สุด ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส ถือว่า เป็นพระสังฆาธิการ เจ้าคณะปกครองในมิติของผู้ให้สัมภาษณ์มองว่าการปกครองคณะสงฆ์นั้น จะต้องมีการมีทั้งคุณธรรม และจริยธรรม เพื่อให้มันมีความสามารถตรวจสอบได้และโปร่งใสขององค์กรของหน่วยงานสามารถสะท้อนทั้งมิติทางวิชาการและมิติทางการปฏิบัติในระดับวัดได้อย่างชัดเจน โดยเห็นว่า หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก โดยเฉพาะ อัครัญญสูตร จักกวัตติสูตร และอภิธานียธรรม 7 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงหลักธรรม ผู้นำ การจัดการเข้าด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรมในมิติแรก อัครัญญสูตร ทำหน้าที่เป็นฐานของความชอบธรรมโดยชี้ให้เห็นว่า อำนาจในการปกครองจะเกิดความมั่นคงได้ ต้องตั้งอยู่บนความยอมรับของหมู่คณะ ในระดับวัด ผู้ให้สัมภาษณ์มองว่าเจ้าอาวาสหรือนำสงฆ์จะได้รับความร่วมมือจากพระภิกษุและญาติโยม ก็ต่อเมื่อมีความโปร่งใส เป็นธรรม และเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล และในมิติที่สอง จักกวัตติสูตร เป็นแก่นของภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมโดยเน้นว่าผู้นำต้องยึดหลักธรรมเป็นศูนย์กลางของการดำเนินชีวิต และการบริหารงานในเชิงปฏิบัติระดับวัด ผู้นำมิได้ทำหน้าที่เพียงบริหารกิจกรรมแต่ต้องเป็นต้นแบบทางศีลธรรมทั้งด้านวัตรปฏิบัติ ความเสียสละ และความเมตตา ซึ่งจะก่อให้เกิดความศรัทธาและความไว้วางใจจากทั้งพระสงฆ์และชุมชน สอดคล้องกับหลัก ในบริบทสมัยใหม่ในมิติที่สามอภิธานียธรรม เป็น “ระบบการบริหารจัดการองค์กร” ที่สามารถนำไปใช้ได้จริง โดยเฉพาะในระดับวัดที่ต้องอาศัยความร่วมมือของหลายฝ่าย หลักการประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และการทำงานร่วมกันอย่างสามัคคี เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การบริหารวัดมีความเป็นระบบ โปร่งใส และลดความขัดแย้ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักในด้าน และเมื่อบูรณาการทั้งสามหลักธรรมเข้าด้วยกันมองว่าจะเกิดวงจรการบริหารเชิงพุทธ ที่มีความสมบูรณ์กล่าวคือเริ่มจากความชอบธรรมที่ทำให้เกิดการยอมรับนำไปสู่ ผู้นำที่มีคุณธรรมที่สร้างศรัทธาและพัฒนาเป็นระบบการจัดการที่ดีที่ทำให้องค์กรดำเนินไปอย่างยั่งยืนในเชิงผลลัพธ์ การบูรณาการดังกล่าวทำให้การปกครองคณะสงฆ์ไม่เพียงแต่มีประสิทธิภาพในเชิงโครงสร้างแต่ยังมีพลังทางศรัทธาและ ความเข้มแข็งทางชุมชนควบคู่กันไปกล่าวคือ เป็นการบริหารที่รวมทั้งหลักธรรม หลักการ และหลักปฏิบัติ เข้าด้วยกันอย่างสมดุลดังนั้น หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกจึงสามารถทำหน้าที่เป็นทั้งกรอบแนวคิด และแนวทางปฏิบัติที่นำไปใช้ได้จริงในระดับวัดและคณะสงฆ์ โดยทำให้การปกครองมีความชอบธรรม ผู้นำมีคุณธรรม และระบบมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่อย่างมีนัยสำคัญ และนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืนของพระพุทธศาสนาใน

ระดับฐานรากของสังคมไทย. (พระครูสุธีศรีวัฒน์, ดร.. (2567, 13 กันยายน). เจ้าอาวาสวัดสามัคคี ผดุงพันธ์ (ธ). สัมภาษณ์)

พระสุตตันตปิฎกเป็นแหล่งรวบรวมพระพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับหลักธรรม จริยธรรม และแนวทางการดำเนินชีวิต ซึ่งรวมถึงหลักการบริหารและการปกครองในเชิงพุทธศาสนา หลักธรรมหลายประการในพระสูตรสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสอดคล้องกับพระธรรมวินัย โดยเฉพาะหลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรสำคัญ เช่น อัครัญญสูตร และ จักกวัตติสูตร ซึ่งสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดรัฐและการปกครองโดยธรรม หลักการปกครองโดยธรรม พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการใช้อำนาจโดยยึดหลักธรรมเป็นหลัก หรือที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย กล่าวคือ ผู้ปกครองต้องใช้อำนาจอย่างถูกต้องตามหลักธรรม ไม่ใช่ตามอำนาจหรือผลประโยชน์ส่วนตน ในจักกวัตติสูตรกล่าวถึงลักษณะของผู้ปกครองที่ดีว่า ต้องปกครองโดยธรรม ดูแลประชาชนด้วยความยุติธรรม และส่งเสริมศีลธรรมในสังคม หากผู้ปกครองละเลยหลักธรรมสังคมย่อมเกิดความเสื่อมและความวุ่นวาย การปกครองโดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เน้นว่าใช้อำนาจต้องตั้งอยู่บนหลักธรรม ไม่ใช่บนอำนาจส่วนบุคคล หลักการนี้สะท้อนในพระสูตรสำคัญ เช่น จักกวัตติสูตร ซึ่งกล่าวถึงการปกครองโดยธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ การประยุกต์ใช้ในคณะสงฆ์ การบริหารงานโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก การตัดสินใจด้วยความยุติธรรมและไม่ลำเอียง การรักษาศีลและวินัยของพระภิกษุสามเณรอย่างเคร่งครัดหลักการนี้ช่วยให้การปกครองคณะสงฆ์มีความชอบธรรมและได้รับความเคารพจากสังคมการประยุกต์ใช้หลักธรรมจากพระสุตตันตปิฎกในการปกครองคณะสงฆ์ สามารถดำเนินการได้ผ่านหลักสำคัญ ได้แก่ การปกครองโดยธรรม การบริหารแบบมีส่วนร่วม ความเสมอภาคและความยุติธรรม การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้ปกครองคณะสงฆ์ และการบริหารงานเพื่อประโยชน์ของพระศาสนาและสังคม หลักการเหล่านี้ช่วยให้การปกครองคณะสงฆ์มีความมั่นคง เป็นธรรม และสอดคล้องกับพระธรรมวินัย อันจะนำไปสู่ความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาในระยะยาว (พระครูอิทธิพลญาณ. (2567, 28 กันยายน). เลขานุการรองเจ้าคณะภาค 16 (ธ). สัมภาษณ์)

(2) จักกวัตติสูตร ภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม จักกวัตติสูตรชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างจะมีประสิทธิภาพได้ ต้องมีผู้นำที่มีธรรมอำนาจแบ่งเป็น 2 ประเภท 1) อำนาจตามตำแหน่ง 2) อำนาจทางคุณธรรมโดยอำนาจทางคุณธรรมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิด 1) ความศรัทธา 2) ความร่วมมือโดยสมัครใจซึ่งสอดคล้องกับหลัก

การอธิบายเชิงบูรณาการสามารถขยายให้เห็นภาพการปกครองคณะสงฆ์เชิงระบบที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติของผู้นำหากแต่ครอบคลุมถึง “นโยบาย-โครงสร้าง-ผู้ได้บังคับบัญชา – ระบบการบริหาร” อย่างสัมพันธ์กันในลักษณะองค์รวม (Holistic Integration) ทั้งนี้ หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก ได้แก่ อัครัญญสูตร จักกวัตติสูตร และ อปริหานิยธรรม 7

จึงสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์โดยครอบคลุมทั้งมิติของความชอบธรรม ภาวะผู้ใต้บังคับบัญชา และการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างมีนัยสำคัญ ในระดับนโยบาย อัครัญญสูตร ทำหน้าที่เป็นรากฐานของความชอบธรรมโดยชี้ให้เห็นว่าอำนาจที่แท้จริงมิได้เกิดจากการแต่งตั้งหรือสถานะทางโครงสร้าง หากแต่เกิดจากการยอมรับโดยธรรมของหมู่คณะซึ่งในบริบทของคณะสงฆ์ หมายถึง การที่พระภิกษุในระดับต่างๆ โดยเฉพาะผู้ใต้บังคับบัญชา มีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อนโยบายที่ถูกกำหนดขึ้นดังนั้น นโยบายของมหาเถรสมาคมหรือหน่วยงานส่วนกลางจะมีประสิทธิภาพได้จำเป็นต้องผ่านกระบวนการที่เปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงมิใช่เพียงการสั่งการจากเบื้องบนแต่ต้องเป็นนโยบายที่ได้รับการยอมรับจากเบื้องล่างด้วยในมุมนี้ ผู้ใต้บังคับบัญชาจึงมิใช่เพียงผู้รับนโยบาย หากแต่เป็นแหล่งที่มาของความชอบธรรมเพราะหากปราศจากการยอมรับ นโยบายย่อมไม่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่ในมิติ และอย่างชัดเจนในระดับโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับชั้น ได้แก่เจ้าคณะภาค เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล จักกวัตติสูตร ทำหน้าที่เป็นแกนกลางของความสัมพันธ์เชิงธรรมระหว่างผู้นำและผู้ใต้บังคับบัญชาโดยพระครูปลัดปฏิภาณเน้นว่า โครงสร้างจะมีประสิทธิภาพได้ มิใช่เพราะความเข้มแข็งของอำนาจเชิงคำสั่ง แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพทางจริยธรรมของผู้นำและระดับศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชา กล่าวคือหากผู้นำในแต่ละระดับยึดหลักทศพิธราชธรรม มีความยุติธรรม เมตตา และเสียสละ จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความไว้วางใจและพร้อมให้ความ ส่งผลให้การดำเนินงานในโครงสร้างเป็นไปอย่างราบรื่น ลดความขัดแย้ง และเพิ่มประสิทธิภาพโดยรวมในบริบทนี้ผู้ใต้บังคับบัญชามีมิใช่เพียงผู้ปฏิบัติตามคำสั่ง หากแต่เป็นผู้ร่วมสร้างคุณค่าขององค์กร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด

ธรรมาภิบาลในด้าน ในระดับการบริหารจัดการองค์กร อปฺริหานิยธรรม 7 ทำหน้าที่เป็น “กลไกเชิงระบบ” ที่ทำให้การปกครองมีความต่อเนื่องและยั่งยืน โดยเน้นกระบวนการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของหมู่คณะ เช่น การประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และการดำเนินงานร่วมกันอย่างสามัคคี ในมุมของพระครูปลัดปฏิภาณ หลักนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมพลังผู้ใต้บังคับบัญชาเพราะเปิดโอกาสให้พระภิกษุในระดับต่างๆ ได้มีบทบาทในการตัดสินใจและการดำเนินงาน ในเชิงระบบ อปฺริหานิยธรรมยังทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ กล่าวคือทำให้นโยบายจากส่วนกลางสามารถถูกนำไปใช้ในระดับพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ข้อคิดเห็นจากผู้ใต้บังคับบัญชาถูกสะท้อนกลับขึ้นสู่ระดับนโยบายได้ เกิดเป็นระบบการบริหารแบบสองทิศทาง ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล ในเมื่อบูรณาการทั้งสามหลักธรรมเข้าด้วยกัน จะเห็นได้ว่าเกิดเป็น ระบบการปกครองคณะสงฆ์เชิงบูรณาการ ที่มีความสมบูรณ์ใน 3 มิติหลัก ได้แก่

(1) มิติความชอบธรรม → อัครัญญสูตร → ผู้ได้บังคับบัญชายอมรับนโยบาย

(2) มิติความสัมพันธ์ → จักกวัตติสูตร → ผู้ได้บังคับบัญชาศรัทธาในผู้นำ

(3) มิติการบริหาร → อปริหานิยธรรม → ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในระบบ

ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดวงจรการพัฒนาองค์กรที่ยั่งยืนกล่าวคือ เมื่อผู้ได้บังคับบัญชายอมรับ จะเกิดความร่วมมือ เมื่อเกิดความศรัทธา จะเกิดความผูกพัน และเมื่อมีส่วนร่วมจะเกิดความเป็นเจ้าขององค์กร

ในภาพรวม แนวคิดนี้สะท้อนหลักธรรมมาภิบาลสมัยใหม่อย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นบทบาทของผู้ได้บังคับบัญชาในฐานะพลังขับเคลื่อนองค์กรซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารสมัยใหม่ที่สำคัญกับ กล่าวโดยสรุป การปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพต้องเป็นระบบที่นโยบายมีความชอบธรรม โครงสร้างมีความสัมพันธ์เชิงธรรม และผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง” ซึ่งเป็นการบูรณาการระหว่างหลักธรรมในพระสูตรต้นตอปฏิญญาหลักธรรมมาภิบาลสมัยใหม่อย่างลึกซึ้ง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในทุกระดับของการปกครองคณะสงฆ์ อันจะนำไปสู่ความมั่นคง ยั่งยืน และสอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยอย่างมีนัยสำคัญ (พระครูวินัยธรนันทนุญ วิสุทโธ. (25687, 4 ตุลาคม). สัมภาษณ์)

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอปฏิญญาเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาแนวคิดของ เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราชแสดงให้เห็นว่าการนำหลักธรรม เช่น อปริหานิยธรรม สัปปุริสธรรม พรหมวิหาร และ ทศพิธราชธรรม มาประยุกต์ใช้สามารถช่วยเสริมสร้างระบบการบริหารคณะสงฆ์ให้มีความมั่นคง โปร่งใส และเกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและสังคมโดยรวมหลักธรรมใน อัครัญญสูตร ซึ่งปรากฏในพระสูตรต้นตอปฏิญญา ได้อธิบายถึงกำเนิดของสังคม การกำหนดผู้นำ และบทบาทของผู้ปกครองในฐานะผู้รักษาความสงบเรียบร้อยของหมู่ชนแนวคิดสำคัญประการหนึ่งคือการที่สังคมแต่งตั้งผู้นำขึ้นเพื่อทำหน้าที่รักษาธรรม ความยุติธรรม และระเบียบของสังคม หลักการดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเรื่อง การปกครองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมมากกว่าการใช้อำนาจเพียงอย่างเดียวเมื่อพิจารณาในบริบทของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ การประยุกต์ใช้หลักธรรมจากพระสูตรต้นตอปฏิญญาจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านการบริหารองค์กร การพัฒนาผู้นำ และการสร้างความสามัคคีภายในหมู่คณะการนำหลักธรรมในพระสูตรต้นตอปฏิญญามาประยุกต์ใช้กับการปกครองคณะสงฆ์ในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะการใช้หลักธรรมสำคัญ เช่น อปริหานิยธรรม 7 เพื่อเสริมสร้างความเจริญและความมั่นคงขององค์กรสงฆ์ หลักความเจริญไม่เสื่อม

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมพบปะปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

2. พร้อมเพรียงกันประชุมและทำกิจ ร่วมมือกันประชุม ร่วมมือกันเลิกประชุม และร่วมกันทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ

3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ เพิ่มกฎ และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้หรือลบลกฏถือปฏิบัติ มั่นตามธรรมและกติกาดเดิมที่วางไว้ ไม่แกกฏตามอำเภอใจ

4. เคารพนับถือผู้ใหญ่ ยกย่องท่านผู้เป็นใหญ่หรือมีประสบการณ์ และรับฟังถ้อยคำของท่าน

5. คุ่มครองสติ ให้เกียรติและป้องกันไม่ให้กุลสตรีถูกข่มเหงรังแก หรือดูคร่ำครวญใจ

6. บูชาเจดีย์/ปูชนียสถาน เคารพและดูแลรักษาปูชนียสถาน วัตถุ และอนุสาวรีย์อันเป็นที่รักร่วมกัน

7. อารักขาพระอรหันต์/ผู้ทรงศีล ให้ความคุ้มครองแก่บรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน สืบปฐิสธรรม

8. เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำและคุณธรรมของผู้ปกครองคณะสงฆ์

1. ธัมมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าหลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการหรือบรรลุจุดหมายอันนั้นๆ เป็นต้น

2. อัตถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาษิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง ดังนี้ เป็นต้น

3. อัตตัญญตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่าเรานั้นว่าโดยฐานะภาวะเพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

4. มัตตัญญตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑอาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

5. กาลัญญตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติการต่างๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลาเป็นต้น

6. ปริสัณญตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ว่าจะประพฤติดต่อชุมชนนั้นๆ ว่าชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

7. บุคคลัญญตาหรือบุคคลปริปริญญตาความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอรรถาศัยความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่จะใช้จะตำหนิยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

ทศพิธราชธรรม เพื่อใช้เป็นหลักคุณธรรมของผู้นำในการปกครองอย่างยุติธรรมและโปร่งใส หรือ จริยวัตร 10 ประการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประพฤติเป็นหลักธรรม ประจำพระองค์ หรือเป็นคุณธรรมประจำตนของผู้ปกครองบ้านเมือง ให้มีความเป็นไปโดยธรรมและยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจนเกิดความชื่นชมยินดีซึ่งทศพิธราชธรรม ประกอบด้วย คุณธรรม 10 ประการดังนี้

1. ทาน หมายถึง ทาน การให้ การเสียสละ นอกจากเสียสละทรัพย์สิ่งของแล้ว ยังหมายถึง การให้น้ำใจแก่ผู้อื่นด้วย และให้อภัยทาน และธรรมทาน

2. ศีล คือ ศีล ความประพฤติที่งดงาม ทั้ง กาย วาจา และใจ ให้ปราศจากโทษ ทั้งในการปกครอง อันได้แก่ กฎหมายและนิติราชประเพณี และในทางศาสนา

3. บริจาค คือ บริจาค การเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขส่วนรวม และยอมบริจาคตูกสิ่งแม้ชีวิต เพื่อรักษา ราชอาณาจักร หรือ ที่ที่ตนปกครอง เพื่อส่วนรวม

4. อาชวรั คือ ความซื่อตรง ความซื่อตรงในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ดำรงอยู่ในสัตย์สุจริต

5. มัททว คือ ความอ่อนโยน การมีความอ่อนโยน มีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโสและอ่อนโยนต่อบุคคลที่ เสมอกันและต่ำกว่า และอ่อนโยนด้วยกุศลจิตด้วยกาย วาจาและใจ มีต่อพระภิกษุ เป็นต้น

6. ตป คือ ความเพียร มีความอุตสาหะในการปฏิบัติงาน โดยปราศจากความเกียจคร้าน

7. อภิโธ คือ ความไม่โกรธ ความไม่โกรธ แม้มีผู้อื่นมาด่าว่า ทำร้าย ทางกายและวาจา เพราะถ้าโกรธแล้ว ย่อมเกิดอคติ ทำผิด เป็นโทษกับบ้านเมืองได้

8. อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน การไม่เบียดเบียน หรือบีบบังคับ ไม่ก่อทุกข์หรือเบียดเบียนผู้อื่น

9. ชันติ คือ ความอดทน การมีความอดทนต่อสิ่งทั้งปวง รักษาอาการ กาย วาจา ใจให้เรียบร้อย และอดทนต่อสิ่งที่น่าปรารถนา และไม่ปรารถนา

10. อวิโรธน์ คือ ความเที่ยงธรรม ความหนักแน่น ถือความถูกต้อง เที่ยงธรรมเป็นหลักไม่เอนเอียงหวั่นไหวด้วยคำพูด อารมณ์ หรือลาภสักการะใดๆ ไม่มีอคติ

การประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวทำให้การบริหารคณะสงฆ์มีความสมดุลระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการจัดการองค์กรสมัยใหม่ ส่งผลให้ระบบการปกครองคณะสงฆ์มีความมั่นคง โปร่งใส และสามารถอธิบายเชิงบูรณาการในมุมมอง เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราชสามารถพัฒนาเป็นกรอบวิเคราะห์เชิงลึกที่มีลักษณะเป็นระบบการปกครองคณะสงฆ์เชิงระบบได้อย่างชัดเจน โดยมีลักษณะสำคัญคือการมองความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ในลักษณะองค์รวมและพลวัตซึ่งเชื่อมโยงระหว่าง ระดับนโยบาย ระดับโครงสร้าง ผู้ปกครอง และระบบการบริหารจัดการ ให้ทำงานสอดคล้องกันภายใต้กรอบของธรรมะ ในกรอบดังกล่าว หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก ได้แก่ อักคัณณสูตร จักกวัตติสูตร และอปปริหานิยธรรม ทำหน้าที่เป็นแกนกลางของการบูรณาการในเชิงระบบกล่าวคือ อักคัณณสูตรเป็นฐานในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจในระดับนโยบาย ทำให้นโยบายมีที่มาจากการยอมรับของหมู่คณะ มิใช่เพียงอำนาจตามตำแหน่ง ขณะที่จักกวัตติสูตรทำหน้าที่กำกับโครงสร้างและการใช้อำนาจของผู้นำให้อยู่ภายใต้กรอบของคุณธรรม ความรับผิดชอบ และความโปร่งใส ส่วนอปปริหานิยธรรมเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนระบบการบริหารจัดการ โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วม การประชุมอย่างสม่ำเสมอ และการตัดสินใจร่วมกันอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้บทบาทของผู้ปกครองหรือพระสังฆาธิการในกรอบแนวคิดนี้ มิได้เป็นเพียงผู้ใช้อำนาจเชิงโครงสร้าง หากแต่เป็นตัวกลางเชิงบูรณาการที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ ประสานโครงสร้างให้เกิดความสอดคล้อง และส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ระหว่างผู้ใต้ปกครอง ทำให้ระบบการปกครองมีลักษณะเป็น “ระบบที่มีชีวิต” ซึ่งสามารถปรับตัวและพัฒนาได้ตามบริบทของสังคมร่วมสมัยผลจากการบูรณาการดังกล่าวก่อให้เกิดเอกภาพของระบบซึ่งช่วยลดความขัดแย้งเชิงโครงสร้างเพิ่มความไว้วางใจในระบบ และเสริมสร้างประสิทธิภาพในการบริหารจัดการในทุกระดับ อันนำไปสู่การพัฒนา ระบบการปกครองคณะสงฆ์ที่มีลักษณะเป็น ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ กล่าวคือ มีความชอบธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีส่วนร่วม และมีความยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้น กรอบวิเคราะห์เชิงระบบนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าการปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพมิได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างหรืออำนาจเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัยการบูรณาการเชิงธรรมที่เชื่อมโยงทุกองค์ประกอบของระบบเข้าด้วยกันอย่างสมดุลและมีพลวัต ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลในบริบทสมัยใหม่อ่างมีนัยสำคัญทั้งในเชิงแนวคิดและการนำไปปฏิบัติจริงตอบสนองต่อบทบาทของพระศาสนาในสังคมได้อย่างเหมาะสม (พระเมธีวชิราภิต. (2567, 22 พฤศจิกายน). เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช (ธ). สัมภาษณ์)

1. อักคัณณสูตร รากฐานของความชอบธรรมเชิงนโยบาย ในมิติระดับนโยบาย อักคัณณสูตรทำหน้าที่เป็นฐานกำเนิดของอำนาจโดยสะท้อนแนวคิดที่ว่าอำนาจมิได้เกิดจากการแต่งตั้งหรือสถานะแต่เกิดจากการยอมรับของหมู่คณะ ดังนั้น นโยบายของคณะสงฆ์จะมีประสิทธิภาพได้ต้องมีลักษณะเป็นนโยบายที่ได้รับการยอมรับร่วมกันแน่นว่า ผู้ถูกปกครองมิใช่เพียงผู้รับนโยบายแต่เป็นผู้ให้ความชอบธรรม แก่นโยบาย หากนโยบายขาดการมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นทาง ก็ขาดพลังในการ

ขับเคลื่อนในระดับปฏิบัติ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริงในมิตินี้ อัครัญญสูตร จึงสอดคล้องโดยตรงกับหลักธรรมาภิบาล ได้แก่ ความชอบธรรมการมีส่วนร่วมและการตอบสนองต่อบริบทซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของระบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพ

2. จักกวัตติสูตร รากฐานคุณภาพของโครงสร้างและภาวะผู้นำ ในระดับโครงสร้าง จักกวัตติสูตรทำหน้าที่กำกับคุณภาพของการใช้อำนาจโดยชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างที่ดีจะไร้ความหมาย หากขาดผู้นำที่มีคุณธรรม อธิบายว่า อำนาจในองค์กรมี 2 ลักษณะคือ อำนาจตามตำแหน่งและอำนาจทางคุณธรรมซึ่งอำนาจประเภทหลังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความร่วมมือโดยสมัครใจ อันเป็นพื้นฐานของความเข้มแข็งขององค์กรเมื่อผู้นำดำรงตนอยู่ในหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม หรือหลักคุณธรรมของผู้นำเชิงพุทธ จะทำให้ความสัมพันธ์ในองค์กรเปลี่ยนจากการสั่งการแบบบนลงล่างไปสู่การนำแบบมีส่วนร่วมและได้รับความไว้วางใจส่งผลให้โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ (เจ้าคณะภาค-อำเภอ-ตำบล) กลายเป็นโครงสร้างที่มีชีวิต มีความยืดหยุ่น และสามารถตอบสนองต่อบริบทได้จริงแนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลในมิติของการบริหารและการจัดการเพื่อให้การปกครองที่ตรงกัน

3. อปริหานิยธรรม รากฐานกลไกการมีส่วนร่วมของผู้ถูกปกครอง ในระดับผู้ถูกปกครอง อปริหานิยธรรมทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงกระบวนการที่ทำให้ระบบการปกครองเกิดความยั่งยืน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของหมู่คณะเป็นสำคัญพระครูธรรมธรสุมนมองว่า หัวใจของการปกครองที่มีประสิทธิภาพอยู่ที่การเปลี่ยนบทบาทของผู้ถูกปกครองจากผู้ปฏิบัติตามคำสั่ง ไปสู่ผู้ร่วมสร้างและขับเคลื่อนองค์กรผ่านกระบวนการ เช่น การประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และการตัดสินใจร่วมผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวคือ การสร้างความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันและความผูกพันและความรับผิดชอบร่วมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในมิติของธรรมาภิบาล อปริหานิยธรรมสอดคล้องกับ

4. การบูรณาการเชิงระบบ นโยบาย-โครงสร้าง-ผู้ถูกปกครอง เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะเห็นว่า หลักธรรมทั้งสามทำหน้าที่เชื่อมโยงกันเป็นระบบการปกครองแบบองค์รวม ดังนี้

อัครัญญสูตร → สร้างความชอบธรรม → นำไปสู่ “การยอมรับ

จักกวัตติสูตร → สร้างคุณธรรมผู้นำ → นำไปสู่ “ความศรัทธา

อปริหานิยธรรม → สร้างการมีส่วนร่วม → นำไปสู่ “ความยั่งยืน

กระบวนการนี้สามารถอธิบายเป็นวงจรเชิงระบบซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานร่วมกันของทั้งสามระดับอย่างเป็นพลวัต และส่งผลให้ระบบการปกครองมีความมั่นคงทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงพฤติกรรม

5. การบริหารจัดการองค์กรเชิงธรรมาภิบาล การบูรณาการดังกล่าวยังนำไปสู่รูปแบบการบริหารจัดการแบบ สองทิศทางคือการกำหนดนโยบายจากส่วนกลาง การสะท้อนข้อมูลและข้อเสนอจากระดับพื้นที่ทำให้ระบบสามารถปรับตัวได้และลดช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญขององค์กรขนาดใหญ่

6. ความสอดคล้องกับธรรมาภิบาลสมัยใหม่ กรอบแนวคิดเชิงบูรณาการนี้มีความสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่อย่างครบถ้วน ได้แก่

ความชอบธรรม (Legitimacy) → ผ่านการยอมรับของหมู่คณะ

การมีส่วนร่วม (Participation) → ผ่านกระบวนการอภิปรายธรรม

ความรับผิดชอบ (Accountability) → ผ่านภาวะผู้นำเชิงธรรม

ความโปร่งใส (Transparency) → ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม

ประสิทธิภาพ (Effectiveness) → ผ่านการเชื่อมโยงทั้งระบบ

โดยเฉพาะการเน้นผู้ถูกปกครองเป็นศูนย์กลางซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารสมัยใหม่

7. สรุปลเชิงบูรณาการ การปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพมิใช่เพียงการมีโครงสร้างที่ดีหรือผู้นำที่มีความสามารถ แต่ต้องเป็นระบบที่เชื่อมโยงกันอย่างมีคุณภาพระหว่างนโยบาย โครงสร้าง และผู้ถูกปกครองกล่าวโดยสรุปได้ว่านโยบายที่มีความชอบธรรม จะก่อให้เกิดการยอมรับโครงสร้างที่มีผู้นำเชิงธรรม จะก่อให้เกิดความศรัทธากระบวนการที่เปิดให้มีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้น การบูรณาการหลักธรรมทั้งสามจึงมิใช่เพียงกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่เป็นแบบจำลองการปกครองเชิงธรรมาภิบาลที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมสมัยใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืนเมื่อพิจารณาในมุมมองเชิงบูรณาการอย่างลึกซึ้ง จะเห็นได้ชัดว่า การเชื่อมโยงหลักธรรมทั้งสามมิได้เป็นเพียงการนำหลักคำสอนมาอธิบายการปกครองเท่านั้น แต่เป็นการยกระดับไปสู่การสร้างแบบจำลองการปกครองเชิงธรรมาภิบาลที่มีโครงสร้างรองรับ มีพลวัตในการขับเคลื่อน และสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของคณะสงฆ์ไทยร่วมสมัยในเชิงระบบ แบบจำลองดังกล่าวมีลักษณะสำคัญคือการทำให้อำนาจ”ไม่”เป็นสิ่งที่แยกขาดจากธรรมแต่กลับกลายเป็นอำนาจที่ถูกกำกับ ตรวจสอบ และหล่อหลอมด้วยหลักธรรมในทุกมิติ

อัครัญสูตรทำหน้าที่กำหนดที่มาของอำนาจให้ตั้งอยู่บนความยอมรับของหมู่คณะ จักกวัตติสูตรทำหน้าที่ควบคุมคุณภาพของการใช้อำนาจให้เป็นไปตามหลักคุณธรรม และอภิปรายธรรมทำหน้าที่ออกแบบกระบวนการใช้อำนาจให้เกิดการมีส่วนร่วมและความสมดุลในองค์กรเมื่อทั้งสามส่วนทำงานร่วมกัน จึงก่อให้เกิดระบบอำนาจที่มีชีวิตซึ่งมีใช้อำนาจเชิงบังคับ แต่เป็นอำนาจที่ได้รับการยอมรับ อำนาจที่สร้างความไว้วางใจและอำนาจที่เปิดพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วม อันเป็นหัวใจของธรรมาภิบาลสมัยใหม่ในทางปฏิบัติ แบบจำลองนี้สามารถนำไปใช้พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่าง

เป็นรูปธรรม เช่น ในระดับนโยบาย สามารถใช้หลักอัครัญสูตรเป็นฐานในการออกแบบนโยบายที่เปิดรับฟังความคิดเห็น และสร้างฉันทามติในหมู่คณะสงฆ์ ในระดับโครงสร้าง สามารถใช้จกัฏติสูตรเป็นแนวทางพัฒนาภาวะผู้นำของเจ้าคณะในทุกระดับ ให้เป็นผู้นำเชิงธรรมที่ได้รับความศรัทธา ในระดับการบริหารและการปฏิบัติ สามารถใช้อปริหานิยธรรมเป็นกลไกสร้างการมีส่วนร่วม การประชุม และการตัดสินใจร่วมอย่างเป็นระบบ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือ การลดช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรสงฆ์จากภายใน และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ตั้งอยู่บนความไว้วางใจและความรับผิดชอบร่วมกันที่สำคัญ แบบจำลองดังกล่าวยังสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่ในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็น

- ความชอบธรรม (Legitimacy) ที่เกิดจากการยอมรับของผู้ถูกปกครอง
- การมีส่วนร่วม (Participation) ที่เปิดโอกาสให้ทุกระดับมีบทบาท
- ความโปร่งใส (Transparency) ที่เกิดจากกระบวนการร่วม
- ความรับผิดชอบ (Accountability) ที่ยึดโยงกับคุณธรรมของผู้นำ
- ประสิทธิภาพ (Effectiveness) ที่เกิดจากการทำงานเชิงระบบ

กล่าวโดยสรุป การบูรณาการหลักธรรมทั้งสามจึงมิใช่เพียงกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่เป็นระบบการปกครองเชิงธรรมที่สามารถทำงานได้จริงในระดับนโยบาย โครงสร้าง และผู้ถูกปกครอง พร้อมทั้งตอบสนองต่อความท้าทายของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืน อันนับเป็นการเชื่อมโยงภูมิปัญญาพุทธเข้ากับ หลักการบริหารสมัยใหม่ได้อย่างสมดุลและทรงพลัง (พระครูธรรมธรรสุมณ อุตตมโท (พัชรจารายะ). (2567, 13 สิงหาคม). สัมภาษณ์)

การอธิบายเชิงบูรณาการ สามารถสรุปได้ว่า หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก โดยเฉพาะ อัครัญสูตร จกัฏติสูตร และ อปริหานิยธรรม 7 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับกับการบริหารเชิงพุทธที่เชื่อมโยงมิติของอำนาจ คุณธรรม และระบบการจัดการเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวมในเชิงปฏิบัติระดับจังหวัด ซึ่งมีบทบาททั้งด้านการกำกับดูแลคณะสงฆ์และการประสานงานเชิงนโยบายกับหน่วยงานภาครัฐ หลักธรรมทั้งสามทำหน้าที่ต่างกันแต่เกื้อหนุนกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ อัครัญสูตรทำหน้าที่วางฐานความชอบธรรมของอำนาจโดยเน้นว่าการบริหารคณะสงฆ์ต้องตั้งอยู่บนความยอมรับของหมู่สงฆ์ในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม การรับฟังความคิดเห็น และการสร้างฉันทามติในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่องขณะที่จกัฏติสูตรทำหน้าที่เป็นแกนภาวะผู้นำโดยกำหนดคุณลักษณะของผู้นำสงฆ์และผู้บริหารให้ยึดหลักธรรมเป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจ กล่าวคือ ผู้นำต้องเป็นทั้งผู้กำกับเชิงนโยบายและแบบอย่างทางศีลธรรมซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อความน่าเชื่อถือและความศรัทธาของพระสงฆ์และประชาชน ส่วนอปริหานิยธรรมทำหน้าที่เป็น “กลไกการบริหารองค์กรที่แปลงหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นการประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และการทำงานเป็นทีม ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโครงสร้างการ

บริหารคณะสงฆ์ระดับจังหวัดให้มีความเป็นระบบ โปร่งใส และตรวจสอบได้ เมื่อบูรณาการทั้งสามหลักธรรมเข้าด้วยกัน จะเกิดเป็นระบบการปกครองคณะสงฆ์ที่มีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) อำนาจที่มีความชอบธรรมและได้รับการยอมรับจากพื้นที่ (2) ผู้นำที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม และ (3) ระบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพและยึดหลักธรรมาภิบาล ดังนั้น ในมุมมองของผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุราษฎร์ธานี หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกจึงมิใช่เพียงกรอบแนวคิดเชิงนามธรรม หากแต่เป็น “เครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์” ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ระดับพื้นที่ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยสามารถเสริมสร้างทั้งความชอบธรรมความเข้มแข็งขององค์กร และความยั่งยืนของสถาบันพระพุทธศาสนาในระยะยาว (นางประวีร์ พรหมานอก. (2567, 27 ธันวาคม). ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุราษฎร์ธานี. สัมภาษณ์)

การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันมิได้อาศัยเพียงกฎหมายแต่ยังมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำหน้าที่กำกับการใช้อำนาจของผู้นำและกำหนดแนวทางการบริหารองค์กรสงฆ์ให้เกิดความมั่นคงและความเป็นธรรมในสังคมหลักธรรมที่ปรากฏใน พระสูตรตันตปิฎก โดยเฉพาะ อคัณณสูตร, จักกวัตติสูตร และหลัก ทศพิธราชธรรม มาสังเคราะห์ร่วมกับระบบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มิติที่มาของอำนาจถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการปกครอง อคัณณสูตรอธิบายว่า การเกิดขึ้นของผู้นำมีรากฐานมาจากการยอมรับซึ่งสะท้อนแนวคิด ความชอบธรรมของอำนาจ เมื่อพิจารณาการปกครองคณะสงฆ์แม้จะมีโครงสร้างการบริหารตามลำดับชั้น แต่การใช้อำนาจของผู้นำสงฆ์ยังต้องตั้งอยู่บนความไว้วางใจ ซึ่งสำคัญของการปกครององค์กรสงฆ์ มิติหลักการปกครอง ใน จักกวัตติสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนการปกครองที่ยึดหลักธรรมเป็นศูนย์กลาง โดยผู้ปกครองต้องบริหารด้วยธรรมะ หากผู้ปกครองละเลยหลักธรรม สังคมย่อมเกิดความเสื่อมถอย การปกครองโดยธรรม ซึ่งเป็นระบบการบริหารที่ให้ความสำคัญกับบรรทัดฐานทางศีลธรรมในบริบทของการปกครองคณะสงฆ์ การบริหารองค์กรสงฆ์จึงต้องตั้งอยู่บนหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ แม้ว่าจะมีโครงสร้างทางกฎหมายรองรับ แต่พระธรรมวินัยยังคงเป็นกรอบกำกับกำกับการใช้อำนาจของผู้นำสงฆ์ ซึ่งสะท้อนรูปแบบการปกครองที่มีทั้ง โครงสร้างสถาบันเป็นกรอบแนวคิดทางรัฐศาสตร์เชิงพุทธจากแนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่

1. ความชอบธรรมของอำนาจ – สอดคล้องกับแนวคิดในอคัณณสูตร
2. การปกครองโดยธรรม – สอดคล้องกับแนวคิดในจักกวัตติสูตร
3. จริยธรรมของผู้นำ – สอดคล้องกับหลักทศพิธราชธรรม

องค์ประกอบทั้งสามประการนี้สามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดระเบียบสังคมและการใช้อำนาจในการปกครองที่มีลักษณะเป็นระบบและสามารถอธิบายในเชิงรัฐศาสตร์ได้ตามนัยต่อการ

พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์การเชื่อมโยงแนวคิดจากพระไตรปิฎกกับระบบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ช่วยให้เห็นว่าการบริหารองค์กรสงฆ์ควรมี โครงสร้างทางกฎหมาย และจริยธรรมของผู้นำเป็นพื้นฐานร่วมกัน แนวคิดดังกล่าวจึงช่วยอธิบายมิติทางรัฐศาสตร์ของพระพุทธศาสนาและสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (พระครูโพธิธรรมวุฒิ. (2568, 4 มกราคม). เจ้าคณะตำบลสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช (ธ). สัมภาษณ์)

(3) อปรีหานิยธรรม กลไกการมีส่วนร่วม อปรีหานิยธรรมทำหน้าที่เป็น “กลไกเชิงระบบ” ที่ทำให้การปกครองยั่งยืน โดยเน้น 1) การประชุมสม่ำเสมอ 2) การเคารพกติกา 3) การตัดสินใจร่วม ส่งผลให้เกิด 1) ความเป็นเจ้าของ (Ownership) 2) ความผูกพัน (Engagement) 3) ความรับผิดชอบร่วม (Collective Responsibility)

(4) การบูรณาการเชิงระบบ ผลการวิเคราะห์พบว่าหลักธรรมทั้งสามเชื่อมโยงกันเป็นระบบการปกครองเชิงธรรมาภิบาลดังนี้

อัครัญญสูตร → ความชอบธรรม → การยอมรับ

จักกวัตติสูตร → คุณธรรมผู้นำ → ความศรัทธา

อปรีหานิยธรรม → การมีส่วนร่วม → ความยั่งยืน

(5) ลักษณะของระบบการปกครองเชิงพุทธระบบดังกล่าวมีลักษณะสำคัญคือ เป็นระบบที่มีชีวิต (Living System) มีการบริหารแบบสองทิศทาง ลดช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติและนำไปสู่ธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่ประกอบด้วย 1. ความชอบธรรม 2. ความโปร่งใส 3. การมีส่วนร่วม 4. ความรับผิดชอบ 5. ประสิทธิภาพ กล่าวโดยสรุป หลักธรรมในพระสูตรต้นตปิฎกมิได้เป็นเพียงหลักคำสอนเชิงศีลธรรม แต่สามารถพัฒนาเป็น กรอบการปกครองเชิงระบบที่เชื่อมโยง นโยบาย ผู้นำ ผู้ได้ปกครอง ระบบการบริหารเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม

4.2 ผลการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

การประยุกต์ใช้หลักธรรมพระสูตรต้นตปิฎก เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ ปัจจุบันในมุมมองของนักกฎหมายภาพรวมข้อบกพร่องของการปกครองคณะสงฆ์ ควรเพิ่มเติมอะไร เพื่อความเข้มแข็ง พุทธศาสนาในมุมมองนักกฎหมาย พระสงฆ์ควรปรับตัวอย่างไร การเกี่ยวกับสังคมปัจจุบัน เรื่องข่าวคราวทางสื่อมวลชนกรณีเกิดวิกฤตทางศาสนา เรื่องการเงิน เรื่องสุขภาพสตรี ทำให้เสียหาย ควรมีองค์กร หรือหน่วยงานใดมาช่วยบ้าง การปกครองคณะสงฆ์ ในปัจจุบันข้าพเจ้ามีความเห็นว่า รัฐบาลเข้าไปควบคุมศาสนาโดยผ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (และที่แก้ไขเพิ่มเติม) โดยใช้กลไกราชการเข้ามาสนับสนุนและควบคุม และการกำกับผ่านมหาเถร

สมาคม โครงสร้างเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจเป็นประเทศไทยใช้แนวรัฐอุปถัมภ์ศาสนา ทำให้ขาดความเป็นอิสระของคณะสงฆ์ และเกิดการแทรกแซงโดยอำนาจรัฐ การแต่งตั้งถอดถอนตำแหน่งสำคัญ อาจมีมิติทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง การขาดระบบตรวจสอบภายใน ไม่มีองค์กรอิสระตรวจสอบการใช้อำนาจของมหาเถรสมาคมข้อบกพร่องของการปกครองคณะสงฆ์ ควรเพิ่มเติม ระบบตรวจสอบและถ่วงดุล ควรเพิ่มเติมคณะกรรมการอิสระ จากคณะสงฆ์ทั่วประเทศ และภาคประชาชนที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางพุทธศาสนามีความเห็นร่วมกันกำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน เช่น ให้มีอำนาจในการตรวจสอบการบริหารงานของคณะสงฆ์ หน่วยงานใดบ้าง และอื่นๆ เช่นกรณีเกิดวิกฤตทางศาสนา เรื่องการเงิน เรื่องสุขภาพสตรีที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อวัด และพระพุทธรูปศาสนา ในมุมมองนักกฎหมาย พระสงฆ์ควรปรับตัวอย่างไร เกี่ยวกับข่าวคราวทางสื่อมวลชนในทางเสียหายกรณีดังกล่าว ไม่ใช่แค่ภาพลักษณ์ แต่เกี่ยวข้องกับค่านิยมเชื่อถือของสถาบันพุทธศาสนา และความรับผิดชอบต่อสาธารณะ

หากมีเหตุการณ์ใดๆเกิดขึ้นและอาจก่อให้เกิดความเสียหาย ควรมีการสอบสวนอย่างรวดเร็ว และชี้แจงต่อสาธารณะหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสื่อมวลชนหรือช่องทางใดๆที่เป็นประโยชน์ เพื่อความเหมาะสมและโปร่งใสควรสื่อสารแยก เรื่องส่วนบุคคลออกจาก”สถาบัน” ดำเนินการทางวินัยอย่างโปร่งใส กรณีผิดส่วนบุคคลควรเร่งดำเนินการสอบสวน และลงโทษ แสดงบทบาทเชิงบวกของพระสงฆ์ในสังคมการรับมือข่าวเชิงลบไม่ใช่แค่ “แก้ภาพลักษณ์” แต่คือการสร้างระบบความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการสื่อสารที่ถูกต้องข้อ 4. กรณีเกิดวิกฤตทางศาสนา กรณีเรื่องเงิน เรื่องสุขภาพสตรีทำให้เสียหาย ควรมีองค์กรหรือหน่วยงานใดมาช่วยบ้าง ควรใช้หลายหน่วยงานทำงานร่วมกันใช้หน่วยงานภายในคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคม ทำหน้าที่พิจารณาวินัยสงฆ์ และตัดสินทางศาสนาหน่วยงานด้านกฎหมายบ้างเมือง กฎหมายอาญาสำนักงานตำรวจแห่งชาติ, สอบสวนกรณีฉ้อโกง, ยักยอก, ฟอกเงินหรือทอศติทางเพศสำนักงานอัยการสูงสุด กลั่นกรองสำนวน และฟ้องคดีหน่วยงานตรวจสอบการเงิน บ.ป.ง ตรวจสอบเส้นทางการเงินที่ผิดปกติควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการอิสระ ตรวจสอบกิจการศาสนา ควรอิสระจากมหาเถรสมาคมและการเมือง ควรมีผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย, บัญชี และ,ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา มีอำนาจตรวจสอบเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (นายเฉลิมโชค ณ พัลลุม, (2568, 18 มกราคม). สัมภาษณ์)

การอธิบายเชิงบูรณาการสามารถสรุปได้ว่า หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก โดยเฉพาะ อักคัณฐสูตร จักกวัตติสูตร และ อปริหานิยธรรม 7 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับการบริหารเชิงพุทธที่เชื่อมโยงมิติของอำนาจ คุณธรรม และระบบการจัดการเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวมในเชิงปฏิบัติระดับจังหวัดซึ่งมีบทบาททั้งด้านการกำกับดูแลคณะสงฆ์และการประสานงานเชิงนโยบายกับหน่วยงานภาครัฐ หลักธรรมทั้งสามทำหน้าที่ต่างกันแต่เกื้อหนุนกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ อักคัณฐสูตรทำหน้าที่วางฐานความชอบธรรมของอำนาจโดยเน้นว่าการบริหารคณะสงฆ์ต้องตั้งอยู่บนความ

ยอมรับของหมู่สงฆ์ในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม การรับฟังความคิดเห็น และการสร้างฉันทามติในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่องขณะที่จกกวัดติสฺสฺตรทำหน้าที่เป็นแกนนำผู้นำโดยกำหนดคุณลักษณะของผู้นำสงฆ์และผู้บริหารให้ยึดหลักธรรมเป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจ กล่าวคือ ผู้นำต้องเป็นทั้งผู้กำกับเชิงนโยบายและแบบอย่างทางศีลธรรมซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อความน่าเชื่อถือ และความศรัทธาของพระสงฆ์และประชาชนส่วนอปธานิยธรรม ทำหน้าที่เป็นกลไกการบริหารองค์กรที่แปลงหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นการประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และการทำงานเป็นทีม ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ระดับจังหวัดให้มีความเป็นระบบ โปร่งใส และตรวจสอบได้ เมื่อบูรณาการทั้งสามหลักธรรมเข้าด้วยกัน จะเกิดเป็นระบบการปกครองคณะสงฆ์ที่มีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) อำนาจที่มีความชอบธรรมและได้รับการยอมรับจากพื้นที่ (2) ผู้นำที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม และ (3) ระบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพและยึดหลักธรรมาภิบาล ดังนั้นหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกจึงมิใช่เพียงกรอบแนวคิดเชิงนามธรรม หากแต่เป็น “เครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์” ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ระดับพื้นที่ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยสามารถเสริมสร้างทั้งความชอบธรรม ความเข้มแข็งขององค์กร และความยั่งยืนของสถาบันพระพุทธศาสนาในระยะยาว (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร เพ็งจันทร์. (2568, 20 สิงหาคม). อาจารย์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี. สัมภาษณ์)

การปกครองในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน พระสูตรตันตปิฎก โดยเฉพาะ อัครคัมภีร์สูตร และ จกกวัดติสฺสฺตร สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม โดยการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภายใต้กรอบของ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งกำหนดโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้อธิบายว่าหลักการสำคัญที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สูตร คือเรื่องของอำนาจและความชอบธรรมของผู้นำ โดยพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของผู้นำเกิดจากการยอมรับของหมู่ชน มิใช่เกิดจากฐานะทางกำเนิดหรือการใช้อำนาจโดยกำลัง แนวคิดดังกล่าวสะท้อนหลักความชอบธรรมของอำนาจการปกครอง ซึ่งสามารถนำมาอธิบายการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันได้ กล่าวคือ แม้ว่าการแต่งตั้งผู้ปกครองคณะสงฆ์จะเป็นไปตามโครงสร้างลำดับขั้น เช่น สมเด็จพระสังฆราช เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอ แต่การปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำสงฆ์ยังต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจและการยอมรับจากหมู่คณะ ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย นอกจากนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์ยังได้กล่าวถึงแนวคิดในจกกวัดติสฺสฺตร ซึ่งเสนอรูปแบบการปกครองที่ผู้นำต้องใช้ธรรมะเป็นหลักในการบริหาร หากผู้ปกครองละเลยหลักธรรม สังคมย่อมเกิดความเสื่อมถอย แนวคิดดังกล่าวสะท้อนว่าการปกครองที่ดีต้องตั้งอยู่บนหลักคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารคณะสงฆ์ การดำเนินงานของผู้ปกครองคณะสงฆ์จึงควร

ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ และดำเนินการด้วยความเป็นธรรม ความเมตตา และความรอบคอบ ในด้านจริยธรรมของผู้นำ ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าหลัก ทศพิธราชธรรม สามารถใช้เป็นแนวทางสำคัญ สำหรับผู้นำคณะสงฆ์ได้ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่กำหนดคุณลักษณะของผู้ปกครองที่ดี เช่น ความ เสียสละ ความซื่อสัตย์ ความอดทน และความยุติธรรม คุณธรรมเหล่านี้มีความสำคัญต่อการสร้าง ความเชื่อมั่นให้แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ จากข้อมูลการสัมภาษณ์ดังกล่าว สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพระไตรปิฎกได้สาม ประเด็นสำคัญ ได้แก่ความชอบธรรมของอำนาจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในอัครคัมภีร์ที่เน้นการ ยอมรับจากหมู่คณะหลักการปกครองที่ยึดธรรมะเป็นศูนย์กลาง ตามแนวคิดในจกักวัดติสูตร จริยธรรม ของผู้นำ ซึ่งสอดคล้องกับหลักทศพิธราชธรรมผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า การปกครอง คณะสงฆ์ในปัจจุบันมิได้เป็นเพียงการบริหารตามโครงสร้างทางกฎหมายเท่านั้น แต่ยังต้องตั้งอยู่บน หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำหน้าที่กำกับการใช้อำนาจและกำหนดแนวทางการปฏิบัติของผู้นำ สงฆ์ การนำหลักธรรมจากพระไตรปิฎกมาใช้ในการบริหารคณะสงฆ์จึงเป็นแนวทางสำคัญในการ พัฒนาระบบการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนาในสังคมร่วมสมัยได้อย่าง เหมาะสม (พระครูสุภัทรธรรมโชติ. (2568, 18 มีนาคม). เจ้าคณะอำเภอ ท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ม). สัมภาษณ์)

(1) ระดับนโยบาย ใช้ อัครคัมภีร์สูตร เป็นฐาน สร้างนโยบายแบบมีส่วนร่วม ลดการสั่งการ แบบรวมศูนย์ และ สร้างฉันทามติในองค์กร การอธิบายเชิงบูรณาการในมุมมองของผู้ช่วย ศาสตราจารย์ สามารถวางกรอบเชิงทฤษฎีและเชิงวิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบว่า หลักธรรมในพระ สุตตันตปิฎก โดยเฉพาะ อัครคัมภีร์สูตร จกักวัดติสูตร และ อปริหานิยธรรม 7 มิได้เป็นเพียงชุดความรู้ ทางศาสนา” หากแต่สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการ สำหรับการพัฒนาการ ปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพในเชิงทฤษฎี อัครคัมภีร์สูตรทำหน้าที่เป็นฐานคิดด้าน ความชอบธรรมของอำนาจโดยเสนอว่าอำนาจที่แท้จริงเกิดจากการยอมรับร่วมของสังคม มิใช่จาก โครงสร้างหรือสถานะเพียงอย่างเดียว แนวคิดนี้สามารถเชื่อมโยงกับทฤษฎีสมัยใหม่ เช่น ความชอบ ธรรมเชิงบรรทัดฐานและการปกครองแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การปกครองคณะสงฆ์ที่มี ประสิทธิภาพจำเป็นต้องสร้างฉันทามติ และการยอมรับจากหมู่สงฆ์เป็นสำคัญขณะที่จกักวัดติสูตรทำ หน้าที่เป็นแกนกลางด้านภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมโดยเน้นว่าผู้นำต้องยึดหลักธรรมเป็นฐานของการใช้ อำนาจ ซึ่งสามารถอธิบายเชื่อมโยงกับแนวคิดภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมและภาวะผู้นำเชิงคุณค่าในทาง รัฐประศาสนศาสตร์ กล่าวคือ ประสิทธิภาพของการปกครองมิได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่ ขึ้นอยู่กับคุณภาพของผู้นำเป็นสำคัญ ส่วนอปริหานิยธรรมทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงระบบในการบริหาร องค์กร โดยสามารถตีความเป็นหลักการของธรรมาภิบาลได้อย่างชัดเจน ทั้งในมิติของการมีส่วนร่วม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการทำงานเป็นทีม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารจัดการ

องค์กรสมัยใหม่ที่เน้นระบบเมื่อบูรณาการทั้งสามหลักธรรมเข้าด้วยกันในเชิงกรอบแนวคิด จะเกิดเป็นโมเดลการปกครองคณะสงฆ์เชิงพุทธที่มีองค์ประกอบสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือ

- (1) อัครคัมภีร์สูตรสร้างฐานความชอบธรรมของอำนาจ
- (2) จักรกัตติสูตรกำหนดคุณภาพของผู้นำ
- (3) อปรีหานิยธรรมออกแบบระบบการบริหารองค์กร

โครงสร้างดังกล่าวสะท้อนความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล กล่าวคือ หากอำนาจมีความชอบธรรม ผู้นำมีคุณธรรม และระบบมีประสิทธิภาพจะนำไปสู่ผลลัพธ์คือการปกครองคณะสงฆ์ที่มีเสถียรภาพและยั่งยืนในเชิงวิชาการ การบูรณาการนี้จึงสามารถอธิบายได้ว่าเป็นการเชื่อมหลักธรรมเข้ากับทฤษฎีการบริหาร และการปฏิบัติจริงอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งทำให้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอมีสถานะเป็นทั้งกรอบแนวคิดเครื่องมือเชิงวิเคราะห์ และแนวทางเชิงนโยบาย ดังนั้น ในมุมมองของนักวิชาการ การวิเคราะห์ดังกล่าวจึงมิได้เพียงยืนยันคุณค่าของหลักธรรมในเชิงศาสนา หากแต่ยังชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของหลักธรรมในการอธิบายและพัฒนาระบบการปกครองให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่ได้อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในระดับแนวคิดและระดับการประยุกต์ใช้จริง. (นายณรงค์ พลวิชัย. (2568, 30 มีนาคม). สัมภาษณ์)

การปกครองคณะสงฆ์เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่และพัฒนาเป็นไปตามบริบทสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย การบริหารจัดการในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องอาศัยการประยุกต์และการบูรณาการแนวคิดสมัยใหม่เข้ากับหลักพระธรรมวินัยอย่างสมดุล เพื่อให้สังคมสงฆ์สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างเหมาะสม ควรยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นแกนกลางของการปกครอง โดยวางรากฐานของระเบียบวินัยและความประพฤติที่ถูกต้อง การบริหารในทุกระดับควรสอดคล้องกับหลักธรรม เช่น ความสุจริต ความเมตตา และความรับผิดชอบ พร้อมทั้งคำนึงถึงวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน การนำแนวคิดสมัยใหม่มาใช้จึงควรเป็นไปในลักษณะส่งเสริม ไม่ขัดแย้งกับหลักวินัยดั้งเดิม ดังนั้นการกระจายอำนาจควรถูกนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้การปกครองมีความคล่องตัวและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยเพิ่มบทบาทของเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าอาวาส ในการบริหารงานภายในท้องถิ่น ทั้งนี้ควรมีระบบตรวจสอบที่โปร่งใส เช่น การรายงานผลการปฏิบัติงาน การตรวจสอบบัญชีวัด และการประเมินผลตามมาตรฐานที่กำหนด เพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่สังคมและลดโอกาสเกิดปัญหาการบริหารที่ไม่เหมาะสม ดังนั้นด้านการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ ก็ควรบูรณาการองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่ กฎหมาย เทคโนโลยีสารสนเทศ รวมถึงทักษะการทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อให้พระสงฆ์สามารถดำเนินงานต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ควรสนับสนุนการศึกษาต่อในสาขาที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาชุมชน จิตวิทยา หรือการศึกษา เพื่อเสริมบทบาทของสงฆ์ในสังคมร่วมสมัย สรุปได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์โดยการประยุกต์และบูรณาการ

แนวคิดร่วมสมัยจำเป็นต้องตั้งอยู่บนหลักธรรมวินัย การบริหารที่โปร่งใส การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ การใช้เทคโนโลยี และความร่วมมือกับชุมชน ซึ่งจะช่วยให้พระพุทธศาสนาดำรงและพัฒนาได้อย่างมั่นคงและเหมาะสมกับสังคมปัจจุบันกับการเชื่อมโยงระหว่างระดับนโยบาย ระดับโครงสร้าง และระดับผู้ถูกปกครองในกรอบแนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของ “ระบบการปกครองแบบบูรณาการ” ที่มีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ระดับนโยบายซึ่งตั้งอยู่บนฐานของอัครัญญสูตรทำให้การใช้อำนาจมีความชอบธรรม อันเกิดจากการยอมรับของหมู่คณะ ขณะที่ระดับโครงสร้างซึ่งอาศัยหลักจกัฏฐสูตรเป็นกลไกกำกับ ทำให้การใช้อำนาจดำเนินไปภายใต้กรอบของคุณธรรม ความรับผิดชอบ และความโปร่งใส ส่วนระดับผู้ถูกปกครองซึ่งยึดหลักอปฺริหานิยธรรมเป็นฐานนั้น ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม การทำงานเป็นทีม และการตัดสินใจร่วมกันอย่างมีระบบ เมื่อทั้งสามระดับทำงานเชื่อมโยงกันอย่างสอดคล้องประสาน จะก่อให้เกิดเอกภาพของระบบ (System Integration) ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ การลดความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และการสร้างความสมดุลระหว่างอำนาจกับการมีส่วนร่วม ส่งผลให้ระบบการปกครองคณะสงฆ์สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตอบสนองต่อบริบทสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน (พระเทพสิริวิจิตรเวที. (2567, 25 กรกฎาคม). เจ้าคณะภาค 16. สัมภาษณ์)

(2) ระดับผู้นำ ใช้ จกัฏฐสูตร พัฒนาผู้นำเชิงคุณธรรม สร้างความศรัทธาในองค์กร ลดความขัดแย้งสรุปเชิงบูรณาการในมุมมองของสำนักงานวัฒนธรรมสามารถอธิบายได้ว่า หลักธรรมในพระสูตรต้นตอปิฎกโดยเฉพาะ อัครัญญสูตร จกัฏฐสูตร และ อปรฺหานิยธรรม 7 มิได้มีบทบาทจำกัดอยู่เพียงในเชิงการปกครองคณะสงฆ์เท่านั้น หากแต่ยังสามารถเชื่อมโยงกับมิติทางวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างลึกซึ้งในบริบทของงานวัฒนธรรมระดับจังหวัด ซึ่งมีบทบาทในการส่งเสริมอนุรักษ์ และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม หลักธรรมดังกล่าวสามารถทำหน้าที่เป็น กรอบแนวคิดที่น่าสนใจ ที่หล่อหลอมทั้งโครงสร้างการบริหารและพฤติกรรมของผู้คนในสังคม กล่าวคือ อัครัญญสูตรสะท้อนรากฐานของความชอบธรรมที่เกิดจากการยอมรับของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการทำงานด้านวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนและเครือข่ายทางสังคม ขณะที่จกัฏฐสูตรเน้นภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของผู้นำทางวัฒนธรรมในการขับเคลื่อนกิจกรรมและนโยบายให้เกิดความศรัทธาและความร่วมมือ ส่วนอปฺริหานิยธรรมเป็นหลักการที่เอื้อต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ความสามัคคี และการเคารพกติกาสังคมในเชิงการบริหารงานวัฒนธรรมจึงสามารถสังเคราะห์ได้ว่าหลักธรรมทั้งสามทำหน้าที่เชื่อมโยง 3 มิติสำคัญได้แก่ (1) การสร้างความชอบธรรมทางสังคมผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน (2) การพัฒนาผู้นำทางวัฒนธรรมให้มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ และ (3) การบริหารจัดการเครือข่ายวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดธรรมาภิบาลในภาครัฐที่เน้นความโปร่งใส การมีส่วนร่วม

และความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้น ในมุมมองของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกจึงเปรียบเสมือนทุนทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรม ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมและการปกครองคณะสงฆ์ควบคู่กันไป อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สังคม และสถาบันศาสนาอย่างสมดุลและยั่งยืน (จาสิบเอกพิรพร อุติผล. (2568, 20 กรกฎาคม). วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี. สัมภาษณ์)

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในบทบาทของพระสังฆาธิการ กับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในบทบาทของพระสังฆาธิการ เป็นกระบวนการนำหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในพระพุทธานุญาตมาปรับใช้ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปกครอง การตัดสินใจ และการดำเนินงานขององค์กรสงฆ์ให้เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล มีความโปร่งใส เป็นธรรม และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้ พระสังฆาธิการในฐานะผู้นำทางศาสนาและผู้บริหารองค์กรสงฆ์ มีบทบาทสำคัญในการนำหลักธรรมจากพระสุตตันตปิฎก เช่น หลักสัพพัญญูธรรมหลักทศพิธราชธรรม และหลักอปริหานิยธรรมมาประยุกต์ใช้ในการกำกับดูแล การบริหารงาน และการพัฒนาคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนการประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวส่งผลให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีระบบ มีคุณธรรมและสามารถตอบสนองต่อบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม หากต้องการการปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพมิได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างหรืออำนาจเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการบูรณาการเชิงธรรมที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงทุกองค์ประกอบของระบบ ทั้งระดับนโยบาย ระดับโครงสร้าง ผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง ให้ทำงานสอดคล้องกันอย่างสมดุลและมีพลวัต โดยมีหลักธรรมเป็นแกนกลางในการกำกับทิศทาง ควบคุมการใช้อำนาจ และขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ การบูรณาการในลักษณะดังกล่าวส่งผลให้ระบบการปกครองมิใช่เพียงกลไกเชิงอำนาจ แต่เป็นระบบเชิงคุณค่าที่ตั้งอยู่บนความชอบธรรม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน อันสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลในบริบทสมัยใหม่อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในเชิงแนวคิดและการนำไปปฏิบัติจริง และนำไปสู่ความยั่งยืนของการปกครองคณะสงฆ์ในระยะยาว (นายเฉลิมโชค ณ พัทลุง. (2568, 26 ธันวาคม). สัมภาษณ์)

(3) ระดับการบริหาร ใช้ อปริหานิยธรรมสูตร มาจัดระบบการประชุม สร้างการมีส่วนร่วมเพิ่มความโปร่งใส สรุปเชิงบูรณาการในมุมมองของจังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถอธิบายได้ว่า การนำหลักธรรมจากพระสุตตันตปิฎกมาประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ มิใช่เป็นเพียงการอ้างอิงเชิงหลักการ หากแต่เป็นกลไกเชิงปฏิบัติที่สามารถยกระดับประสิทธิภาพและความชอบธรรมของการบริหารคณะสงฆ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะ อัครคณูสูตร ได้สะท้อนให้เห็นว่า อำนาจในการปกครองจะมีความมั่นคงและยั่งยืนก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับจากหมู่คณะ ซึ่งในทางปฏิบัติหมายถึงการที่ผู้บริหารคณะสงฆ์ต้องสร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมจากพระสงฆ์ในทุก

ระดับ มิใช่อาศัยเพียงอำนาจตามโครงสร้างตำแหน่ง ขณะที่ จักรกัตติสูตร ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมโดยผู้นำต้องยึดหลักธรรมเป็นแกนกลางของการตัดสินใจ และแสดงความรับผิดชอบต่อองค์กรสงฆ์และสังคมโดยรวม ส่วน อปริหานิยธรรม 7 นั้น เป็นหลักการที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในด้านการสร้างความสามัคคี การทำงานเป็นทีม และการรักษาการศึกษาขององค์กรในมุมของผู้บริหารระดับจังหวัด หลักธรรมทั้งสามจึงทำหน้าที่เสมือนกรอบธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่เชื่อมโยงระหว่างอำนาจ คุณธรรม และระบบการบริหารเข้าด้วยกัน กล่าวคือ อัครัญญสูตรสร้างฐานของความชอบธรรมจักรกัตติสูตรเสริมสร้างภาวะผู้นำที่มีคุณธรรม และอปริหานิยธรรมวางระบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่จึงควรมุ่งเน้น 3 ประการสำคัญ ได้แก่ (1) การสร้างค่านิยมรับและการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในทุกระดับ (2) การพัฒนาผู้นำให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรม และ (3) การจัดระบบบริหารที่โปร่งใส เป็นธรรม และตรวจสอบได้ซึ่งจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของคณะสงฆ์อย่างยั่งยืนกล่าวโดยสรุป ในทัศนะของผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกมิได้เป็นเพียงหลักคติดทางศาสนาแต่เป็นเครื่องมือเชิงนโยบายและการบริหารที่สามารถนำไปใช้พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่ได้อย่างแท้จริง (นายเสนห์ สิงห์นุ้ย, (2568, 5 มิถุนายน). ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครศรีธรรมราช. สัมภาษณ์)

ผู้ให้สัมภาษณ์ ถือเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของรัฐให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา บทบาทของผู้บริหารระดับสูงจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมจากพระสูตรตันตปิฎกในการกำกับดูแล และประสานความร่วมมือกับคณะสงฆ์ทั่วประเทศอย่างรอบด้าน ทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติจริงเป็นพื้นฐานของการบริหารที่ดี เพราะช่วยให้ผู้บริหารสามารถรับมือกับปัญหา ความขัดแย้ง และแรงกดดันต่าง ๆ ด้วยความอดทน สุขุม และไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ การประยุกต์ใช้หลักนี้ทำให้การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมั่นคงและเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรหลักธรรมว่าด้วย “อปริหานิยธรรม” ซึ่งเป็นหลักส่งเสริมความไม่เสื่อมของหมู่คณะ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการกำหนดมาตรการสนับสนุนคณะสงฆ์ อาทิ การส่งเสริมการศึกษาอบรม การคุ้มครองพระธรรมวินัย และการอุปถัมภ์กิจการพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ การดำเนินการดังกล่าวช่วยให้โครงสร้างการปกครองสงฆ์และการบริหารงานเป็นไปอย่างมั่นคง ไม่เกิดความเสื่อมถอยในด้านวัฒนธรรม สถาบัน และคุณภาพพระสงฆ์ (พระครูสุธีศีลวัฒน์, ดร. (2569, 14 มกราคม). เจ้าอาวาสวัดสามัคคีพัฒนารัตน์ (ธ). สัมภาษณ์)

สรุปผลการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ การประยุกต์ใช้หลักธรรมทำให้การปกครองคณะสงฆ์มีลักษณะนโยบายมีที่มาจากผู้มีธรรมระบบมีประสิทธิภาพ

4.3 ผลการศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตปิฎกในการ

พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

แนวทางที่ได้จากการวิเคราะห์สามารถสรุปเป็น 3 ด้าน

1. ด้านนโยบาย เปิดพื้นที่การมีส่วนร่วม ใช้ฉันทามติเป็นฐาน

แนวความคิดการปกครองในพระพุทธศาสนาปรากฏอย่างชัดเจนใน อัครคัมภีร์สูตร ซึ่งเป็นพระสูตรสำคัญในพระสูตรต้นตปิฎก ที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคม และที่มาของอำนาจการปกครองพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของผู้นำหรือผู้ปกครองมิได้ตั้งอยู่บนฐานของกำเนิดทางวรรณะ หากแต่เกิดจากความจำเป็นของสังคมที่ต้องการบุคคลผู้มีความดีมีคุณธรรมมาทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยและความยุติธรรมของหมู่ชน แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงหลักการปกครองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมและความยินยอมของสังคมมากกว่าการใช้อำนาจ ดังนั้นสาระสำคัญประการหนึ่งของอัครคัมภีร์สูตร คือการอธิบายกระบวนการที่สังคมเลือกบุคคลฯ หนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่ตัดสินข้อพิพาทและรักษาระเบียบของสังคมสงฆ์ บุคคลนั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมสงฆ์ แนวคิดนี้สะท้อนรูปแบบของการปกครองที่มีลักษณะใกล้เคียงกับแนวคิดสัญญาประชาคม ในทางรัฐศาสตร์ กล่าวคือ อำนาจของผู้ปกครองเกิดจากการยอมรับของสังคมสงฆ์ และผู้ปกครองต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อรักษาความยุติธรรมและประโยชน์ส่วนรวมหากผู้ปกครองขาดคุณธรรมและไม่สามารถรักษารธรรมได้สังคมก็ย่อมเกิดความเสื่อมถอย เมื่อวิเคราะห์หลักธรรมในอัครคัมภีร์สูตรเน้นให้เห็นว่าการปกครองที่ดีต้องตั้งอยู่บนหลักธรรมและคุณธรรมของผู้นำ โดยผู้ปกครองต้องทำหน้าที่เป็นผู้รักษาความถูกต้องของสังคมสงฆ์ มิใช่เพียงผู้ใช้อำนาจในการควบคุมเท่านั้น แนวคิดดังกล่าวสัมพันธ์กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอื่นๆ เช่น ทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักคุณธรรมของผู้นำ และ อปริหานิยธรรม 7 ที่เป็นหลักแห่งความเจริญมั่นคงของหมู่คณะ ทั้งสองหลักธรรมนี้ช่วยสนับสนุนแนวคิดว่าการปกครองที่ดีต้องอาศัยทั้งคุณธรรมของผู้นำและความร่วมมือของคณะสงฆ์ ดังนั้น ในบริบทการปกครองคณะสงฆ์ แนวคิดจากอัครคัมภีร์สูตรสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการบริหารองค์กรสงฆ์ได้ โดยเฉพาะในเรื่องของการเน้นคุณธรรมของผู้นำ การตัดสินใจบนพื้นฐานของพระธรรมวินัย และการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการปกครองคณะสงฆ์มิได้อาศัยเพียงโครงสร้างการบริหารตามลำดับขั้นเท่านั้น แต่ต้องตั้งอยู่บนหลักธรรม ความยุติธรรม และการยอมรับของหมู่คณะเป็นสำคัญ นอกจากนี้ แนวคิดจากอัครคัมภีร์สูตร ยังชี้ให้เห็นว่า สังคมหรือองค์กรจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงก็ต่อเมื่อผู้นำและสมาชิกองค์กรต่างยึดถือหลักธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตและการบริหารจัดการ ดังนั้น การนำหลักการจากพระสูตรดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์จึงเป็นแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างระบบการบริหารให้มีความโปร่งใส เป็นธรรม และสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา อันจะ

นำไปสู่ความมั่นคงของพระศาสนาและประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมได้อย่างมั่นคง (พระเทพวิสุทธิญาณ. (2569, 1 มีนาคม). สัมภาษณ์)

การอธิบายเชิงบูรณาการสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการประสานระหว่างหลักธรรมกับกลไกการปกครองเชิงโครงสร้างได้อย่างเป็นระบบโดยมุ่งเน้นทั้งเชิงหลักการ (principle-based) และเชิงปฏิบัติ (practice-oriented) ซึ่งทำให้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก โดยเฉพาะ อคฺคัณฺณสูตร จักกวัตติสูตร และอปปริหานิยธรรม 7 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการ ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครอบคลุมทั้งระดับนโยบาย ระดับโครงสร้าง และระดับปฏิบัติในระดับนโยบายมองว่า อคฺคัณฺณสูตรเป็นฐานแห่งความชอบธรรมของอำนาจที่สำคัญยิ่ง โดยชี้ให้เห็นว่าอำนาจที่แท้จริงต้องเกิดจากการยอมรับของหมู่คณะ มิใช่เพียงอำนาจตามตำแหน่งหรือคำสั่งจากส่วนกลางเท่านั้น ดังนั้น การกำหนดนโยบายของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะในระดับมหาเถรสมาคมหรือส่วนกลาง ควรตั้งอยู่บนหลักของการมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้พระสังฆาธิการในระดับภาค อำเภอ และตำบล ได้สะท้อนปัญหาและบริบทพื้นที่ เพื่อให้เกิดนโยบายที่มีชีวิต” คือสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และได้รับการยอมรับในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลในมิติของ legitimacy และ participation อย่างชัดเจนในระดับโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะภาค เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เห็นว่าจักกวัตติสูตร เป็นหลักที่ทำหน้าที่กำหนดคุณภาพของผู้นำในระบบลำดับชั้นโดยเฉพาะการเป็นผู้นำที่ยึดหลักธรรมเป็นศูนย์กลาง (Dhamma-centered leadership) กล่าวคือ ผู้นำในแต่ละระดับต้องไม่เพียงทำหน้าที่บริหารเชิงคำสั่ง แต่ต้องเป็นศูนย์รวมศรัทธาของพระสงฆ์ในพื้นที่ผ่านการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักทศพิธราชธรรม เช่น ความยุติธรรม ความเสียสละ และความรับผิดชอบในมุนีนี้ โครงสร้างการปกครองแบบลำดับชั้นจะมีประสิทธิภาพได้ก็ต่อเมื่ออำนาจเชิงตำแหน่งถูกขับเคลื่อนด้วยอำนาจเชิงคุณธรรมซึ่งทำให้เกิดความสมดุลระหว่าง authority และ moral legitimacy และสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลอย่างเป็นรูปธรรมในระดับการบริหาร จัดการองค์กร โดยเฉพาะในระดับพื้นที่และระดับวัด อปริหานิยธรรม 7 ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงระบบที่สำคัญที่สุดในการทำให้การปกครองเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนผู้ให้สัมภาษณ์เน้นว่า หลักการสำคัญ เช่น การประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา การไม่ละเมิดหลักพระธรรมวินัย และการทำงานร่วมกันอย่างสามัคคี เป็นเครื่องมือที่สามารถนำมาใช้บริหารเครือข่ายคณะสงฆ์ที่มีหลายระดับให้เกิดเอกภาพในเชิงปฏิบัติ อปริหานิยธรรมยังทำหน้าที่เป็น “ตัวกลางเชื่อมโยง” ระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ กล่าวคือ ทำให้นโยบายจากส่วนกลางสามารถถ่ายทอดลงสู่ระดับวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ข้อเสนอจากระดับพื้นที่สะท้อนกลับขึ้นสู่ระดับนโยบายได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลด้านเมื่อพิจารณาในเชิงบูรณาการผู้ให้สัมภาษณ์มองว่าหลักธรรมทั้งสามมีความสัมพันธ์กันในลักษณะระบบสามมิติได้แก่

(1) มิติความชอบธรรม → อคฺคัณฺณสูตร → ทำให้นโยบายได้รับการยอมรับ

(2) มิติภาวะผู้นำ → จักกวัตติสูตร → ทำให้โครงสร้างมีพลังในการขับเคลื่อน

(3) มิติการบริหารจัดการ → อปริหานิยธรรม → ทำให้ระบบมีเสถียรภาพและยั่งยืน
ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดวงจรการปกครองที่สมบูรณ์กล่าวคือ เมื่อมีความชอบธรรม
จะเกิดความร่วมมือ เมื่อมีผู้นำที่มีธรรมจะเกิดความศรัทธา และเมื่อมีระบบที่ดีจะเกิดความต่อเนื่อง
และความยั่งยืนในมิติของความสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่า
หลักธรรมทั้งสามครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญของธรรมาภิบาล ได้แก่

Legitimacy → ความชอบธรรมของนโยบาย

Participation → การมีส่วนร่วมของทุกระดับ

Accountability → ความรับผิดชอบของผู้นำ

Transparency → ความโปร่งใสของกระบวนการบริหาร

Effectiveness → ประสิทธิภาพขององค์กร

ดังนั้นหลักธรรมในพระสูตรต้นตูปัญญจึงมิใช่เพียงหลักคำสอนทางศาสนา หากแต่เป็นกรอบ
ธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่สามารถนำไปใช้กำกับและพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม
โดยเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับนโยบาย ระดับโครงสร้าง ไปจนถึงระดับปฏิบัติในพื้นที่อย่างเป็นระบบ สรุป
การปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพตามแนวคิดนี้ คือการปกครองที่นโยบายมีความชอบธรรม
โครงสร้างมีผู้นำที่มีธรรม และระบบการบริหารมีความเข้มแข็งซึ่งเป็นการบูรณาการระหว่างหลักธรรม
สมัยใหม่อย่างลึกซึ้งและสามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย (พระครูปลัดปฏิภาณ
สุรปฏิภาณ. (2568, 8 มิถุนายน). เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี (ธ). สัมภาษณ์)

การอธิบายเชิงบูรณาการเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตูปัญญ โดยเฉพาะ
อัครัญญสูตร จักกวัตติสูตร และอปริหานิยธรรม 7 ในฐานะกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการสำหรับการ
พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์สามารถนำเสนอได้อย่างเป็นระบบทั้งในเชิงแนวคิดและเชิงปฏิบัติโดยมี
ความสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่อย่างมีนัยสำคัญในเชิงแนวคิด หลักธรรมทั้งสามทำ
หน้าที่ครอบคลุมองค์ประกอบพื้นฐานของการปกครองที่ได้อย่างครบถ้วน กล่าวคือ อัครัญญสูตรทำ
หน้าที่เป็นฐานคิดด้านความชอบธรรมของอำนาจโดยเสนอว่าอำนาจมิได้มีที่มาจากสถานะหรือการ
แต่งตั้ง หากแต่เกิดจากการยอมรับของหมู่คณะ ซึ่งสะท้อนแนวคิดเรื่อง legitimacy และ
participation ในทางรัฐศาสตร์สมัยใหม่ การปกครองคณะสงฆ์ที่ตั้งอยู่บนหลักการดังกล่าวจึงต้อง
เปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในทุกระดับ และสร้างกระบวนการตัดสินใจที่ยึดโยงกับ
ฉันทามติของหมู่คณะในขณะเดียวกัน จักกวัตติสูตรทำหน้าที่เป็นแกนกลางด้าน “ภาวะผู้นำเชิง
คุณธรรม” โดยเน้นว่าผู้นำต้องยึดหลักธรรมเป็นหลักในการบริหาร ทั้งในด้านความยุติธรรม ความ
เสียสละ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิด ethical leadership และ

accountability ในบริบทของธรรมาภิบาลสมัยใหม่ กล่าวคือ ประสิทธิภาพขององค์กรไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพทางจริยธรรมของผู้นำเป็นสำคัญในส่วนของการบริหารนิยธรรม ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงระบบ ของการบริหารจัดการองค์กร โดยเน้นกระบวนการที่ทำให้องค์กรไม่เสื่อม เช่น การประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และการทำงานร่วมกันอย่างสามัคคี หลักการดังกล่าวสามารถตีความเป็นหลักธรรมาภิบาลในมิติเชิงบูรณาการ จะเห็นได้ว่าหลักธรรมทั้งสามมีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง กล่าวคือ อุดมคติสูงสุดสร้าง ความชอบธรรมของอำนาจ จักกวัตติสูตรกำหนด คุณภาพของผู้นำ และอธิปไตยธรรมวาง ระบบการบริหารจัดการ เมื่อองค์ประกอบทั้งสามทำงานร่วมกัน จะก่อให้เกิดระบบการปกครองที่มีความสมดุลระหว่างอำนาจ คุณธรรม และประสิทธิภาพในการนำไปใช้จริงในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะในโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ที่ประกอบด้วยมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และระดับวัด หลักธรรมดังกล่าวสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายและการบริหารได้อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ในระดับนโยบาย ควรยึดหลักความชอบธรรมโดยเปิดโอกาสให้หน่วยงานในระดับพื้นที่มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง ในระดับผู้นำ ควรส่งเสริมการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม เพื่อให้ผู้บริหารคณะสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดี และในระดับการปฏิบัติ ควรนำหลักอธิปไตยธรรมมาใช้ในการจัดระบบการประชุม การตัดสินใจ และการทำงานร่วมกันนอกจากนี้ การบูรณาการหลักธรรมกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่ยังช่วยให้การปกครองคณะสงฆ์สามารถตอบสนองต่อบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในด้านความโปร่งใส การตรวจสอบได้ และการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการบริหารองค์กรในยุคปัจจุบันกล่าวโดยสรุปหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกมิได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงศาสนาหากแต่สามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการ” ที่เชื่อมโยงระหว่างความชอบธรรมของอำนาจ ภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม และระบบการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างเป็นระบบ และเมื่อประยุกต์ใช้ร่วมกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่ จะก่อให้เกิดการปกครองคณะสงฆ์ที่มีทั้งความถูกต้องตามหลักธรรม ความมีประสิทธิภาพเชิงการบริหาร และความยั่งยืนในระยะยาว ทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่อย่างมีนัยสำคัญ (พระครูวุฒิชัยการโกศล, ดร. (2568, 1 กรกฎาคม). เจ้าอาวาสวัดโคกเคียน. สัมภาษณ์)

2. ด้านโครงสร้าง พัฒนาผู้นำเชิงธรรมสร้างความสัมพันธ์เชิงศรัทธา

การบรรยายเชิงบูรณาการในมุมมองสามารถขยายความให้เห็นเป็นกรอบระบบความคิดเชิงลึกแบบองค์รวมที่เน้นทั้งมิติทางหลักการและการปฏิบัติ โดยตั้งอยู่บนฐานคิดสำคัญว่า หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก ได้แก่ อุดมคติสูงสุด จักกวัตติสูตร และอธิปไตยธรรม มิใช่เพียงคำสอนเชิงศีลธรรม แต่เป็น กลไกเชิงบูรณาการที่สามารถออกแบบและขับเคลื่อนระบบการปกครองคณะสงฆ์ให้เกิดความสมดุลระหว่างอำนาจ คุณธรรม และการมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพในทัศนะของผู้ให้สัมภาษณ์จุดเด่นของการบูรณาการนี้อยู่ที่การทำให้ธรรมะกลายเป็นทั้ง หลักคิดกลไกและผลลัพธ์ใน

เวลาเดียวกัน กล่าวคือ ธรรมะไม่ได้หยุดอยู่ที่การกำหนดว่า “ควรเป็นอย่างไรแต่ยังทำหน้าที่กำหนดว่าจะทำอะไร และจะเกิดผลอย่างไรในระบบการปกครองในระดับนโยบาย อัครัญญสูตรทำหน้าที่เป็นรากฐานของความชอบธรรมโดยเน้นว่า อำนาจที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนการยอมรับของหมู่คณะ มิใช่เพียงอำนาจตามตำแหน่งหรือการแต่งตั้ง ผู้ให้สัมภาษณ์ ชี้ว่า หากนโยบายของคณะสงฆ์ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นทาง จะทำให้ขาดพลังในการขับเคลื่อนในระดับปฏิบัติ ดังนั้น นโยบายที่ดีต้องมีลักษณะเป็นฉันทามติซึ่งเกิดจากการรับฟัง การปรึกษาหารือ และการเคารพเสียงของหมู่คณะ อันสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลด้านความชอบธรรม และการมีส่วนร่วมในระดับโครงสร้าง จักกวัตติสูตรทำหน้าที่เป็น “ตัวกำกับคุณภาพของอำนาจ” โดยผู้ให้สัมภาษณ์ เน้นว่า โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ เช่น ระบบเจ้าคณะภาค-อำเภอ-ตำบล จะมีประสิทธิภาพหรือไม่ มิได้ขึ้นอยู่กับรูปแบบเชิงองค์กรเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับ คุณธรรมของผู้ใช้อำนาจ” หากผู้นำมีธรรม ยึดหลักทศพิธราชธรรมหรือหลักธรรมของผู้ปกครอง จะทำให้อำนาจกลายเป็นอำนาจที่ได้รับความศรัทธา มิใช่เพียงอำนาจเชิงบังคับส่งผลให้เกิดความไว้วางใจ ความร่วมมือ และลดความขัดแย้งในองค์กร ซึ่งสะท้อนหลักธรรมาภิบาลชัดเจน ในระดับผู้ถูกปกครอง อปริหานิยธรรมทำหน้าที่เป็น กลไกการมีส่วนร่วมเชิงระบบโดยผู้ให้สัมภาษณ์ มองว่า การปกครองที่ยั่งยืนต้องเปิดพื้นที่ให้ผู้ถูกปกครองมีบทบาทในการกำหนดทิศทางองค์กร มิใช่เพียงปฏิบัติตามคำสั่ง กลไกสำคัญ ได้แก่ การประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และการตัดสินใจร่วม ซึ่งนำไปสู่การสร้างความเป็นเจ้าของร่วม และความรับผิดชอบร่วมอันเป็นพื้นฐานของความมั่นคงขององค์กรในระยะยาว

เมื่อพิจารณาในภาพรวม ผู้ให้สัมภาษณ์ โฆสธมโม อธิบายว่า หลักธรรมทั้งสามทำหน้าที่เชื่อมโยงกันเป็นระบบการปกครองเชิงบูรณาการโดยมีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลอย่างชัดเจน กล่าวคือ อัครัญญสูตร → สร้างความชอบธรรม → ก่อให้เกิดการยอมรับ

จักกวัตติสูตร → สร้างคุณธรรมผู้นำ → ก่อให้เกิดความศรัทธา

อปริหานิยธรรม → สร้างการมีส่วนร่วม → ก่อให้เกิดความยั่งยืน

กระบวนการนี้พัฒนาเป็นวงจรเชิงระบบ คือ การยอมรับ (Acceptance) → ความไว้วางใจ (Trust) → การมีส่วนร่วม (Participation) → ความยั่งยืน (Sustainability) ซึ่งสะท้อนการทำงานของระบบการปกครองที่มีชีวิตไม่หยุดนิ่ง แต่สามารถปรับตัวและพัฒนาได้ตามบริบท นอกจากนี้ ยังเน้นมิติของการบริหารแบบสมดุล ระหว่างโครงสร้างกับการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ต้องมีทั้งการกำหนดทิศทางจากส่วนกลาง และการสะท้อนข้อมูลจากระดับ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง ลดปัญหาการรวมศูนย์อำนาจ และเสริมสร้างประสิทธิภาพขององค์กรในภาพรวมในมิติของธรรมาภิบาลสมัยใหม่ กรอบแนวคิดนี้มีความสอดคล้องอย่างชัดเจนและครบถ้วน ทั้งในด้าน

1. ความชอบธรรม (Legitimacy)
2. การมีส่วนร่วม (Participation)
3. ความโปร่งใส (Transparency)
4. ความรับผิดชอบ (Accountability)
5. ประสิทธิภาพ (Effectiveness)

โดยเฉพาะการเน้นผู้ถูกปกครองเป็นศูนย์กลางของระบบซึ่งเป็นหัวใจของการบริหารสมัยใหม่กล่าวโดยสรุป การบูรณาการอัครัญสูตร จักกวัตติสูตร และอภิธานิธรรม มิใช่เพียงการเชื่อมโยงหลักธรรมเชิงแนวคิด แต่เป็นการสร้าง แบบจำลองการปกครองเชิงธรรมาภิบาลที่มีทั้งโครงสร้าง กลไก และกระบวนการรองรับอย่างครบถ้วน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความชอบธรรม โปร่งใส มีส่วนร่วม และยั่งยืน สอดคล้องกับความท้าทายของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างลึกซึ้งและเป็นรูปธรรม (พระกรกฎกร ไชยธมโม (นยอด). (2568, 15 สิงหาคม). สัมภาษณ์)

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในบทบาทของพระสังฆาธิการการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในบทบาทของพระสังฆาธิการ หมายถึง การนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกมาปรับใช้เป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ ทั้งในด้านการกำหนดนโยบาย การบริหารงาน การปกครองดูแล และการพัฒนาองค์กรสงฆ์ ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีความเป็นระบบ และสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล พระสังฆาธิการในฐานะผู้นำทางศาสนา และผู้บริหารองค์กรสงฆ์ มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการปกครองคณะสงฆ์ให้บรรลุเป้าหมายตามหลักพระธรรมวินัย โดยอาศัยหลักธรรมที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และความเป็นธรรมในการบริหารจัดการ อาทิหลักสัปปริสธรรม ซึ่งมุ่งเน้นคุณลักษณะของผู้นำที่ดี หลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นแนวทางในการปกครองโดยธรรม และหลักอภิธานิธรรม ซึ่งส่งเสริมความเจริญมั่นคงของหมู่คณะการนำหลักธรรมดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ จะช่วยให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ อีกทั้งยังส่งเสริมความสามัคคีในหมู่สงฆ์ ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรสงฆ์ในระยะยาว นอกจากนี้ ยังสามารถปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในบทบาทของพระสังฆาธิการ จึงเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความสมดุลระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและหลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคณะสงฆ์ให้มีความมั่นคง ยั่งยืน และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (นายเอกวุฒิ บุตรโคษา. (2568, 18 ตุลาคม). สัมภาษณ์)

เมื่อพิจารณาในเชิงลึกลงภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงมิได้เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของการบริหาร หากแต่เป็น “แกนกลางของการบูรณาการทั้งระบบ” ที่ทำหน้าที่หล่อหลอมและเชื่อมโยงนโยบาย โครงสร้าง และผู้ถูกปกครองให้เกิดเอกภาพในการดำเนินงานอย่างแท้จริงกล่าวคือ ผู้นำเชิงพุทธทำหน้าที่แปลงนโยบายให้มีความชอบธรรมทำให้โครงสร้างมีชีวิตด้วยคุณธรรม และเปิดพื้นที่ให้ผู้ถูกปกครองมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในมิตินี้ภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงทำให้อำนาจไม่ใช่เพียงเครื่องมือในการสั่งการ แต่กลายเป็น อำนาจที่ตั้งอยู่บนความไว้วางใจและการยอมรับร่วม ซึ่งนำไปสู่การทำงานที่ขับเคลื่อนด้วยความสมัครใจมากกว่าการบังคับ ส่งผลให้ระบบการปกครองมีเสถียรภาพจากภายใน ไม่ใช่เพียงการควบคุมจากภายนอกยิ่งไปกว่านั้น ภาวะผู้นำเชิงพุทธยังทำให้เกิดการประสานกันระหว่างกันอย่างสมดุล กล่าวคือ ผู้นำสามารถกำหนดทิศทางเชิงนโยบายได้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็เปิดรับเสียงสะท้อนจากระดับปฏิบัติ ทำให้การตัดสินใจมีความรอบด้าน ลดความคลาดเคลื่อน และเพิ่มประสิทธิผลของการดำเนินงานในทุกระดับในภาพรวมระบบที่ขับเคลื่อนด้วยภาวะผู้นำเชิงพุทธจะมีลักษณะเป็นระบบซึ่งประกอบด้วย 1. นโยบายที่มีความชอบธรรมและยืดหยุ่น 2. โครงสร้างที่มีคุณธรรมกำกับ 3. ผู้ปฏิบัติที่มีส่วนร่วมและมีความรับผิดชอบร่วม 4. องค์ประกอบทั้งสามนี้จะเสริมแรงกันเป็นวงจรเชิงบวก คือ ความชอบธรรม ความไว้วางใจ การมีส่วนร่วม ความยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงมิใช่เพียงแนวคิดเชิงนามธรรมแต่เป็นกลไกขับเคลื่อนเชิงระบบ ที่ทำให้การปกครองคณะสงฆ์สามารถพัฒนาไปสู่รูปแบบธรรมาภิบาลสมัยใหม่ได้อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในด้านความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และประสิทธิภาพเมื่อกล่าวโดยสรุป ภาวะผู้นำเชิงพุทธคือพลังสำคัญที่ทำให้การบูรณาการระหว่าง นโยบายนำไปสู่ โครงสร้างนำไปสู่ผู้ถูกปกครอง มิได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่กลายเป็นระบบการปกครองเชิงธรรมาภิบาล ที่สามารถดำรงอยู่และพัฒนาได้จริงในบริบทสังคมสมัยใหม่อย่างมั่นคง โปร่งใส และยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธมีบทบาทสำคัญในฐานะหัวใจของการบูรณาการที่สามารถเชื่อมโยงนโยบาย โครงสร้าง และผู้ถูกปกครองให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยผู้นำมิได้ทำหน้าที่เพียงกำหนดทิศทางเชิงนโยบายเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจผ่านการยอมรับของหมู่คณะ (อัครคณฺยสูตร) ควบคุมการใช้อำนาจด้วยคุณธรรมและความรับผิดชอบ (จกัถวตฺตสูตร) และส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม (อปริหานิยธรรม) การบูรณาการดังกล่าวส่งผลให้เกิดระบบการปกครองที่มีลักษณะเป็นธรรมาภิบาลเชิงพุทธกล่าวคือ มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีส่วนร่วม และมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานจริง นอกจากนี้ ยังช่วยลดความขัดแย้งเชิงโครงสร้างและเพิ่มความร่วมมือในระดับปฏิบัติ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความยั่งยืนขององค์กรคณะสงฆ์ในบริบทสังคมร่วมสมัย ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงมิใช่เพียงคุณลักษณะของบุคคล แต่เป็นกลไกเชิงระบบที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่อย่างมี

นัยสำคัญ (นางสาวนลินรัตน์ ชูธรรม. (2568, 11 ตุลาคม). เจ้าหน้าที่สำนักงาน มหาวิทยาลัยสวนดุสิต. สัมภาษณ์)

การยกระดับการบริหารจัดการองค์กรของรัฐบาลให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา บทบาทของผู้บริหารระดับสูงจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมจากทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติจริงเป็นพื้นฐานของการบริหารที่ดี เพราะช่วยให้ผู้บริหารสามารถรับมือกับปัญหา ความขัดแย้ง และแรงกดดันต่าง ๆ ด้วยความอดทน สุขุม และไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ การประยุกต์ใช้หลักนี้ทำให้การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมั่นคงและเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรหลักธรรมว่าด้วย “อปปริหานิยธรรม” ซึ่งเป็นหลักส่งเสริมความไม่เสื่อมของหมู่คณะ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการกำหนดมาตรการสนับสนุนคณะสงฆ์ อาทิ การส่งเสริมการศึกษาอบรม การคุ้มครองพระธรรมวินัย และการอุปถัมภ์กิจการพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ การดำเนินการดังกล่าวช่วยให้โครงสร้างการปกครองสงฆ์และการบริหารงานเป็นไปอย่างมั่นคง ไม่เกิดความเสื่อมถอยในด้านวัฒนธรรม สถาบัน และคุณภาพพระสงฆ์ (พระครูถาวรศีลาจารย์. (2569, 14 มกราคม). เจ้าคณะจังหวัดชุมพร (ธ). สัมภาษณ์)

3. ด้านการปฏิบัติ ใช้อปปริหานิยธรรมเป็นเครื่องมือ ส่งเสริมการทำงานแบบมีส่วนร่วม

การพูดเรื่องเชิงบูรณาการในมุมมองผู้ให้สัมภาษณ์ สามารถอธิบายให้เห็นเป็นกรอบระบบความคิดเชิงลึกแบบองค์รวมที่มีความเป็นพลวัตและเน้นการประยุกต์ใช้จริง โดยตั้งอยู่บนฐานคิดสำคัญว่า หลักธรรมในพระสูตรต้นตอได้แก่ อัครคุณสูตร จักกวัตติสูตร และอปปริหานิยธรรม มิใช่เพียงคำสอนเชิงนามธรรมหากแต่เป็นกลไกเชิงบูรณาการสามารถเชื่อมโยงองค์ประกอบหลักของการปกครอง ได้แก่ ระดับนโยบาย ระดับโครงสร้าง และผู้ถูกปกครองให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ จนนำไปสู่การปกครองคณะสงฆ์ที่มีความชอบธรรม โปร่งใส และยั่งยืนในทัศนะของพระอาทิตย์ ขนติโก จุดเน้นสำคัญอยู่ที่การทำให้ธรรมะกลายเป็นพลังขับเคลื่อนเชิงโครงสร้างมิใช่เพียงกรอบคุณค่าทางจริยธรรม กล่าวคือ ธรรมะต้องสามารถกำหนดทั้งที่มาของอำนาจ วิธีการใช้อำนาจและกระบวนการมีส่วนร่วมในองค์กรได้อย่างเป็นรูปธรรมในระดับนโยบาย อัครคุณสูตรทำหน้าที่เป็นฐานคิดของความชอบธรรมเชิงสังคม” โดยชี้ให้เห็นว่า อำนาจมิได้ตั้งอยู่บนสถานะหรือการแต่งตั้ง แต่ตั้งอยู่บนการยอมรับของหมู่คณะดังนั้น นโยบายของคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพต้องไม่เป็นเพียงคำสั่งจากเบื้องบน หากแต่ต้องผ่านกระบวนการรับฟังและสังเคราะห์ความคิดเห็นจากพระสงฆ์ในทุกระดับ เพื่อให้เกิดลักษณะของฉันทามติร่วมซึ่งจะทำให้นโยบายมีพลังในการขับเคลื่อนจริงในทางปฏิบัติ แนวคิดนี้สะท้อนหลักธรรมมาภิบาลด้านความชอบธรรมและการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนในระดับโครงสร้าง จักกวัตติสูตรทำหน้าที่กำกับเน้นว่า โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ เช่น ระบบเจ้าคณะภาค อำเภอ และตำบล จะมีประสิทธิภาพหรือไม่ มิได้ขึ้นอยู่กับรูปแบบเชิงองค์กรเพียงอย่างเดียวแต่ขึ้นอยู่กับ

“คุณธรรมของผู้นำ” ที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างนั้น หากผู้นำมีธรรมยึดหลักทศพิธราชธรรม หรือธรรมของผู้ปกครอง ก็จะก่อให้เกิดอำนาจที่ได้รับความศรัทธาซึ่งแตกต่างจากอำนาจที่อาศัยเพียงตำแหน่งหน้าที่ ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจ ความร่วมมือ และลดความขัดแย้งภายในองค์กร อันสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลในมิติของ Accountability และ Ethical Leadership ในระดับผู้ถูกปกครอง อปรีหานิยธรรมทำหน้าที่เป็นกลไกการมีส่วนร่วมเชิงระบบโดยเน้นให้ผู้ถูกปกครองมิใช่เป็นเพียงผู้รับคำสั่ง แต่เป็นผู้ร่วมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร ผ่านกระบวนการสำคัญ เช่น การประชุมร่วมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และการตัดสินใจแบบหมู่คณะมองว่า กลไกเหล่านี้จะก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร และความรับผิดชอบร่วมซึ่งเป็นรากฐานของความยั่งยืนในระยะยาว เมื่อพิจารณาในภาพรวม หลักธรรมทั้งสามจึงทำหน้าที่เชื่อมโยงกันเป็นระบบการปกครองเชิงบูรณาการกล่าวคือ อักคัณฺณสูตรสร้างความชอบธรรม จักกวัตติสูตรสร้างความศรัทธา และอปรีหานิยธรรมสร้างการมีส่วนร่วม กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดวงจรเชิงระบบ คือ การยอมรับ → ความไว้วางใจ → การมีส่วนร่วม → ความยั่งยืน นอกจากนี้ ระบบดังกล่าวต้องดำเนินไปในลักษณะการบริหารสองทิศทาง คือ การกำหนดนโยบายจากส่วนกลางควบคู่กับการรับฟังข้อมูลจากระดับพื้นที่เพื่อให้เกิดความสอดคล้องระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง ลดปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงการบริหาร และทำให้องค์กรสามารถปรับตัวได้ตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงในมิติของธรรมาภิบาลสมัยใหม่กรอบแนวคิดนี้มีความสอดคล้องอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านความชอบธรรม การมีส่วนร่วม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับผู้ถูกปกครองเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นแนวโน้มสำคัญของการบริหารจัดการร่วมสมัยกล่าวโดยสรุป ในการบูรณาการอักคัณฺณสูตร จักกวัตติสูตร และอปรีหานิยธรรม มิใช่เพียงการเชื่อมโยงหลักธรรมเชิงแนวคิด แต่เป็นการสร้างระบบการปกครองเชิงธรรมาภิบาลที่มีโครงสร้าง มีพลวัต และสามารถนำไปใช้ได้จริงในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมสมัยใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืนอันเป็นการผสมผสานระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ได้อย่างสมดุลและลึกซึ้ง (พระอาทิตย์ ขนติโก (ไกรนรา). (2568, 20 สิงหาคม). สัมภาษณ์)

การอธิบายเชิงบูรณาการสามารถชี้ให้เห็นอย่างลึกซึ้งว่า หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก โดยเฉพาะ อักคัณฺณสูตร จักกวัตติสูตร และ อปรีหานิยธรรม 7 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นการบูรณาการระหว่างหลักธรรม ตัวบุคคล และระบบเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นองค์รวมในประการแรก อักคัณฺณสูตรสะท้อนให้เห็นว่า ความชอบธรรมของอำนาจมิได้เกิดจากการแต่งตั้งหรือสถานะ หากแต่เกิดจาก ความยอมรับโดยธรรมกล่าวคือ ผู้ที่ประพฤติชอบ ย่อมได้รับการยอมรับจากหมู่สงฆ์ อำนาจเช่นนี้เป็นอำนาจที่ตั้งอยู่บนศรัทธา มิใช่การบังคับ ในมุนีจึงทำหน้าที่เป็นฐานรากของความชอบธรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่

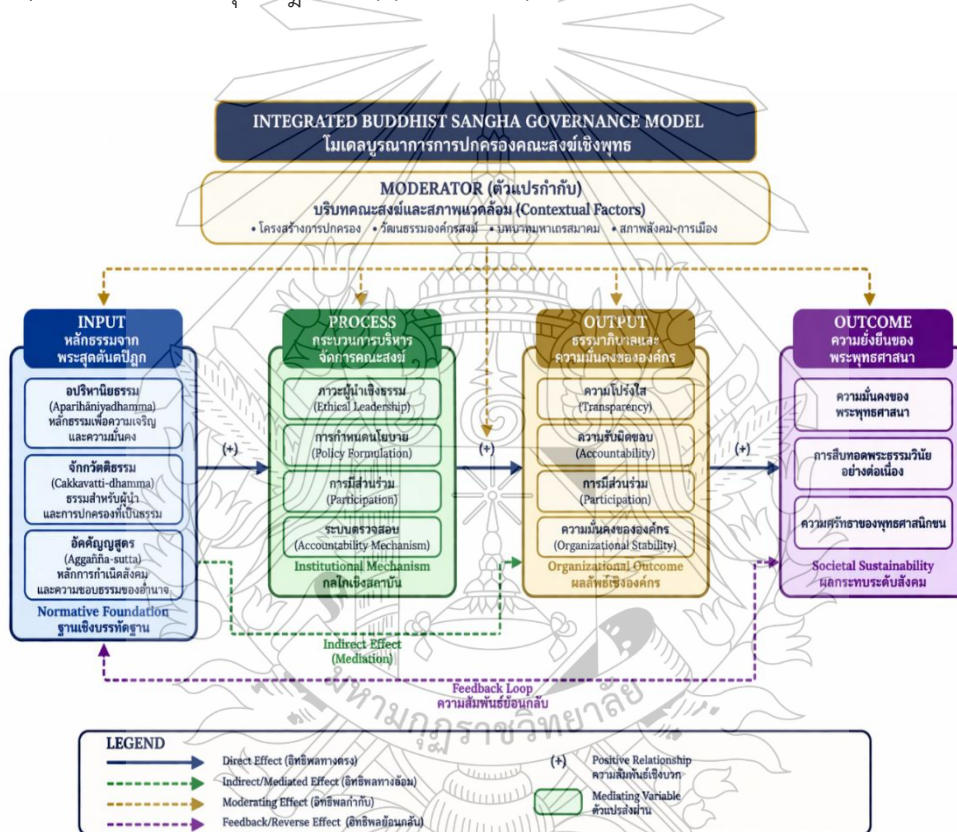
ในเรื่องการมีส่วนร่วม และความยอมรับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประการที่สอง จักรกวดติสูตรเน้นให้เห็นว่า ผู้นำต้องเป็น ธรรมาธิปไตยบุคคลคือมีธรรมเป็นใหญ่ในการดำเนินชีวิตและการบริหารงาน โดยยึดหลักทศพิธราชธรรมเป็นแนวทาง ในทัศนะของพระกิตติวรประสาธน์ ภาวะผู้นำเช่นนี้เป็นหัวใจของการปกครอง เพราะแม้จะมีโครงสร้างหรือกฎระเบียบที่ดี หากผู้นำขาดคุณธรรม การปกครองย่อมไม่ยั่งยืน ตรงกันข้าม หากผู้นำมีธรรม ย่อมสามารถนำพาองค์กรไปสู่ความสงบเรียบร้อยได้โดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับมากนัก ซึ่งสอดคล้องกับหลักในธรรมาภิบาลสมัยใหม่ประการที่สาม อปรีหานิยธรรมเป็นหลักที่แสดงถึงวิธีการบริหารหมู่คณะให้ไม่เสื่อมโดยเน้นการประชุมพร้อมเพรียง การเคารพกติกา และการดำรงอยู่ในพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ในเชิงปฏิบัติ หลักนี้ทำหน้าที่เป็น “ระบบการจัดการองค์กร” ที่ทำให้องค์กรเกิดความโปร่งใส มีความสามัคคี และสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลด้านเมื่อพิจารณาในเชิงบูรณาการ จะเห็นได้ว่าหลักธรรมทั้งสามทำงานสัมพันธ์กันเป็นลำดับ คือ อำนาจที่ชอบธรรม” อัครัญญสูตร พัฒนาเป็นผู้นำที่มีธรรม จักรกวดติสูตร และลงสู่ระบบการบริหารที่ไม่เสื่อม อปรีหานิยธรรม โครงสร้างเช่นนี้ทำให้การปกครองคณะสงฆ์มีความสมบูรณ์ทั้ง 3 มิติ ได้แก่ 1) มิติความชอบธรรม → ทำให้เกิดการยอมรับ 2) มิติผู้นำ → ทำให้เกิดความศรัทธา 3) มิติระบบ → ทำให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้นหลักธรรมในพระสูตรต้นตอปิฎกจึงมิใช่เพียงแนวคิดเชิงนามธรรม หากแต่เป็นกรอบธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงโดยทำให้การปกครองคณะสงฆ์มีความถูกต้องตามธรรม ความเหมาะสมตามสถานการณ์ และความสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ เป็นการปกครองที่ธรรมเป็นฐาน ผู้นำเป็นแบบอย่างและระบบเป็นกลไก ซึ่งจะนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืนของคณะสงฆ์ในระยะยาว (พระกิตติวรประสาธน์. (2568, 28 มกราคม). สัมภาษณ์)

โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์เป็นระบบลำดับชั้นที่มีการกำกับดูแลตั้งแต่ระดับวัด อำเภอ จังหวัด ภาค และส่วนกลาง โดยเจ้าคณะจังหวัดมีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแลพระภิกษุสามเณรและวัดในพื้นที่ให้ดำเนินกิจการตามพระธรรมวินัยและกฎหมายคณะสงฆ์ การบริหารงานของเจ้าคณะจังหวัดจึงต้องอาศัยทั้งหลักการบริหารจัดการและหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน หลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรต้นตอปิฎก โดยเฉพาะพระสูตรที่กล่าวถึงการปกครองและบทบาทของผู้นำ เช่น อัครัญญสูตร และ จักรกวดติสูตร สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ระดับจังหวัดได้อย่างเหมาะสมบทบาทของเจ้าคณะจังหวัดในการปกครองคณะสงฆ์ มีหน้าที่สำคัญหลายประการ เช่น

1. การกำกับดูแลพระภิกษุสามเณรและวัดในจังหวัดให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย
2. การบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ร่วมกับเจ้าคณะอำเภอและเจ้าอาวาส
3. การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

4. การพิจารณาแก้ไขปัญหาหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์

การปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวจำเป็นต้องยึดหลักธรรมเป็นพื้นฐาน เพื่อให้การบริหารงานมีความยุติธรรม โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมในด้านการปกครองคณะสงฆ์ระดับจังหวัดจำเป็นต้องอาศัยทั้งโครงสร้างการบริหารและหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน หลักธรรมจากพระสูตรตันตปิฎก โดยเฉพาะอัครคัมภีร์สุตตรและจกักรัตติสูตร ได้เสนอแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการปกครอง ได้แก่ การปกครองโดยธรรม การมีส่วนร่วมของส่วนรวม ความยุติธรรม และภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมเมื่อหลักการเหล่านี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานของเจ้าคณะจังหวัด จะช่วยให้การปกครองคณะสงฆ์มีความโปร่งใส เป็นธรรม และมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคมโดยรวม (พระปลัดสุธรรมรัตน์ สุจิณโณ. (2568, 20 สิงหาคม). เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี (ธ). สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4.1 โมเดลบูรณาการการปกครองคณะสงฆ์เชิงพุทธ

4.4 ผลการศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอปัญหาในการ

พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

(FD1) การปกครองคณะสงฆ์ในเชิงวิชาการสามารถอธิบายได้ว่า เป็นระบบการจัดระเบียบองค์กรทางศาสนาที่มีรากฐานจาก “พระวินัย” ซึ่งถือเป็นกลไกหลักในการควบคุม กำกับ และสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่คณะสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดย พระพุทธเจ้า ได้ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาพฤติกรรมของภิกษุที่เบี่ยงเบนจากหลักธรรม อันสะท้อนให้เห็นว่า “พระวินัย” มิใช่เพียงข้อห้าม แต่เป็นระบบการปกครองเชิงสถาบันที่มุ่งสร้างความมั่นคงและความยั่งยืนให้แก่พระศาสนา

ในระยะเริ่มต้นของการก่อตั้งคณะสงฆ์ การปกครองมีลักษณะเรียบง่ายและอาศัยความเป็นธรรมชาติของชุมชนสงฆ์ แต่เมื่อจำนวนภิกษุเพิ่มมากขึ้นและเกิดความหลากหลายทางพฤติกรรม พระพุทธเจ้า จึงทรงกำหนด “สิกขาบท” และพัฒนาระบบการประชุมสงฆ์ เช่น การสวด ภิกษุปาติโมกข์ เพื่อทบทวนวินัยร่วมกันทุกกึ่งเดือน อันเป็นกระบวนการสร้างกลไกตรวจสอบภายใน (Internal Governance Mechanism) ที่มีประสิทธิภาพ และยังสะท้อนแนวคิดการกระจายอำนาจ เมื่อพระองค์ทรงมอบหมายให้คณะสงฆ์บริหารจัดการตนเองภายหลัง ในเชิงหลักการปกครอง พระวินัยจึงทำหน้าที่เป็นกฎหมายสูงสุดของคณะสงฆ์ ขณะที่หลักธรรมอื่น ๆ ทำหน้าที่เป็นกลไกเสริมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการบริหารองค์กร โดยเฉพาะ สาราณียธรรม 6 ซึ่งเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี และ อปริหานิยธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักแห่งความไม่เสื่อม ทั้งสองหลักธรรมนี้มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างเอกภาพขององค์กรสงฆ์ กล่าวคือ เมื่อคณะสงฆ์มีความพร้อมเพรียง และความไม่เสื่อมเป็นฐาน ก็ส่งผลให้ระบบการปกครองมีเสถียรภาพ

นอกจากนี้ การปกครองคณะสงฆ์ในบริบทปัจจุบันจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่กับโครงสร้างของรัฐ เนื่องจากคณะสงฆ์เป็นสถาบันที่ดำรงอยู่ภายใต้กรอบกฎหมายของประเทศ โดยเฉพาะพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงระหว่างอำนาจทางศาสนาและอำนาจรัฐ ทั้งนี้แนวคิดในพระพุทธศาสนายังเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ “อนุวัติตามกฎหมายบ้านเมือง” เพื่อให้การดำรงอยู่ของคณะสงฆ์สอดคล้องกับบริบทสังคมและการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้างหน้าที่ (Functional Perspective) การปกครองคณะสงฆ์สามารถมุ่งเน้นไปที่ “แกนหลัก” คือ การปกครอง (Governance Core) โดยมีมิติย่อยที่สำคัญ ได้แก่

(1) การปกครองตน (Self-regulation) ประการแรกมิติการปกครองเชิงปฏิบัติของคณะสงฆ์สามารถอธิบายในเชิงระบบบริหารร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านกรอบแนวคิด “ตน-คน-งาน-เงิน” ซึ่งเป็นการแปลงหลักการทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับศาสตร์การจัดการสมัยใหม่ โดยยังคงมีรากฐานสำคัญอยู่ที่พระวินัยในฐานะกลไกกำกับเชิงบรรทัดฐาน และหลักธรรมในฐานะ

กลไกขับเคลื่อนเชิงคุณค่า การปกครองตน เป็นมิติพื้นฐานที่สุด เนื่องจากพระสงฆ์แต่ละรูปต้องยึดมั่นในพระวินัยและหลักศีลธรรมเป็นแกนกลางของการดำรงชีวิต การควบคุมตนเองอย่างมีวินัยจึงเป็น “กลไกภายใน” ที่ทำให้ระบบการปกครองโดยรวมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง กล่าวอีกนัยหนึ่ง หากการปกครองตนอ่อนแอ ย่อมส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อมิติอื่นทั้งหมด

(2) การปกครองคน (Personnel Management) ประการที่สองการปกครองคน เป็นการบริหารจัดการพระภิกษุสามเณรในองค์กรสงฆ์ ซึ่งครอบคลุมทั้งการแต่งตั้ง การมอบหมายหน้าที่ การกำกับดูแล และการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ในมิตินี้ หลัก สาราณียธรรม 6 มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความสามัคคี ความไว้วางใจ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ขณะที่ อปริหานิยธรรม 7 ทำหน้าที่เป็นหลักประกันเชิงโครงสร้างให้คณะสงฆ์ไม่เสื่อมถอยจากความเป็นเอกภาพ

(3) การปกครองงาน (Administrative Management) ประการที่สามการปกครองงาน หมายถึงการจัดการพันธกิจของวัดและคณะสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์ มิตินี้สะท้อนความสามารถในการแปลงหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติจริง (From Doctrine to Practice) โดยต้องอาศัยทั้งทักษะการบริหารและการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงาน

(4) การปกครองทรัพยากร/การเงิน (Financial Governance) ประการที่สี่ การปกครองเงินเป็นมิติที่มีความท้าทายสูงสุดในบริบทปัจจุบัน เนื่องจากเกี่ยวข้องกับทรัพยากรและความไว้วางใจของสาธารณชน ปัญหาความไม่โปร่งใส การขาดระบบบัญชีที่เป็นมาตรฐาน และการตรวจสอบที่ไม่เข้มแข็ง ล้วนเป็นปัจจัยที่บั่นทอนความเชื่อมั่นต่อคณะสงฆ์โดยรวม ดังนั้น การบริหารการเงินจึงต้องยกระดับจากการจัดการแบบจารีตไปสู่การจัดการแบบระบบที่มีมาตรฐาน ชัดเจน และตรวจสอบได้ โดยเฉพาะประเด็น การบริหารการเงินของวัด ถือเป็นประเด็นร่วมสมัยที่สะท้อนความจำเป็นของการประยุกต์หลักธรรมร่วมกับหลักธรรมาภิบาลเช่น ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการตรวจสอบได้ ทั้งนี้ หากขาดระบบควบคุมที่ดี ย่อมนำไปสู่ปัญหาความเสื่อมศรัทธาในสถาบันสงฆ์อย่างไ้ก็ตาม แม้บริบทสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่หลักการปกครองคณะสงฆ์ยังคงต้องอาศัยฐานเดิม จากพระวินัยและพระธรรมเป็นต้นแบบกล่าวคือ การพัฒนาองค์กรสงฆ์ไม่ใช่การสร้างระบบใหม่ทั้งหมด แต่เป็นการประยุกต์หลักการเดิมให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ในบริบทนี้ การบูรณาการหลัก ธรรมาภิบาลเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะหลักความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการตรวจสอบได้ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและความยั่งยืนขององค์กรสงฆ์ในระยะยาวกล่าวโดยมิติ “ตน-คน-งาน-เงิน” มิได้เป็นเพียงกรอบการวิเคราะห์เชิงเทคนิค หากแต่เป็น โมเดลเชิงบูรณาการ ที่เชื่อมโยงระหว่างพระวินัย หลักธรรม และศาสตร์การบริหารสมัยใหม่เข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับการปกครองคณะสงฆ์ให้มีทั้งประสิทธิภาพ

ความชอบธรรม และความยั่งยืน ภายใต้บริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง การปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพในเชิงวิชาการ จำเป็นต้องบูรณาการ 3 มิติสำคัญ ได้แก่

- (1) มิติพระวินัย (Normative Control)
- (2) มิติหลักธรรม (Ethical Integration)
- (3) มิติกฎหมายรัฐ (Legal-Structural Framework)

โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ การสร้าง เอกภาพ ความมั่นคง และความยั่งยืนของคณะสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ว่า ความสามัคคีเป็นปัจจัยแห่งความเจริญ และความแตกแยกเป็นเหตุแห่งความเสื่อมของพระศาสนาในระยะยาว

(FD2) ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากการสนทนากลุ่มและข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ สามารถสังเคราะห์เป็นโมเดลเชิงโครงสร้างการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์โดยอธิบายผ่านกรอบแนวคิดตัวแปรต้นตัวแปรต้นกลางและตัวแปรตาม ได้อย่างเป็นระบบ ในมิติของตัวแปรต้น พบว่า การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตั้งอยู่บนฐานของปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบคุณค่าและบรรทัดฐานทางจริยธรรมโดยเฉพาะหลักสาราณียธรรม อปริหานิยธรรม และหลักธรรมด้านภาวะผู้นำ อันเป็นเครื่องมือสร้างความสามัคคี ความมั่นคง และความชอบธรรมในการปกครอง (2) โครงสร้างและกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งรวมถึงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และมติของ มหาเถรสมาคม ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสถาบันในการกำกับควบคุม และสร้างเอกภาพขององค์กรสงฆ์ และ (3) บริบทการเปลี่ยนแปลงร่วมสมัย อันประกอบด้วย ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความหลากหลายของกลุ่มคนในสังคม การตรวจสอบจากภาคประชาชน ตลอดจนภาวะความเสี่ยงจากเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งล้วนเป็นแรงกดดันเชิงระบบ ที่ทำให้คณะสงฆ์จำเป็นต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การมีอยู่ของตัวแปรต้นดังกล่าวเพียงลำพัง ยังไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงประสิทธิภาพได้โดยตรง หากแต่ต้องอาศัย ตัวแปรต้นกลางซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงและแปลงศักยภาพไปสู่ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม โดยตัวแปรต้นกลางในโมเดลนี้ คือ กระบวนการประยุกต์เชิงบูรณาการซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การตีความหลักธรรมให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่การแปลงหลักธรรมสู่เชิงนโยบายและแนวปฏิบัติการบริหารจัดการ ภายใต้หลักธรรมาภิบาลและการบริหารความเสี่ยง

ในประเด็นการบริหารความเสี่ยงนั้น ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับการเน้นย้ำจากซึ่งชี้ให้เห็นว่าคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันมิได้ดำรงอยู่โดยแยกขาดจากสังคม หากแต่มีความสัมพันธ์เชิงพึ่งพิงกับภาคประชาชนและระบบเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ความผันผวนของสังคมโลก เช่น ภาวะเศรษฐกิจ ความขัดแย้งระหว่างประเทศ หรือแม้แต่การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี ย่อมส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของคณะสงฆ์โดยตรง การนำแนวคิดการบริหารความเสี่ยงเข้ามาเป็นส่วน

หนึ่งของกระบวนการบริหาร จึงเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวขององค์กรสงฆ์

เมื่อพิจารณาในส่วนของตัวแปรตาม พบว่า ผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวปรากฏในรูปของการปกครองคณะสงฆ์ที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นหลายมิติ ได้แก่ ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการประสิทธิภาพในการบรรลุพันธกิจของคณะสงฆ์ความโปร่งใสและตรวจสอบได้ความสามัคคีภายในองค์กร และความสามารถในการปรับตัวอย่างยั่งยืนต่อบริบทโลกสมัยใหม่ ดังนั้นความสำเร็จของการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ มิได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งโดยลำพัง หากแต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างหลักธรรม โครงสร้างสถาบัน และบริบทสังคมสมัยใหม่ โดยมีกระบวนการประยุกต์เชิงบูรณาการเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืน อันนำไปสู่การเสริมสร้างความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

(FD3) การปกครองคณะสงฆ์ในเชิงวิชาการสามารถอธิบายได้ว่าเป็นระบบการจัดระเบียบองค์กรทางศาสนาที่มีรากฐานจากพระวินัยซึ่งถือเป็นกลไกหลักในการควบคุม กำกับ และสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่คณะสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดย พระพุทธเจ้า ได้ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาพฤติกรรมของภิกษุที่เบี่ยงเบนจากหลักธรรม อันสะท้อนให้เห็นว่าพระวินัย”มิใช่เพียงข้อห้าม แต่เป็นระบบการปกครองเชิงสถาบันที่มุ่งสร้างความมั่นคงและความยั่งยืนให้แก่พระศาสนาในระยะเริ่มต้นของการก่อตั้งคณะสงฆ์ การปกครองมีลักษณะเรียบง่ายและอาศัยความเป็นธรรมชาติของชุมชนสงฆ์ แต่เมื่อจำนวนภิกษุเพิ่มมากขึ้นและเกิดความหลากหลายทางพฤติกรรม พระพุทธเจ้า จึงทรงกำหนดสิกขาบท

การปกครองคณะสงฆ์ในสามารถอธิบายได้ว่าเป็นระบบการจัดระเบียบองค์กรทางศาสนาที่มีรากฐานจากพระวินัย ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการควบคุม กำกับ และสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่คณะสงฆ์นับตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดย พระพุทธเจ้า ได้ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาพฤติกรรมของภิกษุที่เบี่ยงเบนจากหลักธรรม อันสะท้อนให้เห็นว่าพระวินัย มิได้เป็นเพียงข้อห้ามเชิงศีลธรรมเท่านั้น หากแต่เป็นระบบการปกครองเชิงสถาบันที่มุ่งสร้างความมั่นคง ความเป็นระเบียบ และความยั่งยืนให้แก่พระศาสนาในระยะเริ่มต้นของการก่อตั้งคณะสงฆ์ในระยะแรก การปกครองคณะสงฆ์มีลักษณะเรียบง่าย อาศัยความเป็นธรรมชาติของชุมชนสงฆ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศรัทธา ความเคารพ และการยึดถือธรรมวินัยเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม เมื่อจำนวนภิกษุเพิ่มมากขึ้นและเกิดความหลากหลายทางพฤติกรรม ตลอดจนความซับซ้อนของบริบททางสังคมที่แวดล้อมคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น พระพุทธเจ้า จึงทรงกำหนด “สิกขาบท” ขึ้นเป็นลำดับ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการกำกับความประพฤติของภิกษุให้สอดคล้องกับหลักธรรมและเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ดังนั้นสิกขาบทดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นในลักษณะการบัญญัติแบบตายตัวตั้งแต่ต้น แต่เป็นกระบวนการเชิงพลวัตที่เกิดจากสถานการณ์จริงกล่าวคือ เมื่อเกิดปัญหาหรือกรณีตัวอย่างขึ้นในคณะสงฆ์

จึงมีการบัญญัติกฎหมายขึ้นเพื่อป้องกันมิให้ปัญหานั้นเกิดซ้ำอีกในอนาคต ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นระบบการปกครองเชิงปรับตัวที่มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบททางสังคม ยิ่งไปกว่านั้น การปกครองคณะสงฆ์ตามพระวินัยยังมีลักษณะเป็น “ระบบนิติธรรมเชิงศาสนาที่ยึดหลักความเสมอภาค ความโปร่งใส และความรับผิดชอบร่วมกันของหมู่สงฆ์โดยมีการใช้กระบวนการทางสงฆ์ เช่น สังฆกรรม เป็นกลไกในการตัดสินใจและบริหารจัดการภายในองค์กร ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการปกครองแบบมีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญกับฉันทามติของหมู่คณะมากกว่าการใช้อำนาจแบบรวมศูนย์ ดังนั้น ในมิติทางวิชาการ การปกครองคณะสงฆ์จึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นระบบการบริหารจัดการองค์กรที่ผสมผสานระหว่างหลักธรรม และหลักวินัยโดยมีเป้าหมายเพื่อรักษาความบริสุทธิ์แห่งพระธรรมวินัย สร้างความเป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ และธำรงไว้ซึ่งความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาในระยะยาว

(FD4) งานวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์การนำหลักธรรมจาก พระสูตรตันตปิฎก มาปรับใช้ในการปกครองคณะสงฆ์สมัยใหม่ ถือเป็นความท้าทายที่น่าสนใจการปกครองสงฆ์ไทยในปัจจุบันภายใต้กรอบพระสูตรตันตปิฎก คือการ "รักษาแก่น (วินัย) แต่ปรับเปลี่ยนกระพี้ (วิธีการบริหาร)" เพื่อให้คณะสงฆ์ไม่ได้อึดติดที่เพียงแค่ประกอบพิธีกรรม แต่เป็น "สถาบันหลักที่ขับเคลื่อนปัญญาและศีลธรรม" ให้กับสังคมไทยได้อย่างแท้จริง เพราะในขณะที่โลกหมุนไปสู่ความเร็วด้วยการพัฒนาไปในทุกๆ โครงสร้าง ทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยี แต่โครงสร้างการปกครองสงฆ์กลับต้องการความมั่นคงทางจริยธรรมที่เข้มงวดกว่าเดิมหากจะเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจในปัจจุบัน เราต้องย้อนกลับไปมองพันธสัญญาศักดิ์สิทธิ์ระหว่างกษัตริย์ (รัฐ) กับคณะสงฆ์ ซึ่งมีวิวัฒนาการผ่านประวัติศาสตร์ไทยมาอย่างยาวนาน โดยสรุป อาตมภาพจำแนกออกได้เป็น 4 ช่วงสำคัญ ดังนี้

1. ยุคจารีต ธรรมราชาและการเกื้อกูลเชิงอุปถัมภ์ สุโขทัย - อยุธยา ในยุคนี้ รัฐและศาสนาหลอมรวมเป็นเนื้อเดียวกันผ่านแนวคิด ธรรมราชา สถานภาพ พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของความชอบธรรมในการปกครอง กษัตริย์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกความสัมพันธ์ เป็นแบบอุปถัมภ์และคุ้มครองรัฐถวายที่ดินและการทำงานบำรุงวัด ส่วนคณะสงฆ์ทำหน้าที่ให้การศึกษาและเป็นเครื่องมือสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคมผ่านหลักธรรม

2. ยุคปฏิรูป การรวมศูนย์อำนาจสงฆ์ รัชกาลที่ 5 นี่คือการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดที่วางรากฐานโครงสร้างอำนาจในปัจจุบัน การกำเนิด พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 รัฐต้องการสร้างความเป็นเอกภาพของชาติ จึงดึงอำนาจการปกครองสงฆ์ที่เคยกระจายตามหัวเมืองเข้าสู่ส่วนกลางสถานภาพ คณะสงฆ์กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกอำนาจรัฐ โดยมีโครงสร้างการบริหารที่ถือตามการบริหารราชการแผ่นดินมหาเถรสมาคมเพื่อช่วยสร้าง "ความเป็นไทย" ที่เป็นหนึ่งเดียว

3. ยุคกึ่งพุทธกาลถึงยุคพัฒนา ศาสนากับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาในช่วงสงครามเย็น สถานภาพของพุทธศาสนาถูกใช้เป็นอุดมการณ์ของรัฐ อย่างเข้มข้นสถานภาพศาสนาเป็น 1 ใน 3เสาหลัก (ชาติ ศาสน์ กษัตริย์) ที่ใช้ต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์บทบาทเชิงนโยบายพระสงฆ์ถูกดึงเข้ามาร่วมในโครงการพัฒนาของรัฐ เช่น ธรรมทูตหรือพระธรรมจาริกเพื่อสร้างความมั่นคงในพื้นที่ห่างไกลและชายแดน

4. ยุคปัจจุบัน ความท้าทายในโลกสมัยใหม่และความหลากหลาย ปัจจุบันสถานภาพรัฐกับพุทธศาสนากำลังอยู่ในช่วง "ปรับตัว" ท่ามกลางกระแสประชาธิปไตยและความหลากหลายทางศาสนาข้อถกเถียงเรื่อง "ศาสนาประจำชาติ" มีความพยายามระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งสะท้อนถึงความกังวลต่อความมั่นคงของสถาบันศาสนการตรวจสอบจากภาคประชาชนสถานภาพแต่ต้องไม่ได้เริ่มลดน้อยลง รัฐเริ่มใช้อำนาจกฎหมายบ้านเมืองเข้าไปตรวจสอบการบริหารจัดการเงินวัดมากขึ้น เช่น กรณีเงินทองวัด เราลองมาวิเคราะห์พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ฉบับปัจจุบัน" ส่งผลต่อการทำงานของพระสงฆ์ในระดับพื้นที่อย่างไรบ้าง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2561) ต่อการทำงานของพระสงฆ์ในระดับพื้นที่ สามารถมองได้ผ่านเลนส์ของ "อำนาจการปกครอง" และ "ความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน" ดังนี้

1. การกระชับอำนาจสั่งการ (Centralization of Power) ฉบับแก้ไขล่าสุด (2561) เน้นการถวายพระราชอำนาจในการแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคม (มส.) และเจ้าคณะปกครองระดับสูง ผลต่อระดับพื้นที่: ทำให้สายการบังคับบัญชาจากส่วนกลางลงสู่"เจ้าอาวาส" มีความเด็ดขาดและเป็นเอกภาพมากขึ้น พระสงฆ์ในพื้นที่ต้องปฏิบัติตามมติ มส. อย่างเคร่งครัด (Strict Compliance) หากฝ่าฝืนมีบทลงโทษที่รวดเร็วขึ้นข้อสังเกต ลดโอกาสในการสร้าง "นวัตกรรมทางศาสนา" ในท้องถิ่นที่อาจขัดกับระเบียบส่วนกลาง แต่อีกด้านหนึ่งก็ช่วยควบคุมพฤติกรรมพระสงฆ์ที่ไม่เหมาะสมได้จับใจ

2. สถานภาพ เจ้าพนักงาน ตามกฎหมายอาญา พ.ร.บ. คณะสงฆ์ กำหนดให้พระสังฆาธิการ (ตั้งแต่เจ้าอาวาสขึ้นไป) มีสถานะเป็น "เจ้าพนักงาน" ตามประมวลกฎหมายอาญาผลต่อระดับพื้นที่เชิงบวก พระสงฆ์มีอำนาจทางกฎหมายในการจัดการทรัพย์สินวัดและดูแลความสงบเรียบร้อยภายในวัดได้คล้ายกับข้าราชการเชิงลบ พระสงฆ์มีความเสี่ยงทางกฎหมายสูงขึ้น (เช่น มาตรา 157 ฐานละเว้นการปฏิบัติหน้าที่) หากการจัดการเงินทองวัดหรือบัญชีทรัพย์สินไม่โปร่งใส ทำให้พระระดับพื้นที่จำนวนมากเกิดความ "เกรงกลัว" และ "ระมัดระวัง" จนบางครั้งไม่กล้าริเริ่มโครงการพัฒนาใหม่ๆ

3. การควบคุม "ความมั่นคง" และความสงบเรียบร้อยในระดับพื้นที่ รัฐมักใช้ พ.ร.บ. นี้ร่วมกับประกาศ มส. เพื่อควบคุมการเคลื่อนไหวทางสังคมผลต่อระดับพื้นที่ พระสงฆ์ที่ทำงานด้านพระนักพัฒนาหรือพระนักสิทธิมนุษยชน มักถูกจำกัดบทบาทหากกิจกรรมนั้นถูกตีความว่ายุ่งเกี่ยวกับการเมืองหรือสร้างความแตกแยกทิศทางที่เกิดขึ้น พระสงฆ์ในพื้นที่จึงหันไปทำงานเชิง สงเคราะห์

ศาสตร์แจกของบริจาค มากกว่าการวิพากษ์ปัญหาโครงสร้างสังคมเพราะปลอดภัยต่อสถานะทางปกครองมากกว่า

4. ช่องว่างระหว่าง "กฎหมาย" กับ "จารีตท้องถิ่น พ.ร.บ. คณะสงฆ์" ถูกออกแบบมาเพื่อใช้กับวัดทั่วประเทศในมาตรฐานเดียวปัญหาในพื้นที่ วัดในพื้นที่ห่างไกลหรือวัดป่าที่มีจารีตการปกครองเฉพาะตัว เช่น ระบบอาวุโสทางธรรม บางครั้งอาจขัดแย้งกับ "ระเบียบมหาเถรสมาคม" ที่เน้นวิทยฐานะ เปรียญธรรมหรือตำแหน่งทางปกครอง ส่งผลให้เกิดความตึงเครียดในการบริหารงานบุคคลในบางพื้นที่

ข้อเสนอแนะเพื่อทางออก เพื่อให้การทำงานในพื้นที่ที่ยังยืน รัฐควรใช้ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ เป็นเพียง "กรอบกว้างๆ" แล้วเปิดพื้นที่ให้มี "ระเบียบลูก" ที่ยืดหยุ่นตามบริบทของแต่ละจังหวัด (Provincial Empowerment) เพื่อให้พระสงฆ์สามารถทำงานพัฒนาชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพโดยไม่ผิดกฎหมายประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า "เมื่อรัฐอ่อนแอ รัฐจะอิงศาสนา แต่เมื่อใดรัฐเข้มแข็ง รัฐจะคุมศาสนา" ผู้ให้สัมภาษณ์มองว่าความสัมพันธ์ระหว่าง รัฐ และ คณะสงฆ์ ในสังคมไทยเปรียบเสมือนฟันเฟืองที่เกื้อหนุนกันมาอย่างยาวนาน แต่ในบริบทการเมืองการปกครองสมัยใหม่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้มีความซับซ้อนขึ้นมาก โดยเฉพาะเมื่อเราพูดถึง "การกำหนดนโยบายและการนำไปปฏิบัติ" ที่ควรจะเป็นเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนและสร้างสรรค์ ผู้ให้สัมภาษณ์ขอแบ่งบทบาทที่ควรจะเป็นออกเป็นประเด็นหลักๆ ดังนี้

1. การเปลี่ยนจาก "การรวมศูนย์อำนาจ" สู่ "การมีส่วนร่วมเชิงเครือข่าย" ในอดีต รัฐมักใช้อำนาจผ่าน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ เพื่อควบคุมและสั่งการจากส่วนกลาง (Top-down) แต่ในทิศทางที่ควรจะเป็น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจควรปรับมาเป็นแบบ หันส่วนเชิงยุทธศาสตร์ รัฐ ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก และสนับสนุนงบประมาณ/กฎหมาย คณะสงฆ์ ใช้ต้นทุนทางสังคม และความเชื่อถือศรัทธาในการขับเคลื่อนนโยบายที่รัฐเข้าไม่ถึง เช่น งานสงเคราะห์ชุมชน หรือการเยียวยาจิตใจในยามวิกฤต

2. บทบาทในฐานะ "ผู้นำทางจริยธรรม" ในนโยบายสาธารณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ควรจะเป็น ไม่ใช่การที่พระสงฆ์เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเชิงอำนาจ (Power Politics) แต่เป็นการมีอำนาจต่อรองในเชิง "สำนักทางศีลธรรม" การกำหนดนโยบาย คณะสงฆ์ควรมีพื้นที่ในการให้ความเห็นต่อนโยบายที่กระทบต่อคุณธรรมและคุณภาพชีวิต เช่น นโยบายสุราเสรี การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม หรือการลดความเหลื่อมล้ำการปฏิบัติ พระสงฆ์สามารถเป็น "ตัวกลาง" (Mediator) ในการตรวจสอบความโปร่งใสของโครงการรัฐในระดับท้องถิ่นได้ โดยอาศัยบารมีธรรมที่เป็นที่ยอมรับ

3. การแยกแยะขอบเขตอำนาจ เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจต้องมีความชัดเจนเพื่อป้องกันความขัดแย้ง รัฐ ต้องไม่แทรกแซง "พระธรรมวินัย" หรือกิจการภายในที่

เป็นเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมคณะสงฆ์ ต้องยอมรับการตรวจสอบ "ทรัพย์สินและงบประมาณ" จากรัฐตามหลักธรรมาภิบาล เหมือนองค์กรสาธารณะอื่นๆ

ข้อเสนอแนะและแนวทางการพัฒนาแนวโน้มและทิศทางความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ที่ควรจะเป็นเพื่อให้การอยู่ร่วมกันระหว่างรัฐกับพุทธศาสนา สร้างสมานฉันท์สร้างความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ให้แก่คนในชาติสืบไปเพื่อให้เกิดความสมานฉันท์และความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ตามที่คาดการณ์หวัง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในอนาคตจำเป็นต้องก้าวพ้นรูปแบบการสงเคราะห์หรือ "การควบคุม" ไปสู่รูปแบบ หุ้นส่วนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะและแนวทางการพัฒนาที่วิเคราะห์ว่า "ควรจะเป็น" เพื่อตอบโจทย์ศตวรรษที่ 21

1. การปฏิรูปโครงสร้างเชิงอำนาจ จากแนวคิดสู่ "แนวราบ" ปัจจุบันอำนาจมักรวมศูนย์อยู่ที่มหาเถรสมาคมและหน่วยงานรัฐส่วนกลาง แนวโน้มที่ควรจะเป็น คือ กระจายอำนาจการบริหารจัดการ(Decentralization) สนับสนุนให้วัดและชุมชน ในแต่ละท้องถิ่นมีอำนาจตัดสินใจในกิจกรรมเชิงสังคมมากขึ้นโดยมีรัฐสนับสนุนงบประมาณตามบริบทพื้นที่ (Area-based) ไม่ใช่แบบเหมาโหลทั้งประเทศ ธรรมาภิบาลสงฆ์(Ecclesiastical Governance) รัฐควรช่วยวางระบบการบริหารจัดการทรัพย์สินวัดให้โปร่งใส ตรวจสอบได้ด้วยเทคโนโลยี (เช่น ระบบบัญชีดิจิทัล) เพื่อลดความขัดแย้งและสร้างความเชื่อมั่นจากศรัทธาสาธารณะ

2. บทบาทพระสงฆ์ในฐานะ "ผู้นำการเปลี่ยนแปลง" (Change Agent) พุทธศาสนาควรเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นเพียง "สถาบันทางจารีต" มาเป็น "กลไกขับเคลื่อนความยั่งยืน" นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ก่อนุรักษ์ให้เป็นตัวกลางสื่อสารนโยบายเศรษฐกิจสีเขียวแก่ชาวบ้านผ่านหลักธรรม สุขภาวะและสังคมสูงวัยพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการดูแลผู้สูงอายุหรือประคับประคองผู้ป่วย (Palliative Care) ซึ่งเป็นจุดแข็งที่รัฐมักมีปัญหาเรื่องงบประมาณและบุคลากร แต่พระสงฆ์มีความเมตตาและความไว้วางใจจากชุมชนเป็นต้นทุน

3. การสร้างสมานฉันท์ ผ่านความหลากหลายทางความเชื่อในสังคมพหุวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจต้องไม่ทำให้ศาสนาอื่นรู้สึกถูกลดทอน บทบาทรัฐ ต้องวางตัวเป็นกลางและคุ้มครองทุกศาสนาอย่างเท่าเทียม บทบาทคณะสงฆ์ พัฒนาวิสัยทัศน์สู่การเป็นพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) ที่เน้นการเสวนาข้ามศาสนา (Inter-religious Dialogue) เพื่อลดเงื่อนไขความขัดแย้งเชิงความเชื่อและความมั่นคงในพื้นที่เปราะบาง

4. การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน (Economic & Social Sustainability) แทนที่จะรอเงินอุดหนุนจากรัฐเพียงอย่างเดียว ควรมีการพัฒนา "วิสาหกิจเพื่อสังคมในบริบททางธรรมส่งเสริมให้น้ำที่ดื่มหรือทรัพยากรที่มีอยู่ มาสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชน เช่น ตลาดชุมชนอินทรีย์ หรือศูนย์เรียนรู้สัมมาอาชีพ สิ่งนี้จะช่วยสร้างความ "มั่งคั่ง" ให้แก่เศรษฐกิจฐานราก โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

และจริยธรรมในการประกอบอาชีพขอเสริมเพื่อให้การปกครองสงฆ์ในเขตพื้นที่ยั่งยืน สามารถใช้หลัก จักร 4 (ลือแห่งความเจริญ) มาวางระบบได้ดังนี้ 1. ปฏิรูปเทวสภา พัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่สัปปายะ (สิ่งแวดล้อมดี) และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน 2. สัปปริสุปัสสยะ สร้างระบบเครือข่ายที่ปรึกษา (Mentor) ระหว่างพระเถระและพระนวกะ 3. อุตตสัมมาปณิธิ วางเป้าหมายการทำงานของ คณะสงฆ์ในเขตให้ชัดเจน มีดัชนีชี้วัดที่จับต้องได้ 4. ปุพเพตปญญา การสะสมต้นทุนทางสังคมและ บารมีธรรมผ่านงานสาธารณสงเคราะห์

หลัก จักร 4 (หรือจักรธรรม 4) ในทางพุทธศาสนาเปรียบเสมือนล้อรถที่พาส่งชีวิตไปสู่ ความเจริญรุ่งเรือง ถ้าล้อทั้ง 4 นี้หมุนไปพร้อมกัน ชีวิตจะรุดหน้าได้อย่างมั่นคงและรวดเร็วความ เชื่อมโยงของทั้ง 4 ล้อ หากขาดข้อใดข้อหนึ่งไป วงล้อแห่งความสำเร็จอาจจะสะดุดได้ เช่น มีเป้าหมาย ดี (ข้อ 3) แต่เพื่อนรอบตัวพาไปทางเสื่อม (ข้อ 2) มีความรู้ความสามารถ (ข้อ 4) แต่อยู่ในสถานที่ที่ไม่ มีใครเห็นค่า (ข้อ 1) ก้าวต่อไปที่สำคัญ หัวใจสำคัญคือการปรับ "ทัศนคติ" (Mindset) ของทั้งฝ่ายรัฐ และคณะสงฆ์ให้มองเห็นเป้าหมายเดียวกันคือ "ประโยชน์สุขของมหาชน"

(FD5) ประเด็นที่ 1 ภาพรวมของพระสังฆาธิการและสภาพปัญหาการปกครองคณะสงฆ์

จากข้อมูลการสนทนากลุ่ม พบว่า โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์มีลักษณะรวมศูนย์ ตามลำดับชั้น (hierarchical structure) โดยมีพระสังฆาธิการทำหน้าที่กำกับดูแลทั้งด้านการปกครอง การศึกษา และการเผยแผ่ อย่างไรก็ตาม บทบาทดังกล่าวเผชิญความท้าทายจากบริบทสังคมสมัยใหม่ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เทคโนโลยี และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา ปัญหาสำคัญ ได้แก่ ความไม่คล่องตัวในการบริหาร การขาดกลไกตรวจสอบเชิงธรรมาภิบาล และการปรับตัวของ พระสังฆาธิการต่อบทบาทใหม่ในสังคมสมัยใหม่ นอกจากนี้ ยังมีข้อจำกัดด้านการมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ระดับล่าง ส่งผลให้การตัดสินใจเชิงนโยบายขาดความครอบคลุมและไม่สอดคล้องกับบริบท พื้นที่อย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้างให้มีความยืดหยุ่น โปร่งใส และสอดคล้องกับหลักการ บริหารสมัยใหม่ควบคู่หลักธรรม

1.1 โครงสร้างและระบบการบริหารของพระสังฆาธิการ โครงสร้างการปกครองคณะ สงฆ์มีลักษณะเป็นระบบลำดับชั้นแบบรวมศูนย์ (centralized hierarchy) โดยมีการกำกับดูแลจาก ส่วนกลางลงสู่ภูมิภาค จังหวัด อำเภอ และวัด ทำให้เกิดความเป็นเอกภาพในการบริหารระบบดังกล่าว มีข้อดีในด้านความชัดเจนของอำนาจและการสั่งการ แต่ขาดความยืดหยุ่นในการตอบสนองบริบท เฉพาะพื้นที่การบริหารเน้นระเบียบแบบแผนและจารีตมากกว่านวัตกรรมการจัดการสมัยใหม่กลไก การตรวจสอบและประเมินผลยังไม่เข้มแข็งในเชิงระบบจึงควรพัฒนาไปสู่รูปแบบ “ธรรมาภิบาลเชิง พุทธ” ที่ผสมผสานโครงสร้างเดิมกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม

1.2 ความเหมาะสมของบทบาทและหน้าที่พระสังฆาธิการในปัจจุบัน บทบาทของพระ สังฆาธิการยังคงมีความสำคัญในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและศูนย์กลางของชุมชนอย่างไรก็ตาม

ความเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยยุคใหม่ยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะการปรับตัวต่อเทคโนโลยีและสังคมโลกาภิวัตน์หน้าที่ด้านการปกครองและการเผยแผ่ยังคงยึดรูปแบบเดิม ทำให้ไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนรุ่นใหม่ขาดทักษะด้านการบริหารจัดการเชิงยุทธศาสตร์และการสื่อสารสาธารณะ ดังนั้น จำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการให้มีทั้ง “ความรู้ทางธรรม” และ “สมรรถนะสมัยใหม่” ควบคู่กัน

1.3 ปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์ ปัญหาหลักคือความไม่สมดุลระหว่างอำนาจตามโครงสร้างกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในระดับปฏิบัติองค์ประกอบสำคัญของปัญหา ได้แก่ (1) ความรวมศูนย์สูง (2) ขาดความโปร่งใสและระบบตรวจสอบ (3) การปรับตัวต่อสังคมสมัยใหม่ล่าช้าอีกทั้งยังมีปัญหาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ที่ส่งผลต่อความเป็นอิสระในการบริหารรวมถึงข้อจำกัดด้านทรัพยากร บุคลากร และองค์ความรู้ด้านการจัดการสมัยใหม่ ปัญหาเหล่านี้เกิดจากการยึดรูปแบบดั้งเดิมมากเกินไป จึงจำเป็นต้องปฏิรูปทั้งเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมองค์กรควบคู่กัน

ประเด็นที่ 2 การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตูปีกสู่การบริหารคณะสงฆ์

หลักธรรมในพระสูตรต้นตูปีก เช่น หลักธรรมมาภิบาลเชิงพุทธจากอัครคัมภีร์สูตร หลักทศพิธราชธรรม และสังคหวัตถุ 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในมิติภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม ความชอบธรรมของอำนาจ และการบริหารแบบมีส่วนร่วม แนวคิด “อำนาจจากความยินยอมของสังคม” ชี้ให้เห็นว่าพระสังฆาธิการควรยึดหลักความโปร่งใส ความยุติธรรม และความรับผิดชอบต่อสงฆ์และสังคม การประยุกต์ใช้ยังครอบคลุมการพัฒนากระบวนการสื่อสารภายในองค์กร การส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรเชิงคุณธรรม และการใช้หลักเมตตาธรรมในการบริหารความขัดแย้ง ซึ่งจะช่วยสร้างความสมดุลระหว่าง “อำนาจ” และ “ธรรม” อันเป็นหัวใจของการปกครองเชิงพุทธ

2.1.1 การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตูปีกกับการปกครองคณะสงฆ์

หลักธรรมเกี่ยวกับภาวะผู้นำ เช่น ทศพิธราชธรรม สามารถใช้เป็นกรอบในการพัฒนาผู้นำสงฆ์ให้มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ หลักสังคหวัตถุ 4 ช่วยเสริมสร้างการบริหารแบบมีส่วนร่วมและการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ในองค์กรสงฆ์ แนวคิด เรื่องอำนาจที่ชอบธรรมจากพระสูตรสามารถใช้กำหนดกระบวนการคัดเลือกและแต่งตั้งที่โปร่งใสหลักอิทธิบาท 4 สามารถประยุกต์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและความมุ่งมั่นในการบริหาร โดยรวมแล้วเป็นการบูรณาการธรรมกับการจัดการเพื่อสร้างระบบปกครองที่มีทั้งคุณค่าและประสิทธิผล

2.1.2 บทบาทของหลักธรรมต่อคุณธรรม จริยธรรม และประสิทธิภาพการบริหาร

หลักธรรมทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับพฤติกรรมภายใน ทำให้พระสังฆาธิการยึดมั่นในความซื่อสัตย์และ

ความยุติธรรม ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งและสร้างความไว้วางใจภายในองค์กรสงฆ์ ส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นคุณธรรมมากกว่าการใช้อำนาจเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว ทำให้การตัดสินใจมีความรอบคอบ มีเหตุผล และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม จึงนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทั้งด้านการปกครอง การศึกษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ประเด็นที่ 3 ผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมต่อประสิทธิภาพการปกครองคณะสงฆ์ การนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารคณะสงฆ์ส่งผลเชิงบวกต่อประสิทธิภาพในหลายมิติ ได้แก่ ด้านการปกครองที่มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ ด้านการศึกษาที่เน้นคุณธรรมควบคู่วิชาการ และด้านการเผยแผ่ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย นอกจากนี้ ยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคีในองค์กร ลดความขัดแย้ง และเพิ่มความศรัทธาของประชาชนต่อสถาบันสงฆ์ หลักธรรมทำหน้าที่เป็น “กลไกควบคุมภายใน” (internal regulation) ที่มีประสิทธิภาพมากกว่ากฎระเบียบเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับระดับการตระหนักรู้และการปฏิบัติจริงของพระสงฆ์ในการหาหนทางอุดหนุนเชิงระบบ อาจทำให้การประยุกต์ใช้เป็นเพียงเชิงสัญลักษณ์ ไม่เกิดผลเชิงรูปธรรม

3.1 ผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมต่อประสิทธิภาพการปกครองคณะสงฆ์ใน 6 มิติ

การนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองช่วยเสริมสร้างความโปร่งใส ความยุติธรรม และความชอบธรรมของอำนาจ ทำให้ระบบบริหารมีเสถียรภาพและได้รับการยอมรับ

ด้านการศาสนศึกษา หลักธรรมช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งความรู้และคุณธรรม เกิดการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่ยั่งยืน

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีประสิทธิภาพมากขึ้นผ่านการใช้หลักเมตตา กรุณา และการสื่อสารที่สอดคล้องกับบริบทสังคม

ด้านสาธารณูปการ การใช้หลักธรรมช่วยให้การบริหารทรัพยากรเป็นไปอย่างคุ้มค่า โปร่งใส และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม

ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ส่งเสริมให้คณะสงฆ์มีบทบาทเชิงรุกในการช่วยเหลือสังคมอย่างมีระบบและมีจริยธรรม

ด้านความสามัคคีในองค์กร หลักธรรมช่วยลดความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจ และเสริมสร้างเอกภาพของหมู่คณะ นอกจากนี้ หลักธรรมยังทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมภายในที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้กฎระเบียบเพียงอย่างเดียวช่วยให้การตัดสินใจของผู้นำมีความรอบคอบ มีเหตุผล และตั้งอยู่บนประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบร่วมกัน โดยสรุป การบูรณาการ

ประเด็นที่ 4 การถอดบทเรียนและแนวทางการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน

การถอดบทเรียนจากพระสุตตันตปิฎกสะท้อนให้เห็นว่าการปกครองที่ยั่งยืนต้องตั้งอยู่บน “ธรรมเป็นฐาน” และ “สังคมเป็นศูนย์กลาง” กล่าวคือ ต้องสร้างสมดุลระหว่างหลักธรรมกับบริบทโลกสมัยใหม่ แนวทางสำคัญ ได้แก่ การพัฒนารูปแบบ “ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ” (Buddhist Good Governance Model) การเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม การเปิดพื้นที่ให้มีส่วนร่วม และการบูรณาการองค์ความรู้สมัยใหม่กับหลักธรรม นอกจากนี้ ควรปรับบทบาทคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับสังคมพหุวัฒนธรรมและโลกาภิวัตน์ โดยเน้นการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและสังคมมากกว่าการยึดติดกับโครงสร้างแบบดั้งเดิม สุดท้าย การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยทั้ง “การปฏิรูปเชิงโครงสร้าง” และ “การปฏิรูปเชิงจิตสำนึก” ควบคู่กันไป

4.1 แนวทางการประยุกต์หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสู่การปกครองคณะสงฆ์ในบริบทปัจจุบัน

หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้ตั้งอยู่บน “ธรรมเป็นฐาน” และ “สังคมเป็นศูนย์กลาง” แนวคิดเรื่องความชอบธรรมของอำนาจ ช่วยให้การบริหารมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และได้รับการยอมรับจากสังคม หลักสังคหวัตถุและเมตตาธรรมสามารถประยุกต์เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและลดความขัดแย้งในองค์กรสงฆ์ การบูรณาการหลักอริยปาท 4 ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและการบริหารเชิงเป้าหมาย ในบริบทสังคมปัจจุบัน ควรนำหลักธรรมมาปรับใช้ร่วมกับองค์ความรู้ด้านการบริหารสมัยใหม่และเทคโนโลยี การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของพระสงฆ์เป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กร ควรส่งเสริมระบบธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่เน้นความรับผิดชอบ ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วม การถอดบทเรียนยังชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการปรับโครงสร้างให้ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่รวมถึงการสร้างสมดุลระหว่างการรักษารากดั้งเดิมกับการปรับตัวสู่โลกสมัยใหม่ ดังนั้น การประยุกต์หลักธรรมอย่างเป็นระบบจะนำไปสู่การปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพ ยั่งยืน และสอดคล้องกับสังคมไทยร่วมสมัย

(FD6) ขอแบ่งการอธิบายออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ "โครงสร้าง" และ "ลักษณะของระบบการบริหาร" เพื่อให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจนสำหรับการนำไปใช้วิเคราะห์ในงานวิจัย

1. โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันอิงตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (และที่แก้ไขเพิ่มเติม) ซึ่งถูกออกแบบมาให้มีลักษณะเป็นสายการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น (Hierarchical Structure) คล้ายคลึงกับระบบราชการของรัฐ เพื่อความสงบเรียบร้อยและเป็นเอกภาพ โดยแบ่งระดับชั้นดังนี้ ส่วนกลาง (ระดับนโยบายและบริหารสูงสุด) สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก เป็นประมุขสูงสุดของคณะสงฆ์

มหาเถรสมาคม (มส.) เป็นองค์กรบริหารสูงสุด ทำหน้าที่เสมือนคณะรัฐมนตรีของคณะสงฆ์ มีอำนาจหน้าที่ตรากฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ และระเบียบต่าง ๆ เจ้าคณะใหญ่ ดูแลรับผิดชอบตามหนต่างๆ (หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก หนใต้ และคณะธรรมยุต) เจ้าคณะภาค ปฏิบัติหน้าที่บริหารและปกครองคณะสงฆ์ระดับภาค ส่วนภูมิภาค (ระดับปฏิบัติการและปกครองท้องที่) เจ้าคณะจังหวัด บริหารงานกิจการคณะสงฆ์ในระดับจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และ เจ้าคณะตำบล: ดูแลความเรียบร้อยตามเขตปกครองย่อยลงมา เจ้าอาวาส เป็นพระสังฆาธิการระดับฐานรากที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นผู้บริหารจัดการและดูแลพระภิกษุสามเณร รวมถึงประชาชนในพื้นที่โดยตรง

2. ลักษณะและระบบการบริหารของพระสังฆาธิการ ระบบการปกครองของคณะสงฆ์ไทยมีลักษณะเฉพาะตัวที่ผสมผสานระหว่างพุทธาณุญาตแต่โบราณและกฎหมายสมัยใหม่ ดังนี้

การปกครองแบบทวิภาค (Dual System): เป็นระบบที่ใช้ "พระธรรมวินัย" (กฎหมายสูงสุดทางศาสนา) ควบคู่ไปกับ "กฎหมายบ้านเมือง" (พ.ร.บ. คณะสงฆ์, กฎกระทรวง, กฎมหาเถรสมาคม) ทำให้พระสังฆาธิการมีหน้าที่ปกครองทั้งในทางธรรมและมีสถานะทางกฎหมายแพ่ง/อาญาในฐานะ "เจ้าพนักงาน" ตามกฎหมายด้วย ระบบการรวมศูนย์อำนาจ (Centralization): อำนาจในการพิจารณาตัดสินใจเรื่องสำคัญ การกำหนดนโยบาย หรือการลงโทษขั้นเด็ดขาด มักจะรวมศูนย์อยู่ที่มหาเถรสมาคมและเจ้าคณะระดับสูง ส่วนพระสังฆาธิการระดับล่างมักมีบทบาทในการ "รับนโยบายไปปฏิบัติ" และ "รายงานผล" ตามลำดับชั้น ระบบอาวุโสและการอุปถัมภ์: วัฒนธรรมองค์กรของคณะสงฆ์ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับ "พรรษากาล" (ความอาวุโสทางสมณเพศ) และ "ระบบอุปถัมภ์-สัทธินิหาริก" (ครูบาอาจารย์และศิษย์) ซึ่งเป็นระบบอุปถัมภ์ที่คำจูนให้เกิดความเคารพเชื่อฟัง แต่งานวิจัยในปัจจุบันมักพบว่าระบบนี้บางครั้งอาจทำให้การตรวจสอบหรือการโต้แย้งในเชิงบริหารทำได้ยากด้วยโครงสร้างที่เป็นแนวดิ่งและรวมศูนย์เช่นนี้ การนำ "หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก" (เช่น หลักอปปริหานิยธรรมที่เน้นการประชุมหารือ หรือหลักสาราณียธรรมที่เน้นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่) มาประยุกต์ใช้ จะเป็นกุญแจสำคัญมากในการช่วย "กระจายอำนาจทางความคิด" สร้างการมีส่วนร่วมและลดช่องว่างของความแข็งแกร่งต่างในระบบการปกครองแบบสายบังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี

เมื่อวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของพระสังฆาธิการเปรียบเทียบกับพลวัตของสังคมไทยยุคปัจจุบัน ต้องยอมรับว่ามีลักษณะของ "ความเหลื่อมล้ำระหว่างจารีตดั้งเดิมกับความคาดหวังของสังคมสมัยใหม่" อยู่พอสมควร ซึ่งสามารถแบ่งประเด็นวิเคราะห์ความเหมาะสมได้ดังนี้

1. ความท้าทายด้านการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล (Human Resource Management) ตามโครงสร้างดั้งเดิม บทบาทของพระสังฆาธิการมุ่งเน้นไปที่การปกครองตามพระธรรมวินัย การจัดการศาสนศึกษา และการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในวัด แต่ในบริบทปัจจุบัน สังคมและหน่วยงานรัฐคาดหวังให้พระสังฆาธิการมีทักษะเทียบเท่า "ผู้บริหารองค์กร" ที่ต้องจัดการงบประมาณ บริหารงานบุคคล จัดการทรัพย์สิน และประสานงานทางกฎหมาย ซึ่งในความเป็นจริง

ระบบการพัฒนาบุคลากรของคณะสงฆ์อาจจะยังไม่ได้เตรียมความพร้อมในทักษะด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่เหล่านี้อย่างเต็มที่ ทำให้เกิดช่องว่างในการปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

2. ความจำเป็นในการสร้างการมีส่วนร่วมและภาคีเครือข่าย (Participatory Networks) สังคมไทยปัจจุบันมีความซับซ้อนและตื่นตัวด้านสิทธิและการตรวจสอบมากขึ้น การบริหารจัดการวัดและชุมชนด้วยตัวพระสงฆ์การเพียงลำพัง (หรือแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่สถาบันสงฆ์) เริ่มมีความเหมาะสมน้อยลง บทบาทที่สังคมยุคใหม่ต้องการคือ พระสงฆ์ที่สามารถทำงานบูรณาการร่วมกับ "ภาคีเครือข่าย" ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน หรือหน่วยงานราชการ เพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชนทั้งในมิติจิตใจและวัตถุอย่างโปร่งใส

3. บทบาทในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยและที่พึ่งทางจิตใจในยุคแห่งความขัดแย้ง สังคมไทยเผชิญกับความเครียด ปัญหาเศรษฐกิจ และความขัดแย้งในระดับชุมชนสูงขึ้น วัดยังคงเป็นพื้นที่ปลอดภัย (Safe Zone) บทบาทที่เหมาะสมและเป็นที่ต้องการอย่างมากในปัจจุบันคือ การเป็น "ผู้ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท" ทางสังคมและจิตใจโดยใช้หลักธรรมคำสอนเป็นเครื่องมือ อย่างไรก็ตาม ภาระงานด้านธุรการและการปกครองที่ล้นมือ อาจทำให้พระสงฆ์หลายรูปมีเวลาและกำลังในการทำหน้าที่ด้านการสงเคราะห์จิตใจสังคมน้อยลง

บทสรุปสำหรับงานวิจัย: หากมองในแง่ของ "กฎระเบียบ" บทบาทหน้าที่ที่มีอยู่ถือว่าครอบคลุมแล้ว แต่หากมองในแง่ของ "บริบทสังคมไทยปัจจุบัน" บทบาทเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการ "ปรับกระบวนการทัศน์" ให้มีความยืดหยุ่น โปร่งใส และเปิดรับการมีส่วนร่วมมากขึ้น ซึ่งจุดนี้เองที่งานวิจัยของคุณจะเข้าไปตอบโจทย์ได้ดีมาก เพราะการนำ "หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก" (เช่น หลักการอธิปไตยธรรมที่เน้นการทำงานเป็นหมู่คณะ หรือสังคหวัตถุ 4 ที่เน้นการสงเคราะห์สังคม) มาประยุกต์เป็นเครื่องมือ จะช่วยเสริมให้บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์การมีความทันสมัย สอดคล้องกับการบริหารรัฐกิจสมัยใหม่ และเป็นที่ยอมรับของสังคมยุคปัจจุบันได้อย่างลงตัว

1.3 หากนิยาม “ปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันคืออะไร ท่านคิดว่าควรประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญอะไรบ้าง และเพราะเหตุใด คำถามข้อนี้ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญที่จะช่วยตีกรอบปัญหา (Problem Statement) ในงานวิจัยของคุณให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในฐานะผู้ให้ข้อมูลหลัก หากจะนิยาม “ปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน” มองว่าควรประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการบริหารรัฐกิจและการจัดการองค์กรสมัยใหม่ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านการบริหารทรัพยากรบุคคลของคณะสงฆ์ (Human Resource Management) ปัญหา/อุปสรรคระบบการคัดเลือก แต่งตั้ง และพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์การยังอิงกับระบบอาวุโส (พรรษากาล) และสมณศักดิ์เป็นหลัก มากกว่าความรู้ความสามารถเฉพาะทางด้านการบริหารจัดการเหตุผล (ทำไมจึงสำคัญ) พระสงฆ์การคือกลไกหลักในการขับเคลื่อนงาน

คณะสงฆ์ หากขาดการประเมินผลสัมฤทธิ์ที่ชัดเจน และขาดการพัฒนาทักษะด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่ (เช่น การวางแผนกลยุทธ์ การจัดการความเสี่ยง) จะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการทำงานของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วย

2. องค์ประกอบด้านการบูรณาการและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย (Lack of Network Participation) ปัญหา/อุปสรรค โครงสร้างการปกครองที่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้การบริหารงานในระดับภูมิภาคหรือระดับท้องถิ่น ขาดความคล่องตัว และขาดกลไกที่เอื้อให้เกิดการทำงานร่วมกับเครือข่ายภายนอกเหตุผล (ทำไมจึงสำคัญ) ในยุคปัจจุบัน วัดไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว การแก้ปัญหาชุมชนหรือการพัฒนาพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องอาศัย "การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย" (เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน สถาบันการศึกษา) หากคณะสงฆ์ไม่มีรูปแบบหรือช่องทางให้เครือข่ายเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ การขับเคลื่อนนโยบายระดับพื้นที่ (เช่น ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน หรือพื้นที่อื่นๆ ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม) ก็จะเกิดความล่าช้าและไม่ตอบโจทย์บริบทท้องถิ่น

3. องค์ประกอบด้านการจัดการข้อขัดแย้งและกระบวนการระงับข้อพิพาท (Conflict Resolution and Justice) ปัญหา/อุปสรรค กระบวนการพิจารณาและการระงับข้อพิพาทภายในคณะสงฆ์ (การนิคหกรรม) บางครั้งมีความล่าช้า ขาดความโปร่งใสในมุมมองของฆราวาส หรือมาตรฐานในการตัดสินไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันเหตุผล (ทำไมจึงสำคัญ) เมื่อเกิดข้อร้องเรียน ความเชื่อมั่นของพุทธศาสนิกชนจะลดลงอย่างรวดเร็ว หากกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ขาดกลไกการไกล่เกลี่ยที่อิงหลักพระธรรมวินัยและหลักนิติธรรมที่ตรวจสอบได้ จะกลายเป็นอุปสรรคใหญ่ที่บั่นทอนความศรัทธาและการปกครองโดยรวม

4. องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการศาสนสมบัติและความโปร่งใส (Asset and Financial Management) ปัญหา/อุปสรรค ระบบการจัดทำบัญชี การจัดการเงินทองวัด หรือการจัดการผลประโยชน์ในที่ดินศาสนสมบัติ ยังขาดมาตรฐานทางบัญชีที่เป็นสากล และขาดการตรวจสอบถ่วงดุลที่ดีพอในระดับวัดเหตุผล (ทำไมจึงสำคัญ) ทรัพยากรและงบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหาร หากขาดความโปร่งใส จะเปิดช่องให้เกิดการทุจริตและเป็นเป้าโจมตีทางสังคม ซึ่งทำให้พระสังฆาธิการที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต้องพลอยรับผลกระทบไปด้วยข้อเสนอแนะเพิ่มเติม องค์ประกอบทั้ง 4 ด้านนี้ เป็นจุดที่สามารถนำ "หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก" เข้ามาอุดช่องโหว่ได้อย่างตรงจุด เช่น การใช้หลักอปริหานิยธรรมเพื่อแก้ปัญหาคาดการณ์มีส่วนร่วม หรือการใช้หลักธรรมเพื่อส่งเสริมจริยธรรมในการระงับข้อพิพาท

2.1 หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง เช่น หลักธรรมเกี่ยวกับภาวะผู้นำ การบริหาร และการอยู่ร่วมกันในสังคม สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างไร การดึงหลักธรรมจากพระสุตตันตปิฎกมาแปลงเป็นนวัตกรรมการบริหาร (Administrative

Innovation) จะช่วยให้งานวิจัยนี้มีคุณค่าในเชิงปฏิบัติอย่างมาก ในฐานะผู้ให้ข้อมูลเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมสำคัญ 3 กลุ่มหลัก แบ่งตามมิติที่คุณระบุมา ดังนี้

1. มิติด้านภาวะผู้นำ (Leadership) การประยุกต์ใช้ สัปปริสธรรม 7 สัปปริสธรรม 7 (ธรรมของคนดี หรือคุณสมบัติของผู้นำที่ดี) ปรากฏชัดเจนในพระสูตรตันตปิฎก สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการพัฒนาศักยภาพและการบริหารงานบุคคล (Human Resource Management) ของพระสังฆาธิการได้โดยตรง

ธัมมัญญตา (รู้จักหลักการ) และ อัตถัญญตา (รู้จักเป้าหมาย): พระสังฆาธิการต้องแม่นยำทั้งพระธรรมวินัยและกฎหมายคณะสงฆ์ และรู้เป้าหมายว่าการบริหารวัดนั้นทำไปเพื่อความยั่งยืนของพระศาสนาและประโยชน์ของชุมชน

อัตถัญญตา (รู้จักตน) และ มัตถัญญตา (รู้จักประมาณ): ประยุกต์ใช้ในการประเมินศักยภาพตนเองของผู้นำ บริหารจัดการงบประมาณและศาสนสมบัติของวัดด้วยความโปร่งใส พอดี ไม่เกินตัว

กาลัญญตา (รู้จักกาล) ปริสสัญญตา (รู้จักชุมชน) และ บุคคลปริปริญญตา (รู้จักบุคคล): นี่คือหัวใจของผู้นำยุคใหม่ พระสังฆาธิการต้องเข้าใจบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป รู้จักวิเคราะห์ชุมชน และสามารถเลือกใช้คน (ทั้งพระลูกวัดและฆราวาส) ให้เหมาะสมกับงาน

2. มิติด้านการบริหารจัดการ (Management) การประยุกต์ใช้ "อปริหานิยธรรม 7 อปริหานิยธรรม 7 ธรรมที่นำไปสู่ความเจริญ ไม่เสื่อม) เป็นหลักการบริหารรัฐกิจและองค์กรที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้ สามารถนำมาแก้ไขปัญหาโครงสร้างแบบรวมศูนย์อำนาจได้เป็นอย่างดี

การหมั่นประชุมเนืองนิตย์ และพร้อมเพรียงกันประชุม/เลิกประชุม: ประยุกต์ใช้เพื่อสร้าง "การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมผ่านภาคีเครือข่าย" พระสังฆาธิการไม่ควรตัดสินใจเพียงลำพัง แต่ควรดึงเครือข่ายพันธมิตร (เช่น ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่เขตปกครองนั้นๆ) เข้ามามีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการวัด เพื่อร่วมวางแผนและตรวจสอบไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้วประยุกต์ใช้ในการรักษาการศึกษาของสังคมสงฆ์ แต่ในขณะเดียวกันก็เคารพกฎหมายบ้านเมือง ทำให้การบริหารงานมีมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับ

3. มิติด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม (Social Coexistence): การประยุกต์ใช้สาราณียธรรม 6 สาราณียธรรม 6 (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง) เป็นเครื่องมือชั้นยอดในการบริหารความขัดแย้ง (Conflict Management) และการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ทั้งภายในวัดและระหว่างวัดกับชุมชน

เมตตากายกรรม วชิกรรม มโนกรรม ประยุกต์ใช้เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการสื่อสารและการแสดงออกของพระสังฆาธิการต่อผู้ได้บังคับบัญชาและประชาชน สร้างบรรยากาศที่เปิดกว้างและเป็นมิตร

สาธารณโภคี (แบ่งปันผลประโยชน์): การบริหารจัดการทรัพยากรของวัดต้องเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์ ไม่ผูกขาด ทรัพยากรที่ได้รับจากการบริจาคควรถูกกระจายกลับไปสู่การพัฒนาชุมชน การศึกษา หรือสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส

ศีลสามัญญตา (มีศีลเสมอกัน) และ ทิฐิสามัญญตา (มีความเห็นร่วมกัน): ประยุกต์ใช้ในการสร้าง "วัฒนธรรมองค์กร" ของคณะสงฆ์ให้มีมาตรฐานทางจริยธรรมเดียวกัน และมีวิสัยทัศน์ร่วมกันในการระงับอธิกรณ์หรือข้อขัดแย้งต่างๆ ด้วยความยุติธรรมและโปร่งใส

สรุปแนวทางการนำไปใช้ การนำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้จริง จำเป็นต้องแปลงจาก "นามธรรม" ให้เป็น "รูปธรรม" เช่น การจัดทำคู่มือพระสังฆาธิการยุคใหม่ การปรับหลักสูตรอบรมพระอุปัชฌาย์ หรือการสร้างตัวชี้วัด (KPIs) ของคณะสงฆ์ที่สอดแทรกหลักการมีส่วนร่วมและการใกล้เคียงข้อพิพาทอย่างเป็นระบบ

2.2 หลักธรรมดังกล่าวมีบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และประสิทธิภาพในการบริหารจัดการคณะสงฆ์อย่างไร

ในฐานะผู้ให้ข้อมูลหลัก การที่คุ้นเคยประเด็นการวิเคราะห์ออกเป็นสองส่วนคือ "คุณธรรม/จริยธรรม" และ "ประสิทธิภาพการบริหาร" ถือเป็นกรอบการวิจัยที่ครอบคลุมมิติของการบริหารรัฐกิจแนวพุทธ (Buddhist Public Administration) ได้เป็นอย่างดี ขอวิเคราะห์บทบาทของหลักธรรมในพระสูตรต้นตอที่ถูกต้องทั้งสองด้าน ดังนี้

1. บทบาทในการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม (Morality and Ethics) หลักธรรมทำหน้าที่เป็นเครื่องกำกับภายใน (Internal Control) ของพระสังฆาธิการ ซึ่งกฎหมายหรือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไม่สามารถเอื้อมถึงได้ทั้งหมด บทบาทสำคัญได้แก่ การสร้างความองอาจและกล้าหาญทางจริยธรรม หากนำหลักธรรม เช่น เวสาลีขจรณธรรม 5 (ธรรมทำความกล้าหาญ ความมั่นใจในการทำมาหากิน) มาประยุกต์ใช้ จะช่วยส่งเสริมให้พระสังฆาธิการมีความองอาจ กล้าที่จะยืนหยัดในความถูกต้อง กล้าตัดสินใจอธิกรณ์หรือข้อพิพาทต่างๆ ด้วยความเป็นธรรม ปราศจากอคติ 4 (ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของจริยธรรมผู้ปกครอง การเป็นผู้ใกล้เคียงที่ทรงคุณธรรม ในยุคที่สังคมและชุมชนมีความขัดแย้งสูง หลักธรรมในพระสูตร (เช่น พรหมวิหาร 4 หรือ สาราณียธรรม) จะเข้าไปมีบทบาทในการหล่อหลอมให้พระสังฆาธิการมีจริยธรรมแห่งความเมตตา สามารถใช้กระบวนการทางธรรมเข้ามาเป็นเครื่องมือในการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทต่างๆ ให้กับทั้งคณะสงฆ์และฆราวาสได้อย่างสันติและเป็นที่ยอมรับ การสร้างความโปร่งใสและธรรมาภิบาลจริยธรรมในการไม่ยึดติดในลาภยศและการบริหารศาสนสมบัติด้วยความสุจริต (สัมมาอาชีวะ) จะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้ปกครองมีหิริโอตตปละ ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเรื่องความไม่โปร่งใสที่ต้นเหตุ

2. บทบาทในการส่งเสริมประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ (Administrative Efficiency) ในมิติของการบริหารองค์กร หลักธรรมจะเข้ามามีบทบาทในการ "ปรับปรุงระบบงานและ

ระบบคน" ให้มีความคล่องตัวและเกิดผลสัมฤทธิ์มากขึ้น ได้แก่ การยกระดับประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (HR Management) การประยุกต์ใช้หลักธรรม (เช่น อิทธิบาท 4 หรือ สัปปุริสธรรม) มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาศักยภาพและการบริหารทรัพยากรบุคคลของคณะสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) ช่วยให้การพิจารณาแต่งตั้งหรือมอบหมายงานมุ่งเน้นไปที่ความรู้ความสามารถ (Merit) และความเหมาะสมกับงาน ควบคู่ไปกับระบบอาวุโส (พรรษากาล) ทำให้ได้คนถูกเกณฑ์และงานเดินหน้าอย่างมีประสิทธิภาพการขับเคลื่อนผ่านการมีส่วนร่วมของเครือข่ายพันธมิตร บทบาทที่สำคัญที่สุดของหลักการบริหารนิยธรรม 7 คือการทลายกำแพงการบริหารแบบรวมศูนย์ ไปสู่ "รูปแบบการบริหารงานคณะสงฆ์ผ่านการมีส่วนร่วมของเครือข่ายพันธมิตร" (Participatory Network) เมื่อพระสังฆาธิการเปิดโอกาสให้ชุมชน ภาครัฐ และนักวิชาการในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำแผนปฏิบัติการ และร่วมจัดการงบประมาณอย่างเป็นระบบ การแก้ปัญหาในระดับภูมิภาคหรือท้องถิ่นก็จะมีผลรวดเร็ว แม่นยำ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

สรุปประเด็นนี้ หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่การสอนให้คนเป็นคนดีในทางนามธรรมเท่านั้น แต่ทำหน้าที่เป็น "นวัตกรรมการบริหาร" ที่เพิ่มทั้ง "คุณค่าทางจริยธรรม" (Ethics) และ "มูลค่าทางผลลัพธ์" (Efficiency) ให้กับองค์กรคณะสงฆ์อย่างเป็นรูปธรรม

3.1 ท่านคิดว่า การนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์จำแนกเป็นมิติได้แก่

1. ด้านการปกครอง
2. ด้านการศึกษา
3. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
4. ด้านการสาธารณูปการ
5. ด้านการสาธารณสงเคราะห์
6. ด้านความสามัคคีในองค์กร ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปกครองอย่างไร

การวิเคราะห์ผลลัพธ์โดยจำแนกตามพันธกิจคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน ถือเป็นการประเมินประสิทธิภาพที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับกรอบการบริหารงานหลักของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก ในมุมมองของผู้ให้ข้อมูล การนำหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกมาประยุกต์ใช้ จะส่งผลต่อประสิทธิภาพในแต่ละมิติอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

1. ด้านการปกครอง ส่งผลให้เกิด "ความเป็นธรรมและประสิทธิภาพในการระงับอธิกรณ์" เมื่อนำหลักธรรมเช่น เวสัชชกรณธรรม (ธรรมทำความองอาจ กล้าหาญ) เข้ามาประยุกต์ใช้ พระสังฆาธิการจะมีความกล้าหาญทางจริยธรรมในการตัดสินปัญหาอย่างตรงไปตรงมา ไม่อิงระบบอุปถัมภ์ นอกจากนี้ การใช้หลักธรรมเพื่อเป็นเครื่องมือในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท จะช่วยลดความขัดแย้งได้อย่างยั่งยืน ทำให้โครงสร้างการปกครองมีความโปร่งใส ได้รับความเคารพเชื่อฟัง และเป็นที่ยอมรับมากขึ้น

2. ด้านการศาสนศึกษา ส่งผลต่อ "การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบ" การใช้หลักธรรมเพื่อสร้างแรงจูงใจและความใฝ่รู้ (เช่น ฉันทะ วิริยะ ในอิทธิบาท 4) จะช่วยยกระดับศักยภาพของพระภิกษุสามเณร ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรบุคคลของหน่วยงานภาครัฐอย่างสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ทำให้คณะสงฆ์มีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญทั้งทางโลกและทางธรรม พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลง

3. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิด "การบูรณาการเครือข่ายในการทำงาน" การเผยแผ่ในยุคปัจจุบันไม่สามารถทำได้โดยลำพัง การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 หรือพรหมวิหาร 4 จะช่วยดึงดูดความร่วมมือจากภาคีเครือข่าย ทั้งหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชนในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนและลงพื้นที่เผยแผ่ร่วมกัน ทำให้การสื่อสารธรรมะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้กว้างขวางและร่วมสมัยยิ่งขึ้น

4. ด้านการสาธารณูปการ ส่งผลให้เกิด "ความโปร่งใสและการตรวจสอบได้ในการจัดการศาสนสมบัติ" การก่อสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ภายในวัด หากประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม (การหมั่นประชุมปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ) จะเปิดโอกาสให้คณะกรรมการวัดและภาคประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ บริหารงบประมาณ และตรวจสอบความโปร่งใส ป้องกันปัญหาความขัดแย้งและข้อครหาเรื่องการจัดการผลประโยชน์ของวัด

5. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ส่งผลให้เกิด "การช่วยเหลือสังคมที่ตรงจุดและยั่งยืน" วัดมีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน การนำหลักธรรมด้านความเมตตากรุณามาเป็นแกนกลางในการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะทำให้การจัดสรรทรัพยากรเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส หรือการเยียวยาผู้ประสบภัยในพื้นที่ มีความรวดเร็ว เป็นระบบ และเกิดการต่อยอดจากการสงเคราะห์ชั่วคราวไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

6. ด้านความสามัคคีในองค์กร ส่งผลให้เกิด "เอกภาพและพลังในการขับเคลื่อนงานคณะสงฆ์" หลักสารณียธรรม 6 เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เกิดความสามัคคี การแบ่งปัน และการให้เกียรติกันภายในองค์กร เมื่อพระภิกษุในเขตปกครองมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (มีศีลและทวิญญูเสมอกัน) การขับเคลื่อนนโยบายต่างๆ ของมหาเถรสมาคมลงสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ก็จะราบรื่น และทรงพลัง ไม่มีแรงเสียดทานจากการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย

สรุปภาพรวม การประยุกต์ใช้หลักธรรมในทั้ง 6 มิตินี้ จะช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของการบริหารคณะสงฆ์ จากการใช้อำนาจสั่งการตามแนวดิ่ง มาสู่การบริหารจัดการสมัยใหม่ที่เน้นหลักธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วม และการขับเคลื่อนผ่านเครือข่ายพันธมิตร

4.1 ท่านเห็นว่า จากการศึกษาหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก สามารถนำมาเป็นแนวทางการปกครอง และการบริหารจัดการคณะสงฆ์ เพื่อให้มีความสอดคล้องในบริบทสังคมปัจจุบันอย่างไรสำหรับประเด็นที่ 4 ซึ่งเป็นส่วนของการ "ถอดบทเรียน (Lesson Learned)" เพื่อนำมาจัดทำ

เป็นข้อเสนอแนะหรือแนวทาง(Guidelines) ในงานวิจัย ถือเป็นบทสรุปที่จะสร้างคุณค่าให้กับงานวิชาการขึ้นนี้อย่างมาก ในฐานะผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ขอเสนอแนวทางการถอดบทเรียนจากพระสูตรตันตปิฎก เพื่อประยุกต์ใช้กับการบริหารคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน ออกเป็น 4 แนวทางหลัก ดังนี้

1. แนวทางการปรับโครงสร้างสู่ "การบริหารโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายภาคี" บทเรียนจากพระสูตร ในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธองค์ทรงยกย่องความเข้มแข็งของแคว้นวัชชีที่ใช้หลัก อปริหานิยธรรม (หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์) ซึ่งสะท้อนถึงการบริหารแบบกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมการประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน สังคมปัจจุบันมีความซับซ้อน คณะสงฆ์ไม่สามารถบริหารจัดการวัดหรือแก้ปัญหาชุมชนได้เพียงลำพัง แนวทางที่สำคัญคือ พระสังฆาธิการต้องปรับบทบาทจากการเป็นผู้สั่งการมาเป็นผู้ประสานงาน โดยดึงเครือข่ายพันธมิตร Partner Networks เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และนักวิชาการ เข้ามามีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการวัด เพื่อร่วมวางแผน พัฒนา และตรวจสอบการทำงาน ซึ่งจะทำให้การปกครองคณะสงฆ์ได้รับการยอมรับและโปร่งใสยิ่งขึ้น

2. แนวทางการยกระดับ "ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรบุคคล ของคณะสงฆ์" บทเรียนจากพระสูตร พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับการคัดเลือกและฝึกฝนบุคคลตามจริตและศักยภาพ ดังที่ปรากฏในหลักสัปปริสธรรม 7 และ อธิติบาท 4 การประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน ควรนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการจัดทำนโยบายพัฒนาบุคลากรทางศาสนา ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยไม่ควรมองแค่เรื่องพระภิกษุหรือระบบอาวุโสเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเน้นการพัฒนาทักษะ (Upskill) ให้พระสังฆาธิการมีความรู้ด้านการบริหารจัดการองค์กรสมัยใหม่ กฎหมาย และเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลก

3. แนวทางการพัฒนากระบวนการ "ไกล่เกลี่ยและระงับข้อพิพาท" เชิงรุกบทเรียนจากพระสูตรพระธรรมวินัยและหลัก สาราณียธรรม 6 มุ่งเน้นการระงับข้อพิพาทด้วยความยุติธรรม เมตตา และการรักษาสัมคัคคิธรรมในหมู่คณะการประยุกต์ใช้ในปัจจุบันสังคมไทยปัจจุบันมีแนวโน้มการร้องเรียนและข้อพิพาทสูง (ทั้งภายในคณะสงฆ์และระหว่างวัดกับชุมชน) คณะสงฆ์ควรพัฒนากระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยใช้หลักธรรมเป็นแกนกลาง นำร่องเป็นกลไกยุติธรรมทางเลือกที่ทำงานรวดเร็วกว่าระบบศาลปกติ เพื่อระงับความขัดแย้งตั้งแต่ต้นทาง ซึ่งจะช่วยรักษาภาพลักษณ์และศรัทธาของประชาชนได้อย่างทันทั่วทั้ง

4. แนวทางการสร้าง "ความกล้าหาญทางจริยธรรม" ในการปกครอง บทเรียนจากพระสูตรหลัก เวสัชชกรณธรรม 5 (ธรรมทำความกล้าหาญ) สอนให้ผู้นำมีความองอาจ มั่นใจในความถูกต้อง บริสุทธิ์ใจ และไม่เกรงกลัวต่ออคติ การประยุกต์ใช้ในปัจจุบันในยุคที่ข่าวสารตรวจสอบการทำงานของสถาบันสงฆ์อย่างเข้มข้น พระสังฆาธิการระดับปกครองต้องมีความกล้าหาญทางจริยธรรม

ในการบังคับใช้กฎระเบียบ กล้าลงโทษผู้กระทำผิดอย่างตรงไปตรงมา และบริหารจัดการศาสนสมบัติ ด้วยความสุจริต ซึ่งความกล้าหาญที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมนี้ จะเป็นเกราะป้องกันที่ดีที่สุด กับการปกครองคณะสงฆ์ในระยะยาวการถอดบทเรียนทั้ง 4 แนวทางนี้ จะทำให้ข้อเสนอแนะในงานวิจัยของคุณมีความทันสมัย ตอบโจทย์ทั้งมิติทางธรรมและมิติทางการบริหารรัฐกิจแนวใหม่

(FD7) จากการรับฟังข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน พบว่าโดยภาพรวม งานวิจัย เรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” ได้รับการประเมินว่ามีความครบถ้วนในเชิงเนื้อหาและมีความชัดเจนในด้านกรอบแนวคิดหลัก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นควรนำเสนอข้อวิเคราะห์เพิ่มเติมในลักษณะ “การสังเคราะห์เชิงระบบ” เพื่อเสริมความสมบูรณ์ของงานวิจัยให้ครอบคลุมมิติการเปลี่ยนแปลงร่วมสมัยมากยิ่งขึ้นสาระสำคัญของงานวิจัยนี้ ตั้งอยู่บน “แกนหลักสองประการ” ได้แก่ (1) การศึกษาหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก และ (2) การประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวสู่การปกครองคณะสงฆ์ ทั้งนี้ ประเด็นสำคัญมิได้อยู่เพียงการอธิบาย ตัวหลักธรรมหากแต่เป็นกระบวนการแปลงหลักธรรม (Transformation Process)” ไปสู่การบริหารจัดการเชิงปฏิบัติ ซึ่งเป็นหัวใจของคำว่า “การประยุกต์ใช้

การวิเคราะห์เชิงบริบทการเปลี่ยนผ่าน (Transitional Context Analysis) ผู้วิจัยเสนอว่า ปัญหาและความท้าทายของการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันสามารถอธิบายได้ผ่าน “บริบทของรอยต่อระหว่างสิ่งเก่าและสิ่งใหม่โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. มิติด้านกฎหมายและโครงสร้าง (Legal-Structural Dimension) กฎหมายและระเบียบข้อบังคับของคณะสงฆ์เป็นกลไกเชิงสถาบันที่มีรากฐานจากอดีต ซึ่งบางส่วนยังคงมีความเหมาะสมและควรธำรงรักษาไว้ (Preservation) ขณะที่บางส่วนจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยโดยเฉพาะกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ กฎมหาเถรสมาคม และระเบียบปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานคณะสงฆ์ ควรมีลักษณะยืดหยุ่นและทันสมัยต่อพลวัตของสังคม

2. มิติด้านบุคคลและวัฒนธรรมองค์กร (Human-Organizational Dimension) ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือ “ระบบอุปถัมภ์และเครือข่ายความสัมพันธ์ซึ่งยังคงมีอิทธิพลต่อกระบวนการบริหารและการแต่งตั้งตำแหน่งในคณะสงฆ์นอกจากนี้ ความแตกต่างระหว่างช่วงวัย เช่น ระหว่างพระเถระกับพระรุ่นใหม่ ส่งผลให้เกิดความแตกต่างด้านทัศนคติ โดยเฉพาะในเรื่องการยอมรับเทคโนโลยีและรูปแบบการบริหารสมัยใหม่ ดังนั้น การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนควบคู่ไปกับการปรับระบบ

3. มิติด้านเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงสังคม (Technological-Societal Dimension) การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อภาพลักษณ์และการรับรู้ของสังคมต่อคณะสงฆ์ในบริบทนี้ การปกครองคณะสงฆ์

จำเป็นต้องปรับตัวสู่ “การบริหารเชิงรุก” (Proactive Governance) โดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร สร้างความเข้าใจ และเสริมสร้างความโปร่งใส

การประยุกต์หลักธรรมสู่หลักธรรมาภิบาล (Buddhist Governance Integration) ผู้วิจัยเสนอว่า การประยุกต์หลักธรรมในพระสูตรต้นตปิฎกสามารถบูรณาการเข้ากับหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ หลักนิติธรรม (Rule of Law) การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการบริหารต้องควบคู่กับความทันสมัยและความยุติธรรม หลักคุณธรรม (Moral Integrity) เป็นรากฐานสำคัญของการปกครอง หากปราศจากคุณธรรม ระบบใด ๆ ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน หลักความโปร่งใส (Transparency) กระบวนการตัดสินใจต้องเปิดเผย ตรวจสอบได้ หลักความรับผิดชอบ (Accountability) ผู้บริหารต้องรับผิดชอบต่อผลของการตัดสินใจทั้งต่อองค์กรและสังคม หลักความคุ้มค่า (Value for Money / Effectiveness) การดำเนินงานต้องก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อพระพุทธศาสนาและสังคมโดยรวม รองศาสตราจารย์ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก ได้ให้ข้อคิดเห็นต่อการนำเสนอ โดยสะท้อนมุมมองเชิงวิชาการและเชิงประยุกต์อย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งมิติของโครงสร้างการปกครอง การบริหารจัดการ และการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าสู่การปฏิบัติจริง

ในประเด็นแรก ผู้ให้ความเห็นได้เสนอให้การศึกษาวิจัยเริ่มต้นจากการพิจารณาสภาพโดยรวมของการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ในปัจุบัน โดยกำหนดกรอบวิเคราะห์ที่ชัดเจน ได้แก่ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ และระบบการบริหารจัดการในแต่ละเขตการปกครอง ทั้งนี้ เห็นว่าภาพรวมของระบบยังคงมีความเป็นระเบียบแบบแผนที่ดี เนื่องจากมีรากฐานทางแนวคิดทั้งด้านรัฐศาสตร์ในเชิงโครงสร้าง และรัฐประศาสนศาสตร์ในเชิงกลไกการบริหาร ซึ่งทั้งสองศาสตร์ทำหน้าที่เกื้อหนุนกันอย่างมีนัยสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรคณะสงฆ์ให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ในประเด็นที่สอง ซึ่งเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรม ผู้ให้ความเห็นได้เสนอให้เสริมกรอบแนวคิดด้าน “สาราณียธรรม” เข้าไปเพิ่มเติมจากที่ได้นำเสนอแล้ว โดยให้เหตุผลว่าเป็นหลักธรรมที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความสามัคคีและความปรองดองในหมู่คณะ อันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในองค์กร โดยเฉพาะในบริบทของภาวะผู้นำและการบริหารจัดการ นอกจากนี้ ยังเสนอให้พิจารณาหลัก “อปปริหานิยธรรม” ในฐานะเครื่องมือเชิงเทคนิคของการบริหารองค์กร ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงและป้องกันความเสื่อมถอยขององค์กรในระยะยาว

ในประเด็นที่สาม ผู้ให้ความเห็นได้อธิบายถึงการประยุกต์หลักธรรมเข้าสู่กระบวนการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ โดยเน้นให้เชื่อมโยงกับพันธกิจหลักของคณะสงฆ์ ได้แก่ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์ ทั้งนี้ เห็นว่าการดำเนินงานในทุกมิติควรถูกบูรณาการภายใต้กรอบแนวคิด “ธรรมาภิบาล” โดยมุ่งเน้นความถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบ และหลักนิติธรรม ตลอดจนความโปร่งใสและความรับผิดชอบในการบริหารจัดการ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่

เกิดขึ้นในทางปฏิบัติส่วนหนึ่งมาจากการตีความหรือการปฏิบัติที่คลาดเคลื่อนจากหลักเกณฑ์ที่กำหนด ดังนั้น การกำกับด้วยหลักธรรมาภิบาลจึงเป็นกลไกสำคัญในการลดความคลาดเคลื่อนดังกล่าว

ในประเด็นสุดท้าย ผู้ให้ความเห็นได้กล่าวถึงการถอดบทเรียนจากการวิจัย โดยเห็นว่าการนำเสนอมีความชัดเจนในระดับหนึ่งแล้ว อย่างไรก็ตาม ควรมีการพัฒนาเพิ่มเติมโดยการศึกษาจากแนวคิดหรือแนวปฏิบัติของผู้ทรงคุณวุฒิหรือแหล่งองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสริมความสมบูรณ์และเพิ่มความน่าเชื่อถือทางวิชาการของผลงาน

โดยสรุป ผู้ให้ความเห็นได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและเชิงระบบ การบูรณาการหลักธรรมที่เหมาะสมกับบริบทการบริหาร และการยึดหลักธรรมาภิบาลเป็นกรอบกำกับการดำเนินงาน ตลอดจนการพัฒนาการถอดบทเรียนให้เชื่อมโยงกับองค์ความรู้ทางวิชาการและประสบการณ์เชิงปฏิบัติอย่างรอบด้าน ทั้งนี้ เพื่อให้การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว

จากข้อคิดเห็นเชิงวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิ สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบการอธิบายเชิงระบบได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ในบริบทปัจจุบันยังคงดำรงอยู่บนฐานของ “ความเป็นระบบที่มีเสถียรภาพ” อันมีรากฐานจากทั้งศาสตร์ด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ กล่าวคือ โครงสร้างการปกครองทำหน้าที่กำหนดกรอบอำนาจและลำดับชั้นการบริหาร ขณะที่กระบวนการบริหาร ทำหน้าที่ขับเคลื่อนระบบดังกล่าวให้สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม แม้โครงสร้างโดยรวมจะมีความมั่นคง แต่ประเด็นสำคัญที่ปรากฏคือ “ความจำเป็นในการประยุกต์หลักธรรมให้สอดคล้องกับบริบทการบริหารร่วมสมัย” ซึ่งมีใช่เพียงการนำหลักธรรมมาอธิบายเชิงนามธรรม หากแต่ต้องสามารถแปลงเป็นกลไกเชิงปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

ในมิติของการประยุกต์ใช้หลักธรรม พบว่า หลักธรรมที่มีนัยสำคัญสูงต่อการบริหารจัดการคณะสงฆ์ ได้แก่

สาราณียธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มุ่งเสริมสร้างความสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในองค์กร โดยเฉพาะในบริบทที่องค์กรต้องเผชิญกับความหลากหลายของบุคลากรและความคิดเห็น หลักธรรมดังกล่าวจึงมีบทบาทเป็น “กลไกเชิงสังคม (Social Cohesion Mechanism)” ที่ช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างเอกภาพภายในคณะสงฆ์ นอกจากนี้ ในเชิงการบริหารองค์กร หลักธรรมที่ควรได้รับการเน้นย้ำเพิ่มเติมคือ

อปริทานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมว่าด้วยเงื่อนไขแห่งความเจริญไม่เสื่อมถอย โดยสามารถตีความในเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ได้ว่าเป็น “เทคนิคการบริหารเชิงความยั่งยืน กล่าวคือ หากองค์กรใดดำเนินการตามหลักดังกล่าว ย่อมมีแนวโน้มที่จะรักษาเสถียรภาพและประสิทธิภาพได้อย่างต่อเนื่องเมื่อพิจารณาในระดับเชิงโครงสร้างของภารกิจคณะสงฆ์ สามารถจำแนกออกเป็น 4 มิติหลัก

ได้แก่ 1) ด้านการปกครอง 2) ด้านการศาสนศึกษา 3) ด้านการเผยแผ่ 4) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ทั้ง 4 มิติดังนี้ แม้จะมีหลักธรรมรองรับในตัวเองอยู่แล้ว แต่ข้อเสนอสำคัญคือ ควรนำ “หลักธรรมาภิบาล” เข้ามาทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับ (Regulatory Framework) เพื่อให้การดำเนินงานในทุกมิติมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีประสิทธิภาพ กล่าวโดยสังเขปว่า หลักธรรมาภิบาลในบริบทนี้ประกอบด้วย หลักนิติธรรม (Rule of Law) หลักคุณธรรม (Ethics) หลักความโปร่งใส (Transparency) หลักความรับผิดชอบ (Accountability) หลักความคุ้มค่า (Value for Money)

การบูรณาการหลักธรรมาภิบาลดังกล่าวเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะก่อให้เกิด “ระบบการปกครองเชิงพุทธบูรณาการ” ที่มีใช้เพียงถูกต้องตามหลักธรรม แต่ยังคงสอดคล้องกับหลักการบริหารสมัยใหม่

ในประเด็นสุดท้าย คือ “การถอดบทเรียน (Lesson Learned)” ผู้ทรงคุณวุฒิได้สะท้อนให้เห็นว่า แนวทางการนำเสนอของผู้วิจัยมีความชัดเจนและเป็นระบบอยู่แล้ว จึงควรดำรงแนวทางดังกล่าว พร้อมทั้งเสริมความเข้มข้นในเชิงการบูรณาการหลักธรรมกับศาสตร์การบริหารให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

สรุปเชิงวิเคราะห์ ข้อเสนอทั้งหมดสามารถสังเคราะห์เป็นแกนแนวคิดสำคัญได้ว่า การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ได้อยู่ที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัยการบูรณาการหลักธรรม (Dhamma) เข้ากับหลักการบริหาร (Management) โดยมีธรรมาภิบาลเป็นกลไกกำกับ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความยั่งยืนขององค์กรคณะสงฆ์”

(FD8) การวิเคราะห์แก่นของงานวิจัย จากหลักธรรม สู่การประยุกต์ใช้ สาระสำคัญของงานวิจัยมิได้หยุดอยู่ที่การศึกษาหลักธรรมเช่น อริยธรรม สัมปยุตธรรม หรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ซึ่งมีคุณลักษณะเอื้อต่อการบริหารจัดการอยู่แล้ว หากแต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่การแปลงหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติ (Dhamma-to-Practice Transformation) ในบริบทของการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น การใช้คำว่า “การประยุกต์” จึงมีความสำคัญในเชิงพลวัต กล่าวคือ เป็นการนำหลักธรรมไปผสมกับระบบการบริหาร อันก่อให้เกิดรูปแบบการปกครองที่มีทั้งมิติทางจริยธรรมและประสิทธิภาพเชิงองค์กร การวิเคราะห์บริบทการเปลี่ยนผ่าน สิ่งเก่า-สิ่งใหม่-เทคโนโลยี ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอกรอบวิเคราะห์สำคัญว่า ปัญหาและความท้าทายของการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ควรทำความเข้าใจผ่านบริบทของรอยต่อระหว่างสิ่งเก่าและสิ่งใหม่โดยสามารถจำแนกเป็น 3 มิติหลัก ได้แก่

1. มิติด้านกฎหมายและโครงสร้าง คือกฎหมายและระเบียบข้อบังคับของคณะสงฆ์ เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และมติของมหาเถรสมาคม เป็นกลไกสำคัญในการกำกับดูแลการบริหารงาน ซึ่งมีรากฐานมาจากบริบทในอดีต อย่างไรก็ตาม ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน กฎหมายบางประการอาจไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นต้องมีการ คัดเลือกและปรับปรุง คือ

สิ่งที่ดีและเหมาะสมควรธำรงรักษาไว้

สิ่งที่ล้ำสมัยควรได้รับการปรับเปลี่ยนให้ทันสมัย

2. มิติด้านบุคคลและวัฒนธรรมองค์กร คือหนึ่งในปัญหาสำคัญ นั่นก็คือระบบอุปถัมภ์ซึ่งยังคงปรากฏในกระบวนการบริหารงานคณะสงฆ์ ส่งผลต่อความโปร่งใสและความเป็นธรรม ในขณะเดียวกัน ความแตกต่างระหว่างช่วงวัย เช่น ระหว่างพระเถระกับพระรุ่นใหม่ ก่อให้เกิดความแตกต่างด้านทัศนคติ โดยเฉพาะต่อเทคโนโลยี และรูปแบบการบริหารสมัยใหม่ ดังนั้น การพัฒนาองค์กรคณะสงฆ์จำเป็นต้องมุ่งทั้ง การปรับระบบและการพัฒนาคนควบคู่กันไป 3. มิติด้านเทคโนโลยีและสังคม (Technological and Social Dimension) เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสังคมออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการกำหนดภาพลักษณ์ของคณะสงฆ์ในสายตาสาธารณชน โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่สถานการณ์ดังกล่าวทำให้การปกครองคณะสงฆ์ ไม่อาจดำรงอยู่ในรูปแบบเชิงรับได้อีกต่อไป หากแต่ต้องปรับสู่ การบริหารเชิงรุกโดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการ สื่อสาร สร้างความเข้าใจ และเสริมสร้างความโปร่งใส

การบูรณาการหลักธรรมกับหลักธรรมาภิบาล (Buddhist Good Governance Integration) ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอว่า การประยุกต์หลักธรรมสามารถเชื่อมโยงกับหลักธรรมาภิบาลได้ อย่างเป็นรูปธรรม โดยประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ หลักนิติธรรม คือ กฎหมายต้องทันสมัย และเป็นธรรม หลักคุณธรรม คือ เป็นรากฐานของการปกครอง หลักความโปร่งใส คือ ตรวจสอบได้ หลักความรับผิดชอบ คือ รับผิดชอบต่อผลการตัดสินใจ หลักความคุ้มค่า เช่น ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ทั้งนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิเน้นย้ำว่า “กฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ” หากปราศจากคุณธรรมของผู้ปฏิบัติ การบริหารย่อมไม่อาจบรรลุผลสัมฤทธิ์ได้ ข้อเสนอเชิงพัฒนาจากข้อคิดเห็นดังกล่าว สามารถสังเคราะห์เป็นแนวทางพัฒนาได้ ดังนี้ การธำรงรักษาหลักธรรมที่เป็นแก่น การปฏิรูปกฎหมายและโครงสร้างให้ทันสมัย การลดอิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรคณะสงฆ์ การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร การสื่อสารเชิงรุกต่อสาธารณชน

บทสรุปเชิงสังเคราะห์ ข้อคิดเห็นของ ขี้ให้เห็นว่า การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัย “การบูรณาการเชิงพลวัตระหว่าง หลักธรรม (Dhamma) + กฎหมาย (Law) + บุคลากร (People) + เทคโนโลยี (Technology) ภายใต้บริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยยึดหลักการสำคัญคือ รักษาสิ่งที่ดี ปรับสิ่งที่ล้ำสมัย และเปิดรับสิ่งใหม่อย่างมีวิจรณญาณอันจะนำไปสู่การปกครองคณะสงฆ์ที่มีทั้ง ประสิทธิภาพ และความชอบธรรมอย่างยั่งยืน

(FD9) โครงสร้างและระบบการปกครองคณะสงฆ์

1. โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์มีลักษณะเป็นระบบลำดับชั้น (hierarchical structure) ที่มีสายบังคับบัญชาต่อเนื่องจากระดับมหาเถรสมาคมลงสู่ระดับเจ้าคณะภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และพระภิกษุทั่วไป โครงสร้างดังกล่าวช่วยสร้างความเป็นระเบียบและความชัดเจนด้าน

อำนาจหน้าที่ อย่างไรก็ตาม ความยาวของสายบังคับบัญชาอาจก่อให้เกิดความล่าช้าในการตัดสินใจ และการสั่งการ จึงจำเป็นต้องพิจารณาปรับปรุงให้มีความคล่องตัวมากขึ้น

2. ช่วงการควบคุม (Span of Control) และประสิทธิภาพการบริหารผู้ปกครองคณะสงฆ์ ในแต่ละระดับต้องรับผิดชอบดูแลบุคลากรและพื้นที่จำนวนมาก ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความทั่วถึงในการ กำกับดูแล หากช่วงการควบคุมกว้างเกินไป จะทำให้ประสิทธิภาพลดลง ดังนั้นควรมีการกระจาย อำนาจ (decentralization) และกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบให้เหมาะสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ในการบริหารจัดการ

3. หลักภาวะผู้นำ การรู้จักตน คน งาน และพื้นที่ หลักการสำคัญของผู้ปกครอง ประกอบด้วย การรู้จักตน (self-awareness) เพื่อพัฒนาตนเองและปรับปรุงข้อบกพร่อง

การรู้จักคน (human understanding) เพื่อเข้าใจผู้ใต้บังคับบัญชาและประชาชน

การรู้จักงาน (task competence) เพื่อบริหารภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การรู้จักพื้นที่ (contextual understanding) เพื่อให้การบริหารสอดคล้องกับบริบท

องค์ประกอบเหล่านี้เป็นฐานของภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพในองค์กรสงฆ์

หลักภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพในการปกครองคณะสงฆ์ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ

4 ประการ ได้แก่ การรู้จักตน (Self-awareness) เป็นความสามารถในการตระหนักรู้ศักยภาพ จุดแข็ง จุดอ่อน และข้อจำกัดของตนเอง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและการตัดสินใจอย่างมี เหตุผล การรู้จักคน (Human Understanding) เป็นความสามารถในการเข้าใจพฤติกรรม ความ ต้องการ และความแตกต่างของบุคคล อันนำไปสู่การบริหารบุคลากร การสร้างความร่วมมือ และลด ความขัดแย้งในองค์กร การรู้จักงาน (Task Competence) เป็นความรู้และทักษะในการบริหาร จัดการภารกิจอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านการวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล เพื่อให้เกิด ประสิทธิภาพสูงสุด การรู้จักพื้นที่ (Contextual Understanding) เป็นความเข้าใจบริบทของพื้นที่ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การบริหารสอดคล้องกับสภาพจริงและเกิดความ เหมาะสม โดยองค์ประกอบทั้ง 4 ประการนี้เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ และยั่งยืนในองค์กรสงฆ์

ภาพที่ 4.2 ภาวะผู้นำ

4. การพัฒนาศักยภาพผู้นำให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ในบริบทสังคมปัจจุบัน ผู้ปกครองคณะสงฆ์จำเป็นต้องมีทั้งความรู้ด้านพระธรรมวินัยและความรู้ทางโลกควบคู่กัน เพื่อให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เทคโนโลยี และความคาดหวังของประชาชนได้อย่างเหมาะสม

5. การสร้างความชอบธรรม ความร่วมมือ และความเชื่อถือ ความสำเร็จของการปกครองมิได้ขึ้นอยู่กับอำนาจตามตำแหน่งเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความชอบธรรม (legitimacy) ในการใช้อำนาจ ความร่วมมือ (collaboration) จากพระภิกษุและประชาชน ความเชื่อถือ (trust) จากสังคม หากขาดองค์ประกอบเหล่านี้ การปกครองอาจไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ

6. การบริหารเชิงรุก (Proactive Management) การปกครองคณะสงฆ์ควรปรับจากรูปแบบเชิงรับไปสู่เชิงรุก โดยเน้นการมีบทบาทต่อสังคม เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ การใช้เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์ การจัดกิจกรรมพัฒนาจิตใจและชุมชน แนวทางดังกล่าวช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมและความศรัทธาของประชาชน

7. การประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาล หลักธรรมาภิบาล เช่น ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความเป็นธรรม และการมีส่วนร่วม มีความสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การนำมาประยุกต์ใช้จะช่วยยกระดับมาตรฐานการบริหารของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

8. การบูรณาการหลักธรรมกับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ การปกครองคณะสงฆ์ควรบูรณาการหลักพระธรรมวินัยเข้ากับแนวคิดทางการบริหารสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางจิตวิญญาณและมิติทางการจัดการ อันจะนำไปสู่การพัฒนาระบบการปกครองที่ยั่งยืน

สรุป การปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องพัฒนาอย่างรอบด้าน ทั้งโครงสร้างองค์กร ภาวะผู้นำ กระบวนการบริหาร และการสร้างความสัมพันธ์กับสังคม โดยอาศัยการบูรณาการหลักธรรมกับหลักการบริหารสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ความโปร่งใส และความยั่งยืนในระยะยาว

(FD10) ในประเด็นแรก ผู้ให้ความเห็นได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย ในฐานะธรรมนูญสูงสุดของคณะสงฆ์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับพฤติกรรมและการบริหารจัดการของพระภิกษุสงฆ์อย่างเป็นระบบ พระธรรมวินัยมิได้เป็นเพียงข้อกำหนดเชิงศาสนาเท่านั้น หากยังมีนัยสำคัญในเชิงโครงสร้างองค์กร (institutional framework) ที่ช่วยสร้างมาตรฐาน ความเป็น

ระเบียบ และความชอบธรรมในการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักธรรมอื่น ๆ จำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ

ในประเด็นถัดมา มีการสนับสนุนการนำ อปริหานิยธรรม 7 มาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการปกครอง โดยหลักธรรมดังกล่าวถือเป็นหลักแห่งความเจริญและความไม่เสื่อมของหมู่คณะ ซึ่งประกอบด้วยแนวปฏิบัติที่ส่งเสริมความพร้อมเพรียง ความสามัคคี การเคารพกฎระเบียบ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์กร เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทของคณะสงฆ์ จะสามารถช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร ลดความขัดแย้ง และป้องกันการเสื่อมถอยทั้งในเชิงโครงสร้างและพฤติกรรม

นอกจากนี้ ยังมีการเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับแนวคิด ธรรมาภิบาลซึ่งเป็นกรอบแนวคิดทางรัฐศาสตร์และการบริหารสมัยใหม่ โดยเฉพาะในมิติของความโปร่งใส (transparency) ความรับผิดชอบความเป็นธรรมและการมีส่วนร่วมการบูรณาการหลักธรรมกับหลักธรรมาภิบาลจะช่วยให้การปกครองคณะสงฆ์มีทั้งมิติทางคุณธรรมและประสิทธิภาพเชิงระบบ อันจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นของสาธารณชนและความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม ในส่วนของข้อเสนอเชิงพัฒนา ผู้ให้ความเห็นได้เสนอกรอบแนวคิด “การครองตน ครองคน และครองงาน” ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นโมเดลการบริหารเชิงบูรณาการได้อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ (1) การครองตน เน้นการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ว่า เช่น การยึดหลักทศพิธราชธรรม เพื่อเป็นต้นแบบที่ดี (2) การครองคน มุ่งเน้นการบริหารบุคลากรด้วยความเข้าใจ ความเป็นธรรม และการสร้างความร่วมมือ (3) การครองงาน เน้นประสิทธิภาพในการดำเนินงาน การวางแผน การควบคุม และการประเมินผลทั้งสามมิตินี้มีความสัมพันธ์เชิงระบบและเกื้อหนุนกัน หากนำมาบูรณาการอย่างเหมาะสม จะก่อให้เกิดรูปแบบการบริหารที่สมดุลทั้งด้านคุณธรรมและประสิทธิผล ยิ่งไปกว่านั้น แนวคิดดังกล่าวยังสามารถพัฒนาเป็นโมเดลเชิงแนวคิดสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีพระธรรมวินัยเป็นฐาน อปริหานิยธรรม 7 เป็นกลไกเสริมสร้างความมั่นคงขององค์กร และหลักธรรมาภิบาลร่วมกับการครองตน ครองคน ครองงาน เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรม

โดยสรุป เนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการบูรณาการระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับหลักการบริหารสมัยใหม่ เพื่อพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความเป็นระบบ มีมาตรฐาน และสามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

(FD11) ในประเด็นแรก ผู้ให้ความเห็นได้เสนอให้การศึกษาวิจัยเริ่มต้นจากการพิจารณาสภาพโดยรวมของการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในปัจจุบัน โดยกำหนดกรอบวิเคราะห์ที่ชัดเจน ได้แก่ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ และระบบการบริหารจัดการในแต่ละเขตการปกครอง ทั้งนี้ เห็นว่าภาพรวมของระบบยังคงมีความเป็นระเบียบแบบแผนที่ดี เนื่องจากมีรากฐานทางแนวคิดทั้ง

ด้านรัฐศาสตร์ในเชิงโครงสร้าง และรัฐประศาสนศาสตร์ในเชิงกลไกการบริหาร ซึ่งทั้งสองศาสตร์ทำหน้าที่เกื้อหนุนกันอย่างมีนัยสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรคณะสงฆ์ให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ในประเด็นที่สอง ซึ่งเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรม ผู้ให้ความเห็นได้เสนอให้เสริมกรอบแนวคิดด้าน “สาราณียธรรม” เข้าไปเพิ่มเติมจากที่ได้นำเสนอแล้ว โดยให้เหตุผลว่าเป็นหลักธรรมที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความสามัคคีและความปรองดองในหมู่คณะ อันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในองค์กร โดยเฉพาะในบริบทของภาวะผู้นำและการบริหารจัดการ นอกจากนี้ ยังเสนอให้พิจารณาหลัก “อปปริหานิยธรรม” ในฐานะเครื่องมือเชิงเทคนิคของการบริหารองค์กร ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงและป้องกันความเสื่อมถอยขององค์กรในระยะยาว

ในประเด็นที่สาม ผู้ให้ความเห็นได้อธิบายถึงการประยุกต์หลักธรรมเข้าสู่กระบวนการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ โดยเน้นให้เชื่อมโยงกับพันธกิจหลักของคณะสงฆ์ ได้แก่ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์ ทั้งนี้ เห็นว่าการดำเนินงานในทุกมิติควรถูกบูรณาการภายใต้กรอบแนวคิด “ธรรมาภิบาล” โดยมุ่งเน้นความถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบ และหลักนิติธรรม ตลอดจนความโปร่งใสและความรับผิดชอบในการบริหารจัดการ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติส่วนหนึ่งมาจากการตีความหรือการปฏิบัติที่คลาดเคลื่อนจากหลักเกณฑ์ที่กำหนด ดังนั้น การกำกับด้วยหลักธรรมาภิบาลจึงเป็นกลไกสำคัญในการลดความคลาดเคลื่อนดังกล่าว

ในประเด็นสุดท้าย ผู้ให้ความเห็นได้กล่าวถึงการถอดบทเรียนจากการวิจัย โดยเห็นว่ากรนำเสนอมีความชัดเจนในระดับหนึ่งแล้ว อย่างไรก็ตาม ควรมีการพัฒนาเพิ่มเติมโดยการศึกษาจากแนวคิดหรือแนวปฏิบัติของผู้ทรงคุณวุฒิหรือแหล่งองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสริมความสมบูรณ์และเพิ่มความน่าเชื่อถือทางวิชาการของผลงาน

โดยสรุป ผู้ให้ความเห็นได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและเชิงระบบ การบูรณาการหลักธรรมที่เหมาะสมกับบริบทการบริหาร และการยึดหลักธรรมาภิบาลเป็นกรอบกำกับการดำเนินงาน ตลอดจนการพัฒนาการถอดบทเรียนให้เชื่อมโยงกับองค์ความรู้ทางวิชาการและประสบการณ์เชิงปฏิบัติอย่างรอบด้าน ทั้งนี้ เพื่อให้การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว

จากข้อคิดเห็นเชิงวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิ สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบการอธิบายเชิงระบบได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ในบริบทปัจจุบันยังคงดำรงอยู่บนฐานของ “ความเป็นระบบที่มีเสถียรภาพ” อันมีรากฐานจากทั้งศาสตร์ด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ กล่าวคือ โครงสร้างการปกครองทำหน้าที่กำหนดกรอบอำนาจและลำดับชั้นการบริหาร ขณะที่กระบวนการบริหาร ทำหน้าที่ขับเคลื่อนระบบดังกล่าวให้สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม แม้โครงสร้างโดยรวมจะมีความมั่นคง แต่ประเด็นสำคัญที่ปรากฏคือ “ความจำเป็นในการประยุกต์หลักธรรมให้สอดคล้องกับบริบทการบริหารร่วมสมัย” ซึ่งมีไม่เพียงการ

นำหลักธรรมมาอธิบายเชิงนามธรรม หากแต่ต้องสามารถแปลงเป็นกลไกเชิงปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

(FD12) 1. ความสำคัญของการปกครองคณะสงฆ์ในมุมมองชาวพุทธมองว่าการปกครองคณะสงฆ์มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากในปัจจุบันสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น แตกต่างจากสมัยพุทธกาลที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางโดยตรง เมื่อจำนวนคนและปัญหาเพิ่มขึ้น จึงจำเป็นต้องมีระบบการปกครองคณะสงฆ์เพื่อดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อย และยังมีความเชื่อมโยงกับโครงสร้างของสังคมไทยในภาพรวม ทั้งด้านศาสนาและสถาบันอื่น ๆ

2. ปัญหาความไม่เข้าใจของประชาชน ประเด็นสำคัญคือประชาชนจำนวนมากยังไม่เข้าใจว่าทำไมต้องมีการปกครองคณะสงฆ์ ส่งผลให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์จากมุมมองภายนอก โดยไม่เข้าใจบริบทจริง เช่น เรื่องการห้ามพระจับเงิน หรือโครงสร้างอำนาจในคณะสงฆ์ ความไม่เข้าใจนี้กลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและการทำงานของคณะสงฆ์ รวมถึงทำให้ศรัทธาของประชาชนลดลง

3. ผลกระทบจากบริบทสังคมสมัยใหม่สังคมปัจจุบันมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นสูง เทคโนโลยีและข่าวสารเข้าถึงง่าย ทำให้เกิดกระแสวิจารณ์และความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะในคนรุ่นใหม่ที่มีแนวโน้มมีความรู้ทางศาสนาน้อยลง ส่งผลให้การสื่อสารและสร้างความเข้าใจยิ่งเป็นเรื่องสำคัญ

4. ประเด็นศรัทธาและภาพลักษณ์ของคณะสงฆ์ชาวเชิงลบเกี่ยวกับพระ เช่น เรื่องเงินยาเสพติด หรือพฤติกรรมไม่เหมาะสม ส่งผลโดยตรงต่อศรัทธาของพุทธศาสนิกชน อีกทั้งยังมีแนวคิดหรือข้อเสนอจากสังคมบางส่วนที่อาจกระทบต่อพระธรรมวินัย เช่น การเสนอให้พระมีครอบครัว ซึ่งสะท้อนถึงความไม่เข้าใจในหลักการพื้นฐานของศาสนา

5. การประยุกต์หลักธรรมในการปกครองผู้พูดเห็นว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปกครองได้ แต่ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับบริบท และต้องตีความให้ถูกต้อง การประยุกต์ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะต้องคำนึงถึงสถานการณ์และอาจต้องใช้หลายหลักธรรมร่วมกัน ไม่ใช่เพียงหลักเดียว

6. ปัญหาในการรับรู้และการนำหลักธรรมไปใช้ในทางปฏิบัติ พบว่าทั้งประชาชนทั่วไปและแม้แต่นักศึกษา บางส่วนยังไม่รู้จักหรือไม่เข้าใจหลักธรรมอย่างแท้จริง ทำให้การนำไปประยุกต์ใช้เป็นไปได้อย่างยาก ดังนั้น ก่อนจะถามถึงการ “ประยุกต์ใช้” ควรเริ่มจากการสร้างความเข้าใจพื้นฐานก่อน

7. แนวทางโดยรวมในการพัฒนา การพัฒนาควรดำเนินควบคู่กันทั้งฝ่ายคณะสงฆ์ (พุทธจักร) และฝ่ายบ้านเมือง (อาณาจักร) รวมถึงต้องสร้างความเข้าใจให้กับประชาชน เพื่อให้เกิดการสนับสนุนมากกว่าการตั้งคำถามหรือวิจารณ์จากความไม่รู้

สรุป ภาพรวมในมุมมองของชาวราช ปญหาสำคัญไม่ได้ยู่แค่ที่ตัวคณะสงฆ์ แต่รวมถึง “ความไม่เข้าใจของสังคม” ที่มีต่อการปกครองคณะสงฆ์ด้วย ดังนั้นการแก้ไขต้องทำทั้งด้านการบริหาร ภายใน และการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนควบคู่กันไป

1. สภาพปัญหาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน เนื้อหาสะท้อนให้เห็นว่าคณะสงฆ์ยังคงเผชิญกับปัญหาหลากหลาย โดยเฉพาะเรื่องพระธรรมวินัยและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระภิกษุ เช่น การบิณฑบาตที่ไม่ถูกต้อง การเกี่ยวข้องกับยาเสพติด รวมถึงการกระทำที่ขัดต่อระเบียบของคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในระดับพื้นที่

2. ปัญหาด้านการบริหารและการเงินของวัด ประเด็นสำคัญอีกด้านคือการบริหารจัดการภายในวัด โดยเฉพาะเรื่องการเงินที่ยังขาดความโปร่งใส พบว่าหลายวัดมีปัญหาารายรับไม่เข้าสู่บัญชีวัดอย่างเป็นระบบ แต่กลับมีการบันทึกรายจ่าย ทำให้บัญชีไม่สอดคล้องกัน และส่งผลต่อความน่าเชื่อถือและการตรวจสอบ

3. ระบบการบริหารและการกำกับดูแล แม้ว่าคณะสงฆ์จะมีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน มีการประชุมในทุกระดับอย่างสม่ำเสมอ และมีหน่วยงานภายนอกหลายฝ่ายเข้ามาเฝ้าระวังการกำกับดูแล แต่ปัญหายังคงเกิดขึ้น สะท้อนว่าการดำเนินงานอาจยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบางกรณีการมีหลายหน่วยงานอาจทำให้การทำงานซับซ้อนมากขึ้น

4. แนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา ผู้พูดเสนอว่าควรเน้นการนำหลักพระธรรมวินัยมาเป็นแกนหลักในการบริหาร ควบคู่กับการบริหารแบบมีส่วนร่วมระหว่างคณะสงฆ์และภาคประชาชน รวมถึงการมุ่งแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน มากกว่าการนำแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ไม่สอดคล้องกับบริบทมาใช้

5. ข้อสรุปภาพรวม โดยสรุป ปัญหาของคณะสงฆ์ไม่ได้เกิดจากการขาดระบบ แต่เกิดจากการปฏิบัติที่ยังไม่เข้มแข็ง โดยเฉพาะด้านพระธรรมวินัยและความโปร่งใสในการบริหาร ซึ่งยังจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงและแก้ไขอย่างจริงจังในระยะยาว

4.5 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะของโมเดลการปกครองคณะสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการซึ่งเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้จากพระไตรปิฎกเข้ากับศาสตร์ด้านการบริหารสมัยใหม่ โดยมีโครงสร้างเชิงระบบและความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของตัวแปรอย่างชัดเจน องค์ความรู้ใหม่นี้ตั้งอยู่บนฐานแนวคิดที่มองว่า “หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก” มิได้เป็นเพียงหลักคำสอนเชิงนามธรรม หากแต่สามารถทำหน้าที่เป็นการกำหนดกรอบคุณค่าและทิศทางของการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม

โดยเฉพาะหลักสัปปริสธรรม อปริหานิยธรรม และสาราณียธรรม ซึ่งล้วนเป็นหลักธรรมที่ครอบคลุมมิติของภาวะผู้นำ การบริหารจัดการ และการอยู่ร่วมกันในสังคม

ในเชิงโครงสร้างเชิงเหตุผล องค์ความรู้ใหม่นี้ได้เสนอว่า อิทธิพลของหลักธรรมดังกล่าวจะไม่ส่งผลโดยตรงต่อผลลัพธ์ หากแต่ต้องผ่านระบบการบริหารเชิงบูรณาการซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแปรคั่นกลางโดยระบบดังกล่าวเป็นการผสมผสานระหว่างศาสตร์ด้านรัฐศาสตร์ในมิติของโครงสร้าง อำนาจ และความชอบธรรม กับรัฐประศาสนศาสตร์ในมิติของกระบวนการบริหาร การวางแผน การดำเนินงาน และการควบคุมกำกับภายในระบบการบริหารเชิงบูรณาการดังกล่าว ได้มีการกำหนด “กระบวนการแปลงหลักธรรมสู่การปฏิบัติ” อย่างเป็นลำดับขั้น ได้แก่ (1) การตีความหลักธรรม (2) การแปลงหลักธรรมสู่เชิงนโยบาย (3) การนำไปสู่การปฏิบัติและ (4) การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องซึ่งกระบวนการทั้งสี่ประการนี้ถือเป็นกลไกสำคัญในการทำให้หลักธรรมสามารถเกิดผลในเชิงประจักษ์

ผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวนำไปสู่ตัวแปรตามซึ่งสะท้อนคุณภาพของการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ (1) ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ (2) ความชอบธรรมของอำนาจ (3) ความสามัคคีขององค์กรและ (4) ความยั่งยืนของระบบการโดยผลลัพธ์เหล่านี้ถือเป็นดัชนีชี้วัดความสำเร็จของการประยุกต์ใช้หลักธรรมในบริบทการปกครองคณะสงฆ์

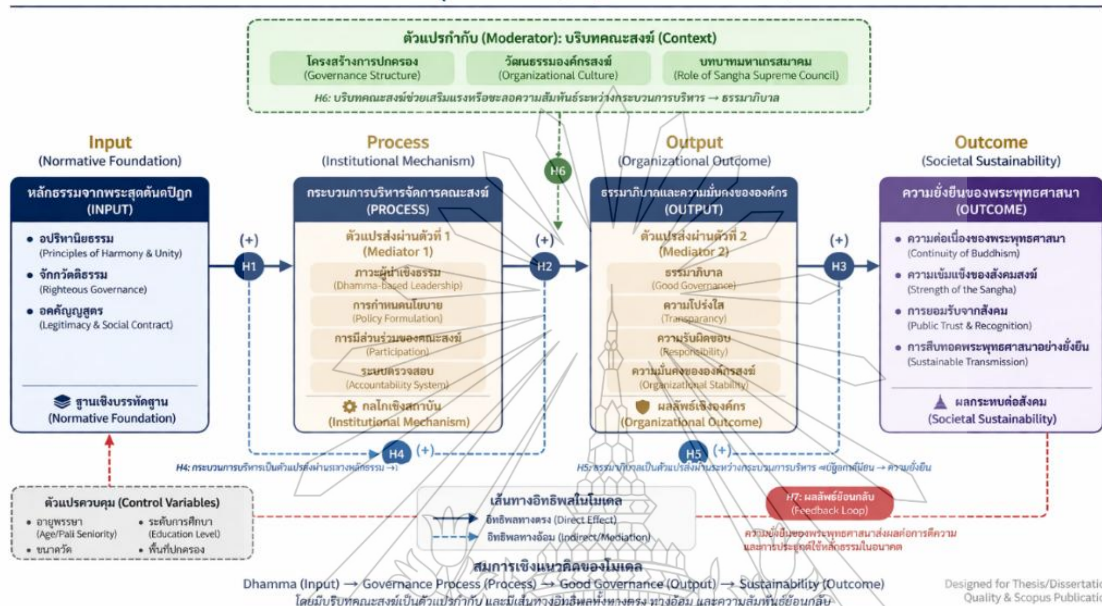
นอกจากนี้ องค์ความรู้ใหม่นี้ยังได้เสนอหลักธรรมาภิบาลให้ทำหน้าที่เป็นขั้นกำกับควบคุมที่ครอบคลุมทุกองค์ประกอบของโมเดล เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามหลักนิติธรรม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และคุณธรรม ทั้งนี้ การกำกับด้วยหลักธรรมาภิบาลมีบทบาทสำคัญในการลดความคลาดเคลื่อนจากการตีความหรือการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ในเชิงการอธิบายเชิงทฤษฎี องค์ความรู้ใหม่นี้สามารถสรุปเป็นกรอบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลได้ว่าหลักธรรม ระบบการบริหารเชิงบูรณาการผลลัพธ์การปกครอง โดยมี “ธรรมาภิบาล” เป็นกลไกกำกับควบคุมตลอดทั้งกระบวนการ ยิ่งไปกว่านั้น ข้อค้นพบจากการวิจัยยังสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่เน้นย้ำว่า การปกครองคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยทั้ง “โครงสร้างที่ดี” และ “กระบวนการบริหารที่เหมาะสม” ควบคู่กับ “หลักธรรมที่ถูกต้อง” โดยเฉพาะการเสริมสาราณียธรรมเพื่อสร้างความสามัคคี และอปริหานิยธรรมเพื่อเสริมความมั่นคงขององค์กร

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้มีคุณูปการสำคัญใน 3 ประการ ได้แก่ (1) การยกระดับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เป็นกรอบแนวคิดเชิงระบบในการบริหาร (2) การบูรณาการศาสตร์ทางโลกและทางธรรมเข้าด้วยกันอย่างมีโครงสร้าง และ (3) การเสนอโมเดลเชิงเหตุผลที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น โมเดลการปกครองคณะสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการจึงนับเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่มีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ อันจะนำไปสู่การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ มีความชอบธรรม และมีความยั่งยืนในระยะยาวต่อไป

สรุปองค์ความรู้การประยุกต์ใช้หลักธรรมทำให้การปกครองคณะสงฆ์มีลักษณะนโยบายมีที่มาจากผู้นำมีธรรม ระบบมีประสิทธิภาพ

โมเดลการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการปกครองคณะสงฆ์เพื่อความยั่งยืน INTEGRATED BUDDHIST SANGHA GOVERNANCE MODEL

โมเดลเชิงสาเหตุแบบลำดับขั้น (Sequential Causal Model)

ภาพที่ 4.3 การประยุกต์ใช้หลักธรรมทำให้การปกครองคณะสงฆ์

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การปกครองคณะสงฆ์มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศพระศาสนามีพระสงฆ์สาวกเกิดขึ้น ในช่วงแรกพระพุทธเจ้าทรงใช้รูปแบบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ในการปกครอง แม้แต่การบวชก็ได้ทรงอนุญาตให้มีการบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือพระองค์ให้การอุปสมบทเอง (พระมหาสุวดี ฐิตวณฺโณ (อินกอง), 2568) ซึ่งการปกครองคณะสงฆ์นับเป็นกลไกหลักในการธำรงรักษาความมั่นคงและความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา โดยมีรากฐานอยู่บนพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันของสงฆ์อย่างเป็นระเบียบเกิดความสามัคคี และเอื้อต่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ ในบริบทสังคมไทย การปกครองคณะสงฆ์ได้ดำเนินไปตามพระธรรมวินัยเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังสัมพันธ์กับโครงสร้างการปกครองของรัฐ โดยมี พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เป็นกฎหมายสำคัญที่กำหนดระบบ โครงสร้าง อำนาจหน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสงฆ์กับรัฐอย่างเป็นทางการกล่าวโดย จิรายุทธ เยี่ยมสวน และคณะ (2568)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) กล่าวว่า พระสูตรตันตปิฎกเป็นแหล่งพระพุทธพจน์ที่สะท้อนแนวคิดเชิงการบริหารและการปกครองหมู่คณะอย่างชัดเจน พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกัน การแก้ไขความขัดแย้ง การตัดสินใจร่วมกัน และการปกครองโดยธรรม อาทิ อปริหานิยธรรม 7 ซึ่งมุ่งเน้นความไม่เสื่อมของหมู่คณะ สาราณียธรรม 6 ที่สร้างความสามัคคีในองค์กร และ สังคหวัตถุ 4 ที่เป็นหลักการยึดเหนี่ยวใจและการสงเคราะห์กันในสังคม หลักธรรมเหล่านี้มิได้จำกัดอยู่เฉพาะบริบทสมัยพุทธกาล หากแต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันได้อย่างสอดคล้องและมีพลังเชิงคุณธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ กิตติคุณ ขวาทิจกร และคณะ (2567) กล่าวถึงพระสูตรตันตปิฎกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกที่รวบรวมพระธรรมเทศนาและพระสูตรต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้แก่พุทธบริษัท เป็นแหล่งองค์ความรู้ที่สำคัญสำหรับการศึกษาหลักธรรมด้าน การอยู่ร่วมกันในหมู่คณะ การนำธรรมะในการปกครอง และการพัฒนาภาวะผู้นำ หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก เช่น สปัจริยธรรม สังคหวัตถุธรรม และอปริหานิยธรรมล้วนสะท้อนแนวคิดในการเสริมสร้างความสามัคคี ความยุติธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการบริหารคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันได้

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

- 1) เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 2) เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบ (Content Analysis Technique) เก็บข้อมูลโดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (In-depth Interview Structure) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่วิจัยในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 16 จำนวน 3 จังหวัด เป็นพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ด้วยการสุ่มในเขตจังหวัด ดังนี้คือ โดยได้กำหนดผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 30 รูป/คน แบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ ประกอบด้วย ภาค 16 ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช, จังหวัดชุมพร และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 มาตรา 20 กำหนดให้คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม และการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ซึ่งในมาตรา 20/1 ได้กำหนดให้มีเจ้าคณะใหญ่ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ โดยกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 23 (พ.ศ. 2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ข้อ 6 ได้กำหนดเขตปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะใหญ่ ดังนี้

- 1) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง : ปกครองคณะสงฆ์ ภาค 1, 2, 3, 13, 14 และ 15
- 2) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ : ปกครองคณะสงฆ์ ภาค 4, 5, 6 และ 7
- 3) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก : ปกครองคณะสงฆ์ ภาค 8, 9, 10, 11 และ 12
- 4) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ : ปกครองคณะสงฆ์ ภาค 16, 17 และ 18
- 5) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต : ปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตทุกภาค

ทั้งนี้ มาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 ได้กำหนดการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้จัดแบ่งเขตปกครองเป็น (1) ภาค (2) จังหวัด (3) อำเภอ และ (4) ตำบล และมาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับ ดังต่อไปนี้ 1) เจ้าคณะภาค 2) เจ้าคณะจังหวัด 3) เจ้าคณะอำเภอ 4) เจ้าคณะตำบล โดยในทางปฏิบัติเมื่อมหาเถรสมาคม ได้มีการประชุมและได้มีมติหรือคำสั่งใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์แล้วเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เพื่อทราบและพิจารณาแจ้งผู้ที่อยู่ในปกครองทราบและถือปฏิบัติ พร้อมนี้ จังหวัดหรือสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนั้น ๆ

กลุ่มที่ 1 พระสังฆาธิการพระสงฆ์ผู้มีความรู้ในด้านพระสูตรตันตปิฎก และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา คือ กลุ่มบุคคลผู้มีประสบการณ์เข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมืองและเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการปกครองคณะสงฆ์ หรือมีผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และพระสังฆาธิการ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำกับติดตาม ดูแล ออกกฎระเบียบ ข้อบังคับ ในการส่งเสริมและสนับสนุนงานด้านพระพุทธศาสนาเป็นที่ประจักษ์ และมีผลงานทางวิชาการเป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ จำนวน 10 รูป/คน

กลุ่มที่ 2 นักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม ประเพณี มีความรู้ในด้านรัฐประศาสนศาสตร์ นักกฎหมาย ข้าราชการด้านการปกครอง จำนวน 10 รูป/คน

กลุ่มที่ 3 พระภิกษุที่อยู่ภายใต้การปกครอง และนักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ หน่วยงานภาครัฐ/วัฒนธรรม ภาครัฐ ทั้งฝ่ายปกครอง และฝ่ายบริหาร ที่ดำรงตำแหน่งเป็นข้าราชการตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง คือ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา (จำนวน 4 คน) นักกฎหมาย (จำนวน 2 คน) และหรือ นักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ (จำนวน 2 คน) นักวิชาการทางด้านวัฒนธรรม (จำนวน 2 คน) รวมจำนวนทั้งสิ้น จำนวน 10 คน กลุ่มที่ 4 ภาคประชาชน ผู้มีความรู้ด้านการเมืองการปกครอง และติดตามสถานการณ์ข่าวสารบ้านเมืองเป็นประจำ จำนวน 2 คน และใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ หาลักษณะร่วม (Common Character) และข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) จากผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องของงานวิจัยดังกล่าว โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกผู้เชี่ยวชาญแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งได้พิจารณาเลือกผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญตามคุณสมบัติ จำนวน 12 รูป/คน เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญที่สอดคล้องกับงานวิจัย โดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 พระสังฆาธิการ ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ ด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนาและรัฐศาสตร์เชิงพุทธ จำนวน 3 รูป กลุ่มที่ 2 ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ ด้านนักวิชาการนักกฎหมาย (จำนวน 2 คน) กลุ่มที่ 3 ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ ด้านรัฐศาสตร์และนักวิชาการด้านการปกครอง (จำนวน 3 คน) กลุ่มที่ 4 ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ ด้านพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรม (จำนวน 4 คน) โดยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) และวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Inductive Analysis) เพื่อควบคุมคุณภาพและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลโดยใช้เทคนิคสามเส้า (Triangulation Techniques) มีรายละเอียด ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นพบทั้งจากผลของการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในพื้นที่วิจัยทั้ง 3 จังหวัด โดยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ตามลำดับดังต่อไปนี้

5.1.1 ผลการวิจัยระยะที่ 1

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ของการวิจัย เป็นการมุ่งศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ อีกทั้งเป็นการพัฒนากรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี เป็นการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์ในสังคมผ่านมิติของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ผันแปรไปตามตัวแปรมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักธรรมในอัครัญญสูตร สุตว่าด้วยการกำเนิดแห่งรัฐและวิวัฒนาการแห่งรัฐ และวิเคราะห์การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ในกรอบธรรมาภิบาลเชิงพุทธโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเอกสารพบว่า อัครัญญสูตรนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับกำเนิดรัฐ อำนาจ และความชอบธรรมทางสังคมอย่างเป็นระบบ โดยชี้ให้เห็นว่าอำนาจทางการเมืองเกิดจากความยินยอมของสังคมและต้องตั้งอยู่บนธรรมจึงจะมีความชอบธรรม ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ได้ โดยเฉพาะในด้านการคัดเลือกผู้นำ ความโปร่งใส ความยุติธรรม และภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม ซึ่งนำไปสู่การพัฒนา “โมเดลการปกครองคณะสงฆ์เชิงธรรมาภิบาล” ที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน พระพุทธศาสนาไม่เพียงเป็นศาสนาเชิงจิตวิญญาณ แต่ยังมีมิติทางสังคมและการเมืองที่สำคัญ โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับ “รัฐ” และ “อำนาจ” ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในอัครัญญสูตร ที่สังคมมนุษย์มีความซับซ้อนและต้องการกลไกควบคุมพฤติกรรม อันนำไปสู่การกำเนิด “อำนาจทางการเมือง” ผ่านกระบวนการยอมรับร่วมกันของสังคม แนวคิดดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาระบบการปกครองคณะสงฆ์อีกทั้งผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องความลงตัวของเนื้อหา และทำการตรวจสอบกรอบแนวคิดให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นโดยบูรณาการระเบียบวิธีที่หลากหลาย ความมั่นคงในการบริหารองค์กรสงฆ์ โดยการประยุกต์หลักธรรมสู่การบริหารคณะสงฆ์หลักการสำคัญ

1. พระสุตตันตปิฎก คือการยึด “ธรรม” เป็นเกณฑ์สูงสุดในการปกครอง ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นแนวคิดการประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่

- 1) การกำหนดนโยบายและการตัดสินใจโดยอิงหลักพระธรรมวินัย
- 2) การบริหารงานด้วยความยุติธรรมและไม่ลำเอียง
- 3) การสร้างระบบตรวจสอบที่ตั้งอยู่บนหลักศีลธรรม

ดังนั้นการบริหารแบบธรรมาธิปไตยช่วยลดการใช้อำนาจในทางมิชอบ และส่งเสริมความโปร่งใสในองค์กรสงฆ์ซึ่งเป็นหลักในพระพุทธศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการกำกับพฤติกรรม โดยชี้ให้เห็นว่าการกระทำทุกอย่างย่อมมีผลตามมาการประยุกต์ใช้ในคณะสงฆ์ ได้แก่

- 1) การสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบในหน้าที่
- 2) การเน้นผลกระทบของการตัดสินใจในระยะยาว
- 3) การพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลการบริหาร การใช้หลักธรรมเป็นฐานช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดความรับผิดชอบและคุณธรรมการพัฒนาภาวะผู้นำคณะสงฆ์ อัครคุณุสตรสะท้อนคุณลักษณะของผู้นำที่ดี คือ ผู้ที่สามารถ “ทำให้ผู้อื่นยินดีโดยธรรม” ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นกรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธได้มีองค์ประกอบสำคัญได้แก่ 1) สัมมาทิฐิ 2) ศีลธรรมและความประพฤติที่ดี 3) ปัญญาในการบริหารจัดการ 4) เมตตากรุณาและการเสียสละ

2. จักกวัตติสูตร สูตรที่ว่าด้วยอุตมรัฐ จักกวัตติสูตร ที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรค พระสุตตันตปิฎกสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ฟังตน คือฟังธรรม ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 ซึ่งจะทำให้ได้ชื่อว่าเป็นผู้ดำเนินอยู่ในแดนของตนเองที่สืบมาแต่บิดา จะมีแต่ความตั้งงามเจริญขึ้นไม่เปิดช่องให้แก่มาร เช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิที่ทรงประพฤติตามหลักจักรวรรดิวัตร อันสืบกันมาแต่บรรพชนของพระองค์ ย่อมทำให้จักรวรรดิบังเกิดขึ้นมาเอง, จักรวรรดิวัตร นั้นมี 4 ข้อใหญ่ ใจความว่า 1. พระเจ้าจักรพรรดิเป็นธรรมาธิปไตย และจัดการคุ้มครองป้องกันโดยชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน ตลอดไปถึงสัตว์ที่ควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย 2. มิให้มีการอันธธรรมเกิดขึ้นในแผ่นดิน 3. ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ผู้ไร้ทรัพย์ 4. ปรีกษาสอบถามการดีชั่ว ข้อควรและไม่ควรประพฤติ กะสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ อยู่เสมอ; จักรวรรดิวัตร 4 ข้อนี้ บางทีจัดเป็น 5 โดยแยกข้อ 1. เป็น 2 ข้อ คือ เป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่อย่างหนึ่ง กับจัดการคุ้มครองป้องกันอันธธรรม อย่างหนึ่ง, นอกจากนั้น สมัยต่อมา อรรถกถาจัดแบ่งขอยออกไป และเพิ่มเข้ามาอีก รวมเป็น 12 ข้อ เรียกว่า จักรวรรดิวัตร 12 ; พระสูตรนี้ถือว่าเป็นคำสอนแสดงหลักวิวัฒนาการของสังคมตามแนวจริยธรรม กล่าวถึงหลักการปกครอง และหลักความสัมพันธ์ที่มีต้นเค้ามาจากพระสูตรนี้ ข้อความจากพจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์ รวบรวมโดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

3. อปรินิยสูตร ว่าด้วยอปรินิยธรรม อปรินิยธรรม หมายถึง “ธรรมที่เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม” หรือหลักการที่ทำให้บุคคล องค์กรและสังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและเจริญก้าวหน้า พระพุทธเจ้าทรงแสดงอปรินิยธรรม 7 ประการแก่ชาววัชชี ซึ่งถือเป็นรูปแบบของการปกครองที่มีความเป็นระบบ มีการมีส่วนร่วม และมีความสามัคคีสูง อันเป็นรากฐานของความมั่นคงของรัฐ (พระไตรปิฎก, เล่มที่ 23, หน้า 18-19) องค์ประกอบของอปรินิยธรรม 7 ประการ ประกอบด้วย

1. การประชุมกันเนื่องนิตย์ 2. การประชุมและเลิกประชุมโดยพร้อมเพรียง 3. การไม่บัญญัติสิ่งใหม่ที่ไม่เหมาะสม และไม่ล้มล้างของเดิม 4. การเคารพผู้อาวุโส 5. การไม่ข่มเหงสตรี 6. การเคารพศาสนสถาน

และวัฒนธรรม 7. การคุ้มครองผู้ทรงคุณธรรม หลักธรรมดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเชิงรัฐศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การมีส่วนร่วมหลักนิติธรรม และความยุติธรรมทางสังคม อปทานิยธรรมสามารถตีความเป็น “รูปแบบธรรมาภิบาลเชิงพุทธ” ที่มีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ โครงสร้าง กระบวนการ คุณธรรม ปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดธรรมาภิบาลสมัยใหม่ที่เน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การประยุกต์ใช้ในระดับองค์กรคณะสงฆ์ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความเข้าใจเชิงบูรณาการระหว่าง “หลักธรรม” และ “การปกครองคณะสงฆ์” โดยมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ อปทานิยสูตร ว่าด้วยอปทานิยธรรม ภิขุประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ไม่อาจเสื่อม ชื่อว่าอยู่ใกล้ นิพพานแน่แท้ธรรม 4 ประการ อะไรบ้าง คือ ภิขุในธรรมวินัยนี้ 1. สมบูรณ์ด้วยศีล 2. คัมภีร ทวารในอินทรีทั้งหลาย 3. รู้จักประมาณในการบริโภค 4. ประกอบความเพียรเครื่องตั้งอยู่เนื่อง ๆ ภิขุสมบูรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างไร

ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำที่มีคุณลักษณะดังกล่าวสามารถสร้างความศรัทธาและความร่วมมือในองค์กรสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการศึกษางานวิจัยเชิงประยุกต์สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการปกครองคณะสงฆ์ตามอัครัญญสูตรได้ว่า เป็นการบริหารที่มีลักษณะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1). การยึดธรรมเป็นศูนย์กลางของอำนาจ 2). การสร้างความชอบธรรมผ่านการยอมรับของหมู่สงฆ์ 3). การบริหารที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ 4). การส่งเสริมความเสมอภาคและความยุติธรรม 5). การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม ซึ่งเห็นว่า อัครัญญสูตร สามารถนำมาพัฒนาเป็นกรอบการปกครองคณะสงฆ์ที่มีความสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล โดยเน้นการใช้อำนาจบนพื้นฐานของธรรม ความชอบธรรม และความรับผิดชอบ ซึ่งนำไปสู่การบริหารองค์กรสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืน มิติการปกครองคณะสงฆ์ เป็นผลลัพธ์ของการประยุกต์ใช้หลักธรรมและทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ ดังนั้นโครงสร้างคณะสงฆ์ดังนี้ ลำดับชั้นการปกครอง ระบบการแต่งตั้ง/การยอมรับการบริหารตามพระวินัย การใช้พระวินัยเป็นกฎหมายสูงสุด การกำกับดูแลตามธรรม ภาวะผู้นำสงฆ์ ผู้นำแบบธรรมาธิปไตย ผู้นำเชิงจริยธรรม ผู้นำแบบเสียสละ การวิจัย “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก (อัครัญญสูตร) เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์เชิงธรรมาภิบาล เป็นการบูรณาการองค์ความรู้จาก (อัครัญญสูตร) รัฐศาสตร์ และการบริหารองค์กรศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโมเดลการปกครองที่มี “ธรรม” เป็นหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก (อัครัญญสูตร) อัครัญญสูตรในพระสูตรตันตปิฎก ที่ขนิทาย ปาฏิภรรค อธิบายถึงกำเนิดสังคมและโครงสร้างอำนาจทางสังคม โดยมีสาระสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1.) หลักความเสมอภาค พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธระบบวรรณะ โดยเชื่อว่าบุคคลจะประเสริฐได้ด้วยการกระทำ มิใช่ชาติกำเนิดซึ่งสะท้อนแนวคิดความเสมอภาคเชิงศีลธรรม 2. หลักกำเนิดอำนาจโดยสังคม การแต่งตั้ง “มหาชนสมมติ” เป็นผู้ปกครอง เป็นการสะท้อนการยอมรับร่วมกันของสังคม 3. หลักธรรมเป็นฐานของความชอบธรรมอำนาจที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนธรรม มิใช่อำนาจเชิงกำลัง

5.1.2 ผลการวิจัยระยะที่ 2 จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของการวิจัย เป็นการมุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 30 รูป/คน โดยมุ่งศึกษาบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย จากการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกโดยศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำราบทความทางวิชาการ งานวิจัย สืบค้นจากอินเทอร์เน็ต เป็นต้น นำมาสรุปและอธิบาย พบว่า บริบทเกี่ยวกับศึกษาบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ในฐานะที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท คือการศึกษาพบว่า การยึดหลัก “ความยินยอมโดยธรรม” ช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมและความมั่นคงในการบริหารองค์กรสงฆ์ โดยการประยุกต์หลักธรรมมาธิปไตยสู่การบริหารคณะสงฆ์หลักการสำคัญในพระสุตตันตปิฎก คือการยึดธรรม” เป็นเกณฑ์สูงสุดในการปกครอง ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นแนวคิด “ธรรมาธิปไตย” การประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่

- 1) การกำหนดนโยบายและการตัดสินใจโดยอิงหลักพระธรรมวินัย
- 2) การบริหารงานด้วยความยุติธรรมและไม่ลำเอียง
- 3) การสร้างระบบตรวจสอบที่ตั้งอยู่บนหลักศีลธรรม ผลการศึกษาพบว่า การบริหารแบบธรรมาธิปไตยช่วยลดการใช้อำนาจในทางมิชอบ และส่งเสริมความโปร่งใสในองค์กรสงฆ์ ซึ่งเป็นหลักในพระพุทธศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการกำกับพฤติกรรม โดยชี้ให้เห็นว่าการกระทำทุกอย่างย่อมมีผลตามมาการประยุกต์ใช้ในคณะสงฆ์ ได้แก่

- 1) การสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบในหน้าที่
- 2) การเน้นผลกระทบของการตัดสินใจในระยะยาว
- 3) การพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลการบริหาร การใช้หลักธรรมเป็นฐานช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดความรับผิดชอบและคุณธรรมการพัฒนาภาวะผู้นำคณะสงฆ์ อัครคุณสูตรสะท้อนคุณลักษณะของผู้นำที่ดี คือ ผู้ที่สามารถ “ทำให้ผู้อื่นยินดีโดยธรรม” ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นกรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธได้มีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) สัมมาทิฐิ 2) ศีลธรรมและความประพฤติที่ดี 3) ปัญญาในการบริหารจัดการ 4) เมตตากรุณาและการเสียสละ

5.1.3 ผลการวิจัยระยะที่ 3 จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ของการวิจัย เป็นการมุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวโน้มเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ใช้การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการระดมสมอง (Brainstorming) เก็บข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะลักษณะร่วมรวมถึงหาข้อสรุปร่วมซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาเลือกจากบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วน และเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาประเทศ

ผลการวิจัยเบื้องต้น พบว่า การวิจัย “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก (อัครัญญสูตร) เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์เชิงธรรมาภิบาล เป็นการบูรณาการองค์ความรู้จาก (จกัถวตติสูตร) รัฐศาสตร์ และการบริหารองค์กรศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโมเดลการปกครองที่มีธรรมเป็นหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก (อปริหานิยธรรมสูตร) อัครัญญสูตรในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค อธิบายถึงกำเนิดสังคมและโครงสร้างอำนาจทางสังคม โดยมีสาระสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. หลักความเสมอภาค พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธระบบวรรณะ โดยชี้ว่า “บุคคลจะประเสริฐได้ด้วยการกระทำ มิใช่ชาติกำเนิด” ซึ่งสะท้อนแนวคิดความเสมอภาคเชิงศีลธรรม

2. หลักกำเนิดอำนาจโดยสังคม การแต่งตั้ง “มหาชนสมมติ” เป็นผู้ปกครอง เป็นการสะท้อนการยอมรับร่วมกันของสังคม

3. หลักธรรมเป็นฐานของความชอบธรรมอำนาจที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนธรรม มิใช่อำนาจเชิงกำลังหรือสถานะ ในอดีตข้อกล่าวอ้างที่ว่าหลักการในพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่มาที่สำคัญของแนวความคิดทางการเมืองและอำนาจของผู้ปกครองที่ผู้ปกครองยึดเป็นแนวทางการบริหารประเทศได้รับการยอมรับจากผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างปราศจากข้อโต้แย้ง แต่ในปัจจุบันทฤษฎีในเรื่องนี้แยกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นพวกหัวสมัยใหม่ และพวกที่เชื่อว่าเรื่องการเมืองการปกครองและสังคมเป็นกิจกรรมของฝ่ายอาณาจักร (secularist) มีความเห็นว่าพุทธศาสนาไม่อาจจะช่วยแก้ปัญหาทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งนับวันทวีความซับซ้อนขึ้นได้ หลักการปฏิบัติทางพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ล้าสมัยนำมาปฏิบัติกับสถานการณ์ใหม่ๆ ไม่ได้ หรือถ้านำมาปฏิบัติได้ก็ไม่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะหลักการทางพุทธศาสนาทั้งคตินิยมและการปฏิบัติไม่สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ ไม่เหมาะกับกิจกรรมทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจซึ่งเป็นกิจกรรมของฝ่ายอาณาจักร

กล่าวโดยสรุปฝ่ายนี้ไม่เชื่อว่าพุทธศาสนาจะมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อวิถีชีวิตทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในปัจจุบัน การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ จำเป็นต้องอาศัยฐานความรู้จากเอกสารทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดทางรัฐศาสตร์ร่วมสมัย โดยเฉพาะหลักธรรมในหมวด จกัถวรรค ซึ่งปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก อันเป็นหมวดธรรมที่สะท้อนแนวคิดการปกครองโดยธรรมและภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมอย่างเป็นระบบ

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจ จึงได้นำประเด็นเหล่านั้นมาเพื่อการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

5.2.1 การวิเคราะห์หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
พบว่า ผู้นำชุมชนได้ใช้บทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักภาวะผู้นำ หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ หลักราชธรรม 10 อปริหานิยธรรม 7 และหลักไตรสิกขา ซึ่งล้วนเป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อย่างเป็นองค์รวมสอดคล้องกับดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่อธิบายว่า การปกครองตามแนวพุทธต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรมาธิปไตย (Dhammocracy) กล่าวคือ การใช้หลักธรรมเป็นเกณฑ์ในการบริหารจัดการมากกว่าใช้อำนาจหรือผลประโยชน์เป็นตัวกำหนดในเชิงทฤษฎีสสมัยใหม่ หลักธรรมดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิด Ethical Leadership (Brown & Treviño, 2006) ที่เน้นบทบาทของผู้นำในการยึดมั่นในคุณธรรม และ Moral Development Theory (Kohlberg, 1984) ที่มองว่าการพัฒนาจริยธรรมต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเป็นทั้งกรอบจริยธรรมและเครื่องมือในการพัฒนาภาวะผู้นำ ที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นแนวปฏิบัติตามหน้าที่เพื่อความดีงามของตนและส่วนรวม

ผู้นำที่มีคุณลักษณะดังกล่าวสามารถสร้างความศรัทธาและความร่วมมือในองค์กรสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการศึกษางานวิจัยเชิงประจักษ์สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการปกครองคณะสงฆ์ตามอัคริณญสูตรได้ว่า เป็นการบริหารที่มีลักษณะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1). การยึดธรรมเป็นศูนย์กลางของอำนาจ 2). การสร้างความชอบธรรมผ่านการยอมรับของหมู่สงฆ์ 3). การบริหารที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ 4). การส่งเสริมความเสมอภาคและความยุติธรรม 5). การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม ซึ่งเห็นว่า อัคริณญสูตร สามารถนำมาพัฒนาเป็นกรอบการปกครองคณะสงฆ์ที่มีความสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล โดยเน้นการใช้อำนาจบนพื้นฐานของธรรม ความชอบธรรม และความรับผิดชอบ ซึ่งนำไปสู่การบริหารองค์กรสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืน มิติการปกครองคณะสงฆ์ เป็นผลลัพธ์ของการประยุกต์ใช้หลักธรรมและทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ ดังนั้นโครงสร้างคณะสงฆ์ดังนี้ ลำดับชั้นการปกครอง ระบบการแต่งตั้ง/การยอมรับการบริหารตามพระวินัย การใช้พระวินัยเป็นกฎหมายสูงสุด การกำกับดูแลตามธรรม ภาวะผู้นำสงฆ์ ผู้นำแบบธรรมาธิปไตย ผู้นำเชิงจริยธรรม ผู้นำแบบเสียสละ การวิจัย การประยุกต์ใช้หลักธรรมใน

พระสุตตันตปิฎก (อัครัญญสูตร) เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์เชิงธรรมาภิบาล เป็นการบูรณาการองค์ความรู้จาก (อัครัญญสูตร) รัฐศาสตร์ และการบริหารองค์กรศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโมเดลการปกครองที่มี “ธรรม” เป็นหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก (อัครัญญสูตร) อัครัญญสูตรในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค อธิบายถึงกำเนิดสังคมและโครงสร้างอำนาจทางสังคม โดยมีสาระสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1.) หลักความเสมอภาค พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธระบบวรรณะ โดยเชื่อว่าบุคคลจะประเสริฐได้ด้วยการกระทำ มิใช่ชาติกำเนิดซึ่งสะท้อนแนวคิดความเสมอภาคเชิงศีลธรรม 2. หลักกำเนิดอำนาจโดยสังคม การแต่งตั้ง “มหาชนสมมติ” เป็นผู้ปกครอง เป็นการสะท้อนการยอมรับร่วมกันของสังคม 3. หลักธรรมเป็นฐานของความชอบธรรมอำนาจที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนธรรม มิใช่อำนาจเชิงกำลัง

5.2.2 การวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ พบว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกสามารถดำเนินการได้ในลักษณะบูรณาการกับกระบวนการบริหารจัดการ โดยเฉพาะในด้านภาวะผู้นำ การบริหารองค์กร และการมีส่วนร่วมของชุมชน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิด Transformational Leadership (Burns, 1978; Bass, 1985) ที่เน้นการพัฒนาผู้นำให้สามารถสร้างแรงบันดาลใจและการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในองค์กร ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับหลัก Good Governance (World Bank, 1992; UNDP, 1997) ในมิติของความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และหลักนิติธรรม ในบริบทของคณะสงฆ์ การประยุกต์ใช้หลักธรรม เช่น อปรีหานิยธรรม 7 ช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งขององค์กร ขณะที่หลักราชธรรม 10 ช่วยกำกับพฤติกรรมของผู้นำให้เป็นไปตามหลักคุณธรรม นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนยังสะท้อนแนวคิด Participatory Development (Cohen & Uphoff, 1980) และ Social Capital (Putnam, 1993) ที่ชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือและความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาองค์กรและสังคม ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกจึงมิใช่เพียงการนำหลักธรรมมาใช้ในเชิงนามธรรม แต่เป็นกระบวนการเชิงปฏิบัติที่สามารถยกระดับประสิทธิภาพการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม ผู้นำชุมชนได้ใช้บทบาทในการครองตน ครองคน ครองงาน ด้วยจริยธรรมทางการเมืองเชิงพุทธตามหลักราชธรรม 10 โดยจัดแบ่งเป็นหมวด ๆ ตามหลักไตรสิกขา คือ 1) หมวดศีล ได้แก่ ทาน (แบ่งปัน) ศีล (ประพฤติดีงาม) อวิหิงสา (ไม่เบียดเบียน) 2) หมวดสมาธิ ได้แก่ ปริจจาคะ (เสียสละ) อาชชวะ (ซื่อตรง) มัททวะ (อ่อนโยน) ตปะ (มุ่งบำเพ็ญเพียร) อักโกธะ (ไม่โกรธ) ขันติ (อดทน) และ 3) หมวดปัญญา ได้แก่ อวิโรธนะ (เที่ยงธรรม)

บริบทเกี่ยวกับศึกษาบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ในฐานะที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท คือการศึกษาพบว่า การยึดหลัก “ความยินยอมโดยธรรม” ช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมและความมั่นคงในการบริหารองค์กรสงฆ์ โดยการประยุกต์หลัก

ธรรมาธิปไตยสู่การบริหารคณะสงฆ์หลักที่สำคัญในพระสูตรต้นตอปิฎก คือการยึดธรรม” เป็นเกณฑ์สูงสุดในการปกครอง ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นแนวคิด “ธรรมาธิปไตย” การประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ 1) การกำหนดนโยบายและการตัดสินใจโดยอิงหลักพระธรรมวินัย 2) การบริหารงานด้วยความยุติธรรมและไม่ลำเอียง 3) การสร้างระบบตรวจสอบที่ตั้งอยู่บนหลักศีลธรรม ผลการศึกษาพบว่า การบริหารแบบธรรมาธิปไตยช่วยลดการใช้อำนาจในทางมิชอบ และส่งเสริมความโปร่งใสในองค์กรสงฆ์ ซึ่งเป็นหลักในพระพุทธศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการกำกับพฤติกรรม โดยชี้ให้เห็นว่าการกระทำทุกอย่างย่อมมีผลตามมาการประยุกต์ใช้ในคณะสงฆ์ ได้แก่ 1) การสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบในหน้าที่ 2) การเน้นผลกระทบของการตัดสินใจในระยะยาว 3) การพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลการบริหาร การใช้หลักธรรมเป็นฐานช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดความรับผิดชอบและคุณธรรมการพัฒนาภาวะผู้นำคณะสงฆ์ อัครคัมภีร์สูตรสะท้อนคุณลักษณะของผู้นำที่ดีคือ ผู้ที่สามารถ “ทำให้ผู้อื่นยินดีโดยธรรม” ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นกรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธได้มีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) สัมมาทิฐิ 2) ศีลธรรมและความประพฤติที่ดี 3) ปัญญาในการบริหารจัดการ 4) เมตตากรุณาและการเสียสละ

5.2.3 แนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอปิฎกในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

พบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมสามารถสังเคราะห์เป็นกรอบเชิงบูรณาการได้ใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับสังคมในระดับบุคคล ควรมุ่งพัฒนาพระสังฆาธิการให้มีภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม โดยยึดหลักไตรสิกขาเป็นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Ethical Leadership ที่เน้นการเป็นแบบอย่างของผู้นำ

ในระดับองค์กร ควรนำหลักอปริหานิยธรรม 7 และหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ เพื่อเสริมสร้างความโปร่งใส ความมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Good Governance

ในระดับสังคม ควรส่งเสริมบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน โดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Social Capital และ Development as Freedom (Sen, 1999) ยิ่งไปกว่านั้น แนวทางดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิด Buddhist Governance (Payutto, 2006) ที่เน้นการบริหารจัดการบนฐานของคุณธรรม ความสมดุล และความยั่งยืน ดังนั้น สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดได้ว่า หลักธรรม ภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม การบริหารตามหลักธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของชุมชน ความยั่งยืนของคณะสงฆ์” กล่าวโดยสรุป การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ควรดำเนินการในลักษณะบูรณาการหลายมิติ โดยมีหลักธรรมเป็นแกนกลาง เพื่อให้เกิดทั้งประสิทธิภาพในการบริหาร คุณธรรมในการปกครอง และความยั่งยืนในระยะยาว

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก (อัครัญญสูตร) เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์เชิงธรรมาภิบาล เป็นการบูรณาการองค์ความรู้จาก (จักษกวัตติสูตร) รัฐศาสตร์ และการบริหารองค์การศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโมเดลการปกครองที่มีธรรมเป็นหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก (อปปริหานิยธรรมสูตร) อัครัญญสูตรในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค อธิบายถึงกำเนิดสังคมและโครงสร้างอำนาจทางสังคม โดยมีสาระสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. หลักความเสมอภาค พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธระบบวรรณะ โดยชี้ว่า “บุคคลจะประเสริฐได้ด้วยการกระทำ มิใช่ชาติกำเนิด” ซึ่งสะท้อนแนวคิดความเสมอภาคเชิงศีลธรรม
2. หลักกำเนิดอำนาจโดยสังคม การแต่งตั้ง “มหาชนสมมติ” เป็นผู้ปกครอง เป็นการสะท้อนการยอมรับร่วมกันของสังคม

3. หลักธรรมเป็นฐานของความชอบธรรมอำนาจที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนธรรม มิใช่อำนาจเชิงกำลังหรือสถานะ ในอดีตข้อกล่าวอ้างที่ว่าหลักการในพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่มามีสำคัญของการแนวคิดทางการเมืองและอำนาจของผู้ปกครองที่ผู้ปกครองยึดเป็นแนวทางการบริหารประเทศ ได้รับการยอมรับจากผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างปราศจากข้อโต้แย้ง แต่ในปัจจุบันทฤษฎีนี้ในเรื่องนี้แยกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นพวกหัวสมัยใหม่ และพวกที่เชื่อว่าเรื่องการเมืองการปกครองและสังคมเป็นกิจกรรมของฝ่ายอาณาจักร (secularist) มีความเห็นว่าพุทธศาสนาไม่อาจจะช่วยแก้ปัญหาทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งนับวันทวีความซับซ้อนขึ้นได้ หลักการปฏิบัติทางพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ล้าสมัยนำมาปฏิบัติกับสถานการณ์ใหม่ๆ ไม่ได้ หรือถ้านำมาปฏิบัติได้ก็ไม่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะว่าหลักการทางพุทธศาสนาทั้งคตินิยมและการปฏิบัติไม่สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการสมัยใหม่ ไม่เหมาะสมกับกิจกรรมทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกิจกรรมของฝ่ายอาณาจักร กล่าวโดยสรุปฝ่ายนี้ไม่เชื่อว่าพุทธศาสนาจะมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อวิถีชีวิตทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในปัจจุบัน การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” จำเป็นต้องอาศัยฐานความรู้จากเอกสารทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดทางรัฐศาสตร์ร่วมสมัย โดยเฉพาะหลักธรรมในหมวด จักกวรรค ซึ่งปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อันเป็นหมวดธรรมที่สะท้อนแนวคิดการปกครองโดยธรรมและภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมอย่างเป็นระบบ

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” ซึ่งชี้ให้เห็นถึงบทบาทของหลักธรรมในฐานะกลไกเชิงคุณธรรมในการสร้างความชอบธรรม ความโปร่งใส และความยั่งยืนของการปกครองคณะสงฆ์ ผู้วิจัยจึงเสนอข้อเสนอแนะ 3 ระดับ ดังต่อไปนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations)

1) การพัฒนากรอบนโยบายธรรมาภิบาลเชิงพุทธ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลกิจการคณะสงฆ์ ควรกำหนดนโยบายที่บูรณาการหลักธรรมในพระสูตรต้นปิฎก โดยเฉพาะหลักธรรมาธิปไตยและอปริหานิยธรรม มาใช้เป็นกรอบในการบริหารจัดการ เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรมและความโปร่งใสในเชิงโครงสร้าง

2) การพัฒนาระบบคัดเลือกและแต่งตั้งผู้นำเชิงคุณธรรม ควรกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกพระสังฆาธิการที่เน้นคุณลักษณะเชิงจริยธรรม ควบคู่กับความรู้ความสามารถ โดยใช้หลักธรรมเป็นตัวชี้วัด เพื่อยกระดับภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมในองค์กรสงฆ์

3) การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์บนฐานของความยินยอมโดยธรรม ควรพัฒนาหลักความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนหลักความชอบธรรมและการมีส่วนร่วม มากกว่าการใช้อำนาจเชิงโครงสร้างเพียงด้านเดียว

5.3.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป (Future Research)

1) การพัฒนาและทดสอบโมเดลเชิงปริมาณ ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเพื่อทดสอบความสัมพันธ์ของตัวแปรในโมเดลการปกครองคณะสงฆ์เชิงธรรมาภิบาลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้

2) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบข้ามบริบท ควรศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในคณะสงฆ์ในภูมิภาคอื่น หรือในประเทศที่มีบริบทพุทธศาสนาแตกต่างกัน เพื่อขยายขอบเขตองค์ความรู้

3) การพัฒนาดัชนีธรรมาภิบาลเชิงพุทธ (Buddhist Governance Index) ควรพัฒนาเครื่องมือวัดเชิงระบบที่สามารถประเมินระดับธรรมาภิบาลขององค์กรสงฆ์ได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยยึดหลักการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นสำคัญ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2525). *จดหมายเหตุการณัฏฐการณัฏฐกรรณโกสินทร์*. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ; สหประชาพานิชย์.
- กัลยาณมิตร. (2563). *ความหมายของพระสงฆ์ฝ่ายต่าง ๆ*. สืบค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2568 จาก https://kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=19131
- คณินนิตย และสุบรรณ จันทบุตร. (2545). *การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- ไชย ณ พล. (2537). *การปกครองคณะสงฆ์*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์. (2558). *การวิเคราะห์ข้อเด่นข้อด้อยขององค์การและกระบวนการบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาของประเทศไทยในเชิงประสิทธิภาพด้านคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา* [รายงานการวิจัย]. วิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธงชัย เปาอินทร์. (2553). *อาณาจักรสุโขทัย ราชธานีแห่งแรกของชาวลายม*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2569 จาก <http://www.thongthailand.com/articles/445379>
- ธานี สุวรรณประทีป, พระมหาสันติ อธิภทฺโท, และพระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร. (2560). *ภาวะผู้นำด้านการปกครองคณะสงฆ์ในอาเซียน* [วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสุธีวรกิจ วิสารโท และพระครูกิตติวีรวัตร เขมปญโญ. (2025). การยกระดับกระบวนการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงรายเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 21(3), 201-214.
- พระเทพเวที. (2561). *การบริหารคณะสงฆ์*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *พุทธธรรม*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 9). มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมหาวิชาญ กนตสีโล (กำเหนิดกลับ). (2562). *บูรณาการการจัดการความขัดแย้งทางสังคมด้วยหลักพุทธปรัชญาเถรวาท* [ดุชนินพนธ์]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสวัสดิ์ จิตวณโณ (อินกอง). (2564). *แนวความคิดการปกครองในพระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสวัสดิ์ จิตวณโณ (อินกอง). (2025). การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามหลักพุทธธรรม. *วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ*, 3(2), 126–136.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2557). *แนวโน้มบทบาทพระสงฆ์กับการเมืองไทยในสองทศวรรษหน้า* [รายงานการวิจัย]. ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระราชวังเดิม. (2556). *สารสนักรู้กรุงธนบุรี*. สืบค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2568 จาก http://www.wangdermpalace.org/Knowledge_th.html

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ). (2528). *หลักการปกครองคณะสงฆ์*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยกรุงเทพสุวรรณภูมิ. (2565). *อาณาจักรสุโขทัย*. สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2569 จาก <http://www.oknation.net/blog/bangkoksuvarnabhumicollege/2013/11/05>

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย*. [ข้อมูลสำนักพิมพ์ไม่ครบ]

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วรเดช จันทรศร. (2560). *รัฐประศาสนศาสตร์และการปกครอง*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศรีศักดิ์ วลลิโกตม. (2558). *ประวัติศาสตร์สังคมไทย*. เมืองโบราณ.

_____. (2558). *กรุงศรีอยุธยาของเรา*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2569 จาก <http://foldingbikelovers.tumblr.com>

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอุดรธานี. (2559). *หมู่บ้านรักษาศีล 5*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2569 จาก <http://udn.onab.go.th/index>

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2535). *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535*.

สมชาย สุรชาติ. (2558). *กฎหมายคณะสงฆ์*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2558). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2515). *ตำนานปกครองคณะสงฆ์* (พิมพ์ครั้งที่ 6). โรงพิมพ์สามมิตร.

สมภาร พรหมทา. (2543). ศีลธรรมกับกฎหมาย: มุมมองจากพระพุทธศาสนา. *พุทธศาสนศึกษา*, 5(2-3), 43-52.

สิทธิ์ บุตรอินทร์ และคณะ. (2546). *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส: งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง* [รายงานการวิจัย]. ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุนทร ณ รังสี. (2530). *พระวินัยและการปกครอง*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

สุพิศวง ธรรมพันทา. (2540). *สังคมและการปกครอง*. สำนักพิมพ์วิชาการ.

สุรพล สุษะพรหม. (2549). *การบริหารคณะสงฆ์ไทย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แสวง อุดมศรี. (2530). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วราพงษ์ เทพรงค์ทอง. (2569). *ทำความเข้าใจ “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505” กฎหมายที่วางรากฐานการปกครองสงฆ์ไทย*. วุฒิสภา.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กฎหมายตรา ๑๖ ฉบับที่ 16 (พ.ศ. 2535). (2535).

Scott, J. (1999). *Sociology: The key concepts*. Routledge.

ภาคผนวก ก

รายชื่อและหนังสือขอความอนุเคราะห์
เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

1. รองศาสตราจารย์.ดร.นพพร บัวอินทร์
2. รองศาสตราจารย์ ดร. สุเทพ สุวีรางกูร
3. พระมหาอรุณ ปณฺณารุโณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญจิรา วิจิตรวัชรารักษ์
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรวาล สุขไมตรี

มหาวิทยาลัยมหาภูมิราชวิทยาลัย
๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

ທີ່ ໐໖ ໖໔໐໘/໓໑໗໗໐

๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย (IOC)

เจริญพร รองศาสตราจารย์ ดร.นพพร บัวอินทร์ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี

ด้วย พระครูธรรมธร พวิชัย ธมฺมธโร (ถั่วเลื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๒๒๕๓๐๑๓๑๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อศุภกวีนิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นปึกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC) เพื่อเก็บข้อมูลการเขียนศุภกวีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์ จึงเจริญพรมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์
เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC) ดังกล่าว ให้แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงาน
ดุษฎีนิพนธ์ต่อไป

จึงเจริญพามาเพื่อขอความอนเคราะห์

ขอเจริญพร

ឱកាស: ១០០ លាន ៥០ លាន

(พระมหาสุรไกร ชินพุทธิสิริ, ผศ.)

คณะบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

સા.સ. ૭૬૧૧૧૫ ૨૪૭૬૧૧
૧૫/૧/૨૫૭૮

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๕๕๕-๖๐๐๐ ต่อ ๓๓๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทั่วดมชัย ธมฺมธโช (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ (บัณฑิตศึกษา) โทร. ๑๑๕๖

ที่ อว ๗๙๐๘/ว๑๗๗๐

วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC)

เจริญพร รศ.ดร.สุเทพ สุวีรางกูร

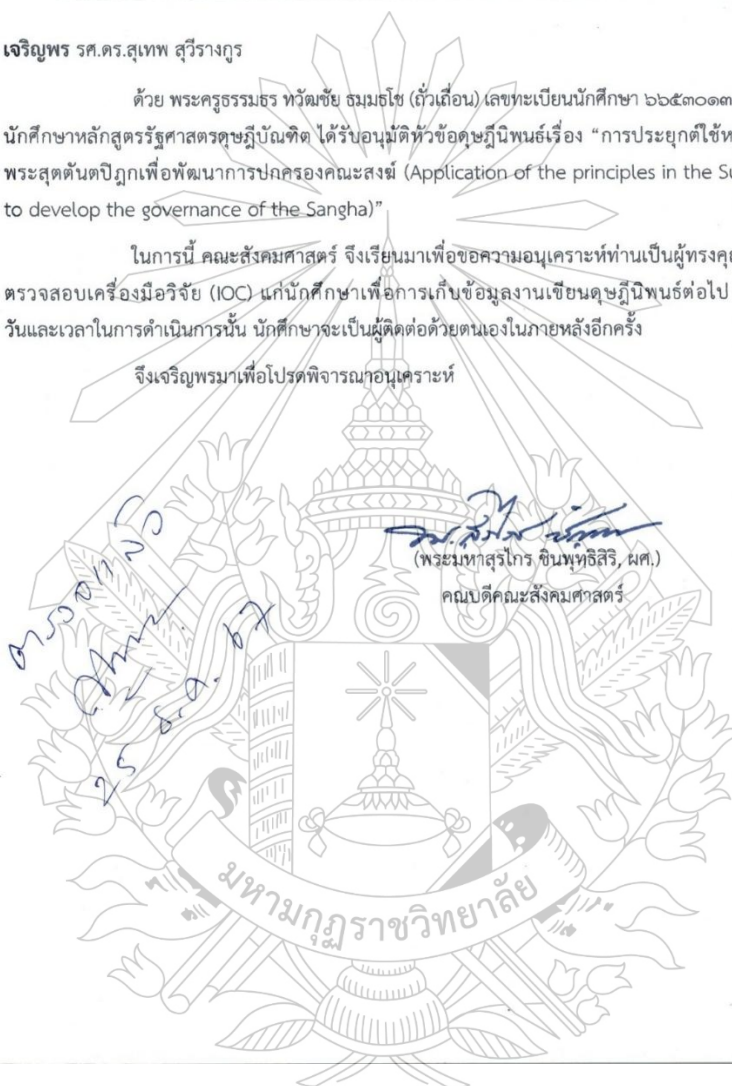
ด้วย พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมธโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๖๕๓๐๑๓๑๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)”

ในการนี้ คณะสังคมศาสตร์ จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC) แก่นักศึกษาเพื่อการเก็บข้อมูลงานเขียนดุษฎีนิพนธ์ต่อไป ซึ่งกำหนดวันและเวลาในการดำเนินการนั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อด้วยตนเองในภายหลังอีกครั้ง

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสุรโกธ ชื่นพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

บันทึกข้อความ

สำนักงาน คณะสังคมศาสตร์ (บัณฑิตศึกษา) โทร. ๑๑๕๖

ที่ อว ๗๔๐๘/ว๑๗๗๐

วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC)

เรียน พระมหาอรุณ ปณฺณารุโณ, ผศ.ดร.

ด้วย พระครูธรรมธร ทวีตชัย ธมฺมธโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๖๕๓๐๑๓๑๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)”

ในการนี้ คณะสังคมศาสตร์ จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC) แก่นักศึกษาเพื่อการเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ต่อไป ซึ่งกำหนดวันและเวลาในการดำเนินการนั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อด้วยตนเองในภายหลังอีกครั้ง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสุรโรจน์ ชื่นพุทธสิริ, ผศ.)
คณบดีคณะสังคมศาสตร์

- พงษ์ อุดมรัตน์
- ดำเนินการแล้ว

๒๕๖๗

๒๐ ๑๒ ๖๗

มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ๓.ศาลา-นครชัยศรี

ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๕๕๕-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๕๕-๖๐๖๐

www.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๕๐๘/๖๑๗๗๐

๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.จักรวาล สุขไมตรี รองคณบดีฝ่ายแผนงานและประกันคุณภาพ

วิทยาลัยการเมืองและการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธมฺมโช (ทั่วเลื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๖๕๓๐๑๓๑๑๑๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC) เพื่อเก็บข้อมูลการเขียนวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์ จึงเจริญพรมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์
เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC) ดังกล่าว ให้แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงาน
ดุษฎีนิพนธ์ต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

1762051500064515

ขอเจริญพร

5x5

29 8.67

[Handwritten signature]

(พระมหาสุรไกร ชินพุทธิสิริ, ผศ.)

คณิตศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๕๕๕-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทวีตชัย ธรรมโฆ (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ (บัณฑิตศึกษา) โทร. ๑๑๕๖

ที่ อว ๗๙๐๘/ว๑๗๗๐

วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขออนุมัติเป็นวิทยุตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC)

เจริญพร ผศ.ดร.กัญจวิภา วัชรวิชัย

ด้วย พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (แก้วเดือน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๖๕๓๐๑๓๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)”

ในการนี้ คณะสังคมศาสตร์ จึงเรียนมาเพื่อขออนุมัติท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย (IOC) แก่นักศึกษาเพื่อการเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ต่อไป ซึ่งกำหนดวันและเวลาในการดำเนินการนั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อด้วยตนเองในภายหลังอีกครั้ง

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาอนุมัติ

(พระมหาสุรไกร ชินพิทักษ์, ผศ.)

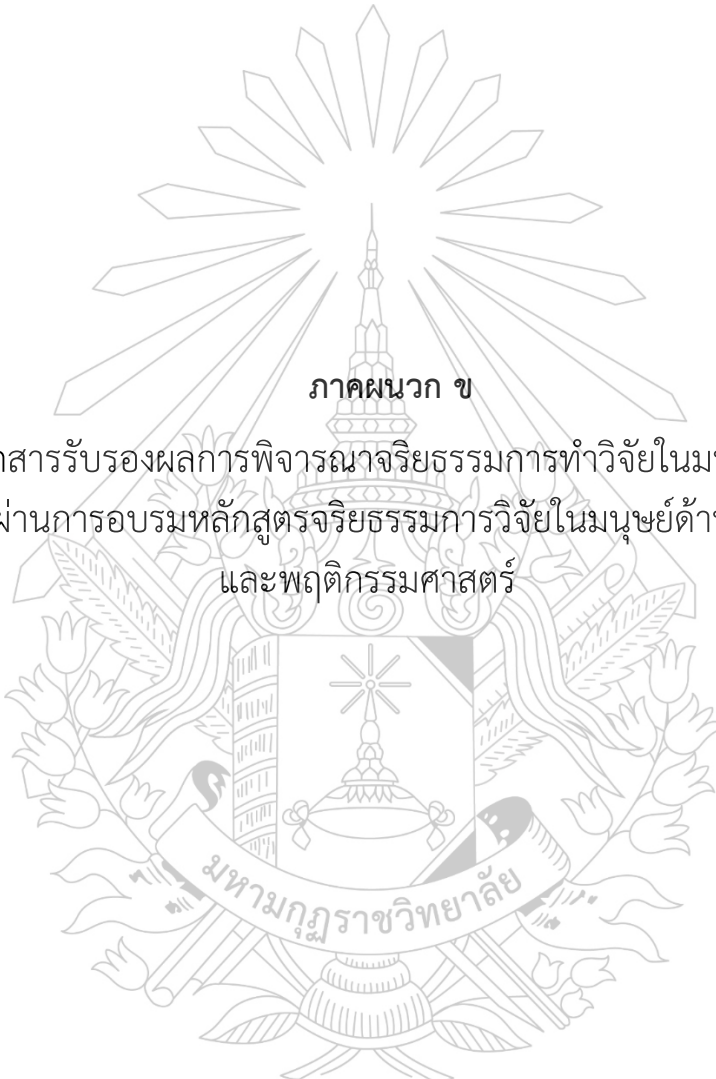
คณบดีคณะสังคมศาสตร์

จัดได้แก่ ๒๐๐๖
การเก็บข้อมูล
สารคดี

ได้ประเมินเรื่องวิจัยแล้ว

ผศ.ดร.กัญจวิภา วัชรวิชัย

มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์
และอนุมัติผ่านการอบรมหลักสูตรจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ด้านสังคมศาสตร์
และพฤติกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

ที่ จว. ๐๐๖๗/๒๕๖๘

**เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง: การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

TITLE: APPLICATION OF THE PRINCIPLES IN SUTTANTA PIṬAKA TO DEVELOP THE ADMINISTRATION OF THE SANGHA

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

พระครูธรรมธร ฑวัฒน์ รมมธโช (ลั่วเถื่อน)

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๖๘ วันอังคารที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๘ มติที่ ๓๔/๒๕๖๘ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวผู้วิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการวิจัยในมนุษย์ฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๑๗ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๙

ออกให้ ณ วันที่ ๑๖ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๘

ลงนาม

(พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธมฺมธโร (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา 6630131112003 นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในที่นี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือเก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

- 1) เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 2) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

3) เพื่อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์นี้มี 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ..... นามสกุล/ฉายา..... อายุ.....ปี
 ที่อยู่.....
 อาชีพหลัก..... อาชีพเสริม

วุฒิทางการศึกษา.....
 ตำแหน่ง.....

สัมภาษณ์เมื่อวันที่..... เดือน..... พ.ศ. เวลา.....ถึง.....น.
 สถานที่สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์ (ผู้วิจัย).....
 ผู้บันทึกข้อมูล (ผู้วิจัย) (จดบันทึก, บันทึกเสียง, บันทึกภาพ).....

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทของผู้นำชุมชนในการเสริมสร้างจริยธรรมทางการเมืองเชิงพุทธ เพื่อพัฒนาท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่น แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคำถามหลัก ดังนี้

1. กลุ่มคำถามเกี่ยวกับความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1)
2. กลุ่มคำถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความมั่นคงในปัจจุบัน (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2)
3. กลุ่มคำถามเกี่ยวกับการเสนอแนะแนวทางการปกครองคณะสงฆ์ (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3)

1. กลุ่มคำถามเกี่ยวกับความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก

1. หลักธรรมใดในพระสุตตันตปิฎกที่ท่านเห็นว่าสำคัญต่อการสร้างความยุติธรรมในคณะสงฆ์ เพราะเหตุใด

.....

.....

2. การนำหลักอปริหานิยธรรมและสังคหวัตถุ 4 มีความสัมพันธ์กันในการพัฒนาคณะสงฆ์อย่างไร

.....

.....

3. หลักอปริหานิยธรรมและหลักสังคหวัตถุ 4 ในพระสุตตันตปิฎกมีบทบาทต่อการปกครองคณะสงฆ์ในแง่ใด?

.....

.....

4. การพัฒนาผู้นำในคณะสงฆ์สามารถนำหลักอปริหานิยธรรมและหลักสังคหวัตถุ 4 มาใช้ได้ลักษณะใด?

.....

.....

5. หลักอภินิหารธรรมและหลักสังคหวัตถุ 4 ช่วยสนับสนุนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในคณะสงฆ์ได้อย่างไร?

.....

.....

6. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์อย่างไร

.....

.....

7. การนำหลักสังคหวัตถุ 4 มาใช้เพื่อเสริมสร้างการปกครองคณะสงฆ์ในการบริหารคณะสงฆ์ควรทำอย่างไร?

.....

.....

8. การนำหลักสังคหวัตถุ 4 ธรรมของผู้ปกครองในพระสูตรตันตปิฎกที่ส่งเสริมการทำงานเป็นทีมในคณะสงฆ์มีอะไรบ้าง?

.....

.....

9. หลัก "การฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน" จากอภินิหารธรรมช่วยลดความขัดแย้งในคณะสงฆ์ได้อย่างไร?

.....

.....

10. การเคารพในธรรมวินัยตามหลักอภินิหารธรรมส่งผลต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อย่างไร?

.....

.....

2. กลุ่มคำถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความมั่นคงในปัจจุบัน

1. ในการบริหารคณะสงฆ์ ท่านได้นำหลักอภินิหารธรรมมาประยุกต์ใช้อย่างไร และการประชุมในคณะสงฆ์ที่ยึดหลักอภินิหารธรรมช่วยลดความขัดแย้งได้อย่างไร

.....

.....

2. การประชุมในคณะสงฆ์ที่ยึดหลักอภินิหารธรรมสามารถช่วยแก้ไขปัญหความขัดแย้งได้ในลักษณะใด?

.....

.....

3. การนำหลักธรรมมาใช้ในการทำกิจกรรมของวัดควรให้ความสำคัญกับเรื่องใดบ้างและ
การนำหลักธรรมมาช่วยพัฒนาคุณลักษณะผู้นำของคณะสงฆ์อย่างไร

4. การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมและหลักสังคหวัตถุ 4 ในการบริหารวัดส่งผล
อย่างไรต่อการทำงานร่วมกันของพระสงฆ์?

5. การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ช่วยส่งเสริมการทำงานร่วมกันของพระสงฆ์อย่างไรและการ
ประยุกต์ใช้หลักธรรมช่วยเสริมสร้างความสามัคคีในคณะสงฆ์อย่างไร

6. การปรับใช้หลักอปริหานิยธรรมและหลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อพัฒนาคุณธรรมของผู้นำ
สงฆ์ควรทำอย่างไร?

7. การประยุกต์ใช้หลักธรรมเกี่ยวกับความสามัคคีช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ในคณะ
สงฆ์ได้อย่างไร?

8. การวางแผนกิจกรรมในวัดโดยอิงหลักอปริหานิยธรรมและหลักสังคหวัตถุ 4 ในพระ
สูตรต้นปฎักควรให้ความสำคัญกับเรื่องใด?

9. การส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างคณะสงฆ์และฆราวาสโดยใช้หลักอปริหานิ
ยธรรมควรดำเนินการอย่างไร?

10. อปริหานิยธรรมช่วยส่งเสริมคุณสมบัติของผู้นำคณะสงฆ์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์
ปัจจุบันอย่างไร?

11. การใช้หลัก "เคารพกฎเกณฑ์และกติกา" ในอธิปไตยธรรมเพื่อสร้างความไว้วางใจ
ในคณะสงฆ์ควรดำเนินการอย่างไร?

.....

.....

3. กลุ่มคำถามเกี่ยวกับการการเสนอแนะแนวทางการปกครองคณะสงฆ์

1. ท่านเห็นว่าแนวทางการใช้หลักอธิปไตยธรรมเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ควร
เป็นอย่างไร และส่งเสริมบทบาทของคณะสงฆ์ในชุมชนควรดำเนินการอย่างไรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน
อย่างไร

.....

.....

2. การส่งเสริมบทบาทของคณะสงฆ์ในชุมชนโดยใช้แนวทางอธิปไตยธรรมจะช่วย
สร้างความยั่งยืนในอนาคตได้อย่างไร?

.....

.....

3. การสร้างความสามัคคีในคณะสงฆ์ในอนาคตควรดำเนินการอย่างไร และการปรับใช้
หลักอธิปไตยธรรมให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบันควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

4. การใช้ธรรมในพระสูตรต้นตอเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการปกครอง
คณะสงฆ์สามารถทำได้อย่างไร?

.....

.....

5. แนวทางแก้ไขข้อขัดแย้งในคณะสงฆ์ด้วยหลักอธิปไตยธรรมและหลักสังคห
วัตถุ 4 ควรทำอย่างไร?

.....

.....

6. การรักษาความสามัคคีในอนาคตของคณะสงฆ์สามารถใช้หลักอธิปไตยธรรมเป็น
แนวทางได้อย่างไร?

.....

.....

7. การนำอธิปไตยธรรมมาปรับใช้ในยุคปัจจุบันเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงใน
สังคมควรมีลักษณะอย่างไร?

.....

.....

8. หลักความเสมอภาคจากอัครัญสูตรสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างไร เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในคณะสงฆ์โดยใช้หลักธรรมควรเป็นอย่างไร

9. อปริหานิยธรรมสามารถสร้างแนวทางการปกครองคณะสงฆ์ในอนาคตให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันได้อย่างไร?

10. การวางแผนงานระยะยาวของคณะสงฆ์โดยอิงหลักธรรมควรดำเนินการอย่างไร ท่านมีข้อเสนอแนะอื่น ๆ ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันอย่างไร

ขอกราบขอบพระคุณ/ขอขอบคุณ
ที่ท่านได้กรุณาให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

The background of the page features a large, faint watermark of the official seal of Mahachulalongkornrajavidyalaya University. The seal is circular and contains a central emblem with a crown and a sunburst, surrounded by Thai script and decorative elements.

ภาคผนวก จ

รายชื่อและหนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่ม
เฉพาะ (Focus Group Discussion)

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เพื่อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งได้คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญตามคุณสมบัติ จำนวน 12 รูป/คน

- (1) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนา
- (2) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านการวิจัย รัฐศาสตร์/รัฐประศาสนศาสตร์
- (3) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านการเมืองการปกครอง ดังมีรายนาม ต่อไปนี้
 1. พระธรรมกิตติเมธี, ป.ธ.๙ ดร.
 2. พระครูโสภณธรรมโชติ โชติวโร (สิริโรจน์บริรักษ์), ดร.
 3. พระศิวกกร ปญญาวุฒ (สังข์ทอง), ดร.
 4. พระครูสุทธิเมธาวังษ์ สุทธิวจโน (สัพโส), ดร.
 5. พระสังฆรักษ์ ยศวีร์ ปมุตโต (เวชบุตร), ดร.
 6. พระมหาชินกร สุจิตโต (ทองดี), ดร.
 7. ดร.ชัยวิทย์ ฤทธิพิชัยวัฒน์
 8. รศ.ดร.สุกิจ ชัยมุสิก
 9. ผศ.ดร.ปิ่นพวงศ์ วงศ์นาครี
 10. ดร. บุรณิมา ฤชัย
 11. ดร. สมภาพ ระวังทุกข์
 12. ผศ.ดร. เกษภา ผาทอง

ที่ อว ๗๙๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถนนสายนครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๕๕๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๕๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

กราบเรียน พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สมญโต) ป.ธ.๙, ดร. เจ้าคณะภาค ๑๗-๑๘ (ธ)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (แก้วเลื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๒๐๐๓
นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมใน
พระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to
develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังฆคณาจารย์ จึงกราบเรียนมา
เพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น.
ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังฆคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

กราบเรียนมาด้วยความเคารพ

(พระมหาสุรโกธ ชินนุพัทธ์, ผศ.)

คณบดีคณะสังฆคณาจารย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังฆคณาจารย์

โทร. ๐๒-๕๕๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (แก้วเลื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

ที่ อว ๗๙๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถนนสายนครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
เรียน พระครูโสภณธรรมโชติ (สัมพันธ โชติวโร ป.ธ.๔), ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ กรุงเทพมหานคร
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๑๒๐๐๓
นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมใน
พระสูตรต้นตอเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to
develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังฆคณาจารย์ จึงเรียนมา
เพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น.
ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังฆคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(พระมหาสุรโกธ ชินพุทธิสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังฆคณาจารย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังฆคณาจารย์

โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

ที่ อว ๗๔๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๓๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เรียน พระศิวกร ปญญาวุฒโฒ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (แก้วเลื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมศาสตร์ จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น. ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(พระมหาสุรไกร ชินพิทักษ์, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (แก้วเลื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๔

ที่ อว ๗๔๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๓๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
เรียน พระครูสุทธิเมธาวังสน, ดร. อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๒๐๐๓
นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมใน
พระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to
develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมศาสตร์ จึงเรียนมา
เพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น.
ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(พระมหาสุรโกธ ชินพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

ที่ อว ๗๔๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ๓.ศาลายา-นครชัยศรี

ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๖๐

www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
เรียน พระครูสังฆรักษ์ ยศวีร์ ปมุตโต, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๑๒๐๐๓
นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมใน
พระสูตรต้นปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to
develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมศาสตร์ จึงเรียนมา
เพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น.
ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

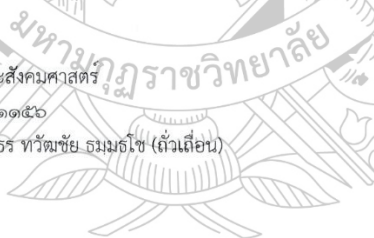
จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(พระมหาสุรไกร ชินพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

ที่ อว ๗๙๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๕๕๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๕๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
เรียน พระมหาชินกร สุจิตโต, ดร. อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๒๐๐๓
นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมใน
พระสูตรต้นตอเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to
develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมศาสตร์ จึงเรียนมา
เพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น.
ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์จากนี้เป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(พระมหาสุรกร ชินพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระมหาสุรกร (สพ.)

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๕๕๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

ที่ อว ๗๙๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เจริญพร ดร.ชัยวิทย์ ฤทธิพิชัยวัฒน์ นิติกรชำนาญการ สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถียน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมศาสตร์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนดุษฎีนิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น. ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอเจริญพร

(พระมหาสุรไกร ชินพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถียน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

ที่ อว ๗๔๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๓๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เจริญพร รองศาสตราจารย์ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก อาจารย์พิเศษบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทวีตชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๑๒๐๐๓
นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมใน
พระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to
develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมศาสตร์ จึงเจริญพรมมา
เพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนดุษฎีนิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น.
ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอเจริญพร

(พระมหาสุรไกร ชินพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๓๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทวีตชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๔

ที่ อว ๗๔๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๓๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิตพงศ์ วงศ์ณาศรี อาจารย์ประจำวิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมศาสตร์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนดุษฎีนิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น. ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอเจริญพร

(พระมหาสุรโกธ ชินพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

ที่ อว ๗๙๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๓๐
โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เจริญพร ดร.บูรณิมา ฤาชัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (แก้วเลื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นตอเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังฆคณาจารย์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น. ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังฆคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอเจริญพร

(พระมหาสุรโกธ ชินพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังฆคณาจารย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังฆคณาจารย์

โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (แก้วเลื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๔

ที่ อว ๗๔๐๘/ว๐๐๗๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถนนสายนครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมภพ รัชภัฏกุล ร้องอธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหง

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๑๓๑๑๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ (Application of the principles in the Sutta Pitaka to develop the governance of the Sangha)”

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมศาสตร์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) แก่นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลงานเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น. ณ ห้องประชุม ๒๐๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมหนังสือฉบับนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอเจริญพร

(พระมหาสุรโกศล ชินพุทธสิริ, ผศ.)

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๑๕๖

ผู้ประสานงาน พระครูธรรมธร ทั่วชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน)

โทร. ๐๘-๗๔๗๑-๕๖๒๙

ภาคผนวก ฉ

รายชื่อและหนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการเข้าร่วมสนทนากลุ่ม
เฉพาะ (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ดัชนีชี้วัด

เรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

Application of the Principles in Suttanta Pitaka to Develop the
Administration of the Sangha

หลักการและเหตุผล

พระครูธรรมธร ทวีชัย ธรรมโช (ถั่วเถื่อน) รหัสนักศึกษา 6530131112003 นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์” เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

สถานที่จัดสนทนากลุ่ม

ณ ห้อง 204 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล นครปฐม 73170

วันเวลาที่จัดสนทนากลุ่มเฉพาะ

วันอังคาร ที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2569 เวลา 13.00 น. เป็นต้นไป

ขั้นตอนการดำเนินการ

- 1) จัดทำโครงการ และเสนอรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ เพื่อเสนอขอความเห็นและขออนุมัติจากประธานกรรมการควบคุมดัชนีชี้วัด และกรรมการควบคุมดัชนีชี้วัด
- 2) ประสานงานผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ เพื่อเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และระดมสมอง (Brainstorming)

3) เสนอขอหนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และระดมสมอง (Brainstorming) จากหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

4) แจ้งกำหนดวัน เวลา และสถานที่ที่จัดการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และระดมสมอง (Brainstorming) กับผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญตลอดถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5) จัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับจัดการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

6) จัดการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และระดมสมอง (Brainstorming) ตามวัน เวลา และสถานที่

7) ประเมินผลจัดการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และระดมสมอง (Brainstorming) มาสรุป รวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ สังเคราะห์ นำไปอภิปรายผล และเผยแพร่ในวารสารทางวิชาการหรือการประชุมทางวิชาการ

8) สรุปผลรายงานการดำเนินงานไปยังประธานกรรมการควบคุมดูแลคุณวุฒิ และคณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิ

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

จัดการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และระดมสมอง (Brainstorming) ในครั้งนี้ โดยการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ (Expertise Meeting) จำนวน 12 รูป/คน โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย

1. พระสังฆาธิการ จำนวน 4 รูป
2. นักวิชาการนักกฎหมาย จำนวน 2 คน
3. นักรัฐศาสตร์และนักวิชาการด้านการปกครอง จำนวน 3 คน
4. นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรม จำนวน 3 คน

ผู้ดำเนินรายการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ผศ.ดร. เกษภา ผาทอง ประธานคณะกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผู้รับผิดชอบการสนทนากลุ่ม

พระครูธรรมธร ทวีตชัย ธมฺมธฺโช (ถั่วเถื่อน) รหัสนักศึกษา 6530131112003 นักศึกษา หลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่ม

- 1 เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 2 เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์
- 3 เพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

ประเด็นในการสนทนากลุ่ม

การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และระดมสมอง (Brainstorming) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่ม โดยมีมุ่งหมายให้การสนทนากลุ่มนี้

(1) เพื่อขอรับฟังความคิดเห็น ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับภาพรวมของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 16 ทั้งในด้านบทบาท หน้าที่ โครงสร้างการบริหาร และสภาพปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

(2) เพื่อขอรับฟังความคิดเห็น ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 16 โดยพิจารณาทั้งในด้านหลักการ แนวคิด และแนวทางการนำไปใช้ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์

(3) เพื่อวิเคราะห์ พิจารณา ในการถอดบทเรียนเป็นแนวทางการประยุกต์ใช้ผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง ที่มีต่อประสิทธิภาพในการบริหารและการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 16 และ

(4) เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ในการหาลักษณะร่วม (Common Characters) ข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) นำไปสู่ข้อสรุปที่มีความเหมาะสม และเป็นไปได้ เพื่อนำเสนอผลงานวิจัยต่อไป

ทั้งนี้การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และระดมสมอง (Brainstorming) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งกรอบคำถามเบื้องต้นไว้ 4 ประเด็นคำถาม ดังนี้

ประเด็นที่ 1 คำถามเกี่ยวกับภาพรวมของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 16 ทั้งในด้านบทบาท หน้าที่ โครงสร้างการบริหาร และสภาพปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

ประเด็นที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 16 โดยพิจารณาทั้งในด้านหลักการ แนวคิด และแนวทางการนำไปใช้ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์

ประเด็นที่ 3 คำถามเกี่ยวกับผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง ที่มีต่อประสิทธิภาพในการบริหารและการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

ประเด็นที่ 4 คำถามเกี่ยวกับการถอดบทเรียนจากการปฏิรูปและพัฒนาคณะสงฆ์ในพระสุตตันตปิฎก เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้เขตการปกครองคณะสงฆ์ ของประเทศไทยในบริบทสังคมปัจจุบัน

มีประเด็นในการสนทนากลุ่มเพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางในการประยุกต์ใช้หลักประชาธิปไตยร่วมสมัยในการพัฒนานโยบายประชานิยมในประเทศไทย ดังนี้

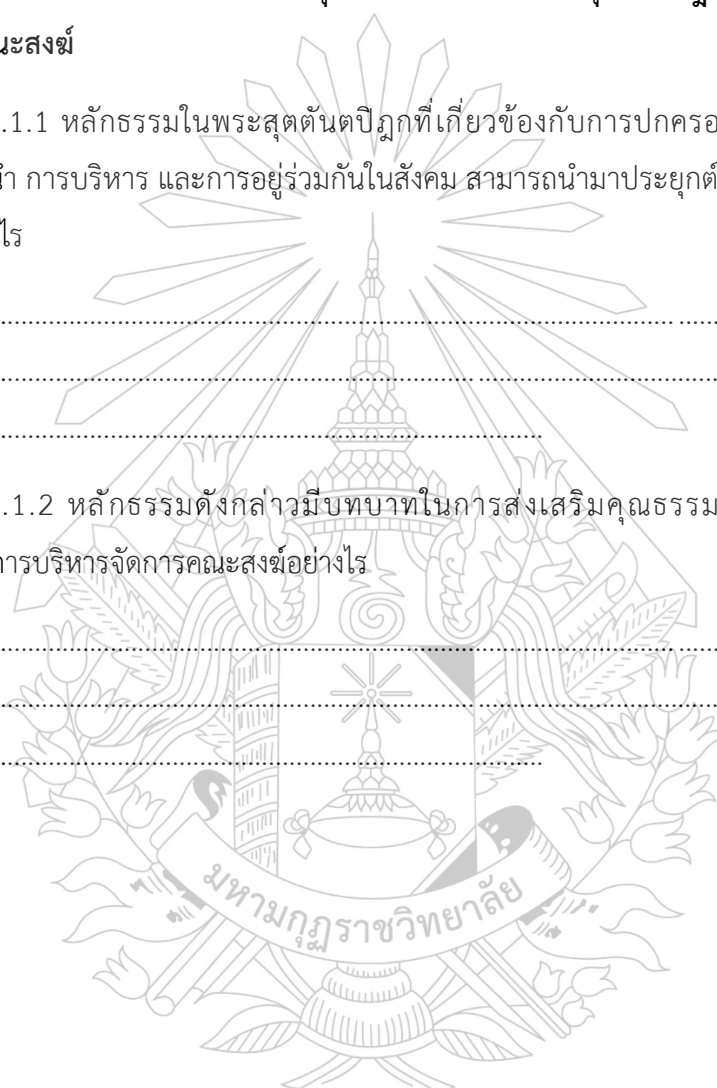
ประเด็นที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์โดยพิจารณาทั้งในด้านหลักการ แนวคิด และแนวทางการนำไปใช้ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์

ประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

2.1 ท่านคิดว่า คำถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกเพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์

2.1.1 หลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง เช่น หลักธรรมเกี่ยวกับภาวะผู้นำ การบริหาร และการอยู่ร่วมกันในสังคม สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างไร

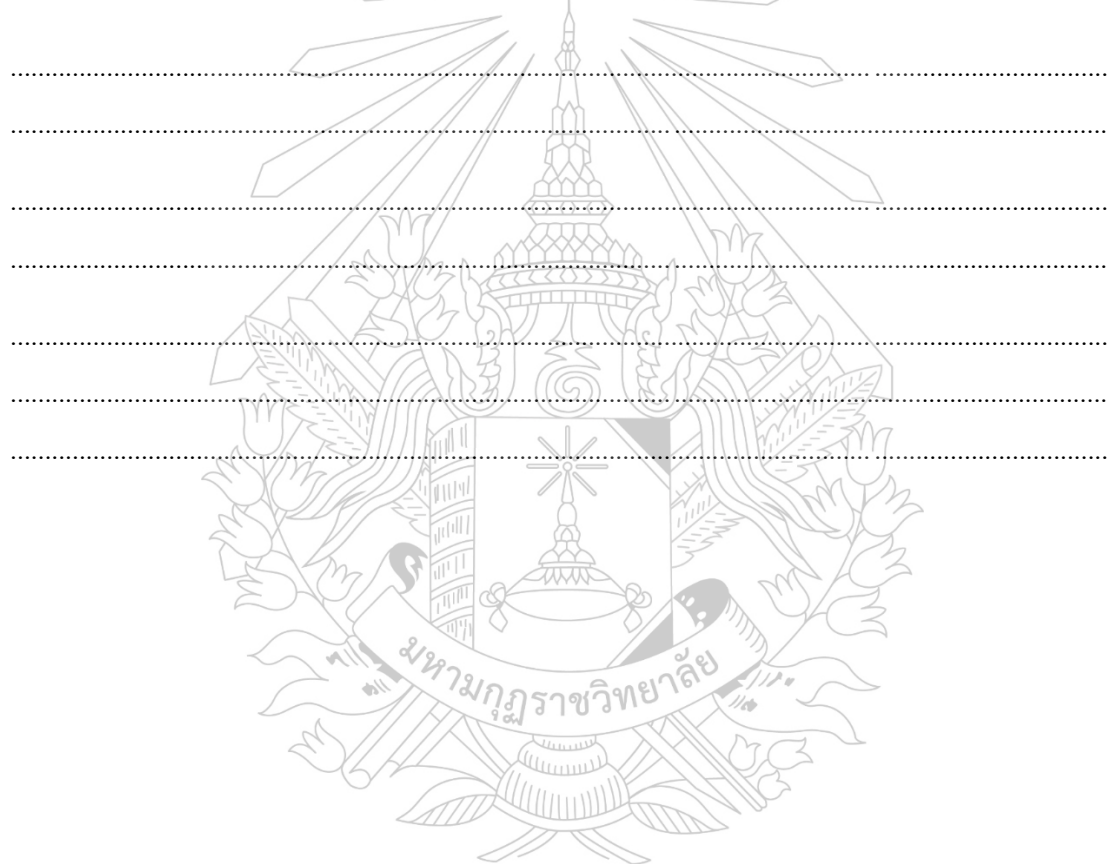
2.1.2 หลักธรรมดังกล่าวมีบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และประสิทธิภาพในการบริหารจัดการคณะสงฆ์อย่างไร

ประเด็นที่ 3 คำถามเกี่ยวกับผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองที่มีต่อประสิทธิภาพในการบริหารและการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์

ประเด็นที่ 3 คำถามเกี่ยวกับผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง
ประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

3.1 ท่านคิดว่า การนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์จำแนกเป็นมิติได้แก่ 1. ด้านการปกครอง 2. ด้านการศาสนศึกษา 3. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 4. ด้านการสาธารณูปการ 5. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ 6. ด้านความสามัคคีในองค์กร ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปกครองอย่างไร

ประเด็นที่ 4 คำถามเกี่ยวกับการถอดบทเรียนจากการปฏิรูปและพัฒนาคณะสงฆ์ในพระ
 สุตตันตปิฎกเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้เขตการปกครองคณะสงฆ์ของประเทศไทย
 ในบริบท

ประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

คำถามเกี่ยวกับการถอดบทเรียนจากหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก

4.1 ท่านเห็นว่า จากการศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎก สามารถนำมาเป็น
 แนวทางการปกครอง และการบริหารจัดการคณะสงฆ์ เพื่อให้มีความสอดคล้องในบริบทสังคม
 ปัจจุบันอย่างไร

ภาคผนวก ข

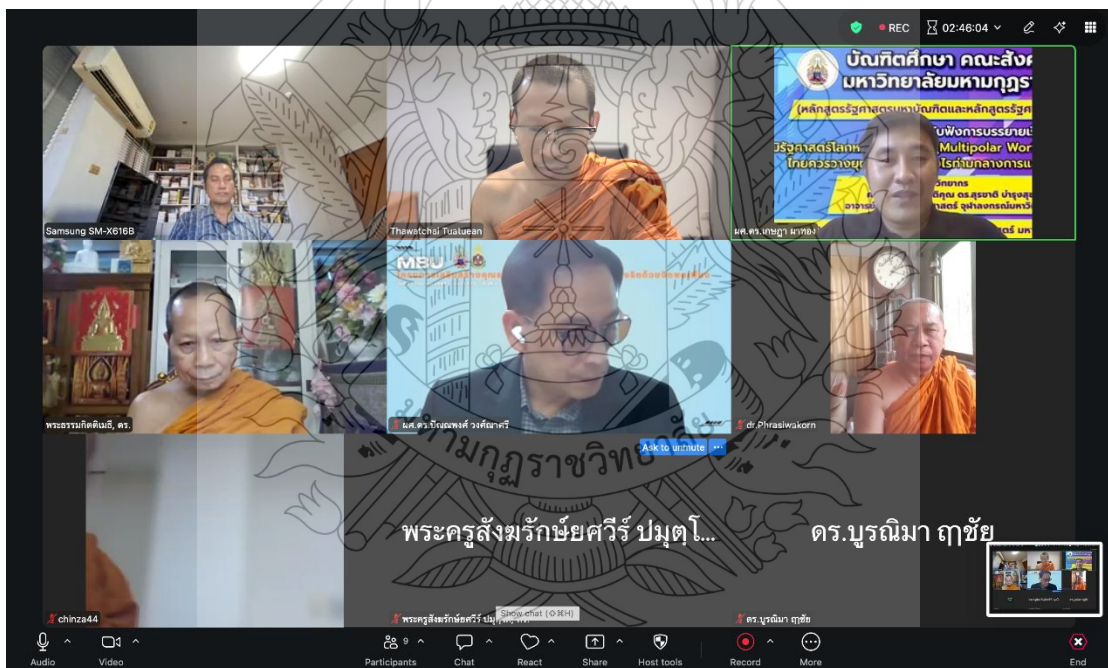
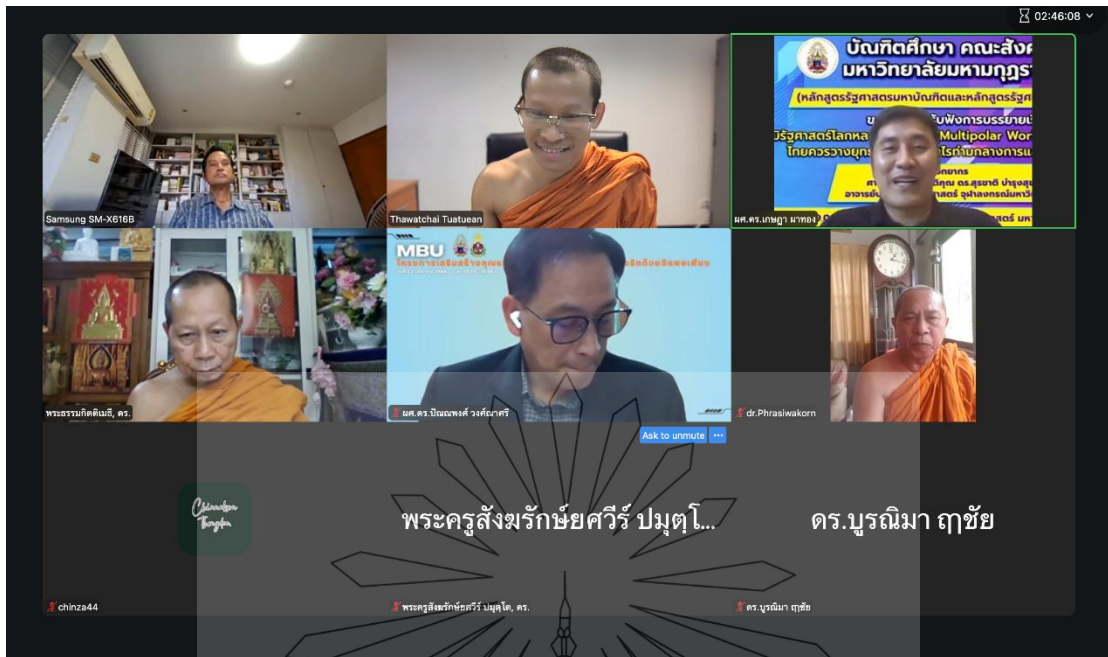
ภาพขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ

ประเด็นที่ 1 คำถามเกี่ยวกับภาพรวมของพระสงฆ์ในการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ทั้งในด้าน บทบาท หน้าที่ โครงสร้างการบริหาร และปัญหาอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบัน

ประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

- จากมุมมองของท่าน เกี่ยวกับภาพรวมของพระสงฆ์ในการปกครองคณะสงฆ์
 - โครงสร้างและระบบการบริหารของพระสงฆ์ในการปกครองคณะสงฆ์ มีลักษณะอย่างไร
- ท่านมองว่า บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยเพียงใด
- หากนิยาม "ปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันคืออะไร ท่านคิดว่าควรประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญอะไรบ้าง และเพราะเหตุใด

Thawatchai Tuatuean

พระธรรมกิตติเมธี, ดร.

Samsung SM-X616B

ดร.บุญนิมา ฤทธิชัย

Zoom user

20.DR.SOMPOP RANGU...

ดร.พร.ปิ่นเพชร กงคัล...

ประเด็นคำถาม

- ประเด็นที่ 1 คำถามเกี่ยวกับภาพรวมของพระสงฆ์ในการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ทั้งในด้านบทบาท หน้าที่ โครงสร้างและปัญหาอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบัน
- ประเด็นที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระสูตรต้นฉบับ เพื่อพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ โดยพิจารณาทั้งในด้านหลักการ แนวคิดและแนวทางการนำไปใช้ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์
- ประเด็นที่ 3 คำถามเกี่ยวกับผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองที่มีต่อประสิทธิภาพในการปกครองคณะสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์
- ประเด็นที่ 4 คำถามเกี่ยวกับการถอดบทเรียนจากการปฏิรูปและพัฒนาคณะสงฆ์ในพระสูตรต้นฉบับเพื่อนำมาเป็นแนวใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ของประเทศไทยในบริบท

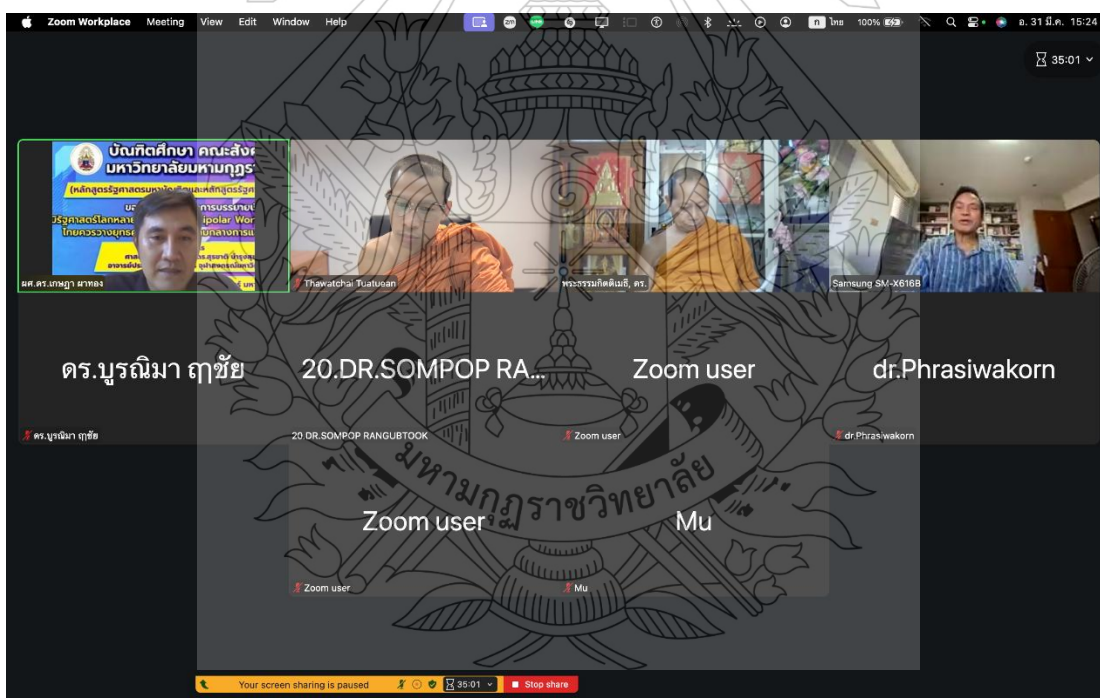
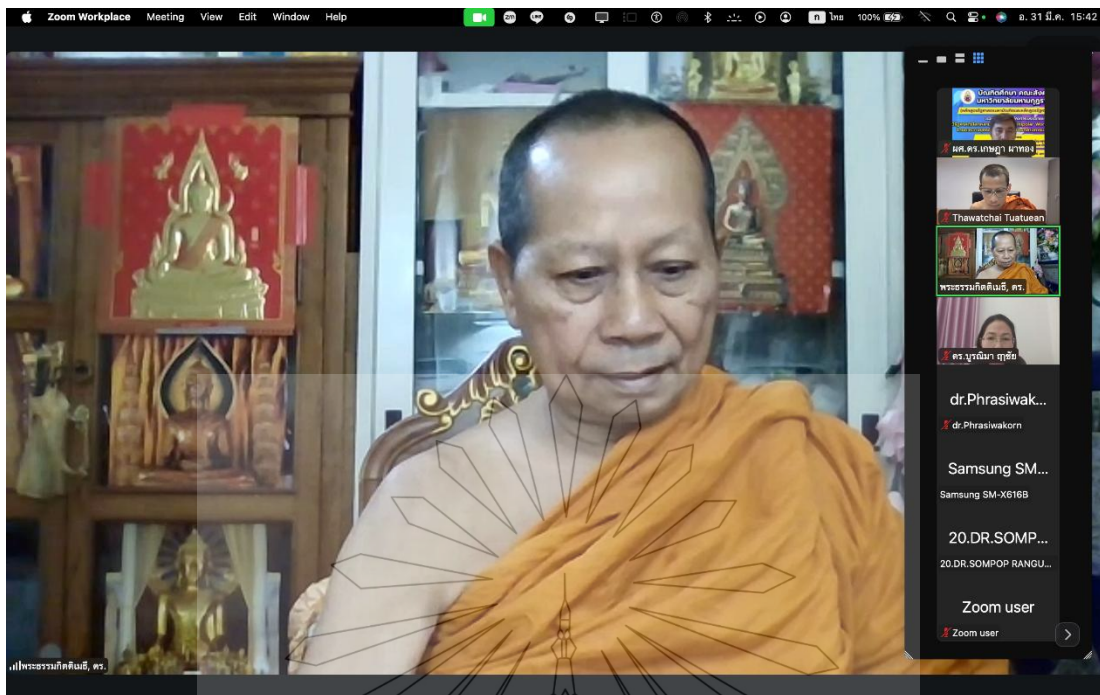
Thawatchai Tuatuean

บัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ดร.บุญนิมา ฤทธิชัย

Zoom user

ดร.บุญนิมา ฤทธิชัย

ประวัติผู้เขียนคุณิพนธ์

ชื่อ	พระครูธรรมธร ทวัชชัย ธมฺมธโช (ถั่วเถื่อน)
วัน เดือน ปี เกิด	วันพฤหัสบดี ที่ 10 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2526
สถานที่เกิด	Click or tap here to enter text.
ประวัติการศึกษา	ปริญญาโท รัฐศาสตร์การปกครอง (ศน.ม) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปี 2555 ปริญญาตรี รัฐศาสตร์การปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปี 2552
ที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 3 ถนนสามเสน ซอยสามเสน 9 แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300
ผลงานตีพิมพ์	Click or tap here to enter text.
รางวัลที่ได้รับ	

